

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**GÜVENLİKLEŞTİRME PERSPEKTİFİNDEN BİR İNCELEME:
IRAK'TA HAŞDİ ŞAABİ YAPILANMASI**

HAZIRLAYAN

MERVE SEVİM UMMAHAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANKARA - 2021

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**GÜVENLİKLEŞTİRME PERSPEKTİFİNDEN BİR İNCELEME:
IRAK'TA HAŞDİ ŞAABİ YAPILANMASI**

HAZIRLAYAN

MERVE SEVİM UMMAHAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ HALUK KARADAĞ

ANKARA - 2021

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı çerçevesinde Merve Sevim Ummahan tarafından hazırlanan bu çalışma, aşağıdaki jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 06 / 09 / 2021

Tez Adı: Güvenlikleştirme Perspektifinden Bir İnceleme: Irak'ta Haşdi Şaabi Yapılanması

Tez Jüri Üyeleri (Ünvanı, Adı - Soyadı, Kurumu)

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Haluk Karadağ (Tez Danışmanı, Üye)

Doç. Dr. Serhat Erkmen (Üye, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi

Güvenlik Bilimleri Enstitüsü)

Dr. Öğr. Üyesi Kıvılcım Romya Bilgin (Üye)

Doç. Dr. Sezgin Kaya (Yedek Üye, Uludağ Üni., İİBF, Uluslararası İlişkiler)

Dr. Öğr. Üyesi Sezgin Mercan (Yedek Üye)

ONAY

.....

Enstitüsü Müdürü

.....

Tarih: ... / ... /

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: ... / ... /

Öğrencinin Adı, Soyadı: Merve Sevim Ummahan
Öğrencinin Numarası: 21910065
Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Programı: Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı: Dr. Haluk Karadağ
Tez Başlığı: Güvenlikleştirme Perspektifinden Bir İnceleme: Irak'ta Haşdi Şaabi Yapılanması

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam sayfalık kısmına ilişkin, ... / ... / tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %'dır. Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını” inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası:.....

ONAY

Tarih: ... / ... /

Öğrenci Danışmanı Unvan, Ad, Soyad, İmza:

.....

.....

İTHAF

Sevgili Eşime...

Anneme...

Babama...

Anneanneme...

Her zaman yanımda olmanız dileğiyle...

TEŞEKKÜR

“Güvenlikleştirme Perspektifinden Bir İnceleme: Irak’ta Haşdi Şaabi Yapılanması” başlıklı tezimin oluşma sürecinde yorumları ve öğütleriyle kendime güvenmemi sağlayan; yazım aşamasında bana göstermiş olduğu anlayış, verdiği destek ve değerli katkılarından dolayı tez danışmanım *Dr. Öğretim Üyesi Haluk Karadağ*’a teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca tez çalışmanın daha iyi bir aşamaya gelmesini, sundukları değerli görüş ve katkılarla sağladıkları için saygıdeğer jüri üyelerim *Doç. Dr. Serhat Erkmen* ve *Dr. Öğretim Üyesi Kıvılcım Romya Bilgin*’e çok teşekkür ediyorum.

Tezimin her aşamasında güler yüzüyle ne zaman ihtiyacım olsa yanımda olan, tezimin ilerlemesinde Irak üzerine engin bilgi ve birikimlerini benimle paylaşarak sadece yol göstericim değil, aynı zamanda manevi ağabeyim olan *Bilgay Duman*’a en içten teşekkürlerimi iletiyorum.

Hoşgörü ve sevgilerini üzerimden eksik etmeyerek bana her açıdan destek olan ve bu yolda sağlam adımlarla yürüyeceğime inanan kıymetli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak, bu yolda en az benim kadar yorulduğu halde ilgisini ve sevgisini esirgmeden hep yanımda olan, tezimi en iyi şekilde yazacağıma benden çok inanan, ilerlemem konusunda her koşulda beni destekleyen, motivasyon kaynağım sevgili eşim *Ali Ummahan*’a sonsuz teşekkürler...

ÖZET

Bu çalışma güvenlikleştirme kavramı üzerinden Irak'ta Haşdi Şaabi yapılanması incelenerek kavramın yapılanma üzerindeki doğruluğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Ülkede özellikle 2003 yılı sonrasında yaşanan değişimleri devletin inşası teorisiyle birleştirerek anlatan bir çalışmadır. Devletin inşası sürecinde meydana gelen otorite boşluğundan faydalanan devlet dışı silahlı örgütlerin doğuşundan Haşdi Şaabi yapılanmasının oluşumuna kadar geçen süreçte ülkenin güvenlik meselelerinden bahsederken aynı zamanda ülke hakkında siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel olgulara da değinilmiştir. Çalışma tarihsel ve coğrafi olarak desteklenmesi gerektiğinden Irak'ın modern tarihi ve coğrafi yapısı anlatılmıştır. Bu sayede farklı kimliklerin oluşumu ve gelişimi daha iyi anlaşılır hale gelmiştir.

Bu araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kuramsal ve kavramsal çerçeve verilmiştir. İnşacılık ve güvenlikleştirme arasındaki bağ kurulmuştur. Bu kapsamda inşacı kuramın tanımının yanı sıra devletin inşası üzerinden güvenlik paradigması anlatılmıştır. Güvenlikle ilgili kuramların incelenmesinden sonra Kopenhag Okulu'na değinilerek, çalışmanın ana teorisi olan güvenlikleştirme anlatılmıştır. İkinci bölüm, Irak devletinin coğrafi, demografik ve tarihi verilerinin bulunduğu kısımdır. Ayrıca bahsi geçen verilerin ışığında Haşdi Şaabi yapılanmasının öncesi ve ortaya çıkışı aktarılmıştır. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise, Irak devletinin güvenlik sorunları zamansal sıralamada verilmiş, devlet dışı silahlı örgütlere değinilmiş ve Haşdi Şaabi yapılanmasının Irak'ta güvenlikleştirilmesi gereken bir unsur olduğu yapılanmanın detayları, küresel ve tarihsel örnekleriyle anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Irak, Haşdi Şaabi, Devlet Dışı Silahlı Örgütler, Güvenlik, Güvenlikleştirme.

ABSTRACT

This study has tried to reveal the accuracy of the concept on structuring by examining the Hashd al-Shaabi structuring in Iraq through the concept of securitization. It is a study that explains the changes in the country, especially after 2003, by combining it with the theory of state construction. While talking about the security issues of the country in the process from the birth of non-state armed organizations that benefited from the authority vacuum that occurred during the construction of the state to the formation of the Hashd al-Shaabi organization, political, economic, social and cultural facts about the country were also mentioned. Since the study should be supported historically and geographically, the modern history and geographical structure of Iraq has been explained. In this way, the formation and development of different identities has become better understood.

This research consists of three parts. In the first chapter, the theoretical and conceptual framework is given. The link between constructivism and securitization has been established. In this context, besides the definition of the constructivist theory, the security paradigm is explained through the construction of the state. After examining the theories related to security, the Copenhagen School is mentioned and securitization, which is the main theory of the study, is explained. The second part is the part that contains the geographical, demographic and historical data of the Iraqi state. In addition, in the light of the aforementioned data, the pre- and emergence of the Hashd al-Shaabi structuring is explained. In the third chapter, which is the last chapter, the security problems of the Iraqi state are given in chronological order, non-state armed organizations are mentioned, and the details of the structuring, in which the Hashd al-Shaabi organization is an element that needs to be securitized in Iraq, are explained with global and historical examples.

Keywords: Iraq, Hashd al-Shaabi, Non-state Armed Groups, Security, Securitization.

İÇİNDEKİLER

İTHAF.....	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	viii

GİRİŞ	9
-------------	---

BÖLÜM: KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	13
1.1. İnşacılık / Konstrüktivizm ve Güvenlikleştirme.....	14
1.1.1. İnşacı Kuram Tanımı.....	15
1.1.2. İnşacı Kuramda Kimlik ve Güvenlik Bakış Açısı	18
1.1.3. Devletin İnşası ve Güvenlik Paradigması.....	20
1.1.3.1. Devlet İnşası.....	20
1.1.3.2. Güvenlik.....	22
1.1.3.2.1. Güvenlik Tanımı ve Genel Bakış Açıları.....	22
1.1.3.2.2. Tarihte Güvenlik.....	27
1.1.3.2.3. Güvenlik Tehditleri.....	30
1.1.3.2.4. Kavramsal Güvenlik.....	34
1.1.4. Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme.....	39
1.1.4.1. Kopenhag Okulu'nun Doğuşu.....	39
1.1.4.2. Kopenhag Okulu'nun Kuramsal İçeriği.....	41
1.1.4.3. Güvenlikleştirme	43
2. BÖLÜM: IRAK DEVLETİ VE HAŞDİ ŞAABİ YAPILANMASI.....	48
2.1. Irak Devleti	48
2.1.1. Irak'ın Coğrafi Koşulları.....	48
2.1.2. Irak'ın Demografik Değişimleri.....	51
2.1.2.1. Irak'ın Etnik Çeşitliliği.....	54

2.1.2.2. Irak'ın Dini Farklılıkları	55
2.1.2.3. Irak'ın Sosyo-Kültürel Dinamikleri.....	56
2.1.3. Irak Tarihi.....	57
2.1.3.1. Irak Devletinin Kuruluşu: 1920 – 1958.....	59
2.1.3.2. Irak'ta Baas Rejiminin İktidara Gelişi: 1958 – 1968.....	63
2.1.3.3. Irak'ta Baas ve Saddam Hüseyin Dönemi: 1968 – 2003.....	66
2.1.3.3.1. Irak-İran Savaşı: 1980 – 1988.....	68
2.1.3.3.2. Irak-Kuveyt Savaşı: 1990 – 1991.....	70
2.1.3.4. 2003 Senesi Sonrası Irak.....	73
2.2. Haşdi Şaabi Yapılanması.....	79
2.2.1. Haşdi Şaabi'den Öncesi.....	79
2.2.2. Haşdi Şaabi Yapısına Giriş.....	81
3. BÖLÜM: HAŞDİ ŞAABİ YAPILANMASININ IRAK'TA	
GÜVENLİKLEŞTİRİLMESİ	86
3.1. Irak Devletinin Güvenlik Sorunları	86
3.2. Irak'taki Devlet Dışı Silahlı Örgütler.....	102
3.2.1. Devlet Dışı Silahlı Örgüt Nedir ve Zararları Nelerdir?.....	105
3.3. Haşdi Şaabi.....	106
3.3.1. Haşdi Şaabi Yapılanmasının Zeminini Oluşturan Etmenler ve Irak'ın Şii Dini Mercii.....	110
3.3.2. Haşdi Şaabi Yapılanmasının İçeriği.....	112
3.3.3. Irak'a Diğer Devletlerin Etkisi veya Müdahalesi Kapsamında Haşdi Şaabi.....	126
3.3.4. Haşdi Şaabi'nin Güvenlikleştirilme Nedenleri.....	135
SONUÇ.....	141
KAYNAKLAR.....	145

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1.1. İnşacılığın Bileşenleri.....	15
Şekil 1.2. Uluslararası Güvenlik Çalışmaları.....	37
Şekil 1.3. Güvenlikleştirme Spektrumu	45
Şekil 2.1. Irak Coğrafyası	49
Şekil 2.2. Irak'ın Nüfus ve Etnik Dağılımı.....	52
Şekil 2.3. Irak ve Basra Körfezi.....	71
Şekil 2.4. Haşdi Şaabi'nin Politik Kompozisyonu.....	83
Şekil 3.1. Irak'taki ABD Askeri Varlığının Yıllara Göre Dağılımı.....	94

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
APRA	Amerikan Halk Devrimi Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
CENTO	Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CRF	Rodrigo Franco Kuvveti
FARC	Kolombiya Devrimci Silahlı Kuvvetleri
FSLN	Sandinist Ulusal Kurtuluş Cephesi
GKY	Geçici Koalisyon Yönetimi
HSG	Halk Seferberlik Güçleri
IİGK	Irak İslam Güvenlik Konseyi
İİYK	Irak İslam Yüksek Konseyi
IKBY	Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
IŞİD	Irak Şam İslam Devleti
IUGK	Irak Ulusal Güvenlik Konseyi
İDYK	İslam Devrimi Yüksek Konseyi
KDP	Kürdistan Demokrat Partisi
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
KİS	Kitle İmha Silahları
km	kilometre
km ²	kilometre kare
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
MÖ	milattan önce
MS	milattan sonra
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
SEATO	Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
vb.	ve benzeri

GİRİŞ

2003 senesinde Irak, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin “Teröre Karşı Savaş” adı altında işgaline uğrayarak söz konusu tarihten günümüze kadar hala etkisi devam eden değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir.¹ İşgal, Irak’a yeniden devlet inşası sürecini getirmiştir. Devletin yeniden inşası süreci ve bölgesel istikrarın gereklilikleri, Irak devletine karşı uluslararası alanda kendini kanıtlamış güçlü bir devletin belirsiz bir süre için dışarıdan müdahalesi olmuştur. Buna ilaveten, bu süreçte yaşanan başarısızlık, dış güçlerin zamanında geri çekilmesini hızlandırmaktan ziyade yeniden inşa sürecindeki devlet içinde sürekli müdahaleye yol açmıştır.² Öyle ki, ABD Irak’tan süreç içerisinde birliklerini parça parça geri çekse de tamamen ülkeden ayrılmamıştır. Irak içinde yaşadığı büyük değişimle hukuksal, politik, askeri, sosyal ve çevresel anlamda değişmiştir. Örneğin, Irak’ta cumhuriyet 1958 yılında ilan edilmesine rağmen 2003 senesine kadar Irak hiçbir zaman anayasal olarak İslami devlet statüsünde olmamıştır. Bununla birlikte 2003 senesinden sonra kabul edilen anayasada “Irak’ta çıkarılan hiçbir kanun İslami hükümlerle çelişmez” ibaresi bulunmaktadır. Bu durum 2003 yılı sonrası anayasasının aslında eskisine kıyasla bir ölçüde İslami dönüşüme uğradığının göstergesidir.

1979 yılından bu yana Saddam Hüseyin liderliğindeki Baas rejimi, ülkenin çeşitli etnik, dini ve mezhepsel taraflarınca çıkan protestoları aşırı şiddet uygulayarak bastırmıştır.³ Sünni Araplar dışındaki, ülkede söz hakkı verilmemiş ve dışlanmış kesimler Saddam iktidarının sona ermesine yakın silahlanmaya başlamış ve ülkedeki değişim için hazırlık yapmışlardır. Rejimin devrilmesinin ardından ise Irak’ta bastırılmış ve ezilmiş olan birçok kesim seslerini duyurmak ve daha fazla hak kazanabilmek için güç kazanma arayışına girmiştir. Önceden haklarının tanınmamasından şikayetçi bu kitleler, Irak’ın yeniden inşası döneminde oluşan otorite boşluğunu fırsat bilip silahlı ve öfkeli örgütler oluşturmaya başlamıştır. Bu durum haliyle devletin güvenliğini tehdit eder niteliğe dönüşmüştür.

¹ Serhat Erkmen, “ABD, Afganistan’dan Çekildiği Gibi Irak’tan Da Çekilirse Ne Olur?,” Fikir Turu, 30 Ağustos 2021, Erişim tarihi: 31 Ağustos 2021, <https://fikirturu.com/jeo-strateji/abd-afganistandan-cekildigi-gibi-iraktan-da-cekilirse-ne-olur/>.

² Michael Rear, *Intervention, Ethnic Conflict and State-Building in Iraq: A Paradigm for the Post-Colonial State* (Routledge, 2008), 220.

³ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi* (Agora Kitaplığı, 2004), 454.

Öte yandan, ABD işgaliyle beraber devletteki güvenlik kurumları ile ordu ve polis teşkilatları tamamen feshedilmiştir. Amaç, yeni bir güvenlik yapılanması oluşturmaktır. Bu güvenlik yapılanmasının etnik ve mezhepsel temele dayanması, güvenlik bürokrasisinin dengeli biçimde oluşturulamaması, ABD işgaliyle birlikte Baas rejimine bağlı silahlı unsurların ve diğer etnik ve mezhepsel grupların devlet dışı silahlı örgüt haline gelmesi gibi problemler ortaya çıkmıştır. Bunların toplamında devlet sistemi içerisinde yer alamayan gruplar, devletteki güvenlik kurumlarının yapısındaki bozukluk ve işgal nedeniyle devlet kontrolü dışında hareket etmiş olan terör örgütlerinin varlığı ülkedeki güvenlik ortamını istikrarsızlaştırmıştır. Bu noktada özellikle terör örgütü IŞİD'in faaliyetlerini arttırması sonrasında ortaya çıkan süreç oldukça karmaşıktır.

2003 yılı sonrasında devletin yeniden inşa sürecinde olan Irak'ın resmi güvenlik güçlerinin, terör örgütlerine karşı kendini savunmasında yetersiz kalması nedeniyle Haşdi Şaabi, Haziran 2014 tarihindeki Irak'ın büyük Şii dini mercii olan Ayetullah Ali Sistani'nin cihat fetvası vesilesiyle doğuşundan itibaren ülkedeki terörle mücadelede etkili bir unsur olarak ortaya çıkmıştır.⁴ Kasım 2016 tarihinden sonra ise devleti destekleyici bir örgüt olarak kabul edilmiş ve devlet tarafından içselleştirilmiştir.⁵ Lakin, son dönemlerde yaşanan gelişmeler ışığında, Haşdi Şaabi Irak devleti tarafından bir güvenlik gücü olarak değil, güvenlikleştirilmesi gereken bir aktör olup olmadığı sorgulanmaktadır. Zira dönemin Başbakanı Nuri el-Maliki'nin teşviğiyle çıkan yasayla Başbakanlığa bağlı, resmi bir güvenlik gücü haline getirilse de Haşdi Şaabi'yi oluşturan milis örgüt bileşenleri ideolojilerini korumakta ve zaman zaman bağımsız eylemler düzenleyebilmektedir. Haşdi Şaabi yapılanması altında yer alan çoğunluğu İran'a bağlı, radikal, şiddet yanlısı ve mezhepçi örgütler, devletin otoritesine, güvenliğine ve istikrarına tehdit teşkil etmektedir.⁶

Söylem bazında Haşdi Şaabi açıkça devlet dışı silahlı örgüt olarak kabul edilmemektedir. Ancak özellikle günümüz Irak Başbakanı Mustafa Kazımi'den önceki Başbakan Adil Abdülmehdi Müntefiki ile beraber başlayan Haşdi Şaabi'yi dizginleme hamleleri çok etkili olamasa da eylem bazında bazı siyasilerin, bu yapılanmayı ileride

⁴ Mehmet Kılıç, Mustafa Gök, ve Ghulam Farooq Keskin, "Kuruluşundan Günümüze Irak'ın Şii Milis Gücü Haşdi Şaabi," *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi* 2, 1 (2018), 49.

⁵ Jack Watling, "After ISIS, Iraq's Militias Face Another Fight: Legitimacy," *The Atlantic*, 22 Aralık 2016.

⁶ Ayman El-Dessouki, "The Internal and External Roles of Iraqi Popular Mobilization Forces," *African Journal of Political Science and International Relations* 11, 10 (31 Ekim 2017), 280-81.

güvenlik sorunu teşkil edecek bir güvenlikleştirme meselesi olarak gördüğüne işarettir.⁷ Bu çalışmada, Haşdi Şaabi'nin konumundaki değişimler, güvenlik gücü olarak devlet yanına çekilmişken son zamanlarda ABD'nin de etkisiyle artık güvenlikleştirilmesi gereken bir unsur haline dönüşümü, buna karşın İran'ın desteğini alan Haşdi Şaabi şemsiyesi altındaki çoğu örgütün Irak içerisine gerek askeri gerekse siyasi kollardan nüfuz ederek incelenmesi gereken dikkat çekici bir meseledir.

Irak devletinin 2003 yılı sonrasındaki devlet inşa sürecini ve bu süreçte Irak içerisinde oluşan devlet dışı silahlı örgüt algısını saptamak çalışmanın birinci amacını oluşturmaktadır. Çalışmanın ikinci amacı ise Haşdi Şaabi'nin temellerini tespit etmektir. Bu minvalde “Haşdi Şaabi, Irak'ın ulusal güvenliğine tehdit mi; yoksa ulusal güvenliği koruyucu, devletin güvenlik güçlerine ek bir destek mi?” gibi soruların cevaplarının bulunması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın temel hipotezini, “Haşdi Şaabi yapılanmasının Irak'ın güvenliği üzerinde negatif tesiri vardır” önermesi oluşturmaktadır. Bu tezde Irak'taki devlet dışı silahlı aktörlerin temelleri, Haşdi Şaabi yapılanması altındaki örgütler, bu örgütlerin dış ülkelere bağlılıkları ve Irak çatısı altında birlik ve bütünlüğü teşvik etmeyişlerinden kaynaklı güvenlik ortamını istikrarsızlaştırmaları, dolayısıyla güvenlikleştirme sorunu oluşturmaları bakımından ele alınmıştır. Bu konunun araştırılmasındaki amaç, Türkiye’de Haşdi Şaabi temaslı daha önce herhangi bir yüksek lisans ve doktora tezinin yapılmamış olmasıdır.

Güvenlikleştirme perspektifinden bakarak, devletin güvenlik teşkilatı ve Haşdi Şaabi çatısı altındaki örgütlerin yapısı ile ideolojisi ve Irak'ta istikrarın ve güvenliğin sağlanması hususunda dış güçlerin rollerinin araştırılması çalışmanın tali amacını teşkil etmektedir. Dolayısıyla söz konusu çalışma, Haşdi Şaabi yapılanmasını güvenlikleştirme meselesi üzerinden ele alarak literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışmada, literatür taraması yoluyla içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Kaynak olarak; kitaplar, makaleler, süreli yayınlar, yüksek lisans ve doktora tezleri, raporlar ve internet tabanlı haberler incelenmiştir. Tezde kuramsal alt yapı olarak sosyal inşacılık ve güvenlikleştirme teorilerinden istifade edilmiştir. Sosyal inşacılık kuramında Irak'ın kimliği başta olmak üzere ülkenin kültürü ve normlarına da değinilmiştir. Bununla birlikte 2003 yılı öncesi Baas yönetimindeki Irak ile 2003 yılı sonrasında rejimin yıkılmasıyla devlet kurumunun yeniden inşa edildiği Irak

⁷ Mehmet Alaca, “Haşdi Şaabi 7 Yaşında: Kontrol Etmek Mümkün Mü?,” *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, Haziran 2021.

kimliğindeki farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu açıdan bakıldığında alışma, Türkiye’de bu konu hakkındaki literatürdeki boşluğu doldurma amacını taşımaktadır.

1. BÖLÜM: Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve

Irak çeşitli dini ve etnik toplulukları içinde barındırması nedeniyle karmaşa yaşamaya müsait haldedir. Ayrıca 20. yüzyılın başından bu yana, yeraltı kaynaklarına sahip olması ve jeopolitik konumu sebebiyle gelişmiş ülkelerin çıkar odağı olmuştur. Antik çağlardan beridir ilk uygarlıkların beşiği sayılan Mezopotamya topraklarında varlığını sürdüren Irak özellikle 2000'li yılların başından günümüze kadar siyasi, askeri ve ekonomik mücadelenin hiç bitmediği bir ülke haline gelmiştir.

11 Eylül 2001 tarihinde yaşanan terör saldırısından sonra ABD, bilhassa Ortadoğu üzerinde müdahaleci bir tutum üstlenmiştir. Bu kapsamda, 2003 senesindeki ABD'nin Irak'a müdahalesi ve Saddam rejiminin devrilmesi Irak'ın güncel problemlerinin dayanak noktasıdır. Bu tarihten sonra Irak'ta bir yanda gittikçe artan yoksulluk, açlık, işsizlik, güvenlik ve ekonomik problemlerle boğuşan halk diğer yanda ise siyaset mücadelesi, yolsuzluk ve otorite boşluğu ortaya çıkmıştır. Özellikle merkezi otoritenin zayıflaması hem siyasi anlamda hem de ülkede güvenliğin sağlanması açısından yaşanacak büyük sorunların habercisidir. Nitekim Amerikan müdahalesinden sonra Irak başta olmak üzere bölge ülkelerinde yeni devlet dışı silahlı örgütler baş göstermiştir.

Bugün, ABD'nin devleti yeniden inşa etme projesinin başarısızlığını kanıtlayan 2003 tarihi sonrası bir Irak devleti mevcuttur. Bu çalışmanın birinci bölümünde Irak'ın yeniden inşa sürecini ve ülkedeki güvenlikleştirme sorunsalını ele alan çalışmanın kuramsal altyapısını oluşturan inşacılık teorisi, kimlik ve devlet inşası, güvenlik kavramı, Kopenhag Okulu ve güvenlikleştirme teorisi açıklanmaktadır. Irak'ın maddi ve manevi birçok değerinin zarar görerek 18 sene önce yıkılması ve yeniden inşa edilmeye çalışıldığı bu sürecin işlendiği bu çalışmada, ortaya çıkan terör örgütleri içerisinde IŞİD ile mücadele için kurulmuş Haşdi Şaabi yapılanmasının güvenlikleştirme sebebini anlamak üzere kavram ve konu ile bağlantılı belli başlı kuramlar incelenmiştir.

1.1. İnşacılık / Konstrüktivizm ve Güvenlikleştirme

Soğuk Savaş'ın bitimiyle küresel anlamda büyük değişimler yaşanmıştır. Uluslararası ilişkiler kapsamında yaşanan değişimler mevcut teorilerin çökmesine, eleştirilmesine ve reddedilmesine yol açmıştır. İşte bu safhada, İnşacı teori uluslararası ortamda yaşanan gelişmeleri ve değişimleri açıklamakta geri kalan ana akım teorilerin alternatifi olarak doğmuştur. Nicolas G. Onuf, yazmış olduğu “World of Our Making”⁸ kitabında uluslararası ilişkiler literatürü ile “İnşacılık”, diğer ismiyle “Konstrüktivizm” (Yapısalcılık) kavramını ilk kez tanıştırmıştır. Alexander Wendt, Michael N. Barnett, Emanuel Adler, Karl Deutsch ve Jeffrey T. Checkel gibi akademisyenler inşacılık kuramının önemli düşünürlerindendir.

Geleneksel ve eleştirel fraksiyonlara ayrılmış, çok çeşitli alt dalları olsa da sosyal inşacılık kuramı eleştirel sosyal teoriye daha yakındır; zira uluslararası ilişkilerin sosyal konularına eğilmektedir. İnşacılık olarak geçen teori, uluslararası ilişkilerde kabul görmüş yeni gerçekçilik ve yeni liberalizm gibi temel teorilerin anarşi, güç dengesi, devlet kimliği ve çıkar kavramlarının alternatif yaklaşımını sunmaktadır. Başka bir deyişle, inşacı yaklaşım çalışmaları; tehdit, güç dengesi, güvenlik gibi yeni gerçekçilik (neo-realizm) teorilerinin yanı sıra demokratik barış, iş birliği teorisi gibi yeni liberal (neo-liberal) teorileri de kapsamaktadır. Küresel politikada karşılaşılan kimlik sorunları, iç politika ve kültür konuları da inşacı yaklaşımın çalışma programında yer almaktadır.⁹ Uluslararası ilişkiler alanında hem küresel anlamda hem de devlet perspektifinden kimlik, politika, kültür ve güvenlik gibi konulara kendi özgün bakış açısıyla değinmesiyle inşacı teori, ana akım yaklaşımların niteliklerini içinde öğütürerek dışarıya farklı bir yaklaşım sunmaktadır.

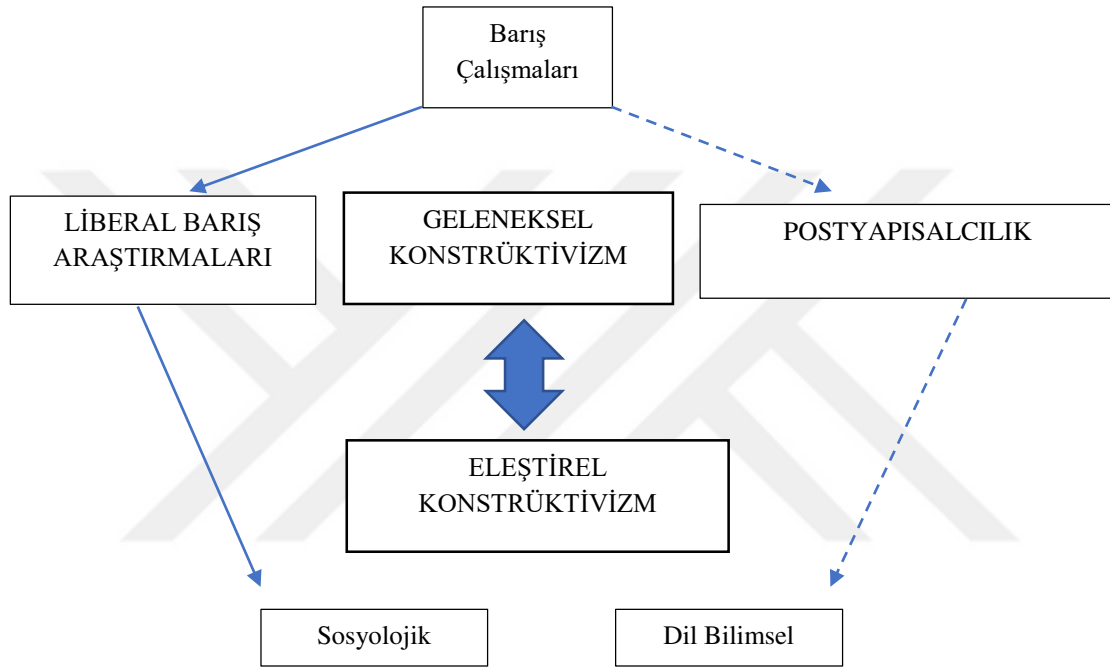
Barış araştırmaları temalı inşacılık geleneksek ve eleştirel dallara ayrılmıştır. (Şekil 1.1.) Geleneksel inşacılık ve eleştirel inşacılık birbiriyle hem bağdaşık hem de farklı özelliklere sahiptir. Geleneksel inşacılık genellikle liberal barış araştırmaları ve barış çalışmalarıyla ilgilenirken eleştirel inşacılık daha çok sosyolojik ve dil bilimsel olgularla çalışmıştır. Eleştirel inşacılık kuramları, barış araştırmalarını siyasi, eleştirel ve normatif

⁸ Nicholas Greenwood Onuf, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations* (1989; yeniden basım, Routledge, 2012).

⁹ Ted Hopf, “The Promise of Constructivism in International Relations Theory,” *International Security* 23, 1 (Temmuz 1998), 172, <https://doi.org/10.1162/isec.23.1.171>.

kaygılarla çalışmaktadır. Geleneksel olarak tabir ettiğimiz inşacılıkta ise normatif yaklaşımlarla pek bağlantısı olmayan rasyonalizmden gelişmiştir. Postyapısalcılık barış çalışmalarını inceleyerek başlamıştır; fakat giderek geleneksel ve eleştirel inşacı teorilere yeni bir bakış getirerek farklı bir kullanım zemini kazanmıştır.

Şekil 1.1. İnşacılığın Bileşenleri¹⁰

1.1.1. İnşacı Kuram Tanımı

İnşacılık, gerçekliğin anlamını inşa ederken epistemolojik çerçevede açıklamak yerine uluslararası ilişkilerin anlaşılması kısmı ile ilgilenmiştir. Yine de inşacılar ana akım kuramlardan onları ayıran çizginin epistemolojik yerine, ontolojik yaklaşım olduğunun altını çizmektedir. İnşacılık yaklaşımında en bilinen teorisyenlerden Alexander Wendt, “On Constitution and Causation in International Relations” (Uluslararası İlişkilerde Nedensellik ve Yapılandırma) makalesinde doğa bilimleri ve sosyal bilimler arasında epistemolojik açıdan fark olmadığını, fakat araştırmalarda ontolojik farklılık bulunduğunu özellikle

¹⁰ Barry Buzan ve Lene Hansen, *The Evolution of International Security Studies* (Cambridge University Press, 2009), 193.

vurgulamıştır. Doğa bilimciler “anlamak” yerine sadece “açıklamak” ile meşgullerdir, çünkü inceledikleri nesnelerin öznel boyutu yoktur. Doğal olarak araştırmalarında anlamaktan önce açıklamak önemlidir.

Uluslararası siyaseti açıklayarak gerçeğe ulaşabilmek için bir yanda doğa bilimlerinin kullandığı deneysel yöntemleri uygulamanın gerekliliğini vurgulayan pozitivism; diğer tarafta ise uluslararası siyasetin gerçeklerine erişmede doğa bilimleri yöntemlerinin kullanılmasının başarı getirmediğini düşünen post pozitivism, anlaşmazlığın iki tarafıdır. Burada, post pozitivistler, olayların ne anlama geldiğini incelerken, aktörlerin yaptıkları şeyleri onları yapmaya iten motivasyonları araştırmışlardır. Bu yüzden “anlamak” boyutu post pozitivism ile anılmaktadır. Pozitivistler uluslararası fenomenleri ya da tarihi olayları incelerken çoğu zaman “neden” ve bazense “nasıl” sorularına odaklanmaktadır. Bu yolda pozitivistler nedensellik bakış açısına sahiptir. Diğer taraftan post pozitivistler için yapısalcı bakış açısının farklı bir amacı vardır. Onlar nesnelerin, olayların veya durumların özelliklerini var oldukları temele inerek anlamaya çalışmaktadır.¹¹

Bu kapsam göz önünde bulundurulduğunda, inşacılık, pozitivism ve post pozitivism arasında, ikisinin de özelliklerini barındıran bir yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır.¹² Daha açık anlatmak gerekirse, doğa bilimlerinin nedensellik ilkesini kullanarak bir olayı ya da nesneyi incelerken “neden” diye sorup açıkladığı, yalnızca maddi gerçeklere hitap eden bir sonuçtur. Sosyal gerçeklerin anlaşılabilmesi için karşılıklı teşkil edicilik ilkesi kullanılarak başta sorulan “neden” sorusu değiştirilmeli; onun yerine “nasıl” sorusu sorulmalıdır.¹³ Yukarıda açıklandığı üzere, inşacı teoride sosyal gerçekliğin, fenomenin, olgunun veya nesnenin anlaşılabilmesinde onun temeline inilmesi şarttır. Sadece gelişen şartları açıklamak değil, burada esas olan şartların bu yönde gelişmesinde nelerin motivasyon unsuru olduğunu anlayabilecek aşamaya gelinmesidir.

İnşacılık, gerçekliğin ona atfedilen anlamlar bütünü olduğunu savunmuştur. İnşacılara göre bir kavram, tanımlandığı takdirde anlamlanır; kavramı nitelendirdiğini düşündüğümüz her tanım kavramı kavram yapan gerçekliktir. Buradan gerçekliğin insanlar

¹¹ Alexander Wendt, “On Constitution and Causation in International Relations,” *Review of International Studies* 24, 5 (Aralık 1998), 101-105, <https://doi.org/10.1017/s0260210598001028>.

¹² Onuf, *World of Our Making*, 36-43.

¹³ Bahar Rumelili, “İnşacılık/Konstrüktivism,” içinde *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, der. Evren Balta (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014).

tarafından inşa edildiği görülmektedir. Örneğin: bir sandalye, tahtadan yapılmıştır, tahtaların birbirine birleşmesi ve renklendirilmesiyle görünümünü kazanmıştır; fakat sandalyenin tahta parçaları olarak değil de sandalye olarak gerçeklik kazandırılması ona biçilen anlam ve davranışlarla mümkündür. Başka bir örnek; “Anarşi devletlerin anlamlandığı şeydir”¹⁴ diyen Wendt’in anarşi tanımı, makalesinin başlığıdır. Wendt’in anlatmak istediği husus inşacı bakış açısıyla okunduğunda, uluslararası sistemde devletlerin üzerinde bir güç görülmemesi durumu neticede devletlerin yarattığı bir anlamlandırmadan ibarettir. Küresel sistemin anarşik yapısının anlamlandırılarak gerçekliğinin meydana getirildiği öne sürülmüştür. Ülkeler, küresel sistemin anarşik bir yapıda olduğunu Uluslararası İlişkiler disiplini uyarınca betimlemişlerdir. Bu şekilde küresel sistemin sosyal ve kültürel yapısını, seçilen ortak anlamlar belirlemiştir.¹⁵ Soğuk Savaş sonrasında dünyada küreselleşmenin etkilerinin hızla yayılması çeşitli kimliklere sahip olan insanların, toplulukların, bölgelerin farkındalıklarının artmasına ve kimlikleri üzerinden kültür ve normlarının canlandırılmasına vesile olmuştur.

Sosyal inşacılık kuramı kimlik, kültür, kurum, norm, tarih ve ulusal çıkarlara odaklanarak toplumsal yapıya değer atfetmiştir. Fikirler, normlar ve kuralların toplandığı sosyal ve kültürel yapı inşacı yaklaşımın çalışma alanıdır. İnşacılık, devlet kararlarının sosyal ve kültürel yapıların içeriği olan fikirlerden, kurallardan, normlardan ya da geleneklerden nasıl etkilendiğini ve ne şartlarda bu faktörlerin ortaya çıktığını araştırmaktadır. Devletlerin uluslararası sistemde nelerden etkilendiğinin incelenmesi, geçmişte yaşanan olayları açıklamak ve gelecekte yaşanabilecek olayları öngörmek açısından faydalıdır.¹⁶ Küresel sistemde devletlerin etkilendikleri unsurlar incelenirken söyleme, kurallara veya normlara dikkat edilmeli ve bir muhakeme yapılmalıdır.¹⁷

¹⁴ Alexander Wendt, “Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics,” *International Organization* 46, 2 (1992), 391–425, <https://doi.org/10.1017/s0020818300027764>.

¹⁵ Bahar Rumelili, “Bölgeselcilik ve İnşacılık: Kazanımlar ve Vaatler,” *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 12, 46 (Eylül 2015), 170, <https://doi.org/10.33458/uidergisi.463033>.

¹⁶ Kenneth Neal Waltz, *Theory of International Politics* (McGraw-Hill Humanities, Social Sciences & World Languages, 1979).

¹⁷ Barry Hindess, *Political Choice and Social Structure*, (Aldershot, U.K.: Edward Elgar, 1989), 2-3; Onuf, *World of Our Making*, 112.

1.1.2. İnşacı Kuramda Kimlik ve Güvenlik Bakış Açısı

“Kimlik”, İnşacı yaklaşımın ana maddelerinden biridir; fakat kimliğin tam anlamıyla tanımlanması zordur. Kimlik tanımı üzerine farklı yaklaşımlardan birçok görüş dile getirilmiştir. Kültür, cinsiyet, sınıf, etnisite vb. insanın benliğine, fikirlerine, duygularına hitap eden ve bireyi tanımlayan kavramlardır. Kimliğin tanımlaması, “bir şeyin kim veya ne olduğunun, o şeyin kendisini nasıl tanımladığının; diğerleri ile benzer yönlerinin ve diğerlerinden ayrılan taraflarının ya da diğerlerinin onu nasıl tanımladığının” sonucuna bağlıdır.¹⁸ Yukarıda inşacı kuram bölümündeki anlatımlara ek olarak, kimlik hakkında daha ayrıntılı bilgilere yer verilmesi faydalı olacaktır.

Kimlik, psikolojik gerçeklik içerisinde inşa edilen sosyal bağlardır.¹⁹ Başka bir deyişle, kimlik, sosyal ve kültürel yapıların etkili olduğu, dinamik bir ortamda hayat bulmaktadır. Sosyal bir yapısının olması, küreselleşmiş dünyada çevreyle etkileşim kurarak kimliğin oluşmasına doğal olarak katkı sağlamıştır. Barry Hindess, “Political Choice and Social Structure” kitabında²⁰ insanların çıkarlarının kimliklerini oluşturmanın temeli olarak tanımlamıştır. Kimliğe sahip olan aktörlerin, yaşadıkları sosyal alan dışında kaldıklarında çıkarlarını taşıdıkları “portföy” yoktur.²¹ Sosyal alandayken kendilerini tanımlama sürecinde, kendi çıkarlarını tanımlamışlardır. Bu açıdan bakıldığında, inşacılar için kimlik, bireylerin kendi çıkarlarının yansıtıldığı bir aynadır. Aynı durum devletler için de geçerlidir.

Uluslararası İlişkiler bağlamında inşacı teorinin “kimlik” kavramı, alanın sosyal ve kültürel yapısı ile devletlerin davranışlarını ve seçimlerini birbirine kaynaştırmıştır. Bu kapsamda devletler de bireyler, topluluklar veya kültürel gruplar gibi kimliğe sahip sosyal aktörler olarak kabul edilmişlerdir. Ancak devletlerin sabit bir kimliği yoktur; kimliklerinin oluşmasında ise toprak sınırları dahilinde hayatlarını sürdüren, çeşitli dil, din, ırk veya kültüre sahip grupların etkisinin olduğu düşünülmemelidir. İnşacı teoriye göre, ulusal boyut ve küresel anlamda diğer devletlerin o devlete biçtikleri ortak telakki, bir devletin de facto

¹⁸ Bhikhu Parekh, *A New Politics of Identity: Political Principles for an Interdependent World* (Macmillan International Higher Education, 2008).

¹⁹ Peter Berger, “Identity as a Problem in the Sociology of Knowledge,” 111; Onuf, *World of Our Making*, 397.

²⁰ Hindess, *Political Choice and...*, 8-9.

²¹ Onuf, *World of Our Making*, 398.

kimliğinin inşa edilmesinde etken faktörlerdir.²² Bir devletin kimliğinin belirlenmesinde iç meseleleri, ulusu, ihtiyaçları ve çıkarları göz önünde bulundurulurken bir yandan da o devlet için diğer devletlerin ne düşündüğü, nerede fikir ortaklığına vardıkları inşacılar için önem teşkil etmektedir de denebilir. Zira inşacı teori çalışmaları sosyal ve kültürel etkileri, direkt devlet bazında incelemektense genelde uluslararası sistemde analiz etmektedir.²³

Yukarıdaki anlatıma ek olarak, devletlerin kimliklerinin inşacı teorinin güvenlik boyutu kapsamında iç meselelerinde nasıl bir rol oynadığını incelemekte fayda vardır. Bir devletin kimliği, o devlet hakkında birçok gerçeği anlatmaktadır. Devletin güvenlik algısı, içsel unsurları da içine katarak hem komşusu olan ülkelerden hem onunla aynı bölgede yerleşmiş ülkelerden hem de küresel çapta diğer ülkelerin o devlet hakkındaki ortak düşünceleri neticesinde oluşan kimliğinden belirlenebilir. Devletin kimliği, bahsi geçen iç unsurlara, devletin tehdit ve çıkar tanımlarına, ayrıca iç ve dış politikası için seçtiği kararlara etki etmektedir.²⁴ Örnek olarak X ve Y devletleri ele alındığında; X devletinin Y devleti için belirlediği dış politikasında X devletinin kimliğini yansıtan güvenlik algısı mutlaka yer alacaktır. X devletinin kimliği gereğince, Y devletinin iç işlerinde aldığı kararlar ya da uluslararası alandaki politikaları tehdit olarak algılanıyorsa, X devleti Y devletini güvenlik haklarını ihlal etmesinden dolayı barışçıl olmayan veya saldırgan devlet olarak tanımlayacaktır. İnşacılar göre bu tanımlama diğer ülkelerce de benimsenir ve ortak bir anlayışa dönüşürse, o zaman Y devletinin kimliği haline gelebilir.

Bu örnekten yola çıkarak, Irak devletinin 2003 yılı öncesi ve 2003 yılı sonrası kimlik tanımının, kurum ve kuruluşlarının ve normlarının değişiminin ne kadar keskin olduğu fark edilmektedir. ABD müdahalesinden sonra Irak devleti ve kurumları yıkılmıştır. ABD'nin deneysel bir çalışması haline gelen Irak devletinin yeniden inşa edilmesi planı devreye girmiştir. Devlet kurumlarının demokratik değerler altında yeniden inşa edilmesi sürecinde Irak devletine yeni bir kimlik de oluşturulmuştur. Bu süreçteki yönetim boşluğundan faydalanarak ortaya çıkan devlet dışı silahlı örgütler, geçmişten günümüze korunmuş Irak toplumunun kültürel yapısına zarar vermiştir. Diğer taraftan Irak devletinin kimliğinin bir parçası olan dini çeşitlilik içerisinden Şii mezhebi mensuplarından bazılarının İran yanlısı olması ve İran nüfuzunun Irak'ta etkili hale gelmesi, ABD'nin daha da fazla Irak'ta kalma

²² Rumelili, "İnşacılık/Konstrüktivizm".

²³ Onuf, *World of Our Making*.

²⁴ Rumelili, "İnşacılık/Konstrüktivizm".

motivasyonunu arttırmıştır.²⁵ Irak devleti, siyasi, kurumsal, jeopolitik, güvenlik ve ekonomik durumunu düzeltme ve güvenli bir ülke haline dönüştürme yolunda günümüzde hala çaba sarf etmektedir.

1.1.3. Devletin İnşası ve Güvenlik Paradigması

1.1.3.1. Devletin İnşası

Devlet inşası kavramı ilk olarak Batı ve sonrasında Kuzey Avrupa’da monarşik devletlerin artan çekişme ve rekabeti neticesinde Rönesans ve reform döneminde ortaya çıkmıştır. Juan Linz, makalesinde devlet inşasını tanımlarken “Devlet inşası süreç itibarıyla, organik bir büyümeye veya gelişmeye sahip değildir; devlet doğal şekilde doğma fikriyle değil, yaratılma fikriyle ilişkilendirilir”²⁶ ifadesini kullanmıştır. Devlet inşası üzerine bir başka yorum yapan sanat ve kültür tarihçisi Jacop Burckhardt, devleti başından beri yapay bir niteliğe sahip olan “sanat eseri”²⁷ olarak tanımlamıştır. Devletin doğal bir yapılanma olmadığı, doğada kendiliğinden var olmadığı, ama insanlar tarafından sanat eseriymişçesine inşa edilen bir yapı olduğu anlaşılmaktadır.

Günümüzün giderek küreselleşen dünyasında devletin yeniden inşası, topluluklar için önem ihtiva eden bir konudur. Güvenlik tanımı bölümünde de belirtildiği gibi, işsizlik, eğitimsizlik, yolsuzluk, kaçakçılık, sağlık sorunları, salgın hastalık, ekonomik kriz, devlet hizmetlerinin halka ulaşamaması ya da yetersiz kalması, gereken temiz suya erişememe, açlık, halk arasında yaşanan anlaşmazlık, çatışma, terörizm ve benzeri ciddi problemlerin çoğunun bir devlette toplanması sonucunda “başarısız” veya “zayıf” olarak adlandırılan bu devletlerin (failed states) yeniden inşasına sıcak bakılmaktadır. 2003 senesinden sonrasını ele alan bu çalışma ciddi problemlerin yaşandığı bir ülke haline dönüşen Irak’ın yeniden inşası sürecini konu almaktadır. Bu aşamaya gelen devletin daha da kaotik bir konuma

²⁵ Immanuel Wallerstein, “How the War Will End in Iraq,” Immanuel Wallerstein, 1 Haziran 2008, <https://iwallerstein.com/how-the-war-will-end-in-iraq/>.

²⁶ Juan J. Linz, “State Building and Nation Building,” *European Review* 1, 4 (Ekim 1993), 356, <https://doi.org/10.1017/s1062798700000776>.

²⁷ Jacob Burckhardt, *Die Kultur Der Renaissance in Italien* (1860; yeniden basım, Bern: Hallwag, 1943): 11-144; Juan J. Age. s. 356; Jacob Burckhardt, *Die Kultur Der Renaissance in Italien* (1860; yeniden basım, Bern: Hallwag, 1943), 11-144.

evrilmesini veya çökmesini önlemek için Irak devleti yeniden inşa edilmektedir.²⁸ Dolayısıyla yeniden inşa süreci neticesinde, eskiden zayıf veya geri kalmış olan Irak'ın, devamlı gelişmekte olan küresel dünyaya uyumlandırılması faaliyetleri sonucunda yaşadığı ciddi problemler aşılabilecektir.

Devlet inşasında, gelişmiş devletlerdeki güçlü devlet kurumlarının birikimlerinin gelişmemiş devletlere aktarılması, öğretilmesi ve uygulanması sürecine tanıklık edilmektedir. Ancak devlet kurumlarının iyileştirilmesi ve güçlendirilmesiyle sorunlar çözüme kavuşmamaktadır. Daha sonrasında ülkenin kaynaklarının verimli kullanımı, çağdaş teknoloji edinimi ve halka yeni iş imkanları sağlanabilmelidir. Bunu yaparken ülke halkının huzuru, refahı ve güvenliği temin edilmelidir. Tüm bu gereklilikler yerine getirildikten sonra belki de en zoru yeniden inşa edilmiş devletin kendi ihtiyaçlarını karşılayabildiği, egemen ve istikrarlı halinin sürdürülebilir, kalıcı ve etkili bir şekilde korunmasıdır.

Soğuk Savaş'ın bitiminde dünyanın çeşitli kesimlerinde birçok ülke zayıf veya başarısız devlet kimliği ile etiketlenmiştir. Haiti, Somali, Kamboçya, Bosna, Kosova ve Doğu Timor gibi zayıf veya gelişmemiş devletler, 1990'lı yıllarda geniş çapta insan hakları ihlallerinin ve çatışmanın yaşandığı yerlerdir. Buralarda devletin yeniden inşasının yapılmasına yardım edilmesi konusunda gelişmiş devletler, bahsi geçen ülkelerin sorunlarının iç ya da yerel meselelerle alakalı olduğunu söyleyerek müdahale etmekten kaçınmışlardır. Çoğunlukla dış müdahale ile devletin yeniden inşası gerçekleştirilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin, radikal İslamcı terör grubu tarafından 11 Eylül saldırısına uğraması küresel çapta askeri hareketlerini hızlandırmıştır. 21. yüzyılın ilk başlarında meydana gelen 11 Eylül terör saldırısından sonra ABD, zayıf devletler için ulus ve devlet inşası misyonunu yüklenmiştir. Bu misyon uyarınca zayıf ve gelişmemiş devlet statüsüne dönüşen Irak ve Afganistan'a asker çıkartmıştır. Bundan sonra ABD, devlet kurumlarının zayıfladığı, kaos, çatışma ve diğer güvenlik problemlerinin yaşandığı “zayıf devletlerin yeniden inşası” misyonuna ağırlık vermiş ve küresel tepkileri üzerine çekmiştir. Bu anlamda, zayıf ve gelişmemiş devletin yeniden inşası konusunu hem ulusal hem de uluslararası bir meseleye dönüştürmüştür.²⁹ ABD devletin yeniden inşası hedefi koyduğu

²⁸ Francis Fukuyama, “The Imperative of State-Building,” *Journal of Democracy* 15, 2 (Nisan 2004), 17, <https://doi.org/10.1353/jod.2004.0026>.

²⁹ Fukuyama, “The Imperative of...,” 18.

gelişmemiş Ortadoğu ülkelerinde güvenlik kaygılarını giderme bahanesiyle müdahaleler gerçekleştirmiştir.

1.1.3.2. Güvenlik

1.1.3.2.1. Güvenlik Tanımı ve Genel Bakış Açıları

İnsanoğlu çağlar boyu korkmadan, rahatça yaşayabilmek için kendisini güvende hissetmek istemiştir. “Güven” kelimesinin anlamı “korku, çekinme, kuşku duymaksızın inanma ve bağlanma duygusu, itimat” olarak sözlükte³⁰ geçmektedir. “Güvenlik” kelimesi Türkçe sözlüğe “insanların korkusuzca yaşayabilmeleri durumu ve emniyet hali” şeklinde yansımıştır.³¹ Güvenlik, insanların huzur içinde ve korkmadan yaşamasını sağlayan bir kavram olarak tanımlanmıştır. Türk Dil Kurumu’nun güncel sözlüğünde güvenlik kelimesi “toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet” manasıyla bilimize sunulmuştur.³² Devletin kuruluşundan itibaren bir düzeni vardır; vatandaşlar bu düzene uyarak yaşamlarını devam ettirdikleri sürece devlet tarafından temel hizmetleri ve ihtiyaçları karşılanmıştır. Emniyetin hüküm sürdüğü bir ortamda, huzur içerisinde vatandaşlarının hayatlarını idame ettirmelerini sağlamak devletin başlıca görevlerindendir; çünkü halkın devlete karşı ödevleri olduğu kadar devletin de halkına karşı sorumlulukları vardır. Bu çerçevede, güvenlikten konuşulduğunda temel aktör konumunda devletin olacağı tahmin edilmelidir.

Yapısal gerçekçiliğin kurucularından Kenneth Neal Waltz, anarşik dünyada devletler için güvenliğin en üst noktada olmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Elbette güvenlik tek başına yeterli değildir; vatandaşların huzurlu ve mutlu şekilde yaşamlarını idame ettirmeleri için devletin onların temel haklarına uygun yasalar koyması ve uygulaması, çevre, sosyal ve sağlık ile ilgili hizmetlerini karşılayabilmesi icap etmektedir. Devletlerin huzuru, gücü ve

³⁰ Dil Derneği’nin hazırladığı Türkçe sözlükten alınmıştır. Sözlük, Atatürk Türk Dil Kurumu’nun uzmanlarınca hazırlanmıştır. s.231; ayrıca bkz: “Türkçe Sözlük Ara-Bul,” Dil Derneği, 2021, Erişim tarihi: 2 Mart 2021, <http://www.dildernegei.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html>.

³¹ Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, *Türkçe Sözlük. Cilt I.* (2005): 508.

³² Türk Dil Kurumu, “Güvenlik,” *Güncel Türkçe Sözlük*, 2021, <https://sozluk.gov.tr/>.

kârı elde etme şansları ancak hayatta kaldıkları şartlarda mümkündür.³³ Buradan çıkan sonuç, devletlerin hayatta kalmak için gelen tehditlere karşı önlemler alarak kendilerini güvende tutmaları olmaktadır. Yapısal gerçekçi teoriye baktığımızda, güvenlik devletlerin birinci odağı olarak görülmektedir. Dünyayı anarşik bir ortam kabul etmiş yapısal gerçekçiler için güvenliğin olmazsa olmaz bir unsur olduğunu düşünmemek imkansızdır.

Güvenlik kavramı özelden genele doğru ele alındığında, baştaki en temel noktanın insandan yani bireyden başladığı hususu öne çıkmaktadır. İnsan yalnız başına yaşayan bir canlı türü değildir. Bu sebeple aile ve birçok ailenin birleştiği toplum olgusu, sosyal gruplar, birbirine çeşitli ortak değerlerle bağlanmış olan toplumlar ve onların yaşadığı sınırları belli toprak parçası olan vatan, güvenlik kavramının içerisinde yer alan temel unsurlardır. Devletler bekaları güvence altına alındığında huzurlu bir biçimde gücünü sağlama alıp ilerleme gösterebilmiştir. Waltz, gücü bir amaç değil, güvenlik koşullarının korunmasında araç şeklinde nitelendirmiştir. Ona göre, anarşik dünya düzeni içerisinde asıl aranan ve ihtiyaç duyulan husus güvenliktir. Sistemin anarşik yapısı içerisinde güvenlik en önemli unsurdur, her devletin varlığını sürdürmek için elde etme ihtiyacı olan amaçtır.³⁴ Bir başka deyişle, yapısalcı gerçekçilik gözünden baktığımızda güvenlik tanımı, devletlerinin varlığının devam etmesinin şartıdır. Yalnızca güvenli bir ortamdaki devlet güçlenmekte, gelişim göstermekte ve vatandaşları huzur içinde yaşamaktadır. Öte yandan, güvenlik koşullarına sahip olmayan devletler varlıklarını devam ettirebilme yolunda en başta güvende olma amacına ulaşmaya çalışmıştır.

Johan Galtung ve Jan Øberg tarafından insanların ihtiyaçlarına göre güvenlik kavramı formüle edilmiştir. Dört kategoriyle belirlenen ve olumlu amaçlar güden kavramlar sırasıyla; hayatta kalma, gelişme, özgürlük ve kimlik şeklinde güvenlik tanımına alternatif olarak ortaya atılmıştır.³⁵ İnsanlar bu dört kavrama hayatları boyunca önem vermişlerdir. Adeta insanların su içme gereksinimi kadar ihtiyaç duyulan bu kavramların yaşam süresince garantiye alınması, bireyler ve toplumca makuldür. Toplum, yukarıda sayılan dört kavram için beraber savunma politikası üretmiş; hem toplum hem de birey bazında savunma

³³ Waltz, *Theory of International Politics*, 126.

³⁴ Waltz, *Theory of International Politics*, 126.

³⁵ Ole Wæver, "Securitization and Desecuritization," içerisinde *On Security*, der. Ronnie D. Lipschutz (Columbia University Press, 1995).

motivasyonlarını arttırmıştır.³⁶ Bu dört kavramın güvenliğe alternatif bir tanım olarak verilmesinde amaçlananın da bu olduğu görülmektedir.

Buzan, devlet için güvenlik tanımının oluşturulmasında ortak ve tek bir tanımın bulunmasının zorluğundan bahsetmiştir; çünkü her insanın güvenlik tanımlaması farklıdır. Güvenliği tanımlarken “sevgi, özgürlük veya güç kavramları kadar anlamı tartışılabilir ve belirsizdir” ifadesini kullanmıştır.³⁷ Devlet üzerinde ortak aidiyet ve sadakat duygusu hisseden toplumun güvenlik konusunda çeşitli fikirleri ve gereksinimleri olabilmektedir. Diğer taraftan, bazı toplumlar birbirinden farklı güvenlik tanımlarına ihtiyaç duymaktadır; ama bazı ülkeler ortak bir güvenlik tanımı ortaya koymaya çalışmaktadır. Siyaset bilimi ve politika çalışmaları profesörü Michael Intriligator, güvenliğin doğasının yeniden tanımlanması gerekliliğine odaklanmıştır. Soğuk Savaş sonrasında değişen dünya düzeni ile ülkeler çeşitli nedenlerle birbirlerine bağımlı hale gelmişlerdir. Bundan dolayı, güvenlik sadece askeri boyutuyla sınırlanmış ulusal bazda değil uluslararası çerçevede ve çok yönlü tanımlanmalıdır. Geleneksel ulusal güvenlik kavramı geçmişte bırakılmalı, artık tüm ülkelerin çıkarlarına hizmet edecek küresel güvenlik kavramı kullanılmalıdır.³⁸ Daha genel bir ifadeyle, bahsedilmek istenen, güvenliğin askeri odaklı ulus devlet merkezinde sınırlı kalmaması, yeni çağın farkındalığıyla ekonomik, politik, çevresel, sosyal ve diğer askeri olmayan tehditlerin de varlığının bilincinde küresel bir güvenlik algısının inşa edilmesidir.

Ole Wæver’e göre soyut bir “güvenlik” tanımı, devlet veya ulus bazında bahsedilen güvenlik tanımıyla alakasızdır ve analitik olmayan bir terimdir.³⁹ Güvenlik kavramı, seçilmiş örnekler kapsamında düşünülerek değerlendirilemez, dönüşümü olan canlı bir kavramdır. Eleştirel güvenlik fikri savunucuları, sadece devletin güvenliği kavramına ve onun getirdiği uygulamalara karşı çıkmaktadır. Bu yanılla ana akım güvenlik tanımından sıyrılan ve güvenliği farklı boyutlarla ele alan eleştirel güvenlik teorisi ortaya çıkmıştır. Ulusal güvenlik tanımının yapılmasındaki en önemli bileşen devletin sosyal perspektife kadar güvenlik fikrinin takip edilmesidir.⁴⁰ Buzan, “Devletin kalbi, halkın zihnindeki fikirde yatıyorsa, o zaman bu fikrin kendisi ulusal güvenliğin önemli bir nesnesi haline

³⁶ Wæver, “Securitization and Desecuritization”.

³⁷ Barry Buzan, *People, States, and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, 2 (1983; yeniden basım, İngiltere: Harvester Wheatsheaf, 1991), 7-39.

³⁸ Michael D. Intriligator, “Global Security After The End Of The Cold War,” *Conflict Management and Peace Science* 13, 2 (Şubat 1994), 105-106, <https://doi.org/10.1177/073889429401300201>.

³⁹ Wæver, “Securitization and Desecuritization”.

⁴⁰ Buzan, *People, States, and Fear*, 39.

gelmektedir.” diyerek; devletin “güvenlik” tanımının oluşturulmasında halkın ne düşündüğünün, neye ihtiyacı olduğunun, ne gibi bir güvenlik aradığı hususunun en başta incelenmesi gereken bir nokta olduğunu vurgulamıştır.

Güvenliğin tanımı gündelik anlamından daha geniş bir alana taşınmak istendiğinde, o zaman askeri tehditler dışında alternatif tehditler de göz önünde bulundurularak inceleme yapılmalıdır.⁴¹ Dolayısıyla güvenlik tanımına geniş bir perspektiften bakarsak, güvenlik, insanın, toplumların, sosyal çevrenin, ulusların, devletlerin ve bunların gelişimi, kalkınması, refahı, istikrarı, düzeni ve huzuruna engel olacak herhangi bir tehdit unsurunun baş göstermemesi hususunda alınan önlemlerin bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat sadece bu sayılanlarla sınırlı kalınması güvenliğin geniş anlamının verilmesinde yeterli değildir. Ayrıca kültürel, dini, mezhepsel, sağlık, çevresel ya da ekolojik tehditlerin yanı sıra zihinsel ve fikrî tehditlerin güvenli ortam tanımı için önlemi alınmaktadır. Başka bir ifadeyle, temelde insani etkileyen sosyal ve çevresel sorunların tümü tehdit oluşturmuş ve önlemi alınmıştır. Daha da açarak örneklendirecek olursak, özellikle başarısız devlet ya da az gelişmiş devletlerin karşılaştığı sorunlar olan geri kalmışlık, gelişmemişlik, ekonomik sıkıntılar, halkın istihdam edilememesi yani işsizlik, halkın geçim sıkıntısı, açlık, yeterli beslenilememesi, etnik, dini, kültürel veya mezhepsel ayrımcılık ve zulüm toplumun isyan etmesi ve ülkenin kaosa sürüklenmesi için yeterli güvenlik tehditleridir, bunların önlemleri alınmalıdır; yoksa güvenliği sağlamak zor olmaktadır. Diğer taraftan sadece geri kalmış ülkelerin değil, tüm devletlerin deneyimlediği suç, sivil çatışma, terörizm ile mücadele, nükleer atıklar ve reaktör patlamaları ya da kazaları, çevresel kirlilik, salgın hastalıklar, doğal kaynakların tükenmesi ya da enerji kaynaklarının arz edilememesi gibi tehditlerin karşılığında alınan önlemlerle güvenlik sorunsalı ortaya çıkmıştır.⁴² Yukarıda bahsi geçen tehditler ve benzerlerinin önlenmesi durumunda Irak coğrafyası güvenlileştirilmiş olacaktır. Dolayısıyla geniş tanımıyla güvenlik, birey hayatını neredeyse her açıdan çevrelemiş hem toplumsal hem de bireysel güvenlik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Güvenlik tanımlamalarına alternatif getiren akademisyenleri yorumlayan Wæver, güvenliğe belirli bir perspektif ile bakıldığını, gündelik güvenlik tanımını değiştirmenin değil, ulusal güvenlik tanımı kapsamında değişiklikleri ve sınırlamaları fark ederek fikir

⁴¹ Wæver, “Securitization and Desecuritization”.

⁴² Jahn Egbert, Pierre Lemaitre ve Ole Wæver, “European Security: Problems of Research on Non-Military Aspects” (Kopenhag: Centre of Peace and Conflict Research, 1987), 11.

üretildiğini savunmuştur. Alternatif güvenlik söylemi, yaygın kullanılan güvenlik şablonlarını bir kenara bırakarak ulusal güvenlik konusunda kalıplaşmış fikirlere zıtlığıyla güvenlik üzerine anlamlı açıklamalar yapmıştır.⁴³ Bir başka deyişle, ana akım güvenlik anlayışının eksiklikleri ve sınırları olduğunu keşfeden alternatif güvenlik söylemini savunan akademisyenlerin amacı “güvenlik” kelimesinin anlamını değiştirmek değildir. Bu kapsamda yapılan, büyük resme odaklanılarak belli bir bakış açısıyla ulusal güvenlik tanımını sınırlamalarından kurtarmak ve ortaya çıkan gelişmelere karşı uyum içinde iyileştirmektir.

Heywood ise güvenliğin ne olduğu söylemeden önce ne olmadığına değinerek, nesnel ve evrensel bir kavram olmadığını belirtmiştir. Ona göre, güvenliğin tanımı devamlı değişime açıktır. Güvenlik üzerindeki değişim çeşitli toplumlara ve kültürlere göre farklılık göstermektedir.⁴⁴ Bunun nedeni, bireylerin, toplumun veya devletin güvenliğinin hangi tehditlere karşı korunduğudur. Daha açık bir ifadeyle, tehditler de çeşitli toplum yapılarına göre değişmektedir; güvenlik algısını bir forma kavuşturan riskler, tehlikeler ve tehditlerdir.

Güvenliğin tanımlamasının düzgün ve sağlam yapılabilmesi için Baldwin, “Hangi tehditlere karşı, hangi araçlarla, ne gibi değerleri riske atarak, ne kadar zamanda, kim ve hangi değerler için, ne ölçüde güvenlik?” sorularının cevaplanması gerekliliğini vurgulamıştır.⁴⁵ Güvenlik çalışmalarının yapıldığı akademik eserlerin büyük çoğunluğuna bakıldığında güvenlik için “hangi tehditlere karşı, kim için ve kim tarafından?” gibi soruların yanıtları irdelenmiştir. Öte yandan yukarıda bahsi geçen “hangi araçlarla?” sorusu güvenliğin sağlanacağı ya da ne kadar zamanda sağlanabileceği gibi hususlardan pek söz edilmediği fark edilmektedir.

Gelişen tarihi olaylarla zaman, uluslararası sistemin, ülke yapılarının ve bazı değer ve kavramların değişmesine ya da dönüşmesine tanıklık etmiştir. Güvenlik teriminin gündelik anlamı ülkeler için pek değişmese de zamanın akışıyla beraber değer ve teori bakımından değişikliklere maruz kalmıştır. Buna rağmen kavramın ana hatlarında “devlet” ve “savunma odaklılık” yatmaktadır. Bu sebeple güvenlik kavramı içeriği gereğince, merkezine aldığı kavramların etkisiyle hala bir tehdide karşı teyakkuzda olma durumunu

⁴³ Wæver, “Securitization and Desecuritization”.

⁴⁴ Andrew Heywood, *Küresel Siyaset* (Ankara: Adres Yayınları, 2011), 293.

⁴⁵ David A. Baldwin, “The Concept of Security,” *Review of International Studies* 23, 1 (Ocak 1997), 13-17.

çizmiş ve egemen devletlere güvenliği tehdit eden meselenin çözülmesinde genellikle baş rolü vermiştir.⁴⁶

1.1.3.2.2. Tarihte Güvenlik

1618-1648 yılları arasında yaşanan Otuz Yıl Savaşları, 1648 yılında Vestfalya Barış Anlaşması imzalanmasıyla nihayete ermiştir. Bu anlaşmanın imzalanmasıyla beraber Avrupa’da senelerce devam eden din savaşları sonlanmış, o zamanın koşullarında laik bir düzene geçilmiştir. Başka bir deyişle, Vestfalya Anlaşması, Avrupa’da uzun süredir var olan dine ait olma düşüncesini ve bundan kaynaklı yaşanan güç mücadelesini koltuğundan kaldırmış, yerine seküler devlet anlayışı ve toprağa aidiyetten kaynaklanan ilişkileri oturmuştur. Bundan sonra dünyadaki egemenlik tanrısallık değil devletlere ait bir olgu olarak tanımlanmıştır. Bununla beraber, 17. yüzyıl ulus devletlerini merkeze alan sistemi ve bu sistemle uyumlu güvenlik algısının oluşumuna tanıklık etmiştir.⁴⁷ Vestfalya Anlaşması’nın yeni dünya düzenine getirileri arasında: devletlerin sınırlarının kesin şekilde belirlenmesi, ulus devlet, uyruk ve vatandaşlık kavramlarının önem kazanması, devletlerin vatandaşları üzerinde sorumluluklarının bulunması olmuştur. Ulus devlet kavramı kısaca hem siyasal bir örgütlenme örneği hem de siyasal bir idealdir.⁴⁸ Çok uluslu imparatorlukların ve şehir devletlerinin azalmasıyla ulus devlet düzeni yaygın hale gelmiştir.

Ulus devletin, sınırları içindeki toprak parçası ve o toprak parçasında yaşayan topluluğun yani tebaanın birlik ve bütünlüğüyle oluştuğu kabul edilmiştir. Devletin gücü, fiziki coğrafyası, kapsadığı toprak, nüfusu, doğal kaynakları, ekonomisi, sosyal yapısı ve ne kadar bağımsız olduğu devleti tanımlayan başlıca niteliklerdendir.⁴⁹ Bir devletin egemenliğine bağlı olan halkın güvenliği ile bağlı oldukları devletin güvenliği eş değerde görülmüştür.⁵⁰ Benzer şekilde, vatandaşlar ne kadar güvende kalmalarının yaşamlarını devam ettirmenin en önemli kriteri olduğunun bilincindeyse, o kadar da kendilerini güvende

⁴⁶ Wæver, “Securitization and Desecuritization,” 7.

⁴⁷ Robert Jackson ve Patricia Owens, “The Evolution of International Society,” *The Globalization of World Politics An Introduction to International Relations*, der. John Baylis ve Steve Smith, Oxford: Oxford University Press (2005), 54.

⁴⁸ Andrew Heywood, *Siyaset* 14, 3 (1997; yeniden basım, Ankara: Adres Yayınları, 2013), 170.

⁴⁹ Buzan, *People, States, and Fear*, 42.

⁵⁰ Tanık Oğuzlu, “Dünya Düzenleri ve Güvenlik: Ulus-Devlet Güvenlik Anlayışı Açılıyor Mu?,” *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 3, 6 (1 Ocak 2007), 3.

tutacak devletin güvenliğini her şeyden üstün kabul etmeleri gerektiğinin bilincinde olmaktadırlar.

Ulus devlet için iç işlerinde güvenlik ve düzenin istikrarı korunurken, dış işlerinde uluslararası alanda güvensizlik ve düzensizlik hâkim inancı vardır.⁵¹ Topyekûn devlet güvenliği yukarıda bahsi geçtiği üzere, istikrar ve düzenin anahtarıdır. Hem vatandaşların hem de toplumun güvenliğini sağlamak adına devlet güvenliği birinci sırada tutulmuştur. Öyle ki, devletin güvenliği tehdit altına girdiğinde ya da girebileceği düşünülen bazı zamanlarda toplumsal ve bireysel adalet ve demokrasi gibi değerler ikinci plana atılmıştır.⁵²

Soğuk Savaş dönemi ile Soğuk Savaş sonrası dönemde “güvenlik” kavramının konumu değişime uğramıştır. Soğuk Savaş’tan sonra Doğu ile Batı arasındaki anlaşmazlıklar durulmuş olsa da güvenlik sorunları bitmemiştir.⁵³ Soğuk Savaş’ın yaşandığı dönemde güvenlik olgusu çoğu değerden önde tutulmuş, hatta çoğu zaman en ön sırada yer almıştır. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ardından 1990’lı yılların başlamasıyla her şeyin önünde gelen güvenlik kavramı bir adım geri çekilerek yerini özgürlük kavramına bırakmıştır.⁵⁴ Bunun nedeni soyut kavramların ve hakların ön planda tutulmasıdır. Kavramsal analiz yapılırken hipotezler ve teoriler gerçek hayata geçirilerek test edilmemiştir.⁵⁵ Güvenlik, Soğuk Savaş sonrası dönemde yerini pratik ve ampirik değerlendirmelerden çok söylem yoluyla analiz incelemelerine bırakmıştır.

İkinci Dünya Savaşı ile Soğuk Savaş arasındaki zaman dilimi güvenlik anlayışının anlaşılması için değerlendirildiğinde; güçler dengesi prensibinin, sıfır toplamı oyun teorisinin ve caydırıcılık politikasının tercih edildiği bir perspektif göze çarpmaktadır. Detaylı anlatmak gerekirse, bahsedilen dönemde devletler revizyonist bir dış politika uygulamışlardır, bu da bazı devletlerin sistemi istedikleri gibi biçimlendirme arzularına göre hareket ettiklerini göstermektedir.⁵⁶ Diğer devletler ise güç dengesi prensibi uyarınca ittifaklar kurarak revizyonist gücü ya da güçleri dengelemeyi amaçlamışlardır. Güç dengesi oluşturmak için kurulan ittifaklar aynı zamanda revizyonist güce/devlete karşı caydırıcı bir

⁵¹ Waltz, *Theory of International Politics*.

⁵² Fred Halliday, “Nationalism,” içinde *The Globalization of World Politics An Introduction to International Relations*, der. John Baylis ve Steve Smith (Oxford: Oxford University Press, 2005), 521–538.

⁵³ Intriligator, “Global Security After...,” 102.

⁵⁴ Oğuzlu, “Dünya Düzenleri ve...,” 6.

⁵⁵ Baldwin, “The Concept of Security,” 6.

⁵⁶ Oğuzlu, “Dünya Düzenleri ve...,” 7.

blok görevi de görmektedir. Bu açıdan bakıldığında, sıfır toplamli oyun teorisi güvenliğin bölünebilirliğine işaret etmektedir⁵⁷ ve bir gücün/devletin kazanç ve kaybı sistemdeki diğer devletlerin/güçlerin kazanç ve kayıplarına eşit olmalıdır.

Bahsedilen dönem arasında gerçekleşen gelişmelerin ışığında, ulus devletlerin güvenlikleri için askeri kapasitelerini oluşturmadaki en büyük motivasyonlarının savunma amaçlı olduğunu, saldırgan temelli hareketlerin ulus devletlerce genel anlamda meşru görülmediği bir ortamdan söz edilmektedir. Eğer bir savaş çıkacaksa bu devletlerin kendini savunma içgüdülerinin neticesinde olmuştur. Askeri anlamda tanımlanmış olan güvenlik anlayışına ulus devlet döneminde “yüksek politika” konuları olarak değinilmiştir. Yüksek politikayı içermeyen diğer konular daha sosyal içerikli olmakla beraber “alçak politika” konuları şeklinde değerlendirilmiştir. Örnek vermek gerekirse: çevresel, parasal/iktisadi, toplumsal ve sağlık alanlarını alçak politikanın kapsadığı söylenebilir.⁵⁸ Bu aşamaya bakıldığında, devlet için güvenlik tanımını yapıp, bunun üzerine karar yetkisine sahip olanlar sadece ulus devletin yönetim kadrosundaki siyasi ve askeri aktörlerce sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır.

Ulus devlet dönemi, Soğuk Savaş’ın bitiminden sonra post ulus devlet dönemine yerini bırakmıştır. 1990’lı yıllar teknolojinin, ulaşımın ve haberleşmenin gelişmesiyle ülkeler arası iletişimin ve seyahatlerin kolaylaşmasını sağlamıştır. O dönem etkisi pek belli olmayan, fakat şu anda gündelik yaşantımızın her noktasında kendini hissettiren kavram küreselleşmedir. Bu minvalde güvenlik algısının da küreselleşmeyle değişime uğradığı söylenebilir. Küreselleşme etkilerinin yavaş seyrettiği zamanların geride bırakılması; uluslararası geçişkenliğin artışıyla, vatandaşların kimliklerinin yalnızca uyruklarından, ulus devletlerine bağlı olmalarından ibaret olmadığını, kimliklerinin bunun ötesinde olduğunu fark ettikleri dönemdir. Yine bu dönemde, aslında insanlar için en ideal siyasal düzenin ulus devlet sistemi olmayabileceği, dolayısıyla bu döneme ait güvenlik algısının da dönemin şartlarına uyarlanması gerektiği düşüncesi belirmiştir. Her ne kadar güvenlik tanımı hakkında farklı sesler çıksa da güvenlik kapsamından devlet aygıtının çıkartılamayacağı anlaşılmıştır. Bunun nedeni ulusların politikalarına göre değişen güvenlik tanımlarının

⁵⁷ John Baylis, “International and Global Security in the Post-Cold War Era” *The Globalization of World Politics An Introduction to International Relations*, der. John Baylis ve Steve Smith (Oxford: Oxford University Press, 2005).

⁵⁸ Oğuzlu, “Dünya Düzenleri ve...,” 8.

asında ulus devletin çıkarınca şekillenmesidir⁵⁹ ki bu da güvenliğin devlet bütünlüğü çerçevesinde geliştiğinin göstergesidir.

Yukarıda belirtildiği üzere, ulus devlet ile bir bütün halinde olan vatandaşların artık uyrukları ötesinde kimliklerini oluşturan başka aidiyetlerin de farkına varmasıyla güvenlik kavramı evrilmiştir. Artık insanların kimliklerine, uyruk dışında başka aidiyetler katması toplumsal aidiyet gruplarının güvenliğinin devlet güvenliğinden önde geldiği bir dönemin resmini çizmiştir.⁶⁰ Uluslararası ulaşımın artması ve insanların birbirine daha kolay temas edebilmesi nedeniyle aidiyet grupları içindeki hassasiyetler kendini daha çok belli etmiştir. Öyle ki, bu hassasiyetlerin çığnenebileceği korkusu onlar üzerinde güvenlik tehdidi algılamasını kolaylaştırmıştır. Her ne kadar yeni dönemde toplumun ve aidiyet gruplarının güvenliği ön safhalarda tutulsa da devletin güvenliğinin sağlanması önemli olmuştur. Devlet, güvenliğini tehlike altına alacak koşullardan kendini korurken bazen toplumun aidiyet gruplarının güvenliği ikinci plana kalmıştır.⁶¹

Daha önce uluslararası camiada tehditlere karşı güvenliğin sağlanması ittifaklar kurularak mümkün olabilirken, bu dönemde güvenlik bölünemez durumdadır. Başka bir deyişle, post-ulus devlet döneminin güvenlik meseleleri yapısal pencereden incelenmeye başlanmış, güvenliğin bölünebilirliği algısı yitirilmiştir.⁶² Bu yaklaşım uyarınca, devleti bir uçak ve içindeki yolcuları da vatandaşlar olarak düşünürsek, uçağın düşmesi içerideki her bir insanın zarar görmesi anlamına gelmektedir.

1.1.3.2.3. Güvenlik Tehditleri

Ulus devletin parçası olan her vatandaş kanun nezdinde eşittir; bu sistemde hiçbir toplum ya da insan vatandaşı olduğu toprak üzerinde dil, din, ırk, etnik veya mezhepsel farklılığı sebebiyle ayrımcılığa uğramaz. Bazen bir takım farklı kimliksele arzu ve talepleri bulunan topluluklar, var olan vatandaşlık hakları dışında ayrıcalıklı kimliksele istekler ve bu

⁵⁹ Baldwin, "The Concept of Security".

⁶⁰ Oğuzlu, "Dünya Düzenleri ve...", 9.

⁶¹ Ersel Aydın ve James N. Rosenau, *Globalization, Security, and the Nation State: Paradigms in Transition*, (2012).

⁶² Baylis, "International and Global...", 317-318.

yönde faaliyetler sergilemişlerdir.⁶³ Sergiledikleri bu davranış biçimi ulus devletin güvenliğini tehdit eder düzeyde algılanmıştır. Devletin içinde barındırdığı çok katmanlı yapı, onun içinde birçok güvenlik tehdidi oluşmasına kapı aralamıştır.⁶⁴ Devletin içinde farklılıklara sahip olan toplumlar ve onların yaşadıkları bölgelerde dahi güvenlik sorunları ve ihtiyaçları çeşitlilik göstermektedir.

Ulus devletin güvenliği, sahip olunan sınırların dışında oluşacak her türlü varoluşsal tehditten muhafaza edilmesi, ayrıca ülkenin hem iç hem de dış egemenliğinin diğer tüm ülkelerce tanınması şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁵ Bu bağlamda, ulus devlete dışarıdan tehdit unsuru yaklaştığı takdirde, tehdide karşı nasıl bir strateji yürüteceğini anlamak için ulusal güvenlik ve uluslararası güvenlik stratejisi kavramlarına değinmekte fayda vardır. Ulusal güvenlik stratejisi, devletin içsel dinamiklerine ve düzenine ters düşen meselelerden güvenlik tehdidi olarak algılananlara binaen uygulanmış; devletin karşı karşıya olduğu tehditten kurtulabilmesi ya da o tehdidi minimum ölçeğe indirebilmesi için hazırlanmış bir stratejidir. Diğer kavram olan uluslararası güvenlik stratejisi ise; devlet için tehdit kabul edilen unsurun veya meselenin detaylıca incelenmesi sonucunda kaynağına inilmesi ve tehdit unsurunun tamamen yok edilmesine çalışmasıdır.⁶⁶

Ulus devlet temelli sistemde güven ortamı savaşın olmadığı şartlarla bir tutulmuştur. Waltz'un savunduğu "bir devletin sahip olduğu askeri ve ekonomik imkanlarda artış gözlemlenirse, o devlet potansiyel tehdit olarak değerlendirilebilir" biçimindeki yapısal gerçekçilik görüşü sistemle örtüşür biçimdedir.⁶⁷ O halde, güvenliği tehdit etme ihtimali olan problemlerin ya da doğrudan güvenlik sorunu olan meselelerin aşılması için askeri kapasitenin artırılması iyi bir seçenek olabilir. Devletin imkanları bu seçeneğe elverişli değil ise, güvenliğin sağlanması uğruna başka devletlerle güvenlik kapsamında anlaşmalar ve ittifaklar kurulmuştur. Fakat doğaldır ki, mutlak güvenli ortam, güvenlik sorununu veya tehdidini oluşturan meselelerin ortadan kaldırılması sonucunda sağlanır.⁶⁸

⁶³ Nizar Messari, "The State and Dilemmas of Security: The Middle East and the Balkans," *Security Dialogue* 33, 4 (Aralık 2002), <https://doi.org/10.1177/0967010602033004003>.

⁶⁴ Buzan, *People, States, and Fear*, 65.

⁶⁵ Oğuzlu, "Dünya Düzenleri ve...", 6.

⁶⁶ Buzan, *People, States, and Fear*, 112; Ömer Göksel İşyar, "Günümüzde Uluslararası Güvenlik Stratejileri: Kavramsal Çerçeve ve Uygulama," *Akademik Bakış* 2, 3 (2008), 2.

⁶⁷ Waltz, *Theory of International Politics*.

⁶⁸ Gil Merom, "Realist Hypotheses on Regional Peace," *Journal of Strategic Studies* 26, 1 (Mart 2003), 109–135, <https://doi.org/10.1080/01402390308559310>.

Kopenhag Okulu akademisyenleri güvenlik tehditlerinin çözülmesi aşamasında analistleri de bir güvenlik aktörü olarak tanımlamıştır. Güvenlik tehdidi sayılan meselenin çözümü için inceleme yapan kişiler yani güvenlik analistleri süreç içerisinde ya gerçek ya da potansiyel güvenlik aktörü haline gelmiştir. Yine de Kopenhag Okulu'nun akademisyenleri güvenlik aktörü saydıkları güvenlik analistlerini sadece analiz yapma aşamasıyla sınırlı bırakmıştır. Güvenlik analistleri her ne kadar güvenlik meselelerinin inşasında ve çözümünde görüşleriyle yer alsalar da her zaman asıl güvenlik tehditlerinin belirlenmesinde ilk danışılan mercii değildirler. Bunun nedeni Kopenhag Okulu'nun, kuramlarının, kuramcılarının ve kuramsallaştırmalarının politik tarafta üstlendikleri görevlerinin aslen saf kalan bilim değerlerini kaybettikleri şeklinde görmediğidir.⁶⁹ Burada yatan düşünce, akademisyenlerin kendilerinin farkındalıklarını “aktörlük” ve “analist” arasında diri tutmaları hassasiyetinden kaynaklanmaktadır. Aksi takdirde kuramcıların akademik rolü ve siyasi rolü birbirine karışacaktır. Bu yüzden akademisyenler belli ölçülerde güvenlik aktörü sayılmış, fakat bu ölçüler sınırlı tutulmuştur.

Güvenlik tehditleri uluslarda ve uluslararası alanda çağlar boyu bilindiği üzere meydana gelmiştir. Güvenlik tehdidinin oluşması bazen ufak bir kitleyi ilgilendirirken bazen bir devleti bazen devletler kümesini kapsama alanına almış, bazen de küresel alanda problem teşkil etmiştir. Böylesine kime veya kimlere problem teşkil ettiği karışık olan bir güvenlik tehdidi için onu problem ya da tehdit kabul edecek toplumlar, devlet veya devletler de farklılık gösterecektir. Bir devlet tarafından güvenlik tehdidi kabul edilen meselenin ya da herhangi bir “şeyin” diğer devlet ya da devletlerce tehdit olarak kabul edilmemesi güvenlik tehditlerini konuşurken görülen en büyük sorunlardandır.⁷⁰ Bunun nedeni bir bölge için tehdit yaratan “şeyin” başka bir bölgede varlığının ve hiçbir anlamının olmamasıdır. Bir bölgede tehdit ihtiva eden “şey” öteki bölgede veya ülkede sorun yaratmadıysa, öteki bölgenin o “şeyi” güvenlik tehdidi olarak algılaması beklenmemelidir. Buradan doğan sorunsal devletlerin iyi okuması gerekmektedir; çünkü karşı karşıya olunan güvenlik tehdidi sadece onları ilgilendirmektedir. Diğer bölgelerin, güvenlik tehdidi tanınan “şeyin” gerçekten tehdit olup olmadığını kabul etmeleri kendi inisiyatiflerine kalmıştır.

⁶⁹ Pınar Bilgin, “The Politics of Studying Securitization? The Copenhagen School in Turkey.” *Security Dialogue* 42, 4–5 (Ağustos 2011), 404.

⁷⁰ Scott Nicholas, Romaniuk. *The SAGE Encyclopedia of Surveillance, Security, and Privacy: Copenhagen School*. (2008), 3.

Bütün devletlerin bir şekilde veya ölçüde güvenlik tehdidiyle karşı karşıya olduğunu unutmamak gerekmektedir. Zira her devlet askeri ve ekonomik tehditlerin yanı sıra siyasi güvenlik tehditlerine karşı da savunmasızdır.⁷¹ Askeri, ekonomik ve siyasi açıdan güçlü görülen, küresel güç ya da bölgesel güç sayılan devletler bile güvenlik tehdidi yaşayabilmektedir. Bunun nedeni devletin içerdiği çeşitli bileşenlerin çekebileceği tehdit unsurlarının değişiklik göstermesidir. Avrupa Topluluğu’nu ele alırsak, başta kurulma nedeninin tarihi rekabet ve düşmanlığın iki güçlü Avrupa ülkesi olan Fransa ile Almanya arasında devam etmesini önlemek ve bu vesileyle bu ikilinin anlaşmazlıklarından doğacak herhangi bir güvenlik tehdidini bölgeden uzak tutmak amacıyla uluslararası güvenlik stratejisi uygulanmıştır.⁷² Ulusal güvenliğin sağlanmasında askeri gücün sınırlı kalması bu nedenledir. Ulus bütününde güvenli yaşanabilmesi için sadece dışarıdan gelecek güvenlik sorunlarının halledilmesi yeterli olmaz; çünkü içeride farklı çeşitlilikte güvenlik tehditlerinin bulunması olasıdır.

Kopenhag okulu, bir toplum, bölge, devlet ya da devletlerin güvenlik tehdidi olarak adlandırdığı sorunun, o sorunu yaşamayanlarca bir güvenlik tehdidi olarak görülmediğini incelemiştir; buradan yola çıkarak “bölgesel güvenlik kompleksi” kavramı Kopenhag Okulu’na mensup akademisyen Barry Buzan tarafından 1983 senesinde ortaya atılmıştır. “Bölgesel güvenlik kompleksi” kavramı yukarıda bahsedildiği üzere farklı coğrafi bölgelerde güvenlik tehditleriyle karşılaşılması dolayısıyla güvenliğin kümeleşmesi veya bölgeselleşmesine dayanarak ortaya çıkmıştır.⁷³ Bu kavramın anlatısına uygun olarak bölgesel güvenliğin sağlanmasında; Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (SEATO) ve Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) en uygun ve bilindik örneklerdir. Bu örgütler bölgesel güvenliğin ve istikrarın sağlanmasında işbirliği yaparak düşmanlık, güvenlik tehdidi veya güvenliikleştirme meselelerinin çözümünde kullanılmıştır.

ABD’nde yaşanan 11 Eylül terör saldırısı, küresel anlamda yaşanan güvenlik tehdit algılamasında ve terör olaylarının çözümünde farklı bir yola girilmesinin başlangıcıdır. Devletin organları olan yasama, yürütme ve yargı ile tabii oldukları normlar ve kanunlar

⁷¹ Buzan, *People, States, and Fear*, 65.

⁷² Wæver, “Securitization and Desecuritization,” 20.

⁷³ Rüştü Kaya, “Orta Asya ‘Bölgesel Güvenlik Kompleksi’ ve Şangay İşbirliği Örgütü,” *International Journal of Political Science & Urban Studies* 7, Özel Sayı (Temmuz 2019), 53–71, <https://doi.org/10.14782/ipsus.594452>.

bütününüyle hükümet mekanizmasını oluşturmaktadır.⁷⁴ Başarısız devlet veya zayıf devlet olarak betimlenen ülkelerde bu fonksiyonların düzgün işleme sorunları yaşanmaktadır. Başarısız veya zayıf devletler istikrar, egemenlik, güvenlik vb. çözemedikleri içişleri problemlerinden dolayı güvenlik tehdidi yaşamaya daha açıktır. Güvenlik tehdidine örnek, bazen bir terör unsurunun filizlenmesi bazense toplum içinde yaşanan kaos, barışçıl olmayan protesto gösterileri olmuştur.

Nitekim çalışmanın konusunu oluşturan Irak, bu açıdan önemli bir örneği teşkil etmektedir. Irak'ta 2003 senesi sonrasında yaşanan güç boşluğu birçok terör unsuruna kendini gün yüzüne çıkarma fırsatı vermiştir. Saddam Hüseyin'in devrilmesinden sonra Irak'taki silahlı milisler ve diğer silahlı terör unsurlarının su yüzüne çıkışı ve entegrasyonları devlet inşa sürecinde tahakkuk etmiştir.⁷⁵ Devletin yeniden inşa sürecinde ordu sisteminin de değişmesi güvenliği sağlama konusunda ülkeyi zor duruma sokmuştur.

1.1.3.2.4. Kavramsal Güvenlik

Güvenlik konusunda okuma yaparken çok çeşitli kavramsal tanımlamalarla karşılaşmaktadır. Bunun nedeninin her devletin kendi güvenlik hassasiyetlerinin ve algısının olmasıyla birlikte bu doğrultuda kendi güvenlik tanımlarını şekillendirdiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki, ulus devletlerin kendi güvenlik bakış açılarına göre oluşturdukları politikalar ve gündem meseleleri birbirinden farklıdır. Ulus devletlerin güvenlik algılarına göre değişen politik gündem; insan haklarını, ekonomiyi, salgın hastalıkları, çevreyi/doğal olayları, suç ya da sosyal konulardaki adaletsizliği kapsar; fakat öncelik genellikle dış askeri tehditlerden oluşan güvenlik endişesindedir. Ülkeler, iç siyasi gündemlerini hazırlarken güvenlik kavramını kendilerine göre belirlemiştir.⁷⁶ Aslında güvenlik kavramı, her devletin kendi ulusuna uygun olarak hazırladığı bir zırhtır. Her devlet içinde var olan bireylerin, toplumun, sosyal grupların ve çevresel yapının neye gereksiniminin olduğunu, neyi istediğini, neyi istemediğini ve nelere karşı kırılgan olduğunu

⁷⁴ Buzan, *People, States, and Fear*, 53.

⁷⁵ David Ucko, "Milicias, Tribes and Insurgents: The Challenge of Political Reintegration in Iraq," *Conflict, Security & Development* 8, 3 (Ekim 2008), 341, <https://doi.org/10.1080/14678800802358171>.

⁷⁶ Baldwin, "The Concept of Security," 5.

bilmektedir. Bu ölçütleri kullanarak siyasiler tarafından çizilen politik rotanın yanında ona uygun güvenlik tanımı da hazırlanmıştır.

“Egemenlik” devletlere has olduğu sayılan bir kavramdır, fakat devletlerin içinde egemenliğin ne denli geçerli olduğu tartışma konusudur. Devletin egemenlik iddiasına sahip olması, devleti sosyal birimler arasında en üstünü kılmış ve siyasi analizlerde onu merkezi konuma oturtmuştur.⁷⁷ Toplum için karar verebilen, topluma hizmet eden, vatandaşların gereksinimlerini karşılayan, sorunları çözen ve onları güvende tutan devlet bu fonksiyonları egemenlik şeması altında gerçekleştirmiştir. Egemenliği tanımlarken Waltz, devletin kendi iç ve dış problemlerini nasıl çözdüğüne, bir başka güçten yardım alıp almadığına ve eğer yardım alacaksa ne kadar taahhülle özgürlüğünden taviz vereceğine dikkat etmiştir.⁷⁸

Güvenlik kavramsallaştırması aşamasında, egemen devletlere öncelik veren geleneksel güvenlik yaklaşımı bir tarafta, onların yaklaşımını reddedenler veya eleştirenler diğer taraftadır. Bahsi geçen güvenlik alanının geleneksel teorisyenleri, güvenlik kavramının genişlemesi ve derinleşmesinin kavramda tutarsızlıklara yol açabileceğini öne sürerek yeniden tanımlanmasını reddetmişlerdir. Geleneksel güvenlik akademisyenleri çoğunlukla ana akım ABD’den oluşan uluslararası ilişkiler teorisyenleridir. Geleneksel güvenlik anlayışına sahip akademisyenlerin yaklaşımı uyarınca, güvenlik konusunun tek referans kaynağı devlettir. Güvenliğin yapısı itibariyle, bir başka askeri gücün tehdidi, askeri güç kullanımı ve kontrolü gibi konuları içermesi gereken güvenlik çalışmaları alanı savaş olgusu sınırlarında bırakılmıştır.⁷⁹ Diğer bir yandan, eleştiren taraf güvenlik kavramının derinleşmesini ve daha geniş kapsamlı olmasını savunmuştur. Eleştiren tarafta çoğunlukla İngiliz ve Avrupa kıtasından güvenlik teorisyenleri bulunmaktadır.⁸⁰

Güvenlik kavramının derinleşmesini ve genişletilmesini savunan taraflar, yalnızca geleneksel güvenlik görüşünü savunanlarla değil kendi aralarında da bir fikir bütünlüğü sağlayamamıştır. Eleştirel akademisyenlerin güvenlik kavramını tanımlamada genişlik ve derinlikten kastettiği üzere, kavramın tanımı için çeşitli unsurlara dikkat edilmelidir.⁸¹ Daha

⁷⁷ Buzan, *People, States, and Fear*, 41.

⁷⁸ Waltz, *Theory of International Politics*.

⁷⁹ Stephen M. Walt, “The Renaissance of Security Studies,” *International Studies Quarterly* 35, 2 (1 Haziran 1991), 211-212.

⁸⁰ Buzan ve Hansen, *The Evolution of ...*, 187-188.

⁸¹ Buzan, *People, States, and Fear*, 7.

açık bir ifadeyle, güvenlik tanımlanırken, askeri tehdit boyutunun yanı sıra genel anlamda sosyal, çevresel, ekonomik vb. konularda yaşanabilecek tehditlerin de önlemi alınmalıdır. Güvenlik kavramı sınırlarından arındırıldığı zaman tanımlanması zor bir hale dönüşmektedir; fakat bu durum güvenliğin doğası olarak algılanmaktadır.⁸² İnsanlara, toplumlara, ülkelere veya bölgelere göre söz konusu tanımlı değişebilmektedir. Bu yüzden güvenlik tanımlamasında tek noktada birleşilememektedir.

Güvenlik kavramına eleştirel yaklaşanlar kendi aralarında kollara ayrılmış olsa da içlerinden uluslararası alanda önem taşıyan ve bilinen iki ekol: Kopenhag Okulu ve Aberystwyth Okulu'dur. Soğuk Savaş'ın bitimine kadar baskınlığını sürdüren siyasi gerçekçilik, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından akademisyenlerin uluslararası güvenlik çalışmalarında yeni bakış açıları yakalamalarıyla eski etkisini kaybetmiştir. Bunun sebebi, Soğuk Savaş'ın öncesinden sonuna kadar uluslararası statükoda siyasi gerçekçilik ile ona bağlı ve uyumlu güvenlik çalışmaları hakimken; hiç bitmeyeceği düşünülen Soğuk Savaş'ın bitimine yakın ve bittikten sonra geleneksel olan gerçekçilik akımının sorgulanmaya başlanmasıdır.⁸³ Böylelikle, geleneksel yapıya uyumlu hale getirilmiş güvenlik çalışmalarının da sorgulanacağı ve değişime uğrayacağı ortaya çıkmıştır.

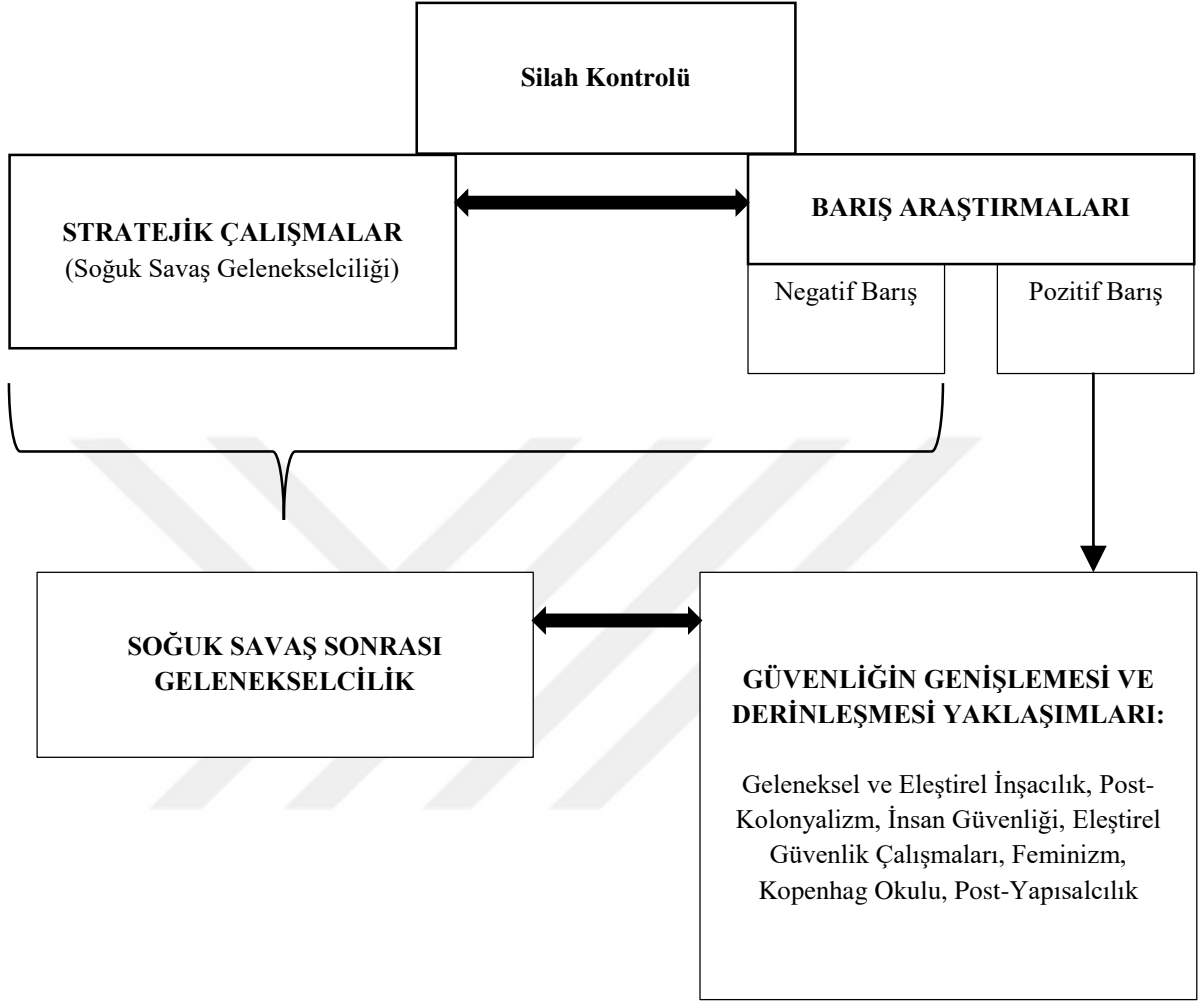
Şekil 1.2.'de gösterildiği gibi, uluslararası güvenlik araştırmalarının genişlemesi ve derinleşmesi yönündeki çalışmalar Soğuk Savaş sonrasında daha belirgin bir hal almıştır.⁸⁴ Bu bakımdan Stratejik Araştırmalar ve Barış Araştırmaları alt dallara ayrılmıştır. Uluslararası güvenlik çalışmalarına sadece güvenlik meselelerinin genişletilmesi düşüncesiyle bakılmamalıdır. Güvenlik çalışmalarının nasıl genişletilebileceği de incelenmelidir. Ayrıca, Uluslararası güvenlik çalışmalarında meşru sayılan yaklaşımlar da belirtilmiştir.

⁸² Steve Smith, "The Contested Concept of Security," içinde *Critical Security Studies and World Politics*, der. Ken Booth (İngiltere: Lynne Rienner, 2005), 27.

⁸³ Pınar Bilgin, Ken Booth, ve Richard Wyn Jones, "Security Studies: The Next Stage?," *Naçao e Defesa* 84, 2 (1998), 141.

⁸⁴ Buzan ve Hansen, *The Evolution of...*, 189.

Şekil 1.2. Uluslararası Güvenlik Çalışmaları⁸⁵

Soğuk savaşlar tarih boyunca uluslararası sahnede görünüp kaybolabilir, gündemdeki hareketlilik akademik camianın kendini yenilemesi için bir fırsat sunmaktadır.⁸⁶ Eleştirel güvenlik çalışmalarının doğuşu geleneksel güvenlik çalışmalarının reddedilmesiyle başlamıştır.⁸⁷ Yukarıda bahsi geçen, iki eleştirel güvenlik çalışmaları yapan okulun, geleneksel düşüncelere karşı çıkarak eleştirel yorumların getirilmeye başlandığı 1980 ve 1990'lı yıllarda ilk temelleri atılmıştır. Aslında bu yıllar, ana akım yaklaşımdan koparak gelişen eleştirel diğer bir deyişle yan akım düşüncelerin gelişmeye başladığı dönem olması bakımından, güvenlik çalışmalarının eleştirel yaklaşımlarının biçimlenmesinin

⁸⁵ Buzan ve Hansen, *The Evolution of...*, 190.

⁸⁶ Ken Booth, "Security and Self: Reflections of a Fallen Realist," in *Critical Security Studies: Concepts and Cases*, der. Keith Krause ve Michael C. Williams (İngiltere: Taylor & Francis, 2002), 85.

⁸⁷ *Age*, s. 106.

dönüm noktasıdır.⁸⁸ Eleştirel güvenlik çalışmaları, devleti ve ona has bir kavram olan egemenliğini siyasi güvenlik tanımlamalarının temeline oturulmasına karşıdır. “Halkının güvende kalmasında esas aktör devlettir” inancı tam anlamıyla yıkılmasa da sarsılmıştır. Birey, toplum, devlet, bölge ya da küresel çapta örneklerin güvenliği tanımlamada özne olarak seçildiği bir ortamda, birbiriyle bağdaşık sayılabilecek siyaset ve güvenlik kavramları üzerine bambaşka fikir ve söylemler türemektedir. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, güvenlik kavramının tanımlanması konusunun genişletilmesi değil, güvenlik konularının gündeminin yalnızca askeri boyut ele alınarak incelenmediği bir derinleşme istenmesidir. O halde, eleştirel güvenlik çalışmalarında özellikle seçilen iki ekol hangi konuda ayrılmışlardır? Kopenhag Okulu ve Aberystwyth Okulu eleştirel güvenlik çalışmalarını yürüttüler de temelde, siyasal olanın anlamının daha derin anlayışlarına odaklanılması ve pozitivist varsayımlardan hoşnutsuzluk noktalarında birbirinden ayrılmıştır.⁸⁹

Kavramsal olarak güvenliğin incelenmesi sadece inşacı teorilerle ya da hipotezlerin test edildiği ampirik yöntemlerle ilişkilendirilebilir demek yanlış olacaktır; çünkü her ikisinin kullanılması güvenlik analizinin başarısız olmasına yarayacaktır.⁹⁰ Barry Buzan güvenlik kavramına yeni bir boyut kazandırmış olsa da analizi, kavramsal çerçeve ve deneysel gözlemlerle iç içe geçmiştir. Buzan, güvenliğin tanımı bölümünde de açıklandığı üzere, devlet ve uluslararası sistem düzeyinde güvenlik anlayışının bireysel düzeydeki güvenlikle alakalı olduğunu sunmuştur.⁹¹ Kavramsal ve ampirik analizin beraberliğini bize sunması, ele alınan güvenlik meselelerinin ikisinin de kullanılmadığı koşullarda uygun bir şekilde çözülemeyeceğini akla getirmektedir. Diğer taraftan bu yaklaşım, kavramsal analiz ile ampirik gözlemin birleşerek birbirine karışması riskini taşıyabilir.⁹² Güvenlik kavramının idrak edilmesi ve güvenliğin hangi koşullar altında elde edilebileceğinin bilinmesi temelde farklı okumalar yapmayı gerektirecektir. Kavramsal açıdan güvenliğin mantıksal olarak netleşmesi, güvenlik koşullarının oluşturulmasından önce gelmelidir.⁹³ Bunun nedeni ise, ilk olarak güvenlik kavramının belirlenmesiyle bahsi geçen güvenlik koşullarının tanımlanabilmesidir. Güvenlik konusunda yapılan araştırmalara açıklık getirdikten sonra,

⁸⁸ Bilgin, Booth ve Jones, “Security Studies...,” 141.

⁸⁹ Booth, “Security and Self...,” 106.

⁹⁰ Baldwin, “The Concept of Security,” 6.

⁹¹ Buzan, *People, States, and Fear*, 26.

⁹² Baldwin, “The Concept of Security,” 8.

⁹³ Harold D. Lasswell ve Abraham Kaplan. “Power and Society: A Framework for Political Inquiry”. New Haven, CT (1950).

asıl Irak'ta Haşdi Şaabi konusunda yapılan incelemelerde faydalanılan güvenlikleştirme teorisinin doğduğu okul olan Kopenhag Okulu genel hatlarıyla ele alınmıştır.

1.1.4. Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme

1.1.4.1. Kopenhag Okulu'nun Doğuşu

Kopenhag Okulu tarihe ilk adımını, Kopenhag Üniversitesi'nin 1985 yılında kurulan Barış ve Çatışma Araştırma Merkezi çalışmaları sayesinde atmıştır. Merkez'in bünyesinde yer alan Avrupa Güvenliği araştırma ekibinin yürüttüğü "Avrupa Güvenliğinin Askeri Olmayan Boyutları" isimli akademik araştırmanın başlatılmasıyla Kopenhag Okulu'nun temelleri atılmıştır. Avrupa Güvenliği Araştırma Ekibinde, Frankfurt Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün başkanlık görevini icra eden Egbert Jahn proje direktörüdür; Ole Wæver ve Pierre Lemaitre, Avrupa Güvenliği'nin Askeri Olmayan Boyutları konulu projesinin ilk çalışma ekibi mensuplarıdır. Elzbieta Tromer ise Avrupa güvenliği araştırma ekibine daha sonra katılmıştır.⁹⁴ Avrupa Güvenliği Araştırma Ekibi olarak geçen grubu eleştirmek üzere 1996 senesinde yazdığı makalesinde⁹⁵ "Kopenhag Okulu" tabiriyle Okul'un adını tarihte ilk kez kullanan akademisyen Dublin Üniversitesi profesörü Bill McSweeney olarak bilinmektedir.⁹⁶ Ardından bu isim tüm akademik camia ve Okul'a mensup eleştirmenlerce kabul görmüştür.

Egbert Jahn'ın çalışma ekibinden ayrılmayı tercih etmesi sonrasında Barry Buzan 1988 yılında yürütülen çalışmanın yöneticisi olarak vazifesine başlamıştır.⁹⁷ 1983 yılında

⁹⁴ Sinem Akgül Açıkmeşe, "Kopenhag Okulu ve Realist Güvenlik Çalışmaları'nda Aktör, Tehdit ve Politika: Avrupa Güvenliği Üzerine Bir Değerlendirme" (Doktora Tezi, 2008), 143-144. Akgül Açıkmeşe'den Dipnot: "Ocak 1985'te *Centre for Peace and Conflict Research* adıyla kurulan Merkez, "Askeri Yeniden Yapılandırma", "Avrupa Güvenliği", "Dönüşen Avrupa'da Đskandinav ve Baltık Güvenliği", "Küresel Yönetişim ve Barış", "Devlet-içi Çatışma: Nedenler ve Barış Stratejileri" alt-başlıklarında beş araştırma grubu çerçevesinde faaliyetlerini yürütmüştür. Merkez, 1996'da Danimarka Araştırma ve Bilgi Teknoloji Bakanlığı'nın altında devlet-merkezli bir araştırma kurumuna dönüşmüş ve adı *Copenhagen Peace Research Institute* (COPRI) olarak değiştirilmiştir. Enstitü, 1 Ocak 2005'te Danimarka Uluslararası İlişkiler Enstitüsü ile birleştirilerek kapatılmıştır. Bu bilgiler, 27 Kasım 2006-1 Aralık 2007 arasında Kopenhag Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde Ole Wæver yürütücülüğünde düzenlenen "Security Theory-Critical Innovations" başlıklı doktora seminerinde Wæver tarafından aktarılmıştır."

⁹⁵ Bill Mcsweeney, "Identity and Security: Buzan and the Copenhagen School," *Review of International Studies* 22, 1 (Ocak 1996), 81-93, <https://doi.org/10.1017/s0260210500118467>.

⁹⁶ Romaniuk, *The SAGE Encyclopedia of...*, 2.

⁹⁷ Açıkmeşe, "Kopenhag Okulu ve...", 143-144.

“People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era” kitabının yazarı olan ve Uluslararası İlişkiler üzerine çalışmalar yapan Barry Buzan, Kopenhag Okulu’nun temel ideasını meydana getirmiştir. Daha sonra “Security: A New Framework for Analysis” kitabı Barry Buzan ile beraber Ole Wæver ve Jaap de Wilde⁹⁸ tarafından yazılmıştır. Bu eser de güvenliğe getirilen eleştirel bakış açısının ve Kopenhag Okulu’nun düşüncesinin anlaşılması açısından oldukça değerlidir. Barry Buzan, Kopenhag Okulu’nun yeni oluşumu sırasında fikirleri ve çalışmalarıyla okulun uluslararası çapta bilinirliğini ve saygısını arttıran bir mihenk taşı olmuştur. Wæver ise kuruluşundan beri Kopenhag Okulu çalışmalarının bir parçası durumundadır. Kuramsal ve teorik bakış açıları sayesinde Okul’un gelişimine en büyük katkı sağlayan iki isim dolayısıyla Buzan ve Wæver’dir.

Kopenhag Okulu var olan Güvenlik Çalışmaları alanı içerisindeki diğer çalışmalardan kendini sıyrıp, başta “Avrupa Güvenliği Araştırma Ekibi” olan ismini bir ekole çevirme motivasyonunu nasıl kazanmıştır? Güvenliğin tarihçesinin bahsedildiği bölümde Soğuk Savaş öncesi ve sonrasına bakıldığında, ulus devletlerin güvenlik anlayışlarının değiştiği, geleneksel güvenlik çalışmalarının yanı sıra farklı yaklaşımların ortaya çıktığı güvenlikte tehdit algısı ve güvenlik tehdidine karşı güç kullanımı, çözüm ve stratejilerdeki dönüşümler gözlemlenmiştir. Bir taraf eski çağlardan gelen güvenlik algısının oluşturduğu geleneksel güvenlik yaklaşımını savunmakta ısrarcıyken, diğer taraf güvenlik tanımının genişletilebileceğini ve hatta değiştirilebileceğini öne sürmüştür. İşbu noktada Kopenhag Okulu doğuş motivasyonunu yakalamıştır. Güvenlik meselelerini 1980’li yıllardan beri sadece askeri anlamda algılayan geleneksel bakış ile çeşitli sosyal, çevresel, ekonomik, göç ve benzeri konularda da güvenlik tehdidi yaratabilecek unsurlar olduğunu vurgulayan, güvenlik tanımının genişletilmesi gerektiğini savunan bakış kutuplaşmıştır. Bu çerçevedeki kutuplaşmış ortamda Wæver, yenilikçi bir güvenlik yaklaşımıyla Kopenhag Okulu’nu “üçüncü yol” olarak kabul etmiştir.⁹⁹

Güvenlik çalışmaları konusunda uluslararası çapta kendini kabul ettiren Kopenhag Okulu güvenlikleştirme teorisi adı altında güvenliğin dar ve geniş tanımlarını tartışmış ve

⁹⁸ O dönem Kopenhag Okulu’nun en yeni üyesidir. Barry Buzan ve Ole Wæver ile Jaap H. de Wilde’in beraber yazdıkları “Security: A New Framework for Analysis” adlı kitapta, önsöz bölümünde buna değinilmiştir. Profesör Jaap De Wilde şu an Groningen Üniversitesi’nde Uluslararası İlişkiler ve Uluslararası Organizasyonlar Departmanı’nda Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Çalışmaları alanında eğitim vermektedir.

⁹⁹ Ole Wæver, “Securitization: Taking Stock of a Research Programme in Security Studies,” Şubat 2003, 8.

güvenlikleştirme yaklaşımını literatüre kazandırmıştır. Okula mensup eleştiri yazarları ve eserleri dikkate alındığında, yapısal gerçekçi kuramları eleştiren tezlerle Okul günümüze değin sunduğu farklı bakış açısıyla çalışmalarına devam etmiştir.

1.1.4.2. Kopenhag Okulu'nun Kuramsal İçeriği

Kopenhag Okulunun üzerinde durduğu iki önemli nokta bulunmaktadır. Öncelikle Okul, güvenlik olgusunu askeri-siyasi kanaldaki dar anlamındaki sıkışıklıktan kurtarmış ve sonrasında güvenlik kavramının mantıksız olmamasına özen göstermiştir.¹⁰⁰ Güvenlik üzerine yapılan çalışmaların teorileşme safhasında 1980'li yılların sonlarına yaklaşıldığında, geleneksel veya gerçekçi olarak anılan güvenlik anlayışının oluşturduğu aktör-tehdit-politika üçlüsüne karşı çıkılmasının ardından Kopenhag Okulu ortaya çıkmıştır. Devletin dışında herhangi bir güvenlik sağlayıcının olmadığını düşünen yapısal gerçekçi yaklaşım, devlet içinde mutlak güvenliğin devletin dışındaki uluslararası alanda ise mutlak güvensizlik ortamının varlığını savunmaktadır.¹⁰¹ Diğer bir ifadeyle; sadece devletin güvenlik aktörü olarak kabul edildiği Gerçekçi Güvenlik Çalışmaları penceresinden, ülkelerin güvenlik aktörü olarak yalnızca askeri kuvvetlerini belirlemesi ya da diğer devletlerin askeri kuvvetlerini tehdit olarak algılayıp buna karşı güvende olabilmek adına askeri alandaki güç yarışında denge sağlanmaya çalışılması gibi kalıplaşmış düşüncelerin eleştirisi Kopenhag Okulu ile gün yüzüne kavuşmuştur.¹⁰² Bu bakımdan Kopenhag Okulu'nun kendini geleneksel disiplin olan gerçekçi güvenlik çalışmalarından ayırmaya çalışması normaldir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Kopenhag Okulu kendinden önceki güvenlik anlayışlarına eleştirel bir bakış açısı sunarak kendini dünyaya farklı bir kategoride tanıtmıştır. Uluslararası ilişkiler ve devletlerin politikaları Soğuk Savaş'ın sonlanmasıyla kavram ve kuramlar açısından değişime ve çeşitlenmeye uğramıştır. 20. yüzyıl döneminde özellikle Uluslararası İlişkiler alanında yapılan akademik çalışmalar post-pozitivist düşüncenin etkisindedir. Kopenhag Okulu, geleneksel çerçevedeki yapısal gerçekçi (geleneksel realist) güvenlik anlayışına eleştirel bakış açısı ile bakarken güvenlik kavramının

¹⁰⁰ Jef Huysmans, "Revisiting Copenhagen: Or, on the Creative Development of a Security Studies Agenda in Europe," *International Security* 4 (2007), 46.

¹⁰¹ Oğuzlu, "Dünya Düzenleri ve...", 26.

¹⁰² Sinem Akgül Açıkmeşe, "Algı Mı, Söylem Mi? Kopenhag Okulu ve Yeni-Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri," *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 8, 30 (2011), 46.

gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Kopenhag Okulu'nun savunucuları, çağdaş uluslararası politikalardan faydalanmış ve toplumların çeşitli yönlerine ışık tutarak güvenlik meselelerinden bahsetmişlerdir. Bahsi geçen yönler; toplum-devlet, ordu-devlet, siyaset düzeyleri ve iktisadi alanları yanı sıra çevre faktörü ve tüm bu değişenlerin toplumu ve devletleri etkilediği alanlar olarak sayılabilir. Öyle ki, insanları ve devletleri güvenlik çalışmaları teorisi aracılığıyla günümüz koşullarına bakarak incelemek, analiz etmek ve anlamaya çalışmak Kopenhag Okulu'nun başlıca amaçlarını temsil etmektedir.¹⁰³ Bu açıdan bakıldığında, Kopenhag Okulu'nun dünyada olup biten neredeyse her olayı içine alan geniş bir konu ve olay yelpazesine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Güvenlik çalışmalarında Kopenhag Okulu bireylerin veya toplumların karşı karşıya kalabileceği tehdit unsurlarını beş sektör başlığı altında inceleyerek güvenlikleştirme kavramına dahil etmiştir. Birinci sektör askeri güvenlidir; güç esaslı ilişkileri ve tehdit algılarını içermektedir. İkincisi siyasi (politik) güvenlidir; burada iktidar, egemenlik, tanınma ve yönetim ilişkilerine odaklanılmıştır. Üçüncü sektör ekonomik güvenlidir; üretim, ticaret, parasal mevzular gibi finansa ilişkin birçok konu bu sektörün ilgi alanına girmektedir. Dördüncü sektör toplumsal güvenlidir; toplumların temelini oluşturan kavramlardan biri olan kimlikli ilişkilerle yoğunlaşmaktadır. Son olarak beşinci sektör çevresel güvenlidir; çevre ve doğayla ilgili dünyada olup biten tüm konuları ve bununla ilişkili insani aktiviteleri araştırmaktadır.¹⁰⁴ Richard Ullman güvenlik sektörleri içerisinde iktisadi ve çevresel konuları “Redefining Security” makalesinde yazmıştır. Bu makalede Ullman, güvenlik prensiplerinin sadece askeri yönden araştırılmaması gerektiğini ve güvenliğin alanının genişletilmesi ve derinleştirilmesini savunmuştur.¹⁰⁵ Burada yeri gelmişken Kopenhag Okulu'nun güvenlik çalışmaları yaparken ana inceleme konularını dayandırmış olduğu güvenlikleştirme kavramını genel anlamda açıklamak faydalı olacaktır.

¹⁰³ Romaniuk, *The SAGE Encyclopedia...*, 2.

¹⁰⁴ Barry Buzan, Ole Wæver ve Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis* (London: Lynne Rienner Publishers, 1998), 7.

¹⁰⁵ Richard H. Ullman, “Redefining Security,” *International Security* 8, 1 (1983), 129–53, <https://doi.org/10.2307/2538489>.

1.1.4.3. Güvenlikleştirme

“Güvenlikleştirme” kelimesi ilk kez bir teori olarak, eleştirel inşacı diğer bir deyişle inşacı temele dayandırılarak güvenlik çalışmaları analizlerinde bulunan araştırmalarının bulunduğu Kopenhag Okulu’nda doğmuştur.¹⁰⁶ Kopenhag Okulu, “Güvenlikleştirme” veya diğer adıyla “Seküritizasyon” teorisini literatüre kazandırmıştır. Güvenlikleştirme kavramı yanında karşıt anlamını getirerek “Güvenliksizleştirme” kavramını ortaya koymuştur. Bu iki kavramın babası Kopenhag Okulu temsilcilerinden Ole Wæver’dir. Özellikle Avrupa’daki Soğuk Savaş’ın bitiminin ardından değişen ortamın incelemesini yaptığı çalışmasında Wæver, ilk olarak güvenlikleştirme ve güvenliksizleştirme kavramlarından bahsetmiştir.¹⁰⁷ Kopenhag Okulu akademisyenleri çalışmalarında; güvenlik, ulusal çıkar ve güç konularında gerçekçi ana akım yaklaşımdan oldukça farklı görüşler sunarak ana akıma eleştirel yaklaştıklarını belli etmişlerdir; fakat yine de güvenlik çalışmalarında temel aktör devlet olarak konumlandırılmıştır.

Güvenlikleştirme (securitization) teorisi kapsamında eleştirel güvenlik çalışmaları yapan Kopenhag Okulu güvenlik tehditlerinin ne yolla oluştuğunu söylem yoluyla ortaya koymaya çalışmaktadır. Uluslararası İlişkiler alan çalışmalarının dikkatini çeken güvenlikleştirme teorisinde ele alınan konu ya da sorun, söylem analizi yapılmış ve devletin politik aktörlerince karar verilip güvenlik meselesi haline getirilmiştir. Politika yapıcılar herhangi bir meseleyi ülke için tehdit olarak algılayıp, bu meselenin özölmesi adına yapılan her türlü girişim ve olağandışı önlemi bu sayede meşrulaştırmış olurlar ve böylece ortaya güvenlikleştirme kavramı ıkımış olur.¹⁰⁸ Diğer bir ifadeyle, politika yapıcılar, devleti gelişigüzel işleyişinin dışına çıkararak söylem yoluyla inşa ettikleri yeni sorun algısını yani güvenlikleştirilmiş meseleyi çözmeye uğraşması için acil önemler almaya itmektedir; fakat bu itiğ devletin güvenliğinin korunacağı meselesi nedeniyle kolayca kabul edilmektedir.

Güvenlikleştirme teorisi, günümüz dünyasında siyaset bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanlarında sıklıkla kullanılmasından dolayı çokça karşımıza çıkan bir teori haline gelmiştir.¹⁰⁹ Uluslararası İlişkiler alanında çalışan akademisyenler güvenlikleştirme üzerine

¹⁰⁶ Fulya, Hisarlıoğlu. “Güvenlikleştirme”. *Güvenlik Yazıları Serisi*. No. 24 (Ekim 2019).

¹⁰⁷ Bilgin, “The Politics of...,” 401.

¹⁰⁸ Hisarlıoğlu, “Güvenlikleştirme,” 1.

¹⁰⁹ Başar Baysal ve ağla Lülecı, “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi,” *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 11 (2015), 63.

yaptıkları çalışmalarda Batı sınırları dışına çıkma motivasyonu kazanmışlardır. Bunun nedeni, akademisyenlerin güvenlik meselelerini incelerken tek bir pencereden bakarak güvenliği yorumlamak yerine eleştirel bir bakış açısıyla farklı pencereler açmak istemelerinden gelmektedir. Kapur Saloni ve Mabon Simon'un makalesine göre; bu şekilde Kopenhag Okulu'nun akademisyenleri, araştırmalarında güvenlikleştirme teorisinden faydalanırken demokratik, devlet düzeni oturmuş ve genel olarak güçlü devlet olarak kabul görmüş ülkeleri incelemek yerine demokratik olmayan, liberal olmayan ve devletin işlerinde karışıklık yaşadığı güvenlik ve güvenlikleştirme çalışmalarına odaklanmışlardır. Böylelikle, Batı dışında kalan coğrafyalarda güvenliğin doğru temsilinin oluşması için bölgeye uygun olmak kaydıyla, orada güvenlik tanımının genişletileceği veya değiştirileceği önerilerinde bulunmuşlardır.¹¹⁰

Bahsedildiği üzere güvenlikleştirme, ulusal düzeyde devleti etkileyecek ya da yakın gelecekte etkileyeceğine inanılan bir meselenin, ulusal düzeyde seyreden siyaset sorunlarını yüksek siyaset sorunları haline getirdiği ve Kopenhag Okulunun bulduğu ufuk açıcı bir teori olarak kabul görmüştür. Kopenhag Okulu tarafından benimsenmiş bu teori, güvenlik ve güvenliği kapsayan konularda yol gösterici bir nitelik kazanmıştır. Ele alınan mesele, varoluşsal devlet yapısı için algılanan tehdide karşı korunma ya da korunma teşebbüsünde özel, acil veya olağanüstü eylemlerin başlatılmasını sağlarsa güvenlikleştirme süreci başlamış demektir. Güvenlikleştirme süreci boyunca ele alınan meseleler üç grup altında kategorize edilmiştir. Birinci grup, apolitik yani siyasi olmayanlardır. Genel anlamda bu grup özel konuları kapsamaktadır. Dolayısıyla bu meselelere özel alanda yanıt verilebilir. İkinci grup siyasallaştırılabilir, yani ele alınan mesele hükümetçe normal yollarla ya da istisnai olmayan yollarla faaliyete geçilmesine neden olabilir. Bu grupta üzerine düşülen mesele kamuya açıktır, tartışma yoluna gidilebilir. Üçüncü grupta ise ele alınan mesele siyasidir ve güvenlikleştirilebilir konumdadır. Daha ciddi bir konumda olan üçüncü gruptaki ele alınan mesele kamunun fikrine başvurulması tercih edilmeksizin olağanüstü önemlerin alınması yolunu açabilmektedir.¹¹¹

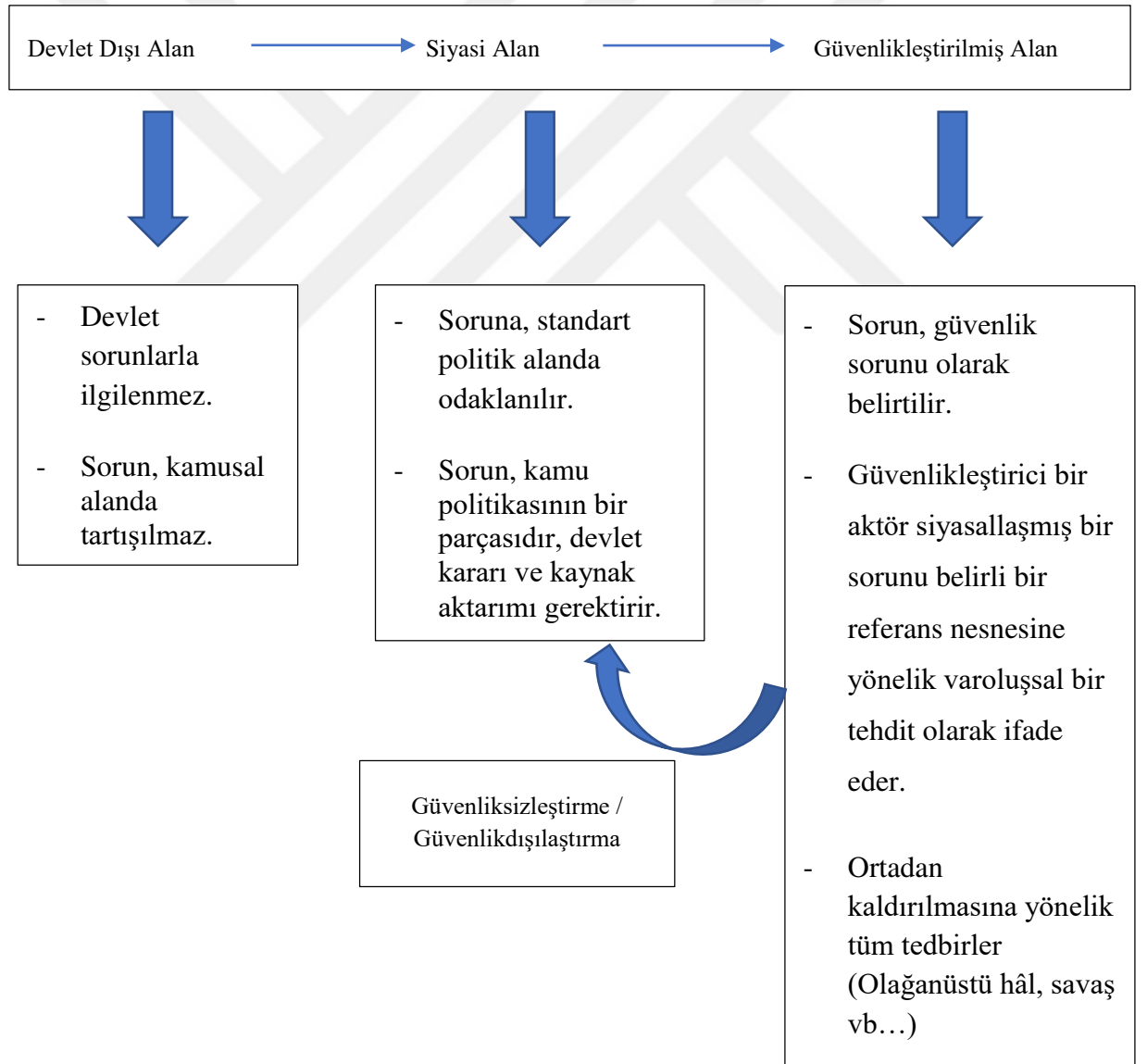
Şekil 1.3.'teki Güvenlikleştirme Spektrumu devletlerde meydana gelen meselelerin ayrıştırılma durumlarını anlatmaktadır. Mevcut mesele üç sınıfa ayrılabilir. Birincisi devlet

¹¹⁰ Saloni Kapur ve Simon Mabon, "The Copenhagen School Goes Global: Securitisation in the Non-West," *Global Discourse* 8, 1 (2 Ocak 2018), 1-4, <https://doi.org/10.1080/23269995.2018.1424686>.

¹¹¹ Romaniuk, *The SAGE Encyclopedia...*, 2.

dışı alan, ikincisi siyasi alan, üçüncüsü ise güvenlikleştirilmiş alandır. Meseleler bu üç sınıf üzerinde hangisine uygun olduğuna bağlı değerlendirilmektedir. İlk olarak devlet dışı alanda, mesele ile devlet ilgilenmez, konu kamusal alanda tartışılmamaktadır. İkinci olarak siyasi alanda, mesele klasik siyasi alanda tartışılmaktadır. Ele alınan mesele, kamu politikasının bir parçası olarak kabul edilmiştir. Devlet bu meseleyi çözmek adına kaynak ayırmaktadır. Güvenlikleştirilmiş alanda ise mesele güvenlik sorunudur. Siyasi aktörler meseleyi tehdit olarak tanımlar ve tehdidin ortadan kaldırılmasına yönelik tedbirler alınmaktadır. Bu işlemlerin devamında mesele çözüme ulaşınca güvenliksizleştirilme aşamasına girmektedir.

Şekil 1.3. Güvenlikleştirme Spektrumu¹¹²

¹¹² Ralf Emmers, "Securitization," içinde *Contemporary Security Studies* (Oxford University Press, 2016), 138.

Güvenlikleştirme teorisi kapsamında bahsedilen üçüncü grup ele alındığında normal politikalar olağanüstü hâl politikalarına dönüştürülmeye açıktır. Olağanüstü halin ilan edildiği ülkelerin yönetimlerinde hükümet despotik davranışlar sergileyebilmektedir. Liberal görüşle bu durumu yorumlayanlar, olağanüstü halin uygulanmasının devrimci rejimleri tetikleyeceğini ve bu sebeple ülkede normal politikaya dönmekten kaçınarak sürekli güvenlikleştirme halinin bulunacağını belirtmiştir.¹¹³ Daha açık bir ifadeyle, ülkenin hassasiyetlerine dokunan bir tehdit algılaması ve bu tehdit unsurunu güvenliklestirmesi sonucunda doğabilecek ve güvenlik sağlanması açısından meşru görülecek olağanüstü hal, despotik ya da devrimci rejimlerin elinde politika dışı normların kabul ettirilmesinde bir araç haline gelebilmektedir. Olağanüstü önlemlerin alınması hususunda örnek vermek gerekirse; merkezi istihbarat teşkilatlarınca telefonların dinlenmesi en bariz örnek olacaktır. Öte yandan icra, gözaltı ve sorgulama politikalarıyla sivillerin özgürlüğünde azalma ve kısıtlama görülebilmektedir.¹¹⁴

Ülkenin güvenlik tanımına aykırı gelen bir mesele güvenlik tehdidi olarak algılanıp güvenlikleştirildiğinde, artık tehdit olarak algılanmadığı bir durum ortaya çıkmış olur. Güvenlikleştirme kavramı diğer tarafta güvenliksizleştirme kavramını ortaya koymuş olmaktadır.

Güvenlik ve güvensizlik durumu üzerinde fikir yürütmek güvenlik çalışmalarının başlıca faaliyet alanıdır. Güvenlikleştirme aşamasında tehdit oluşturan meseleye karşı güvenlik önlemleri alınmakta ve hissedilen güvensiz hava yukarıdaki güvenlikleştirme kısmında anlatılan çeşitli yöntemler aracılığıyla giderilmeye çalışılmaktadır. Güvenlik durumunun hâkim olduğu, artık hiçbir tehdit oluşturmayan ve karşısında savunmaya, güvenlik önlemleri almaya gerek kalmamış meseleler için güvenliksizleştirme ya da diğer adıyla güvenlikdışılaştırma (desecuritization) kavramıyla güvenliğin konusu olmama (a-security) hali literatüre kazandırılmıştır. Yine de güvenlik ve güvensizlik kavramları birbirine muhalefet eden kavramlar değildir.¹¹⁵ Bu ikilinin birbirini tamamladığı düşünülebilir.

¹¹³ Kapur ve Mabon, "The Copenhagen School...", 1-4.

¹¹⁴ Romaniuk, *The SAGE Encyclopedia...*, 2.

¹¹⁵ Wæver, "Securitization and Desecuritization," 7-8.

Devlet dışı silahlı örgütler, devletlerde çeşitli nedenlerden memnuniyetsizliklerini belli edip hukuksuz hak arama yoluna baş vurarak ortaya çıkmıştır. Dünyanın farklı bölgelerinde devlet dışı silahlı örgütlerin faaliyetlerine rastlanmaktadır. Bu minvalde Uganda’da “Tanrı’nın Direniş Ordusu” ve Kolombiya’da “Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri” devlet dışı silahlı örgüt olarak hem bulundukları devlette hem de çevre ülkelerde güvenlik sorunu haline dönüşmüştür. Ayrıca “Taliban” örneğinde, örgütün ülkedeki devlet dışı silahlı örgütten dönüşümüne bakıldığında, siyasi bir boyut kazanmıştır. Bu haliyle gerek Afganistan gerek ABD gerekse diğer ülkelerle anlaşma masasına oturmuş, güç kazanmış bir örgüttür.

Burada Haşdi Şaabi’nin Irak devleti için bir güvenlikleştirme meselesi olup olmadığı hususunu anlayabilmek maksadıyla bilinmesi gereken önemli kavram ve kuramlar kapsamlı bir şekilde birinci bölümde verilmiştir. Lakin meselenin özünün kavranması açısından Irak’ın temel anlamda geçmişinin bilinmesi, ülkenin çeşitli değer ve özelliklerine dikkat çekilmesi gerekmektedir. Ancak bu yolla Irak’ta Haşdi Şaabi’nin güvenlikleştirilmesi gereken bir husus olduğu tezinin kabul görür bir mantığı ortaya çıkmış olacaktır.

Amerikan müdahalesinin ardından Saddam Hüseyin liderliğindeki Baas rejiminin devrilmesinden itibaren Irak devletinin yeniden inşası süreci esnasında gerçekleşen birçok problemin yanı sıra tezin konusu olan güvenlik problemlerinin ve Haşdi Şaabi yapılanmasının hangi zeminde ortaya çıktığını anlama noktasında bu bölümde kavramsal, kuramsal ve tarihsel içeriklere yer verilmiştir. İkinci bölümde söz konusu yapılanmanın tam olarak anlaşılabilmesi ve yapılan analizin sağlıklı değerlendirilebilmesi için ilk olarak Irak’ın tarihi, coğrafyası, demografisi, sosyal, kültürel ve dini yapısı anlatılmış, daha sonra ise Haşdi Şaabi yapılanmasının ortaya çıkışına sebep olan motivasyonlardan başlanarak temelleri ve gelişiminden söz edilmiştir.

2. BÖLÜM: IRAK DEVLETİ VE HAŞDİ ŞAABİ YAPILANMASI

Bu bölümde, Irak'ın bağımsızlığını elde etmesi sonucunda yaşanan siyasi olayların incelenmesinin yanı sıra Irak'ın coğrafi, demografik, sosyal ve kültürel yapıları da işlenecektir. Ardından Irak'ta Haşdi Şaabi'nin doğuşundaki motivasyonların anlaşılması adına milis yapılanmalara değinilecek, Haşdi Şaabi'nin kuruluşundan bu yana yaşanan gelişmeler ve devletin inşası sürecindeki etkileri anlatılacaktır.

2.1. Irak Devleti

2.1.1. Irak'ın Coğrafi Koşulları

Medeniyetin beşiği olarak tanımlanan topraklarda, yani Mezopotamya'da konumlanmış Irak'ın bulunduğu topraklar, milattan önce (MÖ) 3500 yıllarına dayanan tarihiyle ilk şehirlere, devletlere hatta imparatorluklara ev sahipliği yapmıştır. Yunanlıların vermiş olduğu ismiyle Mezopotamya “nehirler arası” demektir; Arapların kullandığı diğer bir ismiyle Bilad el Rafideyn ise “iki nehir arasındaki ülke” anlamıyla bilinmektedir. Arapçada “bilad” ülke, “rafideyn” ise iki nehir anlamına gelmektedir. Burada kastedilen iki nehir Fırat ve Dicle'dir. Dicle nehrinin kaynağı Türkiye'nin doğusunda Toros Dağlarında başlar ve Irak'ta el Kurna yakınında diğer eşi olan Fırat nehri ile birleşip, Ortadoğu'nun iki büyük nehri Körfez'in güneyine dökülürler. Asur ve Babil gibi antik uygarlıkların doğduğu yer olan Rafideyn yani Mezopotamya çokça sayıda keşif ve tarihi icatların ve yazının çıkış noktasıdır.¹¹⁶

Irak, ülke sınırları bitiminin işaret ettiği üzere Arap ülkeleri arasında en doğuda yer alan devlettir. Ülkenin coğrafi olarak konumlandığı bölge enlemce ABD ile neredeyse aynıdır. Irak devletinin altı sınır komşusu vardır. Irak'ın kuzeyinde Türkiye, doğusunda İran, batısında Suriye ve Ürdün, güneyinde ise Suudi Arabistan ve Kuveyt bulunmaktadır. Irak ile en uzun sınır komşu olan ülke İran'dır, daha sonra Suudi Arabistan, Suriye, Türkiye, Kuveyt ve Ürdün gelmektedir. Ayrıca Basra Körfezi'nin kuzey ucuna uzanan Irak 19 km'lik

¹¹⁶ Philip Steele, *Ancient Iraq* (London: Dorling Kindersley, 2007), 6.

(12 mil) küçük bir kıyı şeridinde de sahiptir. Arap ülkeleri arasında Ürdün'den sonra açık deniz egemenliğine ve denize en az erişimi olan ülke Irak'tır. Irak'ın yüzölçümü 437 bin 72 km² olarak kaydedilmiştir. Topoğrafyası bakımından Irak dört bölgeye bölünebilir. Bu bölgelerden ilki “el-cezire” (al-jazirah) olarak adlandırılmış, Arapça “ada” anlamında gelen kuzeyde Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalmış yüksek bölgedir. İkinci bölge, Irak'ın orta ve güneydoğu kesimlerini içeren alüvyon bakımından zengin ve verimli ovaları kapsamaktadır. Üçüncüsü batı ve güneydeki çöller bölgesidir. Son bölge ise, kuzeydoğuda yer alan dağlık arazilerdir.¹¹⁷ Irak'ın kuzeyi daha çok dağlık ve soğuk arazileri, güneyi ise sıcak ve sazlık alanların olduğu yer yer sulak arazileri içermektedir. Irak devleti topraklarının çoğunluğu eski Mezopotamya'yı kapsamaktadır; fakat Türkiye, Suriye, İran'ın güneybatısı toprakları da Mezopotamya'nın dahilindedir. Belirtilen dört bölge yakınlarındaki komşu devletlere uzanmaktadır, fakat orta ve güneydoğudaki verimli alüvyonlu topraklar çoğunlukla Irak toprakları içerisinde kalmıştır.

Şekil 2.1. Irak Coğrafyası¹¹⁸

¹¹⁷ Laura Etheredge, *Iraq (Middle East: Region in Transition)*, (New York: Britannica Educational Publishing, 2011), 1-2.

¹¹⁸ Rebecca Rowell, *Iraq* (ABDO Publishing Company, 2012), 21.

Yukarıda bahsedilen dört bölgeyi genel hatlarıyla açıklamak için her biri özelliklerine uygun; ada (el-cezire) bölgesi, ova bölgesi, çöl bölgesi ve dağlık bölge şeklinde isimlendirildiğinde ada bölgesi, Fırat ve Dicle nehirleri arasında yüksekte kalmış bir plato olarak nitelendirilmektedir. Ova bölgesi bahsedilen verimli düzlüklerin kuzeyinde kalmıştır ve güneyine nazaran kurak bir iklime sahip bulunmaktadır. Ada bölgesindeki en bariz tepe silsilesi Sincar Dağları'dır. Sincar Dağları'nın zirvesi 1356 metre (4448 fit) yüksekliğe uzanmaktadır. Ova bölgesi, aşağı Mezopotamya topraklarında yer almaktadır. Irak'ın güney kesiminde Dicle nehrinin geçtiği Balad ve Fırat nehrinin geçtiği el-Ramadi şehrinden başlayarak Basra Körfezi'ne değin uzanan ortalama 600 km'lik (375 mil) bir alana sahiptir. Ova bölgesi Irak'ta 132 bin km²'lik alanı kaplamasıyla neredeyse ülkenin üçte birini oluşturmaktadır. Bu geniş arazide sıklıkla maruz kalınan mevsimsel seller yaz aylarında toprakları geniş bataklıklara çevirmektedir. Dicle ve Fırat nehirlerinin Basra Körfezi'ne dökülmeden önce birleşerek oluşturdukları yere verilen ad olan Şatt'ül Arap'ta yerleşik bataklıklar bulunmaktadır. Bunun dışında alüvyonlu toprakların bulunduğu bu verimli ovalar bölgesinde büyük göller de mevcuttur. Çöl bölgesi barındırdığı 168 bin km²'lik alanla Irak'ın yaklaşık beşte ikisini kapsamaktadır. Bu bölgenin batı kısmı aynı zamanda Suriye Çölü'nün bir uzantısıdır. Batı çölünün 490 metreden (1600 fit) fazla yüksekliğe sahip olduğu kayıtlara geçmiştir. Irak'ın güney çölü, batı taraflarında "al-Hajarah", doğu tarafında ise "al-Dibdibah" olarak bilinmektedir. Güney çölünün yüksekliği ortalama 100-400 metre (300-1200 fit) seyrindedir. Irak'ın Ürdün ve Suudi Arabistan sınırlarında Uneyze (Unazah) Dağı'nın yüksekliği 951 metreye (3119 fit) ulaşmıştır. Burada bulunan derin "al-Batin" vadisi, güney çölünü 75 km boyunca kuzeydoğu ve güneybatı olarak ikiye ayırmıştır. Hatta 1913 tarihinden bu yana Irak ile batı Kuveyt sınırı bu doğal oluşum vadi kabul edilmiştir. Dördüncü bölge saydığımız dağlık bölge, Irak'ın kuzeydoğusundaki yaklaşık 92 bin km²'lik (35 bin 500 mil) alanla ülkenin ortalama beşte birini kapsamaktadır. Dağlık bölge ismini verdiğimiz arazinin yalnızca dörtte biri dağlık alandan oluşmakta, geri kalan kısımları ise dağlardan ovalara geçiş yapan karmaşık yer şekilleri oluşturmaktadır. Yukarıda bahsedilen Asur medeniyeti tamda bu bölgede kurulmuştur. Bu bölgede günümüzde Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) konumlanmıştır. IKBY'nin kuzey ve kuzeydoğusundaki ovaları ve dağ etekleri Türkiye ve İran sınırında yer almaktadır.¹¹⁹ Irak'ın dört farklı bölgeye ayrılan coğrafyası burada ülkenin güvenlik perspektifinin anlaşılmasını sağlayacak şekilde nüfus dağılımı, halkın yaşayış biçimi, kültürü ve tarihi gibi birçok noktada ipucu vermektedir.

¹¹⁹ Etheredge, *Iraq*, 3-5.

2.1.2. Irak'ın Demografik Değişimleri

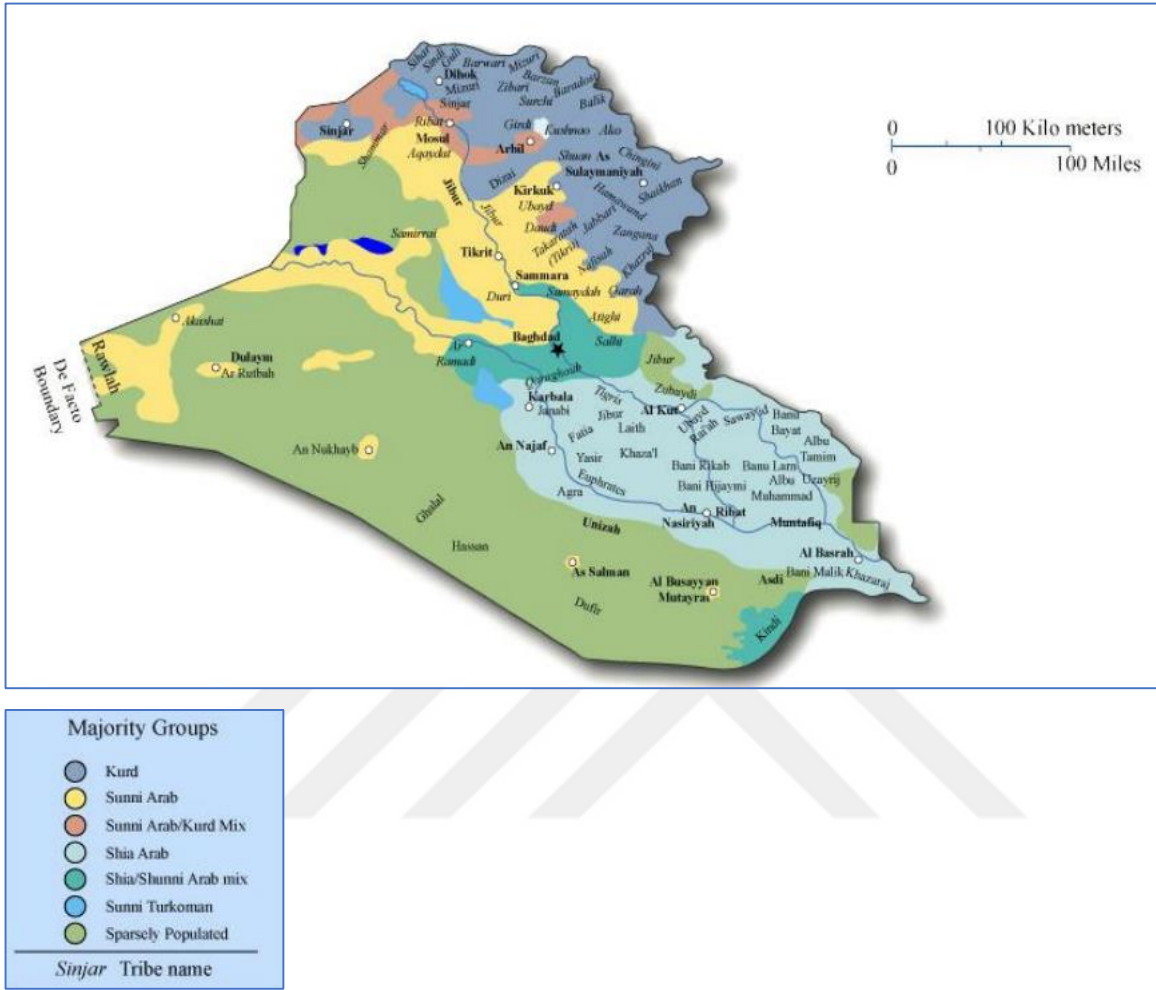
18 vilayetten oluşan Irak Cumhuriyeti federal sistemle yönetilmektedir. “Ortadoğu’nun minyatürü” olarak tanımlanan modern Irak, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu’ndan kopan üç şehir; Basra, Bağdat ve Musul ile kurulmuş, Ortadoğu’nun en çok çeşitli etnik ve dini kimliği içerisinde barındıran ülkesidir. Bu çok çeşitlilik Irak’ın kuruluşundan itibaren özellikle siyasi ve güvenlik alanlarında ülkeyi zorlar nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda, 2003 yılında rejimin yıkılmasıyla beraber Irak’ta baskılanan ve unutulmaya yüz tutmuş birçok etnik ve dini yapının gün yüzüne çıkması için kapı aralanmıştır. Bununla birlikte Irak’ta yer alan Yezidiler, Şebekler, Asuriler gibi etnik yapıların kendi seslerini duyurma imkânı oluşmuştur. Diğer taraftan Irak’ta güncel nüfus sayımı yapılmadığından, ülke nüfusunun 2018 yılı tahmini 40,2 milyon olduğu düşünülmektedir.¹²⁰

Irak’ın toplumsal yapısı dendiğinde ilk akla gelen ülke siyasetinde dahi etkileri bulunan köklü aşiret kavramıdır. Irak’ta baskın etnik çeşitler arasında yer alan Arap, Kürt ve Türkmen topluluklarından aşiretleşme en yaygın Arap ve Kürt ailelerinde görülmektedir. Türkmenlerin de aşiret aileleri mevcuttur, fakat Arap ve Kürtlerinki kadar çok değildir. Irak’ın siyasi ve sosyal hayatının neredeyse her noktasında aşiretler etkindir; aşiret gelenekleri, kuralları, faaliyetleri ülkede canlılığını yitirmemiştir. Büyük aşiretlerde binlerce veya on binlerce aşiret üyesi sayılmıştır.¹²¹

¹²⁰ Dışişleri Bakanlığı, “Irak Künyesi,” T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021, <https://www.mfa.gov.tr/irak-kunyesi.tr.mfa>.

¹²¹ Etheredge, *Iraq*, 15.

Şekil 2.2. Irak'ın Nüfus ve Etnik Dağılımı¹²²

Irak'ta hükümet tarafından resmi şekilde 1957, 1987 ve 1997 yıllarında nüfus sayımı yapılmıştır. 1957 senesindekinin en güvenilir olan resmi nüfus sayımı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira 1958 Darbesi öncesinde yapılmış son nüfus sayımı kendini siyasi ve ekonomik amaç ve çıkarlardan sakınabilmiştir. Tüm ülkeyi kapsayarak yapılan son resmi sayım 1987 senesinde gerçekleşmiştir. İKBY'nin ayrı tutularak hazırlandığı, ülke genelindeki son resmi nüfus sayımı ise 1997 senesinde olmuştur. Bu bağlamda yukarıda belirtildiği gibi, siyasi emeller dışında tutulmamış olan 1957 senesi sonrasındaki seçimlerimde, Araplaştırma politikasına uygun şekilde verilerin saptırıldığı ve istatistiklerle

¹²² Roxanne Jamal Shakor, "Ethnicity-Based Political Instability in Iraq After 2003," *Lectio Socialis* 4, 2 (Temmuz 2020), 120.

oylandığı kabul edilmektedir. Buna rağmen Irak'ın şehirlerinin ve orada yaşıyan nüfus dağılımının incelenmesi ülke hakkında kaba taslak bir demografik yapının çıkarılabileceğini göstermektedir.¹²³

Irak nüfusunun çoğunluğunu Araplar oluşturur, ama 1987 senesi verilerine göre ülke nüfusunun yüzde 19'unu ya da kişi sayısı olarak üç milyon 92 bin 820'sini azınlık olarak sayılan Kürt oluşturmaktadır. Diğer bir resmi hükümet istatistiğindeki veriler, nüfusun sadece yüzde iki veya üçünü Türkmenler ve diğer Türkçe konuşan halkların oluşturduğunu göstermektedir. Şiiler için kutsal kabul edilen Kerbela, Necef ile güney liman kenti olan Basra'da ve yakınlarında İran kökenlilerin nüfusunun toplandığı bilirse de 1971-1972 ve 1979-1980 tarihinde onaylanan hükümet kararnameleri ile bölgedeki İranlı nüfusu büyük oranda ihraç edilmiştir. Yine 1987 verilerine göre, Irak'taki İran kökenlilerin nüfusunun tahminen yüzde 0,8'e kadar düşmesiyle İranlıların ihraç edilme çabalarının karşılık verdiği bellidir. Öte yandan, dini tarafta da Irak içerisinde çokça çeşitlilik olduğundan bahsedilmiştir. Ülke nüfusunun yüzde 95'ini Müslümanların oluşturduğu geri kalan yüzde beşlik kısmın gayrimüslim cemaatlerden ve parçalanmış Hristiyan mezheplerinden oluştuğu ifade edilmiştir. Ülkenin sayıca üstün çoğunluğunun Müslüman olmasına rağmen Irak toplumu mezheplere bölünmüştür. Arap dünyasında Sünniliğin ağır bastığı bilirse de Irak için bu durum tam tersidir. Ülkede yaşayan Sünni Müslümanlar azınlıkta, Şii olanlar çoğunluktadır. Araştırmacılar, Irak nüfusunun yüzde 60 ila 65 arasının Şiilerden meydana geldiğine inanmaktadır. Lakin bu inançlarını destekleyen somut ve resmi kaynaklar ellerinde bulunmamaktadır. Zira sunulan resmi hükümet istatistikleri, Şiileri ülkenin sadece yüzde 55'i olarak belirtmiştir. Azınlıkta kalan taraftan bölünmüş Hristiyan cemaatlerinin ise ülkede yüzde bir veya ikiden fazla olamayacağı, bu kesimin genelde Ninova ve Duhok'ta yoğunlaştığı kaydedilmiştir. Geçmişte Irak topraklarında kalabalık bir Yahudi cemaatinin olduğu da belirtilmiştir, fakat günümüzde epey seyrekleşmiştir.¹²⁴

Ülke demografisinin farklı dil, etnik, din ve mezheplerin harmonisinden meydana geldiği fikri vuku bulmuştur. Irak devletinin demografik yapısının etnik köken, din ve mezhepleri ekseninde detaylı incelenmesi nüfus içerisindeki farklılıkların kavranması açısından daha doğru olacaktır.

¹²³ Serhat Erkmen, "Irak'ta İşgal Sonrası Siyasal Yaşam ve 2010 Parlamento Seçimleri," *Ortadoğu Etütleri* 2, 1 (14 Temmuz 2016), 110-111.

¹²⁴ Metz, *Iraq: A Country Study* (Washington: U.S. Government Printing Office, 1988), 79-80.

2.1.2.1. Irak'ın Etnik Çeşitliliği

Irak en eski medeniyetlere ev sahipliği yapmış verimli Mezopotamya topraklarında kurulmuştur. Dolayısıyla ülkenin bulunduğu topraklara çevreden çeşitli göç akınları gelip yerleşmiştir. Farklı kültürleri içinde barındıran Irak, tarihin eski zamanlarından beri binlerce yıllık medeniyetler mozaïği haline dönüşmüş, dinsel ve dilsel değişime uğramış çok çeşitli etnik sınıfların yaşam alanıdır. Binlerce yıldır göç alan Irak topraklarının artık yerlisi haline gelmiş farklı etnik gruplar ülkenin başka şehirlerine taşınarak dağılmışlardır.

Irak'ta geçmişten günümüze miras kalmış toplumların etnik kimliklerinden en bilinenleri: Arap, Kürt, Türkmen, Asuri, Yezidi, Keldani, Şebek, Gergeri ve Fars kökenleridir. Önceki bölümde de bahsedildiği üzere ülkenin büyük bir bölümünü kapsayan Araplar, Irak'ın 14 şehrinde nüfus üstünlüğü sağlamıştır. Arapların nüfus üstünlüğü sağlayamadığı dört şehir: Erbil, Süleymaniye, Kerkük ve Duhok'tur. Arapların ardından gelen ikinci en büyük etnik kök Kürtlere aittir. Erbil, Süleymaniye ve Duhok Kürtlerin yoğunlukta olduğu bilinen kuzey Irak şehirleridir. Buna ek olarak, Diyala, Musul ve Kerkük'te de azımsanamayacak ölçüde Kürt nüfusu mevcuttur. Ülkenin üçüncü büyük etnik çoğunluğu Türkmenlerdir¹²⁵. Kerkük, Erbil ve Musul şehirlerinde çoğunlukla yaşamaktadırlar. Ayrıca Diyala ve Selahaddin illerinin bazı ilçe ve köylerinde Türkmen nüfusunun baskınlığı bilinmektedir. Yukarıda belirtilen bilgilere ek olarak, Irak'ta etnik açıdan en büyük üç köken olan Araplar, Kürtler ve Türkmenler sadece nüfus çokluğuyla değil aynı zamanda siyasi güç açısından da diğer etnik gruplara göre önde ve etkinlerdir. Ülkenin yerel politikaları ve güç dengesi kurulurken, genelde orta ve kuzey Irak'ta hayatını idame ettiren Asuriler, Yezidiler, Şebekler, Keldaniler ve Gergerilerin etkili olduğu söylenebilir.¹²⁶ Ülkenin siyasi ve güvenlik politikasına etkilerine uygun bir örnek olarak 2019 senesinde IKBİ ile merkezi hükümet arasında imzalanan Sincar Anlaşması verilebilir. Anlaşma, özellikle Yezidi toplumunun bulunduğu Sincar'da yaşayan halkın güvenliğinin

¹²⁵ Irak'ın kuzeyine Emeviler ve Abbasiler döneminde yerleşen Türkler, İngilizlerin Musul'u ya da diğer adıyla Türkmeneli'ni işgal etmesiyle zaman içerisinde isim değişimine uğrayarak "Türkmen" adını almıştır. Bkz: Mehmet Kayıran ve Selami Saygın, "Irak Türkmenleri," *Dergipark*, Aralık 2011, s. 273, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/55735>. Yine de bu çalışmada, yaygın kullanımı bakımından Irak Türklerinden bahsederken "Türkmen" kelimesi kullanılmıştır.

¹²⁶ Erkmen, "Irak'ta İşgal Sonrası...", 111.

sağlanması için bölgeden terör unsurlarının temizlenmesini ve bölgedeki siyasi ve güvenlik kanadının yeni sisteme uyumlu şekilde yeniden yapılandırılmasını içermektedir. Bu örnek, kuzey Irak'ta yer alan Sincar'ın ve içinde yaşayan ülke geneline oranla azınlıkta olan Yezidi etnik kökün yerel politikalarda önemsendiğini göstermektedir. Nihayetinde azınlık da olsa devlet tüm vatandaşlarına hizmet sağlamalıdır; ilaveten politikada her toplumun, etnik ve dini kökün desteği önemlidir.

2.1.2.2. Irak'ın Dini Farklılıkları

Irak geçmişten günümüze çeşitli kavimlerden göç almış, içinde birçok toplumsal farklılıkları ve çeşitli kimlikleri barındırır demiştik. Etnik çeşitliliğin fazlaca olduğu Irak'ta azınlıkta kalan dinsel çeşitlilikte oldukça fazladır.

Uluslararası araştırmaların 2015 verilerine göre, Irak'ta İslam dinine inanan Müslümanların, nüfusun yüzde 95 ila 98'ini oluşturduğu tahmin edilmektedir. Ülkede başat takip edilen din olan İslam çeşitli mezheplere ayrılmıştır. Bu mezhepler arasında Irak'ta öne çıkan ilk ikisi: Şii'lik ve Sünni'liktir. Diğer Arap ülkelerinden farklı olarak Irak'ta Şii mezhepli nüfus ağırlıktadır. Ülkedeki Müslümanlar arasında yüzde 64 ile 69 oranında Şii, yüzde 29 ile 34 oranında Sünni olduğu varsayılmaktadır. Nüfusun yüzde birini Hristiyanlar, geriye kalan yüzde bir ile dördlük kısmı ise diğer dinlere inanan vatandaşlar oluşturmaktadır. Ayrıca araştırmalara göre, 2003 senesindeki Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi Hristiyan nüfusunun ülkede yarı yarıya azalmasına neden olmuştur.¹²⁷

Irak'ta azınlık olarak yaşayan Hristiyanlar kendi aralarında mezheplere ayrılmışlardır. Irak'ta varlıklarını sürdüren Hristiyan mezheplerinin en bilindik örnekleri: Katolik kilisesinin doğu tarafının bir kolu olan Keldaniler, Doğu kilisesinin bir kolu olan Asuriler, doğunun Ortodokslarından Ermeniler ve Süryaniler sayılmıştır. Iraklı Hristiyan toplulukları Bağdat, Musul, Basra ve Kerkük'te çoğunlukla görülmektedir. Bunun dışında diğer azınlık dini mensup topluluklar içinden önce sayılacak Yezidiler ve Bahailer genelde Musul'da ikamet etmektedir. Azınlık topluluklar hakkında yayınlanan uluslararası bir

¹²⁷ Central Intelligence Agency, "World Factbook: Iraq," CIA.gov, Eylül 2020, Erişim tarihi: 13 Nisan 2021, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/static/94a7ec6aa19b832baabc1948422fb9cf/IZ-summary.pdf>.

raporda, Irak'taki dini azınlıktan olan insanların bir takım insan hakları ihlallerine maruz kaldıklarına yer verilmiştir. Bu ihlallerden birkaçı; dini yapıların tahrip edilmesi ve yıkılması, azınlığın dini liderlerinin kaçırılması, fidye istenmesi, işkence uygulanması ve öldürme, ölüm tehditleri, tecavüz ve zorla evlendirme vb. uygulamalar yoluyla azınlık mensuplarını İslam dinine geçirmeye zorlama vakaları örnek olarak gösterilmektedir. 2003 senesi sonrasında artan terör olayları sonucunda ülkedeki azınlıklara karşı şiddet ve asimilasyon eylemleri çoğalmıştır. Ülkede maruz kalınan bu gibi ihlallerden ötürü azınlıklar isteyerek ya da zorla göç etmiş veya ettirilmişlerdir. Irak Göç ve Yerinden Edilme Bakanlığı'nca yapılan azınlık toplulukların yaklaşık yüzde 50'sinin ülkeyi terk ettiği yönündeki açıklaması konunun önemini gösterir niteliktedir. Örneğin şiddet ve terör eylemlerinin sonunun gelmediği ülkede Manden dinine mensup Mandalıların silah taşımaları bile dinlerine aykırı bulunmuştur. Dolayısıyla Mandalılarda ülke içerisindeki kaotik ortamda kendilerini korumak için silah dahi bulundurmaları dinen günah olarak kabul edilmiş, söz konusu durum da onları güvenliklerini sağlamak adına göç etme düşüncesine sevk etmiştir. Bu konuyla ilgili Birleşmiş Milletler (BM) Mülteciler Yüksek Komiserliği, dünya genelinde sığınacak yer arayan 1,8 milyon Iraklı mültecinin neredeyse yüzde 30'unun azınlık halktan oluştuğunu tahmin etmektedir.¹²⁸

2.1.2.3. Irak'ın Sosyo-kültürel Dinamikleri

Irak için güncel nüfus bilgilerine ulaşmak zordur. Ancak sosyo-kültürel yapısını anlamak geçmiş resmi kayıtların ve araştırmacıların incelemeleri yardımıyla daha kolay hale gelmiştir. Yukarıda zikredildiği üzere, güvenilir verilerin kayıt altında olmamasıyla birlikte halkın yüzde 76'sının Araplardan, yüzde 19'unun Kürtlerden ve geri kalan yüzde beşlik kısmının ise Türkmenlerin yanı sıra, Asuriler, Ermeniler, Şebekler, Süryaniler, Acemler, Yahudiler, Sabiiler, Yezidiler, Lurlar, Gergeriler, Aramiler, Keldaniler, Bedeviler ve görece daha küçük topluluklardan oluştuğu söylenmektedir. Irak'ta bir önceki bölümde de bahsedildiği üzere Müslüman dinine mensup halk çoğunluktadır. İslami din ülkede iki ana mezhebe ayrılmıştır: Sünnilik ve Şiilik. Hükümetin resmi bilgisine göre ülkenin yüzde 55'i Şiiliğe inanmaktadır. Bu sayı bölge ve ülke hakkında deneyimli araştırmacılar tarafından az

¹²⁸ Preti Taneja, "Assimilation, Exodus, Eradication: Iraq's Minority Communities since 2003" (Minority Rights Group, 26 Şubat 2007), <https://reliefweb.int/report/iraq/assimilation-exodus-eradication-iraqs-minority-communities-2003>.

bulunmuş, Şiiilerin yüksek doğum oranına sahip bir toplum olduğunu öne sürerek makul tahmini sayısının ülkenin en az yüzde 60 ila 65'i arasında olması gerektiğini dile getirmiştir.¹²⁹

Irak Cumhuriyeti'nin resmi dili Arapçadır. Diğer taraftan, Irak'ın kuzeyinde yer alan Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY), Kürtçeyi resmi dili kabul etmektedir. Kürtçe dilini Irak nüfusunun ortalama beşte biri konuşabilmektedir. Ülkenin dörtte üçünden fazlası lehçelere ayrılmış olan Arapçayı konuşmaktadır. Ayrıca ülke içinde Kürtçe, Süryanice, Türkçe, Azerice ve Ermenice de konuşulan diller arasındadır. Farsça eskiden yaygın şekilde konuşulan bir dil iken zamanla iç politikaların da etkisiyle daha az konuşulan bir dile dönüşmüştür. Ticaret dilinde İngilizce tercih edilmektedir. Ülkenin Arapça konuşan azınlık halkı arasında özellikle iki dil bilme niteliği fark edilmektedir.¹³⁰

Yaygın kullanımının duyulmadığı, kent merkezlerinden uzak köy veya kasabalardan yaşayan azınlık toplulukların kullandığı 31 dil, lehçe veya ağız Irak topraklarında konuşulmaktadır.¹³¹ Irak'taki tüm bu dil, lehçe ve ağız farklılıkları ülkenin kültürel, etnik ve dini yönden ne denli çeşitli olduğunun göstergesidir.

2.1.3. Irak Tarihi

Tarih boyunca özellikle Ortadoğu'da yaşanan olayların ana aktörlerinden biri haline gelen Irak, var oluşundan bu yana tarihinde büyük çalkantılar yaşamıştır. Çağdaş Irak tarihi anlatımları Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine denk gelen 1800'lü yılları ele alınarak başlanmıştır. 1800'lerin ilk yarısında Osmanlı yönetimi hakimiyetinin Irak'ta zayıf olduğu; bölgenin idaresinin güçlü aşiretler ve Memlûk hükümdarları arasında değiştiği, hatta bazı göçebe yaşam süren Arap kabilelerinin hiçbir zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolü altına girmediği ifade edilmektedir. Memlûklerin kendi idarelerini yürüttükleri bir hükümet kurmuştur. Bunun üzerine Irak Musul, Bağdat ve Basra olmak üzere üç vilayete ayrılmıştır. Osmanlı devleti idaresi altında kısmen sayılan bu bölgelerin yönetimi ve kontrolü için Mithat Paşa'yı vali olarak atamıştır. Eğitim, ulaşım, temizlik ve temel ihtiyaçların karşılanması yönünden özellikle Bağdat'ı modernleştirmesiyle anılan Mithat

¹²⁹ Metz, *Iraq*, 89.

¹³⁰ Etheredge, *Iraq*, 17; Ayrıca bkz. "Irak Künyesi"

¹³¹ "Linguist List – Iraq," Linguist, 2007, <http://linguistlist.org/forms/langs/get-language-by-country.cfm?country=120>.

Paşa başarılı bir valilik süresi geçirmiştir. Buna karşılık Araplar ilk defa Osmanlı Devleti'nin vergi tahsilatına ve baskıcı merkezi otoritesine maruz kaldıklarından isyan ederek güçlü bir milliyetçilik duygusuna kapılmışlardır.¹³²

Yüzlerce yıl süren bölgedeki Osmanlı hükümdarlığı, 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın baş göstermesiyle sarsılmıştır. Merkezi otoriteden memnun olmayan Araplara ek olarak savaşın ağırlığını Osmanlı Devleti'nin de taşıma kararı alması ile birleşince Ortadoğu Arapları yaşadıkları bölgelerin yönetimini ele geçirme imkânı yakalamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Almanların yanında savaşma kararı almasının ardından Araplar, bağımsızlıklarına doğru tırmandıkları dik ve zorlu yamacı İngilizlerin yardımıyla tamamlamışlardır.

Anılan savaş sırasında Winston Churchill ve David Lloyd George, Tümgeneral Stanley Maude'u İngiliz askerlerinin başına atamış, Aralık 1916 tarihinde Bağdat'a tekrar ilerlemeleri emrini vermişlerdir. Bölgenin kazanılması için hem cephede savaşmış hem de İngiliz ajanlarınca aşiret liderleriyle gizli görüşmeler düzenlenmiştir. Lakin, 2003 senesinde Amerikalıların yaptığı hataya İngilizler de düşerek Arapların zihniyetinin anlaşılmasında eksik kalmışlar; ne bölgenin yerlisi Türklerle ne de Araplarla iş birliğinde bulunmuşlardır. 10 Mart 1917 tarihinde sonunda General Maude'un komutasındaki İngiliz ordusu Bağdat'a girebilmiştir.¹³³ Atlamamak gerekir ki, İngilizlerin gözden kaçırdıkları bu hata bölgedeki toplumları İngiliz mandasından sıyrılarak bağımsızlıklarını kazanmaya ve Irak devletini kurmaya itmiştir.

Birinci Dünya Savaşı vesilesiyle, Bağdat'ı işgal eden İngiliz ordusu Kasım ayının ilk günlerinde hızını kesmeden daha kuzeye Musul'a saldırmış ve şehri ele geçirmiştir. İngilizler Irak topraklarında ilerleme kaydetmesine rağmen 1918 senesinin Ekim ayında Osmanlı Devleti'nin ateşkes çağrısını kabul etmişlerdir. İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında yapılan ateşkes anlaşmasının sonucunda İngilizler zafere ulaşmış, Irak topraklarının neredeyse tamamını ele geçirmişlerdir.¹³⁴ Dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı ve müttefiki Almanya'nın ağır yenilgisiyle 1918 yılında nihayete ermiştir. Irak açısından bakıldığında Musul, Bağdat ve Basra Osmanlı Devleti'nin bünyesinden ayrılmış,

¹³² Dale Lightfoot ve Angelia L. Mance, *Iraq* (Infobase Publishing, 2006), 31-32.

¹³³ John K. Cooley, *Alliance Against Babylon: The US, Israel and Iraq* (Pluto Press (UK), 2005), 27.

¹³⁴ Lightfoot ve Mance, *Iraq*, 32.

İngiltere'nin katkılarıyla kendi egemenliğini kurmak için hazırlanan bağımsız görünümlü bir Irak devletine dönüşmüştür.

2.1.3.1. Irak'ın Kuruluşu: 1920 – 1958

Birinci Dünya Savaşı daha bitmeden eski gücü kalmayan yıpranmış Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'da bulunan topraklarında İngiltere ve Fransa etki sahibi olmak istemiştir. Savaşın sona ermesini bile beklemeden 1916 yılının ocak ayında İngiltere Parlamento Üyesi ve Ortadoğu Uzmanı Mark Sykes ve Fransız Hükümeti Temsilcisi François Georges Picot, savaş ganimeti saydıkları Osmanlı'dan koparacakları Ortadoğu topraklarını aralarında bölüşmek için bir araya gelmişlerdir. Bu buluşma esnasında karar verilen Ortadoğu toprak paylaşımı ve sınırların belirlenmesi, iki ülkenin temsilcilerinin soyadlarını taşıyan Sykes-Picot Anlaşması ile gizli bir resmiyete kavuşmuştur. Anlaşmada çizilen Ortadoğu sınırları; hiçbir etnik, dinsel veya başka sosyal farklılıklar gözetilmeksizin, yalnızca İngiltere ve Fransa'nın emperyalist çıkarları ön planda tutularak hazırlanmıştır.¹³⁵

Milletler Cemiyeti Yüksek Konseyi'nin San Remo'da 19–26 Nisan 1920 tarihleri arasında toplanmasının ardından Irak devleti meşruiyet kazanmıştır. Asıl mesele, “Birinci Dünya Savaşı bitimiyle onları yöneten devletlerin egemenlikleri altında kalmaktan kurtulan toplulukların modern dünyanın zorlu koşullarına ayak uydurmayı öğreninceye kadar başka bir devletin ‘vesayeti’ altına gireceğini ve vesayeti altında oldukları gelişmiş devletlerce ülke yönetimine hazırlanacaklarını” belirten Milletler Cemiyeti'nin 22. maddesidir.¹³⁶ Uzaktan bakıldığında iyi niyet göstergesi kılıfında sunulan bu madde, aslında gelişmiş ülkelerin kolonyal egemenliklerini manda sistemiyle yeni kurulan devletler üzerinde uluslararası hukuka uygun yollarla kabul ettirmelerinden başka bir şey değildir.

Dönemin gelişmiş devletleri olarak ifade edilen Birinci Dünya Savaşı galiplerinden İngiltere ve Fransa, savaş ganimetleri olarak Osmanlı Devleti'nden kopup Ortadoğu'da ortaya çıkardıkları yeni devletleri koymuşlardır. San Remo Konferansı'na ABD'nin katılmamasını fırsat bilen Fransa, Lübnan ve Suriye'de, İngiltere ise Irak, Ürdün ve Filistin

¹³⁵ Marion Farouk-Sluglett ve Peter Sluglett, *Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship* (I.B.Tauris, 1987), 7-15.

¹³⁶ Liam Anderson ve Gareth Stansfield, *The Future of Iraq: Dictatorship, Democracy, Or Division?* (Palgrave Macmillan, 2004), 14.

üzerinde vesayet yetkisi elde etmiştir. Ortadoğu halklarının bağımsızlıklarını kazanacakları vaatleriyle ayaklanmalarını kızıştıran İngiltere ve Fransa onlara ihanet ettiklerini gün gibi belli ederek kendilerine yeni manda rejimleri kurmuşlardır.¹³⁷ Buradan yola çıkarak, yeni kurulan Arap devletlerinin bağımsızlıklarını kazanma amaçlarına ulaşmaları için biraz daha bekleyecekleri anlaşılmıştır. Arap ülkelerinin özellikle Fransa ve İngiltere tarafından emperyalist etkilere maruz kalmaları aralarında milliyetçilik duygularının daha da pekişmesine sebep olmuştur.

Hatırlamak gerekirse, daha savaş bitmeden iki sene önce İngiltere ile Fransa'nın imzaladığı Sykes-Picos Anlaşması'nda Ortadoğu'da bağımsızlıklarını kazanmalarına izin verilen devletlerin vesayet paylaşımları bellidir. Ancak savaş sırasında Sykes-Picos'un ortaya çıkması Osmanlı Devleti'nin lehine olabileceği korkusu ile iki sene boyunca anlaşma taraflarca gizli tutulmuştur. Bağımsızlığını ilan eden Irak devleti, içişlerinde özerk dış işlerinde tamamen İngiltere'nin kontrolünde bir manda yönetimi altına girmiştir. İngilizler yeni Irak devletini, Osmanlı devletinden kopmuş üç vilayet olan Bağdat, Musul ve Basra'dan oluşturmayı planlamıştır. Her ne kadar bu üç il, farklı etnik ve dini nüfusu kapsasa da artık tek bir ülke çatısı altında tüm nüfus çeşitlilikleri kaynaştırılmıştır. Tabii ki İngilizler San Remo konferansında ve ardından 1922'de Milletler Cemiyeti'nde kabul gören Irak manda devletini idare etme politikaları uyarınca, ülkede yeni kurulan anayasal monarşinin tüm departmanlarını ve kabine bakanlarını İngiliz danışmanların denetimi altında çalışacakları şekilde düzenlemiştir.¹³⁸

Irak'ın Osmanlı devletinden ayrılmasını hızlandıran 1916 Arap İsyanına liderlik eden o dönemin Hicaz Kralı Şerif Hüseyin ibni Ali'nin oğlu Emir Faysal Şam'da Arap hükümeti kurarak kendisini Suriye kralı ilan etmiştir. Bu sırada Iraklı milliyetçi gruplardan birkaçı Şam'da toplanmış ve Emir Faysal'ın ağabeyi Emir Abdullah'ı Irak kralı ilan etmişlerdir. Milliyetçi akımın ayak sesleri Irak ve çevresini kaplamaya başlamış, 1920 yazında Arap milliyetçiliği isyanı İngiliz ordusunun konuşlandığı üç büyük vilayet olan Bağdat, Musul ve Basra'nın dışında ülkenin her yerine sirayet etmiştir. Daha önce belirtildiği üzere, Suriye Fransa'nın vesayeti altındayken Kral Faysal'ın kendi hükümetini ilan etmesi bölgede karışıklığa yol açmıştır. 1920 senesinin temmuz ayında Suriye'nin idaresi üzerine Emir

¹³⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016), 180.

¹³⁸ Reeva Spector Simon ve Eleanor H. Tejirian, *The Creation of Iraq, 1914-1921* (Columbia University Press, 2004), 162.

Faysal ve Fransız güçleri arasında çatışmalar yaşanmıştır. Çatışmalar sonucunda istediği başarıya ulaşamayan Faysal, Fransızlar tarafından Suriye'den sınır dışı edilmiştir. 1921 senesinde İngiliz mandası altında yeni kurulan Irak devleti tahtına oturması için İngiltere Faysal'a teklifte bulunmuştur. Faysal ise bu teklifi ancak Irak halkının rızasıyla kabul edeceğini belirtmiştir. Ardından Churchill başkanlığında Ortadoğu problemlerinin çözümü için 1921 Mart ayında Kahire'de konferans düzenlenmiştir. Emir Faysal'ın şartı üzerine halk oylaması krallığı onaylanması için açılmış ve Faysal tahta aday gösterilmiştir. Faysal'ın krallığından önce Sir Percy Cox Irak'ta geçici hükümete başkanlık etmiştir; bu sebeple yeni yönetim için düzenlenen referandumu yürütmekle sorumlu tutulmuştur. Temmuz 1921 tarihinde Faysal'ın krallığı halk oylamasıyla birlikte kabul ve ilan edilmiştir. 23 Ağustos 1921 tarihinde Faysal resmen Irak kralı olarak taç giymiştir. Bu vesileyle ulusal bir rejimin oluşturulmasının ilk adımı olarak monarşi kurulmuştur. Sonrasında İngiltere ile 10 Ekim 1922 tarihinde ittifak anlaşması imzalanmış ve yeni bir anayasa tasarısı hazırlanmıştır.¹³⁹ Tüm bunlara rağmen, İngilizlerin Irak'ı manda devlet olarak kullanma projeleri çok uzun sürmemiştir.

Osmanlı devletinin dağılmasından çok önce ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri savaş bitiminden sonra zapt edilemez seviyeye yükselmiştir. Birinci Dünya Savaşı bitiminden 1930 senesine kadar devam eden İngilizlerin Irak üzerindeki manda yönetimi sona ermiş ve Irak bağımsız siyasi varlığını ortaya çıkarmıştır. Faysal referandum ile Irak kralı seçildikten sonra İngiltere milliyetçilik akımının direnci önünde duramayacağını fark etmiş ve 30 Haziran 1930¹⁴⁰ Anlaşması ile Irak tam bağımsızlık bir ülke olarak kabul edilmiştir.¹⁴¹ Böylelikle bağımsız Irak devleti küresel çapta tanınmış, halkı ise bekledikleri bağımsızlığa kavuşabilmiştir.

Bağımsızlığını kazandıktan bir yıl sonra Irak, 1932 senesinde Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur. Ülkede çıkan en büyük sorunlar her zaman Kürt meselesi başta olmak üzere etnik ve mezhepsel çatışmalar etrafında dönmüştür. Irak'ın Milletler Cemiyeti üyesi olduğu tarihte Kürtlerin ayaklanması patlak vermiş, fakat İngiltere'nin de yardımıyla ayaklanma bastırılmıştır. Kürtlerin ayaklanması ve çatışmaların yaşanması Milletler Cemiyeti kuruluna

¹³⁹ Etheredge, *Iraq*, 118-121.

¹⁴⁰ Anlaşma metni için bkz.: John Wheeler-Bennett, *Documents on International Affairs 1930* (Oxford University Press, 1931), 132-139.

¹⁴¹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, 184.

da yansımıştır ki Irak'ın üyeliği Kürtlere azınlık haklarının verilmesi şartıyla kabul edilmiştir.¹⁴²

Bağımsız Irak'ın lideri Kral Faysal vefatından önce yeni reform programlarını oluşturmuştur. Kral Faysal geçmiş tecrübelerinden faydalanarak hazırladığı bu reform tasarılarında ülkesinin bağımsızlığa kavuştuktan sonra sosyal ve ekonomik ilerleme kat etmesinin en elzem husus olduğunun bilincindedir. Bakanların öneri ve fikirlerinin alınması maksadıyla Mart 1932 tarihinde reform tasarıları parlamentoya sunulmuştur. 1932 senesinin şartlarında Irak modern bir ulusa dönüştürülmeye çalışılmıştır. Etnik ve dini farklılıkların bir hayli fazla olduğu ülkede halkın uyum ve barış içinde yaşamaya teşvik edilmesinin yanı sıra hükümetin eksik temel kaynakları ve ülkenin yetersiz ordusu nedeniyle güvenlik ortamı için çözüm önerileri de reform planlamasının içerisinde yerini almıştır. Ülkenin güvenliğini ordu veya güvenlik kuvvetleri birimleri kullanarak merkezi otoritenin tekeline almak 1932 senesinde bir hayli zor görünmektedir; çünkü kaynak eksikliği ve yetersiz ordudan kastedilen nokta işte tam burada kendisini göstermektedir. Hükümetin elinde o dönem için 15 bin tüfek bulunurken vatandaşların ve aşiretlerin elinde toplam 100 bin tüfek bulunmaktaydı. Halin bu seyirde olduğu Irak'ta gelişimin sağlanabilmesi için halkın kabul edebileceği politikaların uygulanması gerektiğinin, halk ile ters düşecek politik kararların hükümeti etkileyebileceğinin farkında olan Kral Faysal her şeyden önce ılımlı ve halkla iş birliği içinde bir politika yürütülmesini dile getirmiştir. Hatta bu çerçevede uygulanacak çözüm önerilerini; ülkenin “enfant” (Fransızca kökenli bir kelimedir, çocuk anlamına gelmektedir) yani yeni yeni oluşmaya başlayan sanayisini teşvik etmek ve yeni sanayi kollarını açmak, Irak'ta en yaygın iki mezhepten olan Şii ve Sünnilerin kabile geleneklerine eşit oranda saygı duyulmasına ek olarak İslami olmayan dinlere de göstermek, hükümet sisteminde değişikliğe giderek yürütmeyi yasamadan ayırmak ve bu sayede hükümet yönetim sistemini baştan düzenlemek gibi devam eden birkaç maddeyle kabineye sunmuştur.¹⁴³ Politikalarından bazılarını dönemin Başbakanı Naci es-Suveydi eleştirse de hem başbakan hem de bakanlar tarafından genel anlamda olumlu tepki alarak onaylanmıştır.

1939-1945 yılları arasındaki İkinci Dünya Savaşı bitimi sonrasında 1948-1949 Arap-İsrail Savaşına kapı aralayan sebeplerden biri, İsrail'in bu dönemde Irak da dahil diğer bütün

¹⁴² Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, 185.

¹⁴³ Majid Khadduri, *Independent Iraq: A Study in Iraqi Politics Since 1932* (Oxford University Press, 1951), 36-37.

Arap devletleri üzerinde yaptığı istihbarat ve güvenlik çalışmaları gösterilmiştir.¹⁴⁴ Arap-İsrail Savaşının ilk kıvılcımını başlatan karar dönemin İsrail Başkanı Ben-Gurion tarafından 18 Haziran 1947 tarihinde verilmiştir. Savaş hazırlıklarına başlanırken eski Osmanlı Türk ordusunun komutanlarından Fevzi Kavakçı, Kurtuluş Ordusunun başına atanmıştır. Diğer tarafta İkinci Dünya Savaşında mihver devletlerin destekçi Kudüs Müftüsü Emin el Hüseyini elinden gelen para ve alan için hareket özgürlüğünü sunma sözünü vermiştir. Arap ülkelerinden Ürdün savaştan çekildikten sonra İsrail Başkanı, Arap liderler arasında “Barışın tek sesi” diyerek Ürdün Kralı Abdullah’ı övmüştür. Perde arkasında, Ürdün kralının bu kararı yoğun gizli görüşmeler ardından verdiği ortaya çıkmıştır.¹⁴⁵

Irak devletinin kurulması ve bağımsızlığını kazanmasından 1958 yılına gelinceye kadar Arap milliyetçiliğinin gücü iyiden iyiye artmıştır. Arap milliyetçiliğinin artışıyla beraber bir başka motivasyon daha gelişmiştir: İsrail devletine nefret. Bu motivasyonun altında yatan sebep, Irak’ın Arap milletini/nüfusunu güvenli ve dikkatleri çekmeden birleştirmesinin tek yolu olarak 1948 senesinde kurulan İsrail devletine nefret beslenmesini körüklemek, bu sayede dikkatleri başka bir noktada odaklamaktır. 1948 senesinde gerçekleşen Arap-İsrail savaşına Irak’ın askeri katkısı önem taşımıştır. Savaş sonunda Arapların yenilgiye uğratılması ve aşağılanması Irak’taki rejimin ülkedeki prestijini baltalamıştır. Büyük resme bakıldığında bir şey çok açık görülebilmektedir. Iraklı Arap milliyetçilerin yani Irak’ın nüfus olarak büyük bir kısmının anti-Siyonist propagandalarla rahatça dikkati çekilebilmiş, ülke nüfusu böylelikle ortak bir duruş çatısı altına girebilmiştir.¹⁴⁶ Arapların İsrail nefreti Baas partisinin iktidara gelip yükselmesine zemin hazırlamıştır.

2.1.3.2. Irak’ta Baas Rejiminin İktidara Gelişi: 1958 – 1968

Baas partisinin siyasi ve ideolojik oluşumu 1940’larda ilk olarak Suriye’den doğmuştur. Baas kelimesi Arapça kökenli olup, “yeniden doğuş, rönesans” anlamına gelmektedir. İdeolojik bakımdan ilk Suriye’de meydana gelen Baas zamanla tüm Arap dünyasına yayılmıştır, fakat Baas’ın siyasi kanadı sadece Suriye ve Irak’ta vuku bulmuştur.

¹⁴⁴ Cooley, *Alliance Against Babylon*, 59.

¹⁴⁵ Joseph Heller, *The Birth of Israel, 1945-1949: Ben-Gurion and His Critics* (University Press of Florida, 2000), 85-90.

¹⁴⁶ Anderson ve Stansfield, *The Future of Iraq*, 29.

Baas partisinin ideolojisi iki temel kavram; Arap Birliği ve pan Arabizm etrafında şekillenmiştir.¹⁴⁷ Ayrıca sınırlı ölçüde sosyalizm ve Benito Mussolini İtalyası örneğindeki gibi Faşist Avrupa ülkelerinde uygulanan ekonominin sıkı kontrolünü içermiştir. Irak için düşünüldüğünde, Arap milliyetçiliği şimdiye kadar diğer sorunların hafifletilmesinde ve halkın bir bütün haline getirilmesinde önemli katkılar sağlamıştır.¹⁴⁸ Diğer bir deyişle, pan-arabizm ülkede var olan Müslümanlardan Şiiilerin ve Sünnilerin yanı sıra, Araplardan Müslüman olanların ya da gayrimüslimlerin, yani farklı dine mensup ya da dindaş olan halkın birbirine kenetlenmesinde siyasi bir tutkal görevi görmüştür. Öte yandan bakıldığında, Irak gibi çok etnikli bir ülkenin azınlık kesimi bu milliyetçi politikalardan rahatsızlık duymuştur. Irak tarihinde benzeri görülmemiş etnik, din ve mezhep kökenli baskılar Baas döneminde siyasal, finansal ve sosyal alanlarda görülmüştür. Yeni iktidara gelmiş Baas Partisi, “sopa-havuç” (al-tarhib-wal-tarhib) politikası uygulamıştır.¹⁴⁹

Baas hareketi daha çok Müslümanlar arasındaki bölünmelerin, ayrışmaların üzerinde durmuş, Arap etnik kimliğini yücelterek farklı dinlerin arasındaki çatışmaların dinmesini ve bu çerçevede Ortadoğu’da tek bir Arap devleti kurulmasını amaçlamıştır. Bu idealle yola çıkan Baasçılar, “demokratik ilkelerden çok uzak” şeklinde değerlendirilerek ABD ve çoğu Avrupa ülkesini rahatsız etmiştir. Baas Partisi ilk Suriye’de kurulduğunda, ülkenin üst sınıfındaki sayıları bir hayli az olan zengin ve nüfuz sahibi ailelerin çıkarlarını temsil eden liderlerin ve partilerinin Suriye politikasına egemen olmasına eleştiri olarak çıkagelmıştır. Partinin düşünce yapısı, Suriye nüfusunun tahsilini yeni bitirmiş, orta ya da alt sınıf mensubu ve çoğunlukla Sünni Müslüman kesimin dışında kalan cemaatlerden, Alevi, Hristiyan ve Dürzilerden okumuş halkın özellikle dikkatini çekmiştir. Baas hareketinin kökeninde ulusal kimlik ve bu kimlikle bütünleşmiş Arapça konuşan farklı dinlerden toplumların veya cemaatlerin ilişkisi üzerine sürdürülen entelektüel fikir alışverişleri yatmaktadır. Bununla birlikte Şamlı bir Hristiyan olan Mişel Eflak, Baas düşüncesinin başlıca teorisyenlerindendir.¹⁵⁰

Irak’ta monarşinin devrilmesi, sonrasında da Baas rejiminin iktidara gelmesinde birkaç olay baş rolü oynamıştır. Bunlardan ilki 1 Şubat 1958 tarihinde Mısır ve Suriye’nin

¹⁴⁷ Amatzia Baram, *Culture, History and Ideology in the Formation of Ba’thist Iraq, 1968-89* (Israel: Palgrave Macmillan, 1991), 7.

¹⁴⁸ Rodney P. Carlisle, *Iraq War* (Facts on File, 2007), 24.

¹⁴⁹ Baram, *Culture, History and Ideology...*, 18.

¹⁵⁰ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 467.

birleşmesiyle kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Haşimi ailesinin monarşi yönetimindeki iki ülke Irak ve Ürdün'ü rahatsız etmesidir. Buna karşılık Irak ve Ürdün, Arap Birliği'ni aynı senenin 14 Şubat'ında hayata geçirme kararı almıştır. Haşimi ailesinin idaresindeki monarşik iki ülke Arapların radikalizmi veya Sovyet Rusya etkisinde kalmaktansa Batı yanlılığı tercih etmişlerdir. Böyle bir karar almaları Arap milliyetçisi bir ülke olan Mısır tarafından sert tepki ile karşılanmıştır. Diğer taraftan, Irak için durumları karmaşık hale getiren asıl mevzu Bağdat'ta patlak vermiştir. Irak ve Ürdün karşıtı sokak protestoları başlayarak Irak'ın diğer vilayetlerine de dağılan Birlik karşıtı birçok gösteri yapılmıştır.¹⁵¹ Bu noktada, sosyal sorunlara ilgisiz kalmasından dolayı zaten bunalmış olan Irak halkı yönetime ve kararlarına karşı muhalefet olup seslerini duyurmaya başlamıştır.

Fuad Rikabi öncülüğünde Baas Partisi ve ideolojisi 1952'den sonra, özellikle Iraklı aydın ve okumuş kesim arasında hızlıca benimsenmiştir. Daha sonra Baas, 1958 senesinde ordu içine adım atmıştır.¹⁵² Tüm yaşanan sorunlara ek olarak, Lübnan'da çıkan isyanın bastırılmasında Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun, Irak ve Türkiye'den yardım istemiştir. Irak'ta monarşinin sonunu getiren karar, dönemin Irak Başbakanı Nuri Said Paşa'nın Lübnan'a yardım için askeri birliklerini ülkenin doğusuna yöneltmesidir. Bu noktada, 14 Temmuz 1958 tarihinin gecesinde General Abdülkerim Kasım ve General Abdüsselam Arif liderliğinde Bağdat'tan geçen askeri birlikler harekete geçerek darbe girişiminde bulunmuştur.¹⁵³ Monarşiyi deviren darbeye beraber Irak'ın yeni yönetimi, eski yönetimin radikal milliyetçi olarak gördüğü Arap Cumhuriyetleri tarafına geçmiştir.

General Kasım darbesi ile ülke, hem siyasi hem de toplumsal açıdan istikrarsız bir yönetime sürüklenmiştir. 1962 senesinden Kasım yönetimine karşı darbe için hazırlıklara başlanmıştır. 1963 darbesi için hazırlıklara aktif görevdeki askerlerle beraber bazı emekli askerler de katılmıştır.¹⁵⁴ 8 Şubat 1963 tarihinde Baas Darbesi indirilmiş ve General Kasım'ın yönetimini sonlandırmıştır. Bu dönemde Abdüsselam Arif Irak'ın cumhurbaşkanı, Ahmed Hasan el-Bekir başbakanı ve partinin sivil lideri görevini üstlenmiştir. Irak'ta Baas hareketinin son temsilcisi olan Saddam Hüseyin Irak siyasetine damga vuran güçlü bir lider

¹⁵¹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, 462.

¹⁵² Metz, Iraq, 66.

¹⁵³ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, 463.

¹⁵⁴ Hanna Batatu, *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq: A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of Its Communists, Ba`thists and Free Officers* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1978), 966-967.

konumunda 17 Temmuz 1968 tarihinde 35 sene devam edecek rejim yönetiminin ilk temelini atmıştır.¹⁵⁵

2.1.3.3. Irak'ta Baas ve Saddam Hüseyin Dönemi: 1968 – 2003

Baas partisinin 1960 yıllarının ortalarından sonra yükselişe geçmesiyle partinin lideri olan Ahmed Hasan el-Bekir 1966 senesinde akrabası olan Saddam Hüseyin'i genel sekreter vekilliğine atamıştır. Partinin içinde yüksek bir mevkie sahip olan Saddam liderlik koltuğunu kariyerindeki bu gelişmeye borçludur. Suriye'deki Baas Partisi nasıl mütevazı bir hayata sahip kökleri köye dayanan Esad'ı ülke başkanlığına kadar taşıdıysa Saddam Hüseyin de aynı şekilde partiyi ülke lideri olma yolunda kullanmıştır. Baas Partisi ile iktidara gelen bu iki benzer lider arasındaki en büyük fark Suriye lideri Esad'ın Şii, Saddam'ın ise Sünni Arap olmasıdır. Irak genelinde o dönemde hala Osmanlıdan kalma köklü sistem uyarınca bölgede Sünniler merkezi yönetimde söz sahibidir.¹⁵⁶

El-Bekir ve Saddam beraber Baas rejimi dönemlerinde ülkenin gelişimini destekleyen sosyal ve ekonomik reformlara imza atmışlardır. El-Bekir cumhurbaşkanı pozisyonunda Saddam'ı desteklemeye devam etmiştir. Irak cumhurbaşkanı ve başbakanının siyasi idealleri arasına 1970'li yıllarda Irak'ın tek siyasi partili hayata geçmesini sağlamak, Baas Partisi'ni sosyal yaşamın her noktasına adapte etmek, böylelikle partinin ülkedeki yerini sarsılmaz biçimde korumak yer almıştır. Sosyal siyasi alanda denetimi altına alabileceği her türlü toplum, kuruluş, dernek ve birlik partiye bağlanmıştır. Örneğin parti denetimine alınan subay kadrosunda terfilerin yapılabilmesi için parti üyeliği şarttır. Öte yandan öğrenci birlikleri, kadın kolları ve işçi sendikaları Baas Partisi'nin kontrolünde hareketlerine devam edebilmiştir.¹⁵⁷ Baas Partisi'nin yükselişe geçmeye başlamasından itibaren yöneticileri tarafından yakınlarından ve akrabalarından oluşan güven çemberi oluşturulmuş ve önemli mevkilere güvenilir isimler getirilmiştir. Sünni Arap olan Hüseyin'in ailesi ile Sünni olan Araplar devlet kurumlarında yerlerini alırken ağırlıklı nüfusa sahip Şii mezhepliler negatif ayrımcılığa maruz kalmıştır.

¹⁵⁵ Phebe Marr ve Ibrahim Al-Marashi, *The Modern History of Iraq* (Westview Press, 2017), 215-216.

¹⁵⁶ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi* (Agora Kitaplığı, 2004), 452.

¹⁵⁷ Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, 454.

Saddam Hüseyin'in Temmuz 1968 tarihinde iktidara gelmiştir. Ardından Irak için aşiret politikalarını yürütmeye başlaması çok uzun sürmemiştir. Saddam Hüseyin'in aşiretçi politikasının zirve yaptığı dönem 1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başıdır. Bu dönemde mezhep çatışmalarını arttıracak adımlar atmak yerine daha yumuşak bir politika izlemiştir. Saddam Hüseyin, mezhep liderleri ile anlaşarak onları Baas rejimi altında kullanabileceği araçlar haline dönüştürmeye çalışmıştır. Bu politikasına “Baaslaştırma” da denmektedir.¹⁵⁸

1970-1980 arasındaki dönem Baas Partisi'nin yükseliş yıllarını simgelemektedir. Saddam 1976 senesinde el-Bekir tarafından kara kuvvetlerinde general unvanı almıştır, hem de geçmişte askeri bir bilgiye sahip olmamasına rağmen; bu hamleyle, el-Bekir partideki konumunu kendi elleriyle değersizleştirmiştir. 1979 yılında parti içinde değişen güç dengelerini fark eden Ahmed Hasan el-Bekir'in istifasını vermesiyle tek güç açıkça Irak'ın yeni cumhurbaşkanı, Baas Partisi'nin yeni genel sekreteri, Devrim Komuta Konseyi'nin (DKK) yeni başkanı ve silahlı kuvvetlerin yeni başkomutanı Saddam Hüseyin olmuştur.¹⁵⁹

1980 ile 2003 arasındaki dönemde yüzbinlerce Iraklı sakatlanmış, yaralanmış, insan hakları ihlaline uğramış ve yaşamını yitirmiştir. Milyonlarca Iraklı ise yurt dışına mülteci statüsünde sürgüne gönderilmiş ya da yaşam şartlarını düzeltebilme veya yaşayabilme umuduyla göç etmiştir. 2003 senesi sonrasında bile Irak'ta kalanlar çok düşük yaşam standartlarında hayatlarına devam etmekten başka şansı bulunmayanlar olmuştur.¹⁶⁰

Irak'ta 1979 senesi sonrasında Saddam'ın tek güç ve otorite haline gelmesiyle tarih yavaş yavaş ülkenin çöküşüne tanıklık etmiştir. Eski Cumhurbaşkanı el-Bekir'in istifasıyla Saddam'ın elde ettiği sınırsız güç onu Irak'ı ulaştırmak istediği noktaya götürecek fütursuzca kararlar vermesine neden olmuştur. İran ile Irak savaşının başladığı 1980 senesinden 2003'te Amerikan askerlerinin Irak'ı işgal edişine kadar rejim ülkede daha baskıcı ve daha acımasız kararlar almış, Irak çatışmalarla gitgide harap olmuştur.

Saddam Hüseyin'in 1990'lı yıllardaki politikası Baas parti geleneğinin alışmış olduğu siyasetten uzaklaşmıştır. Saddam, Irak'taki güçlü aşiret liderlerini ülkedeki güç

¹⁵⁸ Amatzia Baram, “Neo-Tribalism in Iraq: Saddam Hussein's Tribal Policies 1991–96.” *International Journal of Middle East Studies* 29, 1 (Şubat 1997), 1.

¹⁵⁹ Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, 454.

¹⁶⁰ John Robertson, *Iraq A History* (London: Oneworld Publications, 2015), 745.

dengelerinin bir aktörü ve meşru ortakları haline getirmiştir. Bu yöntemi ilk olarak Praetorian Muhafızlarını aşiret haline dönüştürmesiyle başlamıştır. Sonrasında Irak toplumunda aşiret bağları kuvvetli olmayan ve ötelenmiş gruplarda aşiret bağlarını ve değerlerini hatırlatma veya uyandırma çalışmaları başlatmıştır. Baas Partisi’ni de aşiret sistemi normlarına entegre eden Saddam, akrabalık bağlarını partinin lider seçim sürecinde bir ilke olarak meşrulaştırmıştır. Böylelikle aşirete dönüşen Baas Partisi iktidarında, ülke adına dış politika kararları verileceği zaman “aşiret onuru” gözetilmiştir.¹⁶¹

2.1.3.3.1. Irak-İran Savaşı: 1980 – 1988

Irak devleti geçmişten beri Arap dünyası için önemli bir yere sahip olmuştur. İslam camiasının merkezi sayılan üç şehirden biri olan Bağdat, Irak sınırlarında bulunmaktadır. Hatta, milattan sonra (MS) 748 yılında Abbasi Halifesinin Şam’dan Bağdat’a göç etmesiyle Bağdat uzun süre İslam dünyasının merkezi olarak kabul edilmiştir. Diğer taraftan, Ortadoğu’da İran devletinin sınırlarının başladığı yer Arap dünyasının bitiminin habercisidir. Irak ve İran’ın; tarihi, etnik, kültürel ve dini açıdan çokça farklılıkları barındırmaları aralarındaki ülke sınırının çizilmesindeki etkenlerden sadece birkaçıdır. Tarih boyunca Persler ve Araplar birbirine saldırmış, aralarında hep husumet yaşanmıştır.

Irak ve İran arasındaki düşmanlık ve anlaşmazlığın bölgesel politikaların temelini oluşturduğu var sayılmaktadır. Irak ve İran için eşit ölçüde hem can hem de mal kaybına yol açan bu uzun süreli savaştan bir yıl önce, yani 16 Temmuz 1979 tarihinde Irak’ın Baas rejiminin yeni liderliğine Saddam Hüseyin geçmiştir. 1 Nisan 1979 tarihinde devrim neticesinde ortaya çıkan İran İslami Cumhuriyeti, Irak açısından bölgedeki nüfuzunu güçlendirmek ve İran’dan kaynaklı şikayetlerini dindirmek için fırsat olarak görülmüştür. Saddam’ın 1964 yılında İran’ın Pehlevi rejimi tarafından Irak’ın Necef şehrine sürgün edilen İranlı Şii dini Mercii’yi¹⁶² 1978 senesinde sınır dışı etmesi, Saddam Hüseyin ile İran’ın yeni lideri Ayetullah Ruhullah Humeyni’nin birbirlerine karşı hoşnutsuz tavırlar sergilemesine sebep olmuştur. Buna ek olarak, iki ülkenin birbirinin işlerine karışma durumu aralarındaki tansiyonu arttırmıştır. Diğer bir hoşnutsuzluk, Mısır ile İsrail’in 1979 yılında barış anlaşması

¹⁶¹ Baram, “Neo-Tribalism in Iraq...,” 5.

¹⁶² Türkçe sözlükte “merci” kelimesi “başvurulacak yer” anlamıyla verilmiştir; Dil Derneği, “Türkçe Sözlük Ara-Bul,” Erişim Tarihi: 7 Temmuz 2021, <http://www.dildernegei.org.tr/TR.274/turkce-sozluk-ara-bul.html>. Mercii makamı, Irak’ta Şiiler için kabul gören en yüksek dini seviyedir.

imzalaması ve Humeyni'nin yükselişinin aynı zamana denk gelmesiyle birlikte İran Arapların üstünlük taslamaktan vazgeçmelerinden yararlanma arayışındadır; bu durum da Irak'ın Arap dünyası üzerindeki gücüne tehdit oluşturmuştur. Çok geçmeden Saddam Hüseyin tüm Arap dünyasının savunucusu rolünü üstlenerek 1980 yılının Nisan ayında BM Genel Sekreterliğine başvurarak Basra Körfezi'ne ulaşımı kontrol eden Hürmüz Boğazı'ndaki üç adadan İran'ın çekilmesini gönderdiği mektupta talep etmiştir.¹⁶³

Saddam'ın bu hamlesinden bir ay önce 8 Mart'ta İran büyükelçisi Irak'tan çekilmiştir. Savaşın alametlerinin bu denli okunur olduğu Irak ve İran sahnesinde sınır çatışmaları mayıs ile ağustos ayı boyunca artarak devam etmiştir. İran, Irak'ın Hanekin ve Mandali şehirlerini 10 Eylül'de bombalamasından bir hafta sonra 17 Eylül'de Irak ile imzaladığı 1975 Cezayir anlaşmasını feshetmiş ve Şatt'ül Arap (Arap Sahili) üzerinde tam egemenliğini ilan etmiştir. Irak ve İran arasındaki gerilimin zirve yaptığı aşamada, 23 Eylül 1980 tarihinde Irak ordusu İran'a saldırmıştır. Neredeyse bir haftadan kısa bir sürede Irak, İran'ın Ahvaz ve Süsengird şehir girişlerine kadar ilerlemeyi başarmıştır. Savaş esnasında farklı ateşkes eğilimleri olsa da bu girişimler diğer tarafın reddiyle neticelenmiştir. En son ateşkes davet 17 Temmuz 1988 tarihinde Irak tarafından yapılmıştır. İran ise bu barış çağrısına, BM'nin 598 sayılı kararını tüm koşullarıyla kabul ettiğini belirterek dolaylı da olsa olumlu yanıt vermiştir. 20 Temmuz'da ise Humeyni Tahran Radyosu'ndan yaptığı yayımla ateşkesin kabul edildiğini bizzat halka seslenerek ilan etmiştir. Bununla birlikte sınır hatlarında çatışmaların durulması için bir ay daha geçmesi gerekmiştir. 20 Ağustos'ta ateşkes tamamen uygulanmış, 24 Ağustos 1988 tarihinde iki ülkenin dışişleri bakanları barış görüşmesi toplantılarına katılmak için Cenevre'ye gitmiştir.¹⁶⁴ 1980 yılında patlak veren Irak ve İran savaşı sekiz yıl devam eden en kanlı çatışmalarından biri olarak tarihe geçmiştir. 1980 ila 1988 yılları arasında gerçekleşen bu savaşta her iki taraftan en az 100 bin kişi hayatını kaybetmiş, daha fazlası yaralanmış ve çeşitli kayıplara uğramıştır. Savaş sonrasında yapılan araştırmalar iki taraftan toplam olarak bir milyondan fazla insanın zarar gördüğünü ortaya çıkarmıştır. Savaş neticesinde yapılan maliyet hesaplamaları ise toplamda yaklaşık bir milyar 190 milyon ABD doları olarak kayda geçmiştir.¹⁶⁵

¹⁶³ David M. Malone, *The International Struggle Over Iraq: Politics in the UN Security Council 1980-2005* (OUP Oxford, 2006), 23-26.

¹⁶⁴ Efraim Karsh, *The Iran-Iraq War 1980-1988* (Osprey Publishing, 2002), 9-11.

¹⁶⁵ Dilip Hiro, *The Longest War: The Iran-Iraq Military Conflict* (Psychology Press, 1991), 1.

2.1.3.3.2. Irak-Kuveyt Savaşı: 1990 – 1991

Geçmişten gelen bir meselenin devamı ve Irak'ın savaş neticesinde zayıflayan ekonomisini canlandırmak gibi düşüncelerle Saddam Hüseyin Kuveyt'i Irak topraklarına dahil etme kararına varmıştır. Aslında Kuveyt'in işgali daha önce Irak tarafından iki defa denenmiş, ama İngiltere ve Arap Birliği üyelerinin müdahalesi sonucunda başarıya ulaşamamıştır. Kuveyt'e hem İngiliz hem de Arap Birliği askeri birlikler göndermiş, Irak da bu yoğun askeri takviye karşısında geri çekilmeyi mantıklı bulmuştur.¹⁶⁶

Irak'ın Kuveyt'i arzu etmesinin belki de en temel sebebi Kuveyt'in Irak topraklarından ayrılması ve kendi bağımsız devletini kurması olmuştur. Irak'ın kuruluşundan bu yana yönetime liderlik etmiş Birinci Kral Faysal, Kral Gazi ve İkinci Kral Faysal gibi isimler Kuveyt'in ayrılışına rıza göstermese de sonuç değişmemiştir. Basra Körfezi'nin sorunsuzca kullanılabilmesi için Irak 1932 senesinde Kuveyt'ten toprak talep etmiş ve sınırlar üzerinde tekrar ayarlamalar yapılmasını istemiştir. Daha sonra 1972 senesinde de Basra Körfezi'ne erişim için benzer bir teklif sunulmuştur. Bu sefer Bubiyan ve Varba Adaları petrol ticaretinde kullanmak üzere Kuveyt'ten kiralanmak istenmiş ve yine reddedilmiştir.¹⁶⁷ Irak'ın tüm bu isteklerinin karşılık bulmaması Birinci Körfez Savaşı'nın doğmasına sebep olmuştur.

2 Ağustos 1990 tarihinde Irak Kuveyt'i işgal ettiğinde önemli sayılan birkaç soru işaretinin yanıtlarını belli ölçüde almıştır. İşgal daha önce de denenmiştir, fakat hep pürüzler çıkmıştır. Bu seferkinde sorun yaşanmaması ve yıllardır beklenen Basra Körfezi'ne güvenli erişimin sağlanması emellerine ulaşmaya az kalmıştır.

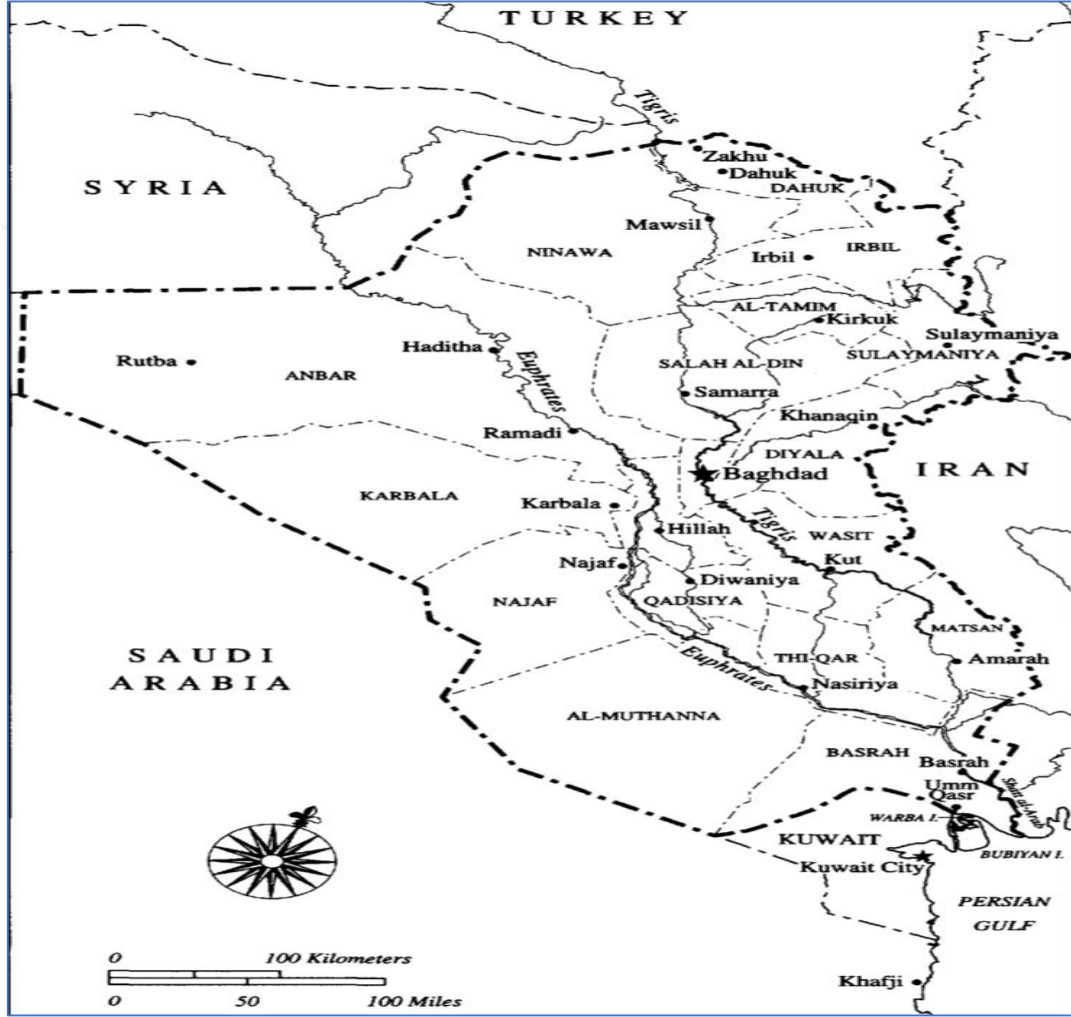
Kuveyt'in işgalinden önce ABD ve Irak arasında bir takım diplomatik görüşmeler gerçekleştirilmiştir. ABD'nin sekiz sene süren İran-Irak savaşında Irak cephesinin yanında olması ve Irak ile diplomatik ilişkilerini geliştirme arzusunu dile getirmesi Saddam Hüseyin'i, Kuveyt'in işgaline ABD'nin ses çıkarmayacağı düşüncesine kaptırmıştır. Yine de 1990 yılının temmuz ayının sonlarına doğru ABD Büyükelçisi April Glaspie ile Saddam Hüseyin bir görüşme icra etmiştir. Bu görüşmede dönemin ABD Başkanı George Bush'un

¹⁶⁶ Ramazan Gözen, *Amerikan Kışkacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası* (Liberte Yayınları, 2000), 103.

¹⁶⁷ Tayyar Arı, *Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya* (Alfa Yayınları, 2004), 415-419.

dostluğundan ve uluslararası alanda ABD'nin hiçbir Arap meselesini önemsemediğinden emin olunmuştur.¹⁶⁸ Böylece Saddam ABD'li yetkililer ile birkaç görüşme daha gerçekleştirdikten sonra Amerikan desteğini ve iznini arkasına aldığına inanarak Kuveyt'in işgalini başlatmıştır.

Şekil 2.3. Irak ve Basra Körfezi¹⁶⁹

Dünya basını Irak'ın Kuveyt'i işgalini şaşkınlıkla takip etmiştir, bunun nedeni henüz iki sene önce sona eren İran ile savaşında Kuveyt'in Irak'ın yanında yer almış olmasıdır. Ayrıca Irak'a Kuveyt'in dışında ekonomik ve siyasi bakımdan Arap komşuları da yardımda

¹⁶⁸ Robertson, *Iraq A History*, 737-738.

¹⁶⁹ Majid Khadduri ve Edmund Ghareeb, *War in the Gulf, 1990-91: The Iraq-Kuwait Conflict and Its Implications* (Oxford University Press, 2001).

bulunmuştur.¹⁷⁰ Bu sebeple Irak'ın Kuveyt'i işgali uluslararası arenada hoş karşılanmamış, Saddam'ın saldırgan politikalarının Batı dünyasının gözünde hayal kırıklığı yarattığını yazan haberler ortaya çıkmıştır.

2 Ağustos 1990'da işgal edilen Kuveyt, 9 Ağustos 1990'da ilhak edilmiştir. Saddam Hüseyin Kuveyt'teki kararlı işgalini devam ettirdiği ve Birleşmiş Milletlerin uyarılarına uymadığı için BM Güvenlik Konseyi tarafından 29 Kasım 1990 tarihinde Irak'ı Kuveyt'ten zorla çıkarmaya yönelik güç kullanımını onaylayan 678 sayılı karar yayımlanmıştır.¹⁷¹ BM Güvenlik Konseyi'nin Irak üzerinde savaşı sonlandırmak için güç kullanımının kabulü kararı Irak için geri çekilme şansı da sunmuştur ve 15 Ocak 1991 tarihine kadar Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesine müsaade imkânı sağlamıştır. Ancak ne var ki anılan süreçte yapılan tüm görüşmeler ve hatta James Baker ve Irak Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz arasında son dönemde müzakereler düzenlenmiş olsa da Irak'ın anlaşmaya yanaşmayan tavrı yüzünden bütün girişimler sonuçsuz kalmıştır.

17 Ocak 1991 tarihinde ABD öncülüğünde Irak'a hava saldırıları gerçekleştirilerek Körfez Savaşı resmen başlatılmıştır. Irak'ın başlattığı Çöl Kalkanı Operasyonu, ABD'nin Çöl Fırtınası Operasyonu'na dönüşmüştür.¹⁷² Irak 26 Şubat 1991 tarihinde durumun ciddiyetini iyice kavramış ve ertesi gün 27 Şubat'ta Kuveyt'te bulunan Irak askerleri geri çekmiştir.¹⁷³ Nihayetinde 28 Şubat 1991 tarihinde Körfez Savaşı'nın sonuna gelinmiş ve Irak yenilgisini kabullenmiştir.

Yenilginin kabulü ve BM ile anlaşma yapma zorunluluğunun ardından BM tarafından Irak'ın "BM Kararına uyumu" değerlendirilmiştir. Aşağıda değerlendirmenin bulunduğu tabloda Irak'ın artık bölgede ve küresel çapta tehdit oluşturmaması için birtakım maddelere yer verilmiştir. BM kararları uygulamasının rejime dayatılmasındaki motivasyon Iraklıların dünyaya açılabilmeleri, ekonomik anlamda ülkeyi rahatlatacak politikaların geliştirilmesi, iktidardaki liderlere alternatif oluşturması için toplumun her kesimiyle temas kurulmasını sağlamaktır.¹⁷⁴ Maddelerin öne çıkardığı taleplerin birkaçının yerine getirildiği

¹⁷⁰ Khadduri ve Ghareeb, *War in the Gulf*, 3.

¹⁷¹ *Age*, s. 132.

¹⁷² Keith L. Shimko, *The Iraq Wars and America's Military Revolution* (Cambridge University Press, 2010), 56.

¹⁷³ *Age*, s. 76.

¹⁷⁴ Phebe Marr, "Gulf Security and Iraq's Uncertain Future," in *JFQ Forum*, 1995, 50–54.

veya yerine getirilmeye çalışıldığı bazı maddelerinse hiç yerine getirilmediği görülmektedir. Silahlar ve sınırların kabulü gibi kritik politik ve güvenlik meselelerini içeren kararlar uygulanmış veya yerine getirilmeye çalışılmıştır, fakat senelerdir savaştan başını kaldıramayan Irak için dayatılan ekonomik içerikli kararların yerine getirilmesi Irak'ın belini doğrultmasına izin vermemiştir.

Irak için en kritik sene ABD'nin Irak'a demokrasi getirmeye niyetlendiği 2003 senesidir. Irak'ın tarihi bu yıldan öncesi ve sonrası olarak anılacak kadar keskin şekilde ayrılmıştır. Asıl güvenlik meseleleri de 2003 yılından sonra Saddam rejiminin sonlanmasıyla ortaya çıkmıştır.

2.1.3.4. 2003 Senesi Sonrası Irak

Irak devlet başkanı olarak Saddam Hüseyin şahin dış politika seçimiyle ve Ortadoğu'da revizyonist metodolojisiyle, ülkesini birçok savaşa sürüklemiştir. Onun iç siyasetteki katı tutumu üzerine Irak'ta ortaya çıkan ayaklanmaları bastırmak amacıyla kimyasal silaha başvurması özellikle bir kısım ülke vatandaşları arasında kötü bir şöhrete sahip olmasına yol açmıştır. Saddam'ın acımasız tavırları ve diktatöryal yönetimine rağmen 20 yıllık bir süre boyunca ülke yönetimindeki gücünü sürdürebilir kılması ABD'nde vuku bulan 11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırısının ardından tehlikeye girmiştir.

11 Eylül saldırısı hem Saddam rejimi için hem de Irak devleti açısından sonun başlangıcı niteliğindedir. 2003 senesinde ABD işgali sonrasında kaçak hayatı yaşayan Saddam, aynı senenin aralık ayında yakalanmıştır. Geçici Irak hükümeti tarafından yargılanarak insan haklarını ihlal ve cinayetten dolayı suçlu bulunmuş ve 30 Aralık 2006 tarihinde Bağdat'ta idam edilmiştir.¹⁷⁵ BM tarafından Irak'ın BM Silahsızlanma kararına riayet edip etmediğini denetlemek için gönderilen ekibin lideri Hans Blix¹⁷⁶ çalışmalarının Irak'ta kimyasal silah olduğunu kanıtlar nitelikte olmadığına ve daha fazla araştırma yapmaları için zamana ihtiyaçları olduğuna dair bir rapor hazırlasa da silah denetçilerinin Irak'tan ayrılmasıyla BM İngiltere Büyükelçisi Irak'taki diplomatik sürecin bittiğini

¹⁷⁵ Tracy Kathleen, *Iraq* (Mitchell Lane Publishers, Inc., 2014), 5.

¹⁷⁶ "Hans Blix," Encyclopedia Britannica, Erişim tarihi: 25 Eylül 2021, <https://www.britannica.com/biography/Hans-Blix>.

belirtmiştir.¹⁷⁷ Dönemin ABD Başkanı George W. Bush Irak'ı özgürlüğe kavuşturacağı iddiasıyla 20 Mart 2003 tarihinde 150 bin ABD askeri ve 23 bin diğer ülke askeri ile Irak'ı işgale başlamış ve 1 Mayıs 2003 tarihinde işgal tamamlanmıştır. Özgürlük Operasyonu bittiğinde Saddam yönetimi devrilmiş ve neticede az sayıda ABD askeri hayatını kaybetmiştir. Bush'un kamuoyuna verdiği mesajların aksine ABD askerleri Irak'ta kısa sürede güvenliği sağlayamamıştır. Hatta 2021 yılında halen bir kısım ABD askeri ülke topraklarında bulunmaktadır.¹⁷⁸

Irak'ta siyasi yönetimin iskeletinin yeniden oluşturulması gerekliliğine dair ilk ve en ciddi toplantı 15 Nisan 2003 tarihinde ülkenin güneyinde yer alan Nasiriye vilayetinin çevresindeki Talil Hava Üssü'nde gerçekleşmiştir. Toplantının asıl amacı Irak'ta geçici bir hükümet kurulmasıdır. Toplantıya, Saddam Hüseyin karşıtı gruplardan 100 temsilcinin yanı sıra ABD'yi temsil eden Zalmay Halilzad¹⁷⁹ ve geçici hükümetin kurulumuna kadar ülkenin idaresini sağlaması için ABD tarafından seçilmiş emekli General Jay Garner¹⁸⁰ teşrif etmiştir. Toplantıya katılan temsilciler nasıl bir Irak istediklerine dair görüşlerini yayınladıkları bildiriyle belirtmişlerdir. Bildiride “bağımsız bir Irak”, ülkenin güçlü etnik kimliklerinin yeni Irak hükümetinin yapısını etkilememesi, demokratik federal yapı üzerine ülkenin kurulması, esas olarak hukukun üstünlüğünün sağlanması, Irak'ın değerlerini oluşturan farklılıkların ve kadının varlığının önemsenmesi, dinin devlet ve toplumdaki yerinin inceleneceği bir toplantının düzenlenmesi, Iraklılara liderlerini seçme konusunda dış etkilerin/fikirlerin uzak tutularak hangi ilkeleri izlemeleri gerektiğine ilişkin bir toplantının organize edilmesi, ulusal ve yerel örgütlerin ülkenin yeniden inşası için bir an önce kurulması ve politik şiddetin reddi, koalisyonun ve Iraklıların temel hizmetlerin ve güvenlik meselelerinin çözümünde hızlıca ortaklaşa çalışılması, Baas Partisi'nin dağıtılarak toplumdaki etkilerinin yok edilmesi,¹⁸¹ tüm siyasi partilerle şeffaf ve açık diyalog yönteminin benimsenmesi ve sayılan bütün maddelerin idari sürece entegrasyonunun

¹⁷⁷ Bonnie Azab Powell, “U.N. Weapons Inspector Hans Blix Faults Bush Administration for Lack of ‘Critical Thinking’ in Iraq,” UN Berkeley News, 18 Mart 2004, Erişim tarihi: 25 Eylül 2021, https://www.berkeley.edu/news/media/releases/2004/03/18_blix.shtml.

¹⁷⁸ Shimko, *The Iraq Wars...*, 173.

¹⁷⁹ “Zalmay Khalilzad,” United States Department of State, 2 Şubat 2021, <https://www.state.gov/biographies/zalmay-khalilzad/>.

¹⁸⁰ Spencer Ackerman, “Retired Army General Jay Garner: ‘The Iraq That We Knew No Longer Exists,’” *The Guardian*, 15 Ağustos 2014, Erişim tarihi: 18 Eylül 2021, <https://www.theguardian.com/world/2014/aug/15/jay-garner-occupation-iraq-no-longer-exists>.

¹⁸¹ James P. Pfiffner, “US Blunders in Iraq: De-Baathification and Disbanding the Army,” *Intelligence and National Security* 25, 1 (Şubat 2010), <https://doi.org/10.1080/02684521003588120>.

sağlanması vurguları ortaya konmuştur.¹⁸² Bu bağlamda, yukarıda bahsi geçen maddeler göz önüne alındığında, toplantının genel ekseninin Baas Partisi'nin kapatılması ve demokratik federal sistemde Irak devletinin yeniden inşa edilmesi etrafında döndüğü anlaşılmaktadır.

İkinci en kapsamlı toplantı 28 Nisan 2003 tarihinde Bağdat'ta gerçekleşmiştir. ABD öncülüğünde yapılan bu toplantılardan ilkinde katılımcıların listesi yayınlanmamıştır, bu da katılımcıların seçimi konusunda tartışmalara yol açmıştır. Irak kamuoyunda aday gösterdikleri temsilcilerin ABD yetkililerince liste dışı bırakıldığı düşüncesi hâkim olmuştur. Diğer bir eleştiri noktası ise, özellikle Iraklı sürgün temsilcilerin toplantılara davet edilmesi olmuştur. Bu gibi ayrımcı düşüncelerin çatışmaya sebebiyet vereceğini dile getiren Şii din adamları 15 Nisan'da yapılan ilk toplantıya katılmayı reddetmiş, fakat 28 Nisan'daki ikinci toplantıya küçük bir heyet ile katılım sağlamışlardır. Saddam döneminden sonra ülkede kalanların ve sürgünden dönenlerin oluşturduğu yaklaşık 300 Iraklı delegenin katıldığı toplantıda yeni kurulacak idarenin "Irak'ın Geçici Yönetimi" olarak adlandırılmasındansa "Geçici Hükümeti" ifadesinin kullanılması ABD hükümeti tarafından tercih edilmiştir. 22 Mayıs 2003 tarihinde kabul edilen 1483 sayılı karar neticesinde "Irak Geçici Yönetimi" terimi kullanılmıştır.¹⁸³ Bu yeni isim şu anlama gelmektedir; geçici bir idari otoritenin Irak'taki varlığı hala işgalci güçlerin ülkeyi kontrol edeceğinin, yönetim sorumluluğunu bir anda değil azar azar Iraklılara devredeceğinin ve yönetim sorumluluğunu alan Iraklıların kuvvetle muhtemel yalpalayacağından dolayı ABD'nin yardım adı altında varlığını devam ettireceğinin göstergesidir.

Diğer taraftan, 2003 senesi sonrasında Irak'ta yapısal anlamda köklü değişimler yaşanmıştır. Siyasal yapı, idari yapı, ekonomik yapı ve toplumsal yapı Irak'ta farklı bir yapıya bürünmüştür. Öncelikle siyasal yapıdaki değişimle devletin yönetim şekli diktatörlükten demokrasiye evrilmiştir. Genel anlamda bakılırsa ABD'nin işgal sonrasındaki hedeflerini başarılı şekilde Irak üzerinde tutturduğu söylenebilir. Irak'ın işgali sonrasında ABD'nin Irak'ta çıkarlarına ters düşmeyecek bir lideri ülke yönetimine getirmesi ve petrol kaynaklarını istediği şekilde kullanabilmesi onun hem Irak'ta hem de bölgesel anlamda nüfuz alanını genişletmesi bakımından işgalden kazançlı çıktığının göstergesi olmuştur.¹⁸⁴

¹⁸² Tayyar Arı, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, 2 (Alfa Yayınları, 2007), 64-65.

¹⁸³ Morton H. Halperin, "Reconstructing Iraq: A Guide to the Issues" (New York City: Open Society Institute, 30 Mayıs 2003), 29-30.

¹⁸⁴ Miranda Sissons and Abdulrazzaq Al-Saiedi, "A Bitter Legacy: Lessons of De-Baathification in Iraq," *International Center for Transitional Justice*, Mart 2013.

Üniter bir görünüme sahip olan devlet yapısı federalizm biçimine dönüşmüştür. Saddam sonrası dönemde önceden merkezi yönetimin elindeki Irak'ın kuzey kesiminde kontrolü sağlayan denetim ortadan kalkmıştır. Ülkenin kuzey nüfusunun büyük bölümünü oluşturan rejim tarafından dışlanmış Kürtler, 1991 yılından itibaren istedikleri özerk yönetime kavuşmuştur. 2003 yılından sonra Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin önde gelen iki partisi Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) ülkenin yaşadığı kaosta kuzey bölgesinde güçlenmiş ve Bağdat'tan ayrı hareket etmeye başlamıştır. IKBY'nin 2014 senesinde Bağdat'tan bağımsız petrol işleyip satmasına karşılık, o dönem Başbakan olan Nuri Kemal el-Maliki IKBY'nin başkenti kabul edilen Erbil'in anayasal hakkı olan ülke bütçesinin yüzde 17'lik bölümünü kesmiştir. O zamana kadar Irak'ın istikrarlı, hızlı kalkınan ve zenginleşen bölgesi olarak anılan IKBY bütçe kesintisi akabinde ekonomik krizle boğuşmak durumunda kalmıştır. 25 Eylül 2017'de gerçekleştirilen bağımsızlık referandumunda yüzde 93 "Evet" oyuyla IKBY bugünkü bağımsız yönetimine geçmiştir.¹⁸⁵ Fakat küresel anlamda referandum sonucunu sadece İsrail ve Hollanda tanımış, ABD karşı çıkmıştır. Böylelikle Irak'ın devlet yapısı federal sisteme dönüşmüştür.

Ülkenin ekonomisi ağırlıklı olarak yapılan tarım ve petrol gelirleriyle şekillenmektedir. Saddam döneminde Irak'ın kuzeyini dışlayan politika o bölgenin tarım getirilerinin ülke ekonomisine katkısının önüne geçmiştir. Bunun yanında yürütülen başarısız tarım politikaları Irak'ın tarımsal mahsulleri devamlı ithal etmesine neden olarak Irak'ı tarımsal mamullerde dışa bağımlı hale getirmiştir. Petrol geliri ise Irak'ın ekonomisini besleyen ana unsurdur. Irak'taki petrol endüstrisi uzun yıllar boyunca Baas rejiminin kontrolü altında Kuzey ve Güney bölgelerindeki iki büyük petrol şirketince yürütülmüştür. Bu petrol şirketleri petrolün çıkarılmasından işlenmesine, depolanmasından dağıtımına tüm işlerden sorumlu tutulmuştur.¹⁸⁶ Rejimin devrilmesine kadar olan süreçte Kuveyt'in işgali sonrasında da BM'nin Irak'ın petrol ihracatına uyguladığı ambargo sebebiyle petrol gelirleri düşük seviyelere gerilemiştir. Son olarak değişen toplumsal yapı ile zengin etnik ve dini farklılıklara sahip toplumlar arasında ayrışmalar ve çatışmalar gözlemlenmeye başlamıştır.

¹⁸⁵ Mehmet Alaca ve Bekir Aydoğan, "IKBY Bağımsızlık Referandumunun Üçüncü Yılında Ne Kazandı, Ne Kaybetti?," Anadolu Ajansı, Eylül 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ikby-bagimsizlik-referandumunun-ucuncu-yilinda-ne-kazandi-ne-kaybetti/1985204>.

¹⁸⁶ Ferhat Başdoğan, "Türk-Irak İlişkileri ve Bugünkü Irak," *Güncel Konular Dergisi* (Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1986). Alıntılanıldığı yer: Z. Yılmazçelik, "–" (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2007), <https://openaccess.firat.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11508/16280/206576.pdf?sequence=1>.

2003 senesi ve sonrasında Sünnilere nazaran ülkedeki Şii ve Kürt topluluklar etkinliklerini artırmışlardır.

Irak geçmişten günümüze değin hep sorunlara ve kaosa gebe olmuştur. Bugün Irak'ın mevcut en büyük iki meselesi Şii – Sünni olarak adlandırabileceğimiz dinsel ayrışma ve Arap – diğerleri (büyük çoğunlukta olan Kürtler ve Türkmenler) olarak adlandırabileceğimiz etnik ayrışmadır.¹⁸⁷ Başta vurgulanması gereken husus, İngiltere'nin büyük payının olduğu Irak'ın bağımsızlığını kazanma ve sınırlarının belirlenmesi aşamasıdır. Musul Kürtlerin, Türkmenlerin ağırlıklı olarak yaşadığı çok etnikli bir vilayettir. Oysa Basra ve Bağdat Arap popülasyonunun ağır bastığı vilayetlerdir. Bu ana üç vilayetin birleştirilerek modern Irak'ın sınırlarının belirlenmesi her zaman Arap ve diğer etnik kökenler arasında liderlerin ikileme düşülebileceği tehlikesini barındırmıştır. Irak'taki bütün liderlerin tarih boyunca bu problemle uğraştığı bilinmektedir. Diğer önemli ikinci husus etnik ayrışmadır. Yine İngiltere'nin, Irak'ın manda döneminden başlayarak Sünni Arapları geri plana attığı ve Şiilerin lehinde devlet kararları tercih etmesi dengeli bir hükümet ve yönetim politikasının oluşmasını engellemiştir. Ayrıca Sünni ve Şiiler arasında derin ayrışmaların oluşumuna yol açmıştır.

Irak'ta yaşanan iç baskı, geçmişten gelen yaygın şiddet kullanımı ve özellikle komşu ülkeleri etkisi altına alan meseleleri Irak'ın sorunlarla büyümüş tarihinde kök salmıştır. Aslında Irak hakkında göze çarpan ilk sahne Saddam Hüseyin tarafından problemli işleyen bir rejim olsa da geçmişten gelen meseleler silsilesi Irak'ın bütün sokaklarına, topraklarına, insanlarına hatta mahsullerine bile işlemiştir. Ekonomik ve sosyal sorunların yanında vuku bulan siyasi problemler tek parti rejimi yönetiminde Iraklıların çoğunun isyan etmeye kalkışamamasına neden olan sıkı bir yönetim hakimdir. Saddam Hüseyin'in devrilmesinden sonra tüm bu baskılanmış ve su dibine çöktürülmüş meseleler yavaş yavaş gün yüzüne çıkmıştır. Eskisi gibi otoritenin bir baskısı söz konusu olmadığı için güvenlik problemleri baş göstermiştir.

2003 yılı sonrasındaki Irak tarihte hiçbir zaman tanık olmadığı kadar çok terör ve güvenlik tehditleriyle yüz yüze gelmiştir. Irak'ın Amerikan askerlerinin çoğunlukta olduğu işgale uğramasıyla merkezi otoritesinin kaybolması, ülkeyi savunmasız bir hale

¹⁸⁷ Anderson ve Stansfield, *The Future of Iraq*, 29.

getirmiştir.¹⁸⁸ Öyle ki, sınırları kontrol edecek güvenlik ağı dahi kaybolmuştur. Böylece sınır kavramı ortadan kaybolmuş, sınırlar teröristlere ve diğer gruplara açık hale gelmiştir. Bu çerçevede Irak'ta Baas rejimi tarafından İran'a sürülmüş olan on binlerce silahlı milis ve sivilin yanı sıra radikal, aşırılıkçı dini çeteler, el-Kaide üyeleri, istihbarat örgütü görevlileri ve Irak'ı koruma amaçlı milli veya dini hislerle faaliyet gösteren mücahitlerin Irak topraklarına geçiş yaptığı bilinmektedir.¹⁸⁹ Sonuç olarak Irak tarihinin görmediği bir grup sınır dışından sorgusuz sualsiz geçiş yapmıştır.

2003 yılında yukarıda anlatılan gelişmelere ek olarak, Irak'ta ortaya çıkmış ve kısa sürede güçlenmiş iki devlet dışı silahlı örgüte değinmek faydalı olacaktır. Bunlar: Bedir Tugayı ve Mehdi Ordusu'dur.

Bedir Tugayı'nın çıkış noktası İran-Irak savaşına dayanmaktadır. Örgüt, İran ile Irak arasında yaşanan savaşta İran'a kaçan Iraklı mültecilerin ve Irak'ın savaş esirlerinin desteğiyle 1982 senesinde kurulmuştur. İlk kurulduğu zaman İran Devrim Muhafızları'nın komutanları tarafından yönetilen örgüt sonrasında Irak liderliğine geçiş yapmıştır. Örgütün günümüzde Irak'ın en kritik kurumlarından İçişleri Bakanlığı'nı ve 37 bin kişilik federal polisi kontrol etmektedir.¹⁹⁰ Bedir Tugayı, Mehdi Ordusu'ndan daha fazla disiplin ve tecrübe sahibidir.

Saddam Hüseyin döneminde Şii ayaklanmalarını bastırma çabasında Şii aşiret liderleri ve din adamları bir araya getirilmiş, Şii toplumu üzerinde kontrol sağlanmaya çalışılmıştır. Ayetullah Muhammed Sadık el-Sadr liderliğindeki Sadr Hareketi, popülist, milliyetçi ve dindar çizgide bir parti olarak, devlet destekli şekilde 1990'lı yıllarda doğmuştur.¹⁹¹ Mehdi Ordusu, Irak parlamentosunda bulunan Sadr Hareketi'nin silahlı kanadıdır. Mehdi Ordusu, ABD'nin Irak'taki nüfuzunun artışının ilk zamanlarında çıkan

¹⁸⁸ Juan Cole, "The United States and Shi'ite Religious Factions in Post-Ba'thist Iraq," *The Middle East Journal* 57, 4 (2003) 546.

¹⁸⁹ Michael Knights ve Jabbar Jaafar, "Restoring the Iraqi Army's Pride and Fighting Spirit," *Al Jazeera*, 8 Temmuz 2015, <https://www.aljazeera.com/opinions/2015/7/8/restoring-the-iraqi-armys-pride-and-fighting-spirit>.

¹⁹⁰ Ranj Alaaldin, "Containing Shiite Militias: The Battle for Stability in Iraq," *Brookings*, 12 Aralık 2017, Erişim tarihi: 17 Eylül 2021, <https://www.brookings.edu/research/containing-shiite-militias-the-battle-for-stability-in-iraq/>.

¹⁹¹ Marisa Cochrane, "The Fragmentation of the Sadrist Movement," Institute for the Study of War, 2009, <https://www.understandingwar.org/report/fragmentation-sadrist-movement>.

mezhep çatışmaları ve ABD varlığından rahatsızlık duyulmasıyla hem destekçi hem de örgüt içine milis kazanmıştır.¹⁹²

2.2. Haşdi Şaabi Yapılanması

Haşdi Şaabi ismi Arapça kökenli olup “Halk Yığınları” anlamına gelmektedir. Kelime kökenlerini ayıracak olursak; “Haşd-i” yığın, “Şaab-i” ise halk anlamı taşımaktadır. Ancak Haşdi Şaabi uluslararası alanda “Halk Seferberlik Güçleri” (HSG) ismiyle anılmaktadır.¹⁹³ Haşdi Şaabi yapılanmasının büyük bölümü Şii milislerden oluşsa da günümüzde içinde birçok etnik yapı, din ve mezhepten milis barındırarak homojen bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Irak’ta yoğun şekilde eylemlerde bulunan bu yapılanma ayrıca Suriye’de de varlık göstermektedir. Öte yandan, Haşdi Şaabi’nin ağırlıklı mezhepsel durumu ve aldığı destek itibarıyla İran yanlısı bir yapılanma olduğu dikkat çekmektedir.

Söz konusu silahlı yapılanma başta devlet dışı bir milis çatı yapılanması iken sonradan devlet güvenlik güçlerine dahil edilmiştir. Lakin 2020 senesi itibarıyla Haşdi Şaabi’nin yeniden teşkiline yönelik kararname çatı yapılanmanın Başkanı Falih Feyyad tarafından imzalanmıştır. Yayımlanan kararname uyarınca Irak’ın tüm vilayetlerinde Haşdi Şaabi’ye bağlı askeri kurumların kapatılacağı ifade edilmiştir.¹⁹⁴ Terör örgütü IŞİD’e karşı savaşma amacıyla kurulan Haşdi Şaabi milis çatı yapısının altındaki bütün milis örgütlerin gayri resmî isimlerinin silinmesi ve yerine uygun şekilde ve resmi olacak biçimde askeri isimler verilmesi kararında anlaşılmıştır.

2.2.1. Haşdi Şaabi’den Öncesi

Haşdi Şaabi’nin temel kuruluş motivasyonları arasında Irak halkının yaşadığı sıkıntılı güvenlik durumu, devlet aygıtının bu sorunların çözümüne yetersiz kalışı ve IŞİD’in

¹⁹² Alaaldin, “Containing Shiite Militias...,” s. 4.

¹⁹³ Newlines Institute, “A Thousand Hezbollahs: Iraq’s Emerging Militia State,” *Newlines Institute for Strategy and Policy*, Mayıs 2021, 6.

¹⁹⁴ Haydar Karaalp, “Irak’ta Haşdi Şabi’nin Yapılandırılmasına İlişkin ‘Yeni Kararname,’” Anadolu Ajansı, Haziran 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irakta-hasdi-sabinin-yapilandirilmesine-iliskin-yeni-kararname/1865262>.

gerçekleştirdiği terör faaliyetleri olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Haşdi Şaabi konusuna girmeden önce kısaca terör örgütü IŞİD'e değinmek faydalı olacaktır.

Türkçe anlamıyla “Irak Şam İslam Devleti” (IŞİD) şeklinde kullanılmaktadır. Bu terör örgütü çeşitli kaynaklarca “IŞİD” isminin yanı sıra “DAEŞ, DEAŞ, ISIS, ISIL, Daesh...” gibi isimlerle de anılmaktadır. Bu isim özellikle 2014 senesinden sonra yaygın şekilde kullanılan örgütün resmi ismi haline gelmiştir.¹⁹⁵ Daha sonra 2004 senesi Ekim ayında popüler ismiyle “Irak el-Kaidesi” örgütle bağdaşmıştır.¹⁹⁶ IŞİD terör örgütü Irak ve Suriye başta olmak üzere yayılımı ve etkileri bakımından dünyanın çeşitli bölgelerinde varlığını sürdürmektedir. Bu sebeple sadece bu iki ülke için değil, komşu, çevre ve diğer ülkeler için uluslararası nitelikte bir terör örgütü olarak kabul görmektedir.¹⁹⁷

Büyük oranda teolojik temellere oturtulmuş ideolojik bir yapıya sahip, İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'e bağlı, Kur'an'da kıyamet üzerine tanımları kendi örgütlerinde gerçekleştiren, soykırım, barış karşıtlığı ve din uğruna yaptıkları her şeyi caiz kabul eden bir örgüttür. Uyguladığı yöntemler yoluyla kendince düşmanları korkutmak için geçmişte yapılan ve modern hayatta kabul görmeyen metotları gün yüzüne çıkararak eylemlerini sürdürmüştür. Modern dünyayı ve getirilerini reddettiği gibi asırlar öncesinin işkence ve kölelik uygulamalarını, İslam mecrasının temel değerlerini korumak ve savunmak adı altında yaptıklarını belirtmiştir. İslam dinini Hazreti Muhammed dönemindeki çatışmalar ve savaşlarla bütünleştirmiş ve kendisini savaşla beraber özdeşleştirmiştir.¹⁹⁸ Bu kodlara sahip bir terör örgütünün ezip geçtiği Irak topraklarında devletin güvenliği sağlamada yetersiz kalması halkın maruz bırakıldığı yağmalama, kaçırılma ve öldürülme gibi zulüm zincirine bir yeni halka daha eklemiştir.

ABD'nin Irak'a 2003 senesindeki müdahalesinden sonra ülkedeki tüm sistemler değişim ve dönüşüme uğramıştır. Irak'ta 2003 senesinde varlık göstermeye başlayan ABD, 2011 yılına kadar sekiz sene boyunca askeri faaliyetlerini ülkede devam ettirmesine rağmen Irak istikrar, düzen ve refaha kavuşamamıştır. Bu yıllarda İran'ın ülkedeki etkisi ve nüfuzu

¹⁹⁵ Newlines Institute, “A Thousand Hezbollahs...,” 4.

¹⁹⁶ Dolunay Şenol, Sezgin Erdem ve Elif Erdem. “IŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü.” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 26, 2 (30 Temmuz 2016), 278-279. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.346936>.

¹⁹⁷ Jay Sekulow, *Rise of ISIS: A Threat We Can't Ignore* (Simon and Schuster, 2014).

¹⁹⁸ Graeme Wood, “What ISIS Really Wants,” *The Atlantic*, 16 Şubat 2015. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2015/03/what-isis-really-wants/384980/>.

artış göstermiş ve mezhepsel ayrımcılığın dozu Irak Cumhurbaşkanı Fuad Masum'un Yardımcısı Nuri el-Maliki (2014-2018) tarafından arttırılmıştır. Dolayısıyla ABD askerlerinin Irak'tan çekilmesi sonrasında ülkedeki güç mücadelesi mezhepler arasında çekişmelere yol açmıştır. Bu güç mücadelesi karmaşasından faydalanan terör örgütleri ortaya çıkma fırsatını yakalamıştır. Bu örgütlerin en bilineninin IŞİD olduğu söylenebilir. IŞİD'in 2014 yılında Musul'u ele geçirmesi, örgüte karşı kırmızı alarmların çalmasına neden olmuştur. Bu evrede IŞİD karşıtı çeşitli yeni örgütler kurulmuştur.¹⁹⁹ Haşdi Şaabi'nin doğuşu da bu süreçte vuku bulmuştur.

Önlenemez şekilde Irak topraklarının bir bölümünü hakimiyeti altına alan IŞİD'e karşı sürdürülen mücadelenin yanı sıra halkın ve devletin güvenlik ihtiyacını karşılama amacıyla Haşdi Şaabi yapılanması oluşturulmuştur. Haşdi Şaabi'nin ilk temelleri, Irak'ta yaşayan Şii dini Mercii Ayetullah Ali es-Sistani'nin Irak'taki IŞİD terör örgütünün yarattığı yıkıma dur denmesi için 13 Haziran 2014 tarihinde çıkardığı fetva neticesinde atılmıştır. Sistani fetvasında Şii veya Sünni ayırt etmeksizin tüm Iraklıları IŞİD'e karşı mücadeleye davet etmiştir.²⁰⁰ Bu çağrıya uyan ve Şiilerin yoğunlukta olduğu gönüllü milis grupların toplanmasıyla Haşdi Şaabi yapılanması vücut bulmuştur. İlk başta Irak devletinin güvenlik kuvvetlerinin IŞİD'i alt etmede yetersiz kalması sebebiyle takviye güç adı altında kurulan bu milis yapılanma daha sonra devlet kuvvetlerinin gücünü aşarak IŞİD terörüyle mücadelede ön sıraya yerleşmiştir.

2.2.2. Haşdi Şaabi'nin Yapısı

Haşdi Şaabi'nin yapısını incelerken sadece askeri gücüne odaklanmak doğru olmayacaktır. Bu nedenle, söz konusu yapılanmanın siyasi ve kurumsal ilişkilerinden de bahsetmek gerekecektir. Ayetullah Ali Sistani'nin cihat fetvası Irak halkınca büyük yankı uyandırmış ve kısa sürede 60 bine yakın milis asker imza vererek gönüllü olarak "Halk Seferberlik Kuvvetleri'ne" diğer bir deyişle Haşdi Şaabi yapılanmasına katılmıştır.²⁰¹ 2014

¹⁹⁹ Mehmet Kılıç, Mustafa Gök, ve Ghulam Faroq Keskin, "Kuruluşundan Günümüze Irak'ın Şii Milis Gücü Haşdi Şabi," *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi* 2, 1 (2018), 47.

²⁰⁰ Mehmet Kılıç, Mustafa Gök, ve Ghulam Faroq Keskin, "Kuruluşundan Günümüze Irak'ın Şii Milis Gücü Haşdi Şabi," *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi* 2, 1 (2018), 49.

²⁰¹ James Garrison, "Popular Mobilization Messaging," *Terrorism and Counter-Terrorism Studies*, 2017, 3, <http://dx.doi.org/10.19165/2017.1.05>.

senesinde toplanan imzalarla büyük bir halk yığını haline gelen gönüllü milis gruplar doğrudan hükümet kontrolü olmaksızın birleşen en büyük örgüt olarak ortaya çıkmıştır.²⁰² Dönemin Başbakanı Haydar Cevad Kazım el-İbadi, Şiiilerin baskın nüfuslu illerde yaşayan 18 ile 30 yaş aralığındaki erkeklerin yüzde 75'inin 2016 yılının bahar ayına kadar gönüllü olarak kaydolduğu bilgisini bir istihbarat görevlisinden edindiğini açıklamıştır. Ayrıca 2015 senesinin ağustos ayında yapılan bir ankette Şii katılımcıların neredeyse hepsi (yüzde 99'u) IŞİD terör örgütüyle mücadelede Haşdi Şaabi yapılanmasının çözüm olacağını vurgulamış ve bahse konu yapılanmayı desteklemişlerdir. "Halk Seferberlik Güçleri ve Irak'ın Geleceği" makalesinde, 2016 yılının aralık ayı verilerine göre, Haşdi Şaabi öncülüğünde yaklaşık 140 bin milis savaşçının silah altına alındığı ifade edilmiştir. Ancak bu milislerden 110 bin kadarı Irak parlamentosunun bütçe ihtiyaçları sebebiyle tanınmıştır. Sözü geçtiği üzere Haşdi Şaabi yapılanması altında oluşan 50'den fazla milis grup olduğu ve bu grupların her birinin on binlerce savaşçı sayısına sahip olduğu tahmin edilmektedir. Zaman geçtikçe Haşdi Şaabi Irak'ın güvenliğini ve gelecekteki siyasi kaderi dahi değiştirecek ölçütte büyümüş, derinleşmiş hatta çatlaklarla bölünmelere uğrayarak yıpranmış bir yapılanma olarak değerlendirilmektedir. En temel bağlılıkları ele alarak ifade edecek olursak Ayetullah Ali Sistani, Mukteda es-Sadr ve Ayetullah Ali Hamaney'in Haşdi Şaabi'nin içerisinde görüş ayrılıkları yaşadıkları görülmektedir. Haşdi Şaabi'nin söz konusu yapı içerisinde bölünen üç ana hizipten en kuvvetli olanları İran ile bağlarını korumuş olan ve İran dini lideri Ali Hamaney'e bağlılık yemini etmiş gruplar olduğu söylenmektedir.²⁰³

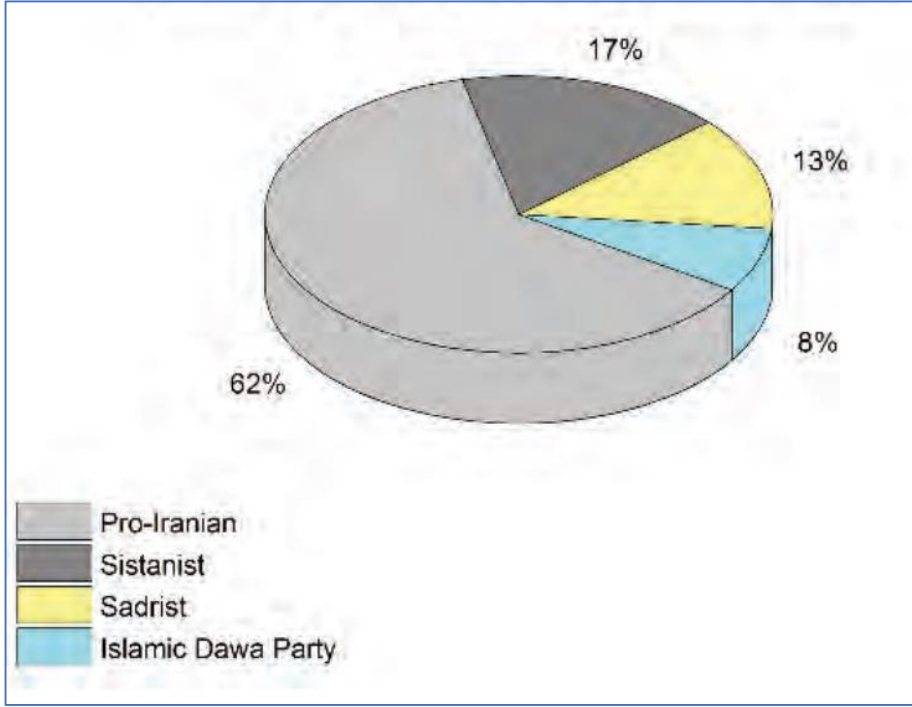
2018 yılının mayıs ayında gerçekleştirilen Irak parlamento seçimlerinin yapılmasının ardından, İran destekli aktivitelerde bulunan milis grupların Irak devletinin siyasi eksenine girmesi için yürütülen seçim kampanyaları gerçekte iyi bir fırsat ortaya çıkarmıştır. Bu fırsatın değerlendirilmesinde Fetih Koalisyonu adı verilen yeni bir siyasi parti kurulmuştur. Bedir örgütü, Keta'ib Hizbullah, Keta'ib el-İmam Ali ve Asa'ib Ehl el-Hak'tan oluşan İran destekli Şii milis grupların temsilcilerini içeren koalisyonun liderliğini Hadi Ameri yürütmektedir. 2018 yılı parlamento seçimlerinde oyların sayılmasından sonra Fetih Koalisyonu 48 sandalye kazanarak ikinci sıraya yerleşmiştir. Mukteda es-Sadr'ın liderliğini üstlendiği Saairun İttifakı ise 54 sandalye ile parlamento seçimlerinde ilk sırada yer almıştır.

²⁰² Common Analysis, "1.2. Popular Mobilisation Units and Tribal Mobilisation Militias," European Asylum Support Office, 8 Ocak 2021, Erişim tarihi: 5 Haziran 2021, <https://easo.europa.eu/country-guidance-iraq-2021/12-popular-mobilisation-units-and-tribal-mobilisation-militias>.

²⁰³ Renad Mansour ve Faleh Abd al-Jabbar. *The Popular Mobilization Forces and Iraq's Future*. Carnegie Middle East Center, 2017.

Haydar Abadi'nin başkanı olduğu el-Nasr Koalisyonu ise oy sıralamasında 42 sandalye kazanarak üçüncü sıraya oturmuştur.²⁰⁴ Irak parlamentosu mensubu diğer partilerce bu seçimlerin neticesi endişe verici görülmüştür.

Şekil 2.4. Haşdi Şaabi'nin Politik Kompozisyonu²⁰⁵

Öte yandan, 2016 senesinde Haşdi Şaabi'nin Irak silahlı kuvvetlerine katılımı yasalastırılmıştır.²⁰⁶ 2019 yılında Irak Başbakanı Adil Abdülmehdi, 12 Mayıs 2018 tarihinde Irak parlamento seçimlerinde ikinci en yüksek sandalye sayısını kazanan İran yanlısı Şii milis gruplarla bağlantılı Fetih Koalisyonunun bireysel ve örgütsel açıdan siyasi etkinliğini azaltmak amacıyla bir kararname çıkarmıştır. Başbakanın kararnamesinde, 31 Temmuz 2019 tarihine kadar Haşdi Şaabi paramiliterlerinin Irak ordusuna entegre olmaları mühleti verildiği ifade edilmiştir. Ayrıca kararname, Haşdi Şaabi yapılanmasının resmi ordu

²⁰⁴ Doron Itzhakov, "The Al-Hashd al-Sha'abi Militias at a Crossroads," *BESA Center for Strategic Studies* 301, 1 (Eylül 2019).

²⁰⁵ Ezgi Uzun, "Iran's Foreign Policy in Iraq and Syria after 2011" (Global Relations Forum Young Academics Program, Ocak 2023), 21.

²⁰⁶ Taylan Çökenoğlu, "Haşdi Şabi ve Entegrasyon Sorunu," İran Araştırmaları Merkezi, 9 Temmuz 2019, Erişim tarihi: 1 Eylül 2021, <https://iramcenter.org/hasdi-sabi-ve-entegrasyon-sorunu/>.

kontrolü dışında kalan askeri eğitim üslerini, ekonomik ofislerini ve yeni çalışma çerçevesi dışındaki tüm kontrol noktalarını kapatmayı içermektedir. Yapılanmanın alt gruplarını denetleme yetkisine sahip Haşdi Şaabi Komisyonu Başkanı Falih Feyyad, başbakan tarafından atanmıştır. Böylelikle Haşdi Şaabi kuvvetleri başbakanın, başkomutanın ve Falih Feyyad'ın emri altına girmiş, devletin güvenlik kuvvetlerine dahil edilmiş bir yapılanmaya dönüşmüştür.²⁰⁷ Haşdi Şaabi yapılanmasının milis gruplarının siyasi alandaki geniş etkisi göz önünde bulundurulduğunda kararın kısa vadede uygulanabilmesinin imkânsız olduğu görülmektedir.

2018 senesinde yayınlanan bir rapora göre, Haşdi Şaabi yapılanması içerisinde yaklaşık 120 bini aşkın milis bulunmaktadır.²⁰⁸ Kaydedilen verilerin ortalaması ışığında bunların içeriklerine bakıldığında: 66 bin Şii, 43 bin Sünni, 6 bin Hristiyan, 4 bin Yezidi, 2 bin Türkmen, 2 bin Şebek ve bin kadarı Kakai topluluklarıdır. Yukarıda da sözü geçtiği üzere, Şii milisler aralarında farklı liderlere bağlılıklarından dolayı bu yapının içerisinde ayrışma yaşanmaktadır. Yine verilerden yola çıkarak Şiilerin ayrışmasına örnek vermek gerekirse milis yapılanması içerisinde 44 fraksiyonun İran yanlısı veya Velayet-i Fakih²⁰⁹ yanlısı olduğu ve diğer 7 fraksiyonun Şii Mercii Ayetullah Ali es-Sistani'ye doğrudan rapor verdiği ifade edilmiştir.²¹⁰

Güncel verilere bakıldığında, Irak topraklarının güneyi dışındaki diğer alanlara konuşlanmış Haşdi Şaabi yapılanmasının sekiz bölgede komutanlığının bulunduğu görülmektedir. Bu bölgelerden birincisi Ninova Bölge Komutanlığı, ikincisi Kerkük ve Doğu Dicle Bölge Komutanlığı, üçüncüsü Diyala Bölge Komutanlığı, dördüncüsü Samarra Bölge Komutanlığı, beşincisi Bağdat Bölge Komutanlığı, altıncısı Cezire Bölge Komutanlığı,

²⁰⁷ Muhammed Ruanduzi, "Iraqi PM Decrees Full Integration of PMF into Iraqi Forces," Rudaw, Temmuz 2019, <https://www.rudaw.net/english/middleeast/iraq/01072019>.

²⁰⁸ Tam olarak Haşdi Şaabi yapılanmasına mensup grupların veya örgütlerin sayısı ve bu örgütlerin sahip olduğu milis asker sayısı bilinmemektedir. Haşdi Şaabi yapılanması altında kayıtlı olan grupların yanı sıra yapılanmaya kayıtsız, gayri resmî şekilde bağlılık gösteren grup ve milis sayısının oldukça fazla olduğu iddia edilmektedir.

²⁰⁹ Şii ulemalara göre mutlak siyasi güç din adamlarının elinde olmalıdır. Onlar din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasını gerektiğine inanırlar. Gaib imam mutlak dini ve siyasi otoritenin sahibidir, fakat şu an hayatta olmaması sebebiyle inancına göre onun yerine hayatta ve masum olan imamlar siyasi idarenin liderliğine en uygun kişilerdir. Diğer bir deyişle, imamlar mutlak siyasi ve dini güce layık olanlardır. Bu inanış Velayet-i Fakih kavramını doğurmuştur; daha detaylı bilgi için bkz: Mazlum Uyar, "Velayet-i Fakih'in Ortaya Çıkışı ve Değerlendirilmesi," *Dini Araştırmalar* 2, 6 (2000).

²¹⁰ Mona Alami, *What Future for Iraq's PMU?* King Faisal Center for Research and Islamic Studies (KFCRIS), 2018, 12.

yedincisi Ramadi Bölge Komutanlığı, sekizincisi ise Orta Fırat Bölge Komutanlığı'dır.²¹¹ Haşdi Şaabi'nin meydana gelme motivasyonu kontrgerilla tarzı bir nitelik taşıdığından ve Irak'ın güney kesimlerinde terör tehdidi bulunmamasından dolayı varlık gösterdiği yerler asıl terör unsurlarının yoğunlukta olduğu Irak'ın kuzeyi ve orta bölgeleri olmuştur.

Tezin üçüncü ve son bölümünde Haşdi Şaabi yapısı hakkında daha ayrıntılı analizler yer almaktadır. Bu bağlamda Irak içerisinde nasıl bir güç odağı olduğu ve İran tarafından desteklenen bu yapının Irak devletinin güvenliği üzerinde ne şekilde bir tesir yarattığı incelenmektedir. Böylece adı geçen yapının ülke için güvenlikleştirme sorunu olup olmadığı ele alınmıştır.

²¹¹ TRT Haber, "Irak'ta Devlet İçinde Devlet: Haşdi Şabi," *TRT Haber*, 8 Mart 2020, Erişim Tarihi: 7 Temmuz 2021, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/irakta-devlet-icinde-devlet-hasdi-sabi-562458.html>.

3. BÖLÜM: HAŞDİ ŞAABİ YAPILANMASININ IRAK'TA GÜVENLİKLEŞTİRİLMESİ

3.1. Irak Devletinin Güvenlik Sorunları

Bir devletin güvenlik kuvvetini ordu ve polis teşkilatları oluşturmaktadır. Devletin güvenlik kuvvetleri ülkeyi iç ve dış güvenlik tehditlerinden koruma ve çıkabilecek her türlü soruna karşı caydırıcı duruş sergileme görevini icra ederek halkın huzur ve güvenliğini, devletin ise işleyişinin aksamamasını sağlamakla yükümlüdür.²¹² ABD'nin Irak'a müdahalesi 20 Mart 2003 tarihinde başlamış ve Baas rejimi 9 Nisan 2003 tarihinde devrilmiştir. Bu olaydan sonra ülkenin yeniden inşa sürecinde, ABD işgali sonrası ordunun yapılandırılmasındaki sorunlar, milis güçlerin ortaya çıkışı, ABD işgaline karşı direniş, etnik ve mezhepsel çatışma, terör örgütlerinin varlığı gibi sorunlar nedeniyle güvenlik konusu ülke için birinci plandadır. Güvenlik unsurlarının oluşturulmasındaki zorlukların bahse konu devletin günümüzde bile güvenlik hususunda yetersiz kalmasına ve sonuç itibarıyla içinden çıkılması zor bir hale dönüşmesine yol açmıştır. Irak devleti 2003 senesinden sonra kendini yenileme, ülkenin yeniden inşası için zor bir yapılanma sürecine girmiştir.²¹³

Normal şartlar altında ülkenin yeniden inşası söz konusu olduğunda Fukuyama'ya göre; örgütsel yapılanma ve yönetim, siyasi sistemin hazırlanması, meşruiyetin temelinin güçlendirilmesi, güvenlik, ekonomik, sosyal ve çevre konuları yanında kültürel ve yapısal konularında ele alınması gerekmektedir.²¹⁴ Irak yeniden inşa edilirken özen gösterilmesi gereken en önemli noktalardan biri; devletin siyasi kanadının oluşturulması kadar güvenlik boyutunun da sağlam temellere oturtularak yapılandırılması hususunun öncelik almasıydı fakat Irak güvenlik teşkilatlarını yapılandırmakta birtakım sorunlar yaşamıştır. Bu noktada, ülkeyi koruyabilecek, iç meselelerde ortaya çıkan güvenlik problemlerini çözebilecek niteliğe, eğitime ve kapasiteye sahip güvenlik güçlerinin yeniden yapılandırılması sorunsalı ortaya çıkmıştır.

²¹² Hakan Yumuşak, "Refah Devletine Giden Yolda Devletin Güvenlik Görevi," *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 2012, 181.

²¹³ Tufan Gündüz, *Büyük Olayların Kısa Tarihi*, 2 (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2015), 236.

²¹⁴ Francis Fukuyama, *State Building: Governance and World Order in the 21st Century* (Cornell University Press, 2004), 24.

2003 senesi öncesinde despotik ve totaliter yönetim şekline sahip Irak'ta Sünni Müslümanlar dışındaki din veya mezhep kimliğini taşıyan vatandaşlar ikinci plana atılmıştır. Baas döneminde çıkan isyanların ve protestoların bastırılmasında yüksek derecede şiddet içeren yöntemler uygulanmış, dolayısıyla bastırılan eylemler kanla sonlandırılmıştır.²¹⁵ Bu denli halkın ifade özgürlüğünün kısıtlı olduğu bir ülkenin diktatör liderinin devrilmesinin ardından baskı gören, ezilen ve ikinci plana atılan farklı din, mezhep ve etnisiteden oluşan kimlikler devletin yeniden inşası sürecinde demokrasiye geçiş süreci ve özgürlüklerine kavuşmanın verdiği güçle kendilerini gösterecekleri alanı bulmuştur.²¹⁶ Hatta baskı ve şiddete maruz kalan bu toplumlar Baas rejiminin devrilmesinden sonra kendi kimliklerini ve güçlerini kabul ettirme yolunda silahlanarak bir nevi devlet dışı silahlı örgüte dönüşmüşlerdir. Irak Ulusal Strateji Belgesi'nde de anlatılmak istenen temel sorunlardan biri, 2003 yılı sonrasında ulusun birlik ve bütünlüğü vurgusu yapılarak birleştirici bir kimlik inşası girişiminin başarılı olamaması gerçeğidir.²¹⁷ Bu başarısızlığın sebebi olarak devlet dışı silahlı aktörlerin ve terör örgütlerinin varlığı işaret edilmiştir. Irak coğrafyasında dini ya da etnik gruplar hatta siyasi oluşumlar gerek resmi gerekse gayri resmi bir biçimde farklı dönemlerde silahlanabilmektedir. Güvenlik kaygısının ön plana çıktığı ülkede, zaman zaman siyasi grupların silahlı uzantılarının olması, Irak'ın temel problemlerinden olan güvenlik sorununun 2003 yılından bugüne hala çözülemediğini göstermektedir.

2003 yılının ardından merkezi otoritenin zayıflamasıyla birlikte; ülkenin kuzey bölgesinde özerkliğin gündeme gelmesi, ulusal birliğin korunmasıyla ilgili ortaya çıkan ciddi sorunlar, ülke genelinde ise bölgesel hareketlilik ve devlet dışı silahlı örgütlerin gün yüzüne çıkması gibi problemler önemli sorunlar arasında yer almıştır. Tüm bu meseleler devlet egemenliğini sarsabilecek niteliklere haiz olmakla beraber devletin güç kullanma tekelinin, güvenliği sağlamadaki yeterliliğinin ve birlik ve bütünlüğünün sorgulanmasına yol açmıştır.

²¹⁵ The Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, "Iraq: A Population Silenced," U.S. Department of State, Aralık 2002, Erişim tarihi: 21 Eylül 2021, <https://2001-2009.state.gov/g/drl/rls/15996.htm>.

²¹⁶ Sarhang Hamasaeed and Garrett Nada, "Iraq Timeline: Since the 2003 War," United States Institute of Peace, 29 Mayıs 2020, Erişim tarihi: 21 Eylül 2021, <https://www.usip.org/iraq-timeline-2003-war>.

²¹⁷ "National Strategy for...", Iraq National Security Council.

2004 senesinde Irak'ın geçiş anayasası hazırlanmış ve 8 Mart 2004 tarihinde "Irak Devleti Geçiş Dönemi Yönetim Yasası" olarak adlandırılmıştır.²¹⁸ Bu yasa Irak'ın daimî ve meşru anayasası hazırlanıncaya kadar geçerlidir ve o süreye kadar Irak'ın işleyişinin devam ettirilebilmesi için yürürlüğe konmuştur. Her halükârda en geç 31 Aralık 2005 tarihine kadar geçerli olacağı düşünülmüştür.²¹⁹ Irak'ın kurumlarının, normlarının ve kimliğinin yeniden inşası gerçekleşirken geçiş döneminde yaşanacak problemlerin giderilmesi amacıyla oluşturulan bu yasada 62 madde toplanmıştır. Yasanın 8. Bölümü: Bölgeler, Valilikler ve Belediyeler başlığı altındaki 53. ve 58. maddeleri tartışmalı bölgeleri içermektedir. Bu kapsamda 53. Maddede: Duhok, Süleymaniye ve Erbil vilayetleri Irak devletince resmi olarak tanınmış Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimince idare edilmektedir. Diyala, Ninova ve Kerkük vilayetlerinin yönetiminin hangi tarafta olacağına karar verilemediğinden tartışmalı bölgeler olarak kalmıştır. Mevcut 18 vilayet geçiş dönemi boyunca değişime uğramadan kalmıştır. Sayısı üçü geçmeyecek şekilde, IKBY sınırları ve Bağdat ve Kerkük haricinde kalan vilayetlerin kendi aralarında bölge oluşturma hakkı bulunmaktadır. Bu yasa Türkmenlerin, Asurilerin, Keldanilerin ve geriye kalan tüm vatandaşların siyasi, idari ve kültürel haklarını korumaktadır.²²⁰ 58. Maddede ise: Kerkük dahil, diğer tartışmalı bölgelerin çözüme ulaştırılması, adaletin ve şeffaflığın sağlandığı nüfus sayımının yapılması ve meşru kalıcı anayasanın onaylanması koşulu sağlanıncaya dek geciktirilebileceği ifade edilmiştir.²²¹

Tartışmalı bölgelerin statüsünün akıbeti hala çözülmesi gereken bir mesele olarak devam etmektedir. IKBY'nin günümüzde de-jure sınırlarını belirlemeye yönelik adımlarını karmaşık hale getiren sebep, IKBY için 19 Mayıs 2003 tarihinde de-facto olarak çizilen sınırların büyük oranda ötesine geçmiş olmasıdır. Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesinden sonra meydana gelen otorite boşluğunda ABD istikrarı korumaya yardımcı olmak amacıyla Kürt peşmerge güçlerini Kerkük, Ninova, Diyala ve Selahaddin vilayetlerine konuşlanmasına müsaade etmiştir.²²² KDP/KYB Liderlik Muhtırası, peşmerge güçlerinin Yeşil Hat dışında mutabık kalınan yerlerini, ve kontrol gücünü ortaya

²¹⁸ United Nations High Commissioner for Refugees, "Iraq: Law of 2004 of Administration for the State of Iraq for the Transitional Period," Refworld, 8 Mart 2004, Erişim tarihi: 22 Eylül 2021, <https://www.refworld.org/docid/45263d612.html>.

²¹⁹ Geçici Koalisyon Yönetimi, "Irak Devleti Geçici Dönem Yönetim Yasası" (2004), Madde 2.

²²⁰ "Irak Devleti Geçici Dönem Yönetim Yasası," Madde 53.

²²¹ Age. Madde 58.

²²² Sean Kane, "Iraq's Disputed Territories A View Of The Political Horizon and Implications For U.S. Policy," *United States Institute of Peace*, 2011, 9.

koymaktadır. Muhtıra, Ninova, Selahaddin, Diyala ve Kerkük'ü içermektedir. KDP ve KBY temsilcileri ile ABD arasında imzalanmıştır.²²³ Türkmen, Arap, Yezidi ve Hristiyan nüfusuna sahip olan tartışmalı bölgelerin IŞİD saldırısı altında olması veya yoğun göçe maruz kalması nedeniyle nüfus sayımı gerçekleştirememiştir. Demografik yapısı konusunda objektif veri temin etmenin zor olduğu tartışmalı bölgelerin, yönetimi konusunda, Bağdat ve Erbil hükümetlerinin 2021 itibarıyla hala uzlaşmamış olduğu görülmektedir.

Devletin yeniden yapılandırılma sürecinde güvenlik kanadında askeri kurumların oluşturulması ve güçlendirilmesinde karşılaşılan profesyonel ve bilimsel askeri vizyon eksikliği Irak'ın güvenlik sorunlarının başında gelmektedir. Güvenlik kanadında, askeri birimlerin başına askeri tecrübesi rütbesiyle denk olmayan askerlerin yerleştirilmesiyle siyasi ve dini partilerin mensuplarını ordu içinde bulundurmanın yanında silah desteğinin dönemin koalisyon kuvvetlerine sağlanması amaçlanmıştır. Geçici Koalisyon Yönetimi (GKY)'nin 7 Nisan 2004 tarihinde onayladığı 91 sayılı maddede partilere bağlı milis örgütlerinin yeni oluşturulan orduya dahil edilebileceği izninin çıkması ABD'nin bunu amaçladığını kanıtlar niteliktedir.²²⁴

Geçici Koalisyon Yönetimi Yöneticisi Paul Bremer, Irak'ın başarı ve tecrübe kazanmış binlerce askerinin terhis edilmesi ve eski Irak ordusunun dağıtılması kararını alması Irak ordusuna inen yıkıcı bir darbe niteliğinde olmuştur.²²⁵ Bremer'in bu kararı, ülkenin güvenliğinin ve istikrarının koruyucusu olan askeri kuvvetlerin temelden yetişmiş askerlerinin görevden alınmasıyla yerle bir olmasına neden olmuştur. Irak'ın hala çözemediği güvensizlik sorunlarının giderilmesi ve kaotik konjonktürün yok edilmesi, tamir edilmesi uzun zaman isteyen güvenlik unsurlarının durumuyla ilişkilendirilmektedir. Güvenlik yapılanmasının temel taşı olan Irak ordusu ve askerlerinin tecrübeden ve yeterli kapasiteden yoksun olması, Irak coğrafyasında milis grupların ortaya çıkmasına ve Irak hükümetinin uluslararası bağlantılar yoluyla Irak Ordusu'nu desteklemek için yardım almasına sebep olmaktadır. ABD'nin başta silahlı milis gruplara kurumsallaşma zemini hazırlaması, etnik, dinsel ve mezhepsel farklılığın yanı sıra anlaşmazlığın ve gerilimin yoğun

²²³ Kane, "Iraq's Disputed Territories...", 49.

²²⁴ İsmail Sudani, "Yeni Irak Ordusu Gerçeği ve Ardışık Aksiliklerin Nedenleri Üzerine Bir Bakış", Arap Diyalog Merkezi, (2015) ve "Geçici Koalisyon Otoritesi 2004 Yılı 91 Sayılı Emri", *Irak Resmi Gazetesi*, Sayı: 3984, 15 Haziran 2004, s. 69'dan alıntı; Osman Riyad, "Irak'taki Güvenlik Sorunları," *SETA*, 342 (Ocak 2021), 9.

²²⁵ James P. Pfiffner, "US Blunders in Iraq: De-Baathification and Disbanding the Army," *Intelligence and National Security* 25, 1 (Şubat 2010), 80, <https://doi.org/10.1080/02684521003588120>.

olduğu Irak topraklarındaki eli silah tutan, öfkeli grupların milisleşmesine veya örgütlenerek terör faaliyetleri gerçekleştirmelerine yol açmıştır.

Tarihsel sürece bakıldığında 2005 senesi Irak için demokrasinin uzun yıllardan sonra tekrar uygulandığı bir yıl olmuştur. Bunun nedeni bir önceki resmi seçimlerden sonra, çok sıkı güvenlik önlemleri eşliğinde 30 Ocak 2005 tarihinde çok partili seçim sürecinin gerçekleşmiş olmasıdır. 2005 seçimleri döneminde Irak nüfusunun büyük kısmını oluşturan Sünni Arapların neredeyse tamamı marjinalleşmiştir.²²⁶ Federal hükümet ve vilayet yönetimi kontrolü bu şartlarda Şii partilere devredilmiştir.²²⁷ Sünniler Irak'ın yönetimi konusuna dışlanmış ve sonraki süreçte de Irak siyasetine kolay bir şekilde entegre edilememiştir. Devletin yeniden inşası aşamasında demokratik seçimlerin yapılabilmesi sonucunda Celal Talabani ülkenin cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu dönemde Irak'ın anayasası GKY tarafından İslami federal demokrasiye uygun şekilde kabul edilmiştir.²²⁸

ABD'nin Irak Ulusal Güçleriyle 10 Eylül 2005 tarihli “Hakların İadesi Operasyonu” Telafer'in el-Kaide'den temizlenmesi için başlatılmıştır.²²⁹ Operasyonun bu zamanda seçilmesinin nedeni, 15 Ekim 2005 tarihinde düzenlenen anayasa referandumundan önce Telafer'deki terör unsurlarının temizlenmesidir. Türkmen nüfusunun ağırlıkta olduğu bir ilçe olan Telafer, Suriye ve Türkiye'ye yakınlığıyla jeo-stratejik açıdan önemli bir konumdadır.²³⁰ Dönemin Irak Savunma Bakanı Sadun el-Duleymi, Telafer'deki operasyonun başarı ile sonuçlanması akabinde Samarra, Ramadi, Rave ve Irak'ın Suriye sınırında bulunan Kaim kentlerine de operasyonun başlayabileceğini belirtmiştir.²³¹ 2005 senesinde başlayan ve 2006 senesinin kışına kadarki zaman diliminde gerçekleşen Hakların İadesi Operasyonu, Telafer'e yerleşmiş terör unsurlarının bastırılmasında ilk başarılı

²²⁶ Ofira Seliktar, “From the Badr Brigade to the Popular Mobilization Forces: Fighting the Americans While Turning Iraq into a New Lebanon,” içinde *Iran, Revolution, and Proxy Wars* (Springer Nature, 2019).

²²⁷ Liam Anderson ve Gareth Stansfield, “The Implications of Elections for Federalism in Iraq: Toward a Five-Region Model,” *Publius: The Journal of Federalism* 35, 3 (1 Ocak 2005), 360, <https://doi.org/10.1093/publius/pji024>.

²²⁸ “Kronoloji: 2002-2011 Arası Irak'ta Önemli Gelişmeler,” Al Jazeera Turk – Ortadoğu, Kafkasya, Balkanlar, Türkiye ve çevresindeki bölgeden son dakika haberleri ve analizler, 19 Aralık 2011, Erişim tarihi: 20 Mart 2021, <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/kronoloji-2002-2011-arasi-irakta-onemli-gelismeler>.

²²⁹ Kathleen Ridolfo, “Iraq: Operation In Tal Afar A Success, But For How Long?,” *RFERL*, 11 Eylül 2005, Erişim tarihi: 22 Eylül 2021, <https://www.rferl.org/a/1061313.html>.

²³⁰ Serhat Erkmen, “Irak'ın Kilit Noktası: Telafer” (ORSAM, 2009), 5-6.

²³¹ Yasin Atlioğlu, “ABD'nin Telafer Operasyonu ve Federal Irak'ın Geleceği,” *TASAM – Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 22 Eylül 2005, Erişim tarihi: 22 Eylül 2021, https://tasam.org.tr-TR/Icerik/318/abdnin_telafer_operasyonu_ve_federal_irakin_gelecegi.

operasyondur.²³² Irak ana hatlarıyla değerlendirildiğinde: etnik olarak Kürtler ve Arapların yoğun olması, mezhepsel olarak Sünniler ve Şiilerin ülkeye hakim olması bakımından iki ana tema ön plana çıkmaktadır. 15 Ekim 2005 tarihinde yapılan yeni anayasa referandumu, etnik ve dini yönden azınlık tarafta kalan vatandaşları da kapsayarak bireysel haklar getirmiştir.²³³

Ülkenin en büyük sorunları; zayıf yönetim ve kurumlar, silahlı grupların varlığı, isyan, güvensizlik, zayıf toprak bütünlüğü, halkın siyasilere güveninin olmaması, yolsuzluk, protestolar ve sivil eylemler, kamu mali yönetiminin zayıflığı, insan hakları ihlalleri ve cinsiyet eşitsizliği gibi hususlardır. Irak Ulusal Güvenlik Konseyi (IUGK) yukarıda sayılan problemlerin giderilmesi adına 2004 senesinde kurulmuş ve 2015 senesinde hükümet tarafından onaylanmıştır. Irak Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin hazırlandığı Ulusal Güvenlik Danışma Ofisi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın öncülüğünde uluslararası tavsiye ve yardımlarla geliştirilmiştir.²³⁴

Irak'ın kritik güvenlik kanadı olan ordu ve polis teşkilatlanmasının yeniden inşası kolay olamayacağından ABD adına güvenlik alanındaki gelişmeleri kontrol ve takip etmesi için Koalisyon İl Başkanlığı adında yeni bir denetleme kurulu oluşturulmuştur. Güvenliğin yeniden inşası aşamasında “Baassızlaştırılan” güvenlik kuvvetlerinin yerine personel alımı ve yerleştirmeye, kısa ve hızlı eğitim verilmesine ve gözetim ve hesap verebilirlik mekanizmaları dahil tüm işlevsel kurumların yapılandırılmasına öncelik verilmiştir.²³⁵ Baassızlaştırma döneminde mezhep ayrımı gözetmeksizin tüm Baasçılar devlet yapısından uzaklaştırılmıştır. Bu kapsamda, “Baastan Arındırma” veya Baasızlaştırma yasası (De-Baathification) 18 Ağustos 2003 tarihinde çıkarılmıştır.²³⁶

Baas yönetimi sonrasında Irak'ın yeni ordusunun teşkilatlanma çabası 2003 ile 2008 yılları arasında çetrefilli bir süreç geçirmiştir. Asker olmaya gönüllü sivillerin kısa süre zarfında istihdam edilip eğitilerek silahlandırılması ve ardından silahlı terör gruplarıyla

²³² Jay B. Barker, “Tal Afar 2005: Laying the Counterinsurgency Groundwork” (ARMY, Haziran 2009), 61.

²³³ Ersin Kalaycıoğlu, “Iraqi Constitution: A Federal Democratic Heaven or Hell?” (Perceptions, 2005), 113.

²³⁴ “Iraq SSR Country Background Note,” International Security Sector Advisory Team (ISSAT), 25 Şubat 2020, <https://issat.dcaf.ch/Learn/Resource-Library/Country-Profiles/Iraq-SSR-Country-Background-Note>.

²³⁵ Benjamin Isakhan, *Legacy of Iraq: From the 2003 War to the “Islamic State”* (Edinburgh University Press, 2015), 25-30.

²³⁶ Miranda Sissons ve Abdulrazzaq Al-Saiedi, “A Bitter Legacy: Lessons of De-Baathification in Iraq,” *International Center for Transitional Justice*, Mart 2013, 12.

savaşmak üzere askeri veya muharip birliklerde görevlendirilmesi henüz acemi olarak nitelendirilebilecek birliklerin sıcak çatışma hattında kullanılması şaşırtıcı olmuştur. Buna rağmen 2009 ile 2011 yılları arasındaki dönem, Irak'ın kendi güvenliğini sağlama ve koruyabilme konusunda attığı adımlar göz önünde bulundurulduğunda umut vericidir. Lakin 2011 yılında ABD, askerlerini Irak'tan çekme kararı aldığı daha yeni toparlanmaya başlamış Irak ordusunun kara, deniz ve hava kuvvetleri savunma, donanım ve idame bakımından hala yetersiz bir görünüme sahiptir.²³⁷

22 Şubat 2006 tarihinde Samarra'da Şiilerin kutsal mekânı olan el-Askeri türbesine el-Kaide'ye bağlı silahlı örgütler tarafından bombalı saldırı düzenlenmesi, Irak'ta mezhepsel nedenli iç savaşın çıkmasını tetiklemiştir.²³⁸ El-Askeri türbesi, 852 yılında kutsanmıştır ve Ali el-Naki ve oğlu Hasan el-Askeri'nin daha önce bu türbede bulunduğu söylenmektedir.²³⁹ Bu saldırı, Irak'taki Sünni ve Şii toplumları arasındaki gerilimin arttırılması ve ülkenin iç savaşa sürüklenmesinin sebebi olarak gösterilmektedir. Çünkü el-Askeri Türbesi'ne yapılan saldırı ilk kez mezhepsel şiddetin dini sembolleri hedef almasının ürünüdür.²⁴⁰ Yaklaşık bir buçuk sene sonra 13 Haziran 2007 tarihinde, türbe tekrar aynı terör örgütünün saldırısına uğramıştır.²⁴¹ Ardından 2014 yılında IŞİD saldırılarına uğramıştır.

10 Ocak 2007 tarihinde ABD Başkanı George W. Bush ABD'nin yeni stratejisini açıklamıştır.²⁴² “İlerlemede Yeni Yol” başlığı altındaki ABD'nin yeni stratejisi ülkedeki Amerikan askerlerinin sayısının azaltılması, daha geniş bir alana yayılması ve bu çerçevede yürütülecek faaliyetler için yeni bir komutanın göreve getirilmesini içermektedir. Bu kapsamda ABD Başkanı Bush, 2006 yılında Irak'ta görevde olan General George W. Casey'nin izlediği yolu yeterli görmemiş ve görevden almıştır. General Casey'nin yerine

²³⁷ Riyad, “Irak'taki Güvenlik...,” 9.

²³⁸ Kathleen Ridolfo, “Iraq: Mosque Bombing A Test For Emerging Political Climate,” *Analysis | Mosque Bombing a Test for Emerging Political Climate*, 13 Haziran 2007, Erişim tarihi: 23 Eylül 2021, <https://www.rferl.org/a/1077105.html>.

²³⁹ RFE/RL, “Baghdad Toll At 47 As Sectarian Attacks Go On,” *Baghdad Toll At 47 As Sectarian Attacks Go On*, 23 Şubat 2006, Erişim tarihi: 23 Eylül 2021, <https://www.rferl.org/a/1066071.html>.

²⁴⁰ Sam Knight, “Al Askariya Shrine: ‘Not Just a Major Cathedral,’” *The Times*, 22 Şubat 2006, Erişim tarihi: 23 Eylül 2021, <https://www.thetimes.co.uk/article/al-askariya-shrine-not-just-a-major-cathedral-gpfp8pj6q39>.

²⁴¹ United Nations High Commissioner for Refugees, “Explosion Destroys Minarets at Iraqi Shi'ite Shrine,” *Refworld*, 13 Haziran 2007, Erişim tarihi: 23 Eylül 2021, <https://www.refworld.org/docid/469f5c57c.html>.

²⁴² George W. Bush, “President's Address to the Nation,” *The White House*, 10 Ocak 2007, Erişim tarihi: 23 Eylül 2021, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2007/01/20070110-7.html>.

General David Petraeus atanmıştır.²⁴³ ABD'nin Irak'a müdahalesinden dört yıl sonra 3 bin 800 askerin ve 370 trilyon ABD dolarından fazla maliyete mal olaneski ABD stratejisi, Irak'ın hala demokratik, kendini yönetebilen ve savunabilen bir ülke haline gelmemesinden dolayı başarısız olarak ifade edilmektedir.²⁴⁴ Bush döneminden sonra gelen Obama dönemi de ABD askerlerinin Irak'tan çekilmesi ve askeri mevcudiyetin azaltılması politikasını devam ettirmiştir.²⁴⁵

ABD, "terörle mücadele" amacı kapsamında Irak'ı işgal ettiğini iddia etmiştir. Irak'tan askerlerini geri çekme kararını içeren ve 11 Mart 2008 tarihinde Irak ile ABD arasında başlayan SOFA (Status of Forces Agreement) Anlaşması süreci aynı senenin Nisan ayında ABD'nin Irak Büyükelçisi Ryan Crocker ve dönemin Irak Başbakanı Nuri el-Maliki'nin imzasıyla hayata geçmiştir.²⁴⁶ 17 Kasım 2008 tarihinde imzalanan anlaşmada, üniforma giyme, silah taşıma, Irak'a giriş ve çıkışlar, gümrük, vergiler ve talepler gibi operasyonel konularla ilgili kurallar ve prosedürler ele alınmıştır. Ayrıca anlaşmanın süresinin 31 Aralık 2011 tarihinde sona ereceği kaydedilmiştir.²⁴⁷ Bu anlaşmaya göre, Temmuz 2009 tarihine kadar ABD birlikleri Irak'tan geri çekilecektir. SOFA Anlaşması uyarınca 2010 senesinde ABD askeri güçlerinin muharip birlikleri ülkeden çekilmiştir.²⁴⁸ Aşağıdaki Şekil 3.1.'de yıllara göre ABD askerlerinin Irak'taki varlığı gösterilmiştir. Irak topraklarında, 2004 senesinde 144 bin 300, 2005 senesinde 161 bin 200, 2006 senesinde 151 bin 200, 2007 senesinde 170 bin 300, 2008 senesinde 162 bin 300, 2009 senesinde 148 bin 500, 2010 senesinde 114 bin 300 ve 2011 senesinde 47 bin 305 ABD askeri bulunmaktadır.²⁴⁹ Irak'ta ABD askeri birliklerinin sayısı SOFA Anlaşması öncesinde en üst noktaya ulaşmıştır. Anlaşma yapıldıktan sonra ABD birliklerinin yıllar içerisinde azaldığı

²⁴³ Cenker Korhan Demir, Serdar Kavaklı ve Arman Sert, *The U.S. Army in The Iraq War 2003-2011* (Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademik Yayınları, 2020), 44-45.

²⁴⁴ Félix Arteaga ve Carlota García Encina, "The Surge: The Results of the US Security Plan in Iraq in 2007," Fundación Real Instituto Elcano, 12 Şubat 2008.

²⁴⁵ Merve Seren, "ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi: Amerikan Savunması ve Caydırıcılığı" (STM Teknolojik Düşünce Merkezi, Şubat 2018), 5.

²⁴⁶ DCAF, "Status of Forces Agreement between The Republic of Iraq and the United States of America," *Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces*, 2009, 9.

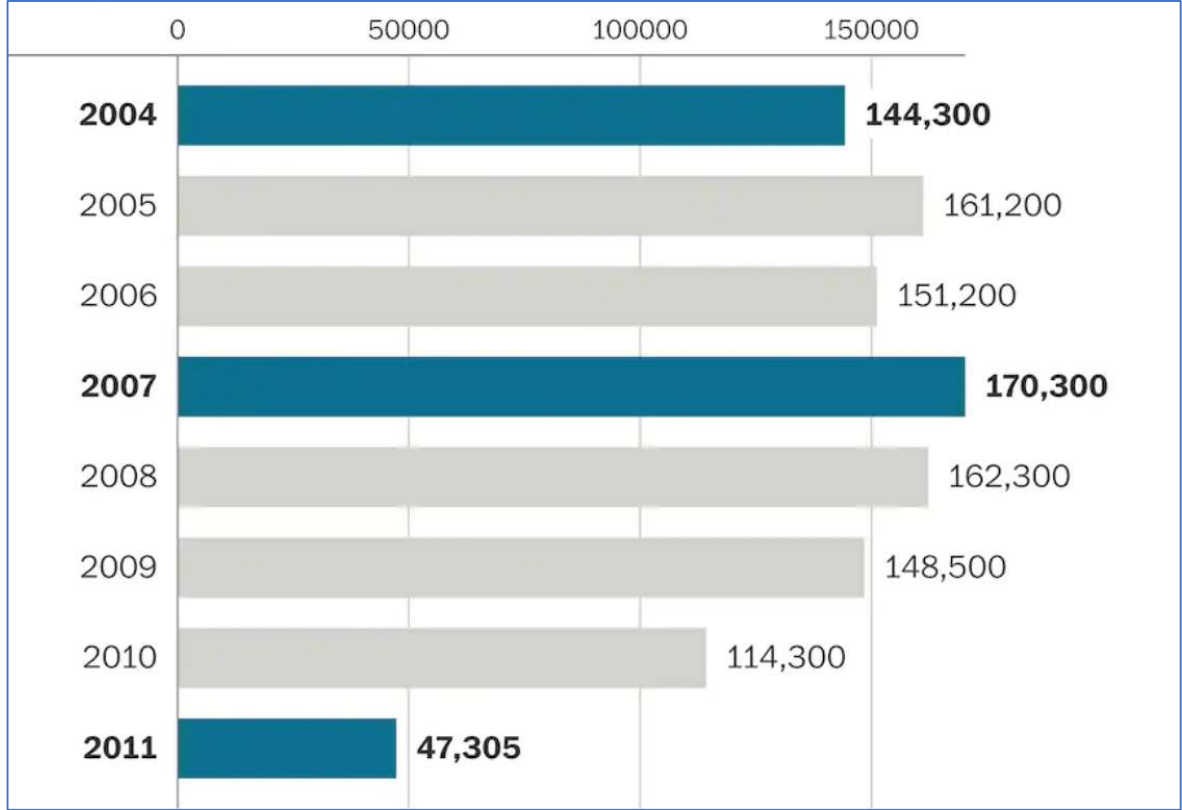
²⁴⁷ R. Chuck Mason, "U.S.-Iraq Withdrawal/Status of Forces Agreement: Issues for Congressional Oversight," *Congressional Research Service*, 13 Temmuz 2019, 7.

²⁴⁸ Orsam Raporu, "ABD'nin Geri Çekilmesinin Ardından Irak Politikasının Bölgesel, Küresel Etkileri ve Türkiye'ye Yansımaları" (ORSAM, Ekim 2011), 19.

²⁴⁹ Miriam Berger, "Invaders, Allies, Occupiers, Guests: A Brief History of U.S. Military Involvement in Iraq," *The Washington Post*, 11 Ocak 2020, Erişim tarihi: 21 Eylül 2021, <https://www.washingtonpost.com/world/2020/01/11/invaders-allies-occupiers-guests-brief-history-us-military-involvement-iraq/>.

ve 2011 senesine gelindiğinde Irak'taki ABD askeri varlığının 2004 yılından bu yana en aza indiği görülmektedir.

Şekil 3.1. Irak'taki ABD Askeri Varlığının Yıllara Göre Dağılımı

Irak'ta 7 Mart 2010 tarihinde yapılan genel seçimler ülke için önem arz etmektedir. Bunun nedeni, ABD'nin ülke üzerindeki ağırlığını geri çekmesi ve yetkilerini yerel makamlara iade etmesiyle birlikte 2003 yılı sonrasında ilk genel seçimin gerçekleşecek olmasıdır.²⁵⁰ 2010 seçimlerinin bir diğer önemi ise, ABD'nin ve AB gibi küresel güçlerin Ortadoğu stratejisini ve bölge ülkeleri üzerindeki nüfuzunu sarsacak sonuçların meydana gelmesidir. 7 Mart günü seçimlerin yapıldığı tarihte Bağdat, Samarra, Musul, Bakuba ve diğer vilayetlerde bombalı saldırılar düzenlenmiştir.²⁵¹ Bu tarihte ülke çapında 37 vatandaşın hayatını kaybettiği ve yüzlerce kişinin yaralanmasına sebep olan yaklaşık 70 şiddet saldırısı

²⁵⁰ Oytun Orhan vd., "ORSAM Heyetinin 7 Mart 2010 Irak Seçimlerine İlişkin Gözlem Raporu," 16 Mart 2010, 5.

²⁵¹ Hugh Sykes, "Iraq Parliamentary Election Hit by Insurgent Attacks," BBC, 7 Mart 2010, Erişim tarihi: 24 Eylül 2021, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/8553929.stm.

gerçekleşmiştir.²⁵² Mayıs ayında Bağdat oylarının yeniden sayılması kararından sonra genel sonuçlarda kayda değer bir değişiklik olmamıştır. 2010 Irak genel seçimlerinin sonucunda Nuri el-Maliki başbakanlık görevine gelmiştir. Şii lider Mukteda Sadr yapılan seçim sonucunda oyların tekrar sayılmasından sonra çıkan sonucun değişmemesi üzerine Maliki'nin yeniden başbakan olması hakkında koymuş olduğu vetoyu kaldırmıştır.²⁵³

2006'dan 2013 senesine kadar "Irak İslam Devleti" (İİD) isminde olan terör örgütünün lideri 2012 'denbu yana Ebu Bekir el-Bağdadi'dir.²⁵⁴ Suriye'deki iç savaşın ortaya çıkması, IŞİD'in doğması ve yayılması açısından örgüte bir fırsat yaratmıştır. Bu fırsattan yararlanan Bağdadi örgütü Irak'tan Suriye'ye taşımış ve örgüt ismini 9 Nisan 2013 senesinde "Irak Şam İslam Devleti" (İŞİD) olarak değiştirmiştir.²⁵⁵ 2014 senesinde Irak topraklarında IŞİD veya diğer adıyla DAESH/DEAŞ terör örgütü faaliyet göstermeye devam etmiştir.

30 Nisan 2014 tarihinde yapılan Irak'ın genel seçimleri beklendiği üzere siyasi zorluklar yaşanarak atlatılmıştır. Daha önceki dönemlerde iki kez başbakanlık görevini üstlenmiş olan Nuri el-Maliki, bu seçimlerde de makamındaki yerini devam ettirme adına başbakanlık görevinde üçüncü dönemi için şartları zorlamıştır. Lakin ikinci dönemini icra ederken Irak'ın güvenlik sahasındaki olumsuz adımları sebebiyle, 2014 seçimlerinde ikinciden yaklaşık 60 milletvekili fazla çıkararak 93 sandalye kazansa da hükümeti kurma görevi Nuri el-Maliki'ye değil Haydar el-İbadi'ye verilmiştir.²⁵⁶ Maliki'nin ikinci başbakanlık döneminde yanlış giden politika uygulamaları siyasi, sosyal, askeri ve ekonomik açıdan olumsuzluklar taşıdığı, bu olumsuzlukların da IŞİD'in Irak topraklarında faaliyetlerinin ve nüfuzunun artmasını kolaylaştırdığı söylenebilir. İbadi hükümeti kurma görevini Şiilerin oluşturduğu bir siyasi yapı olan Irak Ulusal İttifakı tarafından 11 Ağustos 2014 tarihinde düzenlenen oylama sonucunda seçilerek gerçekleştirilebilmiştir.²⁵⁷

²⁵² Orhan vd., "ORSAM Heyetinin 7 Mart 2010...", 6.

²⁵³ Zafer Çömez, "21 Nisan-20 Mayıs 2010," *Ortadoğu Güncesi* 2, 18 (Mayıs 2010), 108-109.

²⁵⁴ Bilgay Duman ve Sercan Çalışkan, "Irak Şam İslam Devleti (İŞİD): Doğuşu, Dönüşümü ve Geleceği," içinde *Türkiye'nin Terörle Mücadelesi: Kavramlar, Örgütler ve Aktörler*, der. Göktuğ Sönmez (Ankara: Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı, 2021), 146-147.

²⁵⁵ Fred Dews, "Key Dates in the Rise of the Islamic State (ISIS)," *Brookings*, 12 Aralık 2014, Erişim tarihi: 21 Eylül 2021, <https://www.brookings.edu/blog/brookings-now/2014/12/12/key-dates-in-the-rise-of-the-islamic-state-isis/>.

²⁵⁶ Anadolu Ajansı, "Irak'ta Resmi Seçim Sonuçları Açıklandı," Anadolu Ajansı, 19 Mayıs 2014, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irak-ta-resmi-secim-sonuclari-aciklandi/158389>.

²⁵⁷ Cenk Tamer, "2011 Sonrası İran'ın Irak Politikası," *ANKASAM* 1, 2 (Ekim 2017), 176.

Güvenliğin siyasi boyutunda Maliki ikinci başbakanlık döneminde güvenlikle alakalı bakanlıkları atamamış, görev süresi boyunca açık bıraktığı bakanlıklara ait görevleri vekaleten kendisi yürütmüştür. IŞİD sorunun en yoğun yaşandığı dönemlerde dahi en azından siyasi olarak bile güvenlik makamlarını atamayla doldurmamıştır. Burada Maliki'nin kendi makamına içeriden yapılacak tehditleri bertaraf etme düşüncesinin hâkim olduğu düşünülebilir. Ancak ne var ki Maliki döneminde Irak'ta güçlü yönetim otoritesi ve güvenliğin tekelleşmesi söz konusudur.²⁵⁸ 2014 seçimleri esnasında yaşanan gecikmeler, aksaklıklar ve sürecin tıkanma noktasına gelmesi IŞİD'in ele geçirdiği toprakları genişletmesine ve zaten kontrolü altında olan topraklardaki hakimiyetini kuvvetlendirmesine yol açmıştır. Irak ordusu ve güvenlik kuvvetleri 2014 senesinde IŞİD'in gittikçe genişleyen nüfuzuna ve işgallerine karşılık veremez hale gelmiştir. Örgüt başta Musul devamında ise Kerkük vilayetinin güneyi, Anbar, Diyala, Selahaddin ve Bağdat yakınlarındaki toprakları işgal ederek yönünü Şiiilerin kutsal saydığı yerlere çevirmiş, Samarra vilayeti öncelikli olarak bu yerleri işgal ve talan etmeye başlamıştır.²⁵⁹ IŞİD'in gerçekleştirdiği işgaller Şiiilerin kutsal kabul ettiği mekanlara zarar verme boyutuna gelince mücadelenin rengi değişmiştir.

ABD'nin Irak'tan çekilmesiyle ülkedeki güvenlik kuvvetlerinin verimsiz ve güçsüz kalışı birçok terör örgütünü su yüzüne çıkarmıştır. Bunlardan en bilineni 2014 senesinde adından sıkça bahsedilen IŞİD terör örgütüdür. Aslında IŞİD'in düzenli ve tecrübeli asker birliklerinden oluşmamasına rağmen ülke topraklarının üçte birini ele geçirmesi Irak ordusunun başarısızlığının göstergesi olarak görülmektedir. Öte yandan, ülkenin etnik çeşitliliğini kendi çıkarları uğruna kullananlar hizipleşmelere yer hazırlamıştır. Mesela Kürtlerden ayrılıkçı düşüncüyü benimsemiş gruplar ülkenin kuzey bölgesine doğru ilerlemiştir.

8 Eylül 2014'ten beri 4 yıl boyunca terör ile mücadele adı altında IŞİD ile çatışma halinde olan Haydar el-İbadi Hükümeti dönemi kapanmıştır. 12 Mayıs 2018 tarihinde gerçekleştirilen parlamento seçimlerinin ardından Irak Cumhurbaşkanı Berham Salih, Adil

²⁵⁸ Marisa Sullivan, "Maliki's Authoritarian Regime," *Institute for the Study of War*, Nisan 2013, Erişim tarihi: 9 Eylül 2021, <https://www.understandingwar.org/report/malikis-authoritarian-regime>.

²⁵⁹ Bilgay Duman, "IŞİD Sonrası Irak'ta Tartışmalı Yeni Aktör: Haşdi Şaabi (Halk/Millet Yığınları)," *ORSAM*, 198, Mayıs 2015.

Abdülmehdi'yi başbakan seçerek hükümeti kurmakla görevlendirmiştir.²⁶⁰ Abdülmehdi döneminde IşİD'in işgal ettiği toprakların çoğunda Irak hükümeti kontrol sağlamış olsa da önceki dönemden kalma sorunlar hala devam etmiştir.²⁶¹

İbadi'nin bu açıklaması yorumlanacak olursa, IşİD'in saldırılarının büyük oranda kesildiği, kontrol ettiği toprakların geri kazanıldığı söylenebilir, ama IşİD varlığının tamamen bittiği ifadesi yanlış görülmektedir. Bunun nedeni bazı köy ve küçük nahiyelerde, Irak ve Suriye arasında kalan çöl arazilerinde ve kentlerde IşİD'e bağlı hücrelerin hala aktif olarak varlık göstermesi ve hücrelerin kendini gizleyerek varlığını devam ettirmesidir.²⁶² Irak'ın coğrafyası çoğu aracın giremeyeceği dağlık, engebeli alanlara, az ya da hiç insanın yaşamadığı çöllere ve mağaralara sahiptir. Terör unsurlarının saklanması ve kendilerine güvenli sığınak ve depo yapmaları bakımından Irak'ın coğrafı koşulları elverişlidir. Bununla birlikte sınır komşusu olan Suriye'de IşİD sorunu devam ederken Irak topraklarında tamamen sona ermiş olması mantıklı bir yaklaşım olmayacaktır.

Abdülmehdi döneminde de sosyal ve ekonomik alanda icrası planlanan gelişmeler gerçekleşmemiştir. Göstericilerin lke geleceği hakkındaki memnuniyetsizliği sürdüğünden protesto gösteri tüm hızıyla devam etmiş, istifasından bir gece önce Abdülmehdi yönetimi altında 45 göstericinin hayatını kaybettiği kaydedilmiştir. Bu süreçte Irak'ın en yüksek şii dini lideri olarak kabul edilen Ayetullah Ali es-Sistani, ülkenin parlamentosuna seslenerek, şiddetin durdurulması için Abdülmehdi hkmetine verdikleri desteğin gözden geçirilmesi çağrısında bulunmuştur.²⁶³ Bu çağrının ardından Kasım ayının sonlarına doğru istifa eden Adil Abdülmehdi'nin yerine gelecek başbakanın bulunması için aylar geçmesi gerekmiştir. Görev süresini erken bırakması sonucunda ülkedeki kaos ve kriz hız kesmeden devam etmiştir.

²⁶⁰ T.C. Dışışleri Bakanlığı, "SC-68, 26 Ekim 2018, Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un Irak'ta Yeni Hükümetin Güvenoyu Almasına İlişkin Bir Soruya Cevabı," T.C. Dışışleri Bakanlığı, 26 Ekim 2018, Erişim tarihi: 21 Eylül 2021, https://www.mfa.gov.tr/sc_-68_-disisleri-bakanligi-sozcusunun-irak-ta-yeni-hukumetin-guven-oyu-almasina-iliskin-sc.tr.mfa.

²⁶¹ Enabling Peace in Iraq Center, "ISHM: May 10 – 16, 2019 – Iraq," ReliefWeb, 16 Mayıs 2019, Erişim tarihi: 8 Eylül 2021, <https://reliefweb.int/report/iraq/ishm-may-10-16-2019>.

²⁶² Feyzullah Tuna Aygün, "Irak'ta Abdülmehdi Hkmetini Bekleyen Güvenlik Problemleri," *Ortadoğu Analiz* 10, 86 (2019).

²⁶³ Erin Cunningham ve Mustafa Salim, "With Iraq on Edge, Prime Minister's Resignation Sets up Political Crisis," *The Washington Post*, 1 Aralık 2019, Erişim tarihi: 11 Eyll 2021, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/iraqs-prime-minister-steps-down-with-country-on-edge/2019/12/01/8c2d1480-137b-11ea-924c-b34d09bbc948_story.html.

2016 senesinde Irak Güvenlik Konseyi ülkenin mevcut sorunlarının giderilmesi, kurumların yapılandırılması, iyileştirilmesi ve sadece güvenlik alanında değil ekonomik problemlerin de giderilmesi için Irak Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi'ni 2020 senesine kadar rehber belge olarak kullanılması için hazırlamıştır. Bu belge, Irak'ın içinden çıkmaya çalıştığı sorunlara bir çözüm anahtarı olacağı düşüncesiyle meydana getirilmiştir.²⁶⁴ Irak'ın Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde siyasi, güvenlik ve ekonomik konulardan ele alınan sorunların iyileştirilmesi, değişim dönüşümlerinin incelenmesi ve özel olarak terör unsurlarının ülkeden temizlenmesi için uygulanacak basamaklar belirlenmiştir.

Özetle burada ülkenin giderilmesi lazım olan en sorunlu konularına el atılmıştır. Bu haliyle belgede, Irak'ın kırılgan güvenlik durumu ile genel anlamda siyasi, ekonomik ve sosyal meseleleri yer almaktadır. Buna ek olarak Irak Ulusal Strateji Belgesi'nde şimdiki, orta ve uzak gelecekteki problemlerin incelenmesiyle nasıl bir çözüm getirilebileceği de not edilmiştir. Tüm kalemler aşağıda sırasıyla özetlenmiştir.

Politik çerçeve sahte propaganda uygulayarak halkı kışkırtan, galeyana getiren unsurların Irak politikasından izole edilmesini, gelişen ve genişleyen siyasete katılım yollarıyla politik sürecin dışında kalmış şiddete sırtını dönük duruş sergileyen bölgesel güçlerin ve halkın demokratik sürece dahil edilmesini ve tüm Irak halkının çıkarlarını muhafaza edebilecek aynı zamanda uluslararası toplumla Irak'ın tam entegrasyonunu kolaylaştıracak etkili, istikrarlı ve çoğulcu ulusal kurumların kurulmasını içermektedir. Güvenlik çerçevesi; isyanı bastırmak ve teröristlere karşı mücadeleyi kazanmak için plan kapsamında Irak güvenlik güçlerini her anlamda eğiterek geliştirmeyi ve hükümete bu husus üzerinde yardımda bulunmayı içermektedir. Güvenlik çerçevesi kapsamında, teröristler yakalanarak ya da öldürülerek etkisiz hale getirilmeli bu sayede düşmanın kontrol alanları güvenli sığınaklara dönüştürülmelidir. Ekonomik çerçevede, sağlam ve kendi ayakları üzerinde durabilen bir Irak ekonomisinin ilk temellerinin atılmasında Irak hükümetine yardım edilmesi amaçlanmaktadır.²⁶⁵ Bu kapsamda, Irak'ın altyapısını restore ederek ülkede artan talebin ve büyüyen ekonominin ihtiyaçlarını karşılamak, geçmişinde diktatörlük, savaş ve yaptırımlarla boğuşan Irak ekonomisinin istikrarlı bir idare yakalayabilmesi için reformlar yapmak ve bunun yanında uluslararası ekonomik topluluğa yeniden katılarak Irak

²⁶⁴ Göktuğ Sönmez ve Tuna Aygün, "Irak Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi ve Güvenlik Sorunları," *ORSAM*, 237 (Ocak 2020), 5.

²⁶⁵ Clarence D. Turner, "U.S. Reconstruction Strategy in Iraq" (Defense Technical Information Center, 5 Mart 2007).

halkının genel refahının yükseltilmesi için ülkenin kurumlarının gücünü ve verimliliğini arttırmak planlanmıştır.²⁶⁶ Kısaca bahsetmek gerekirse, Irak Ulusal Strateji Belgesi totaliter, baskıcı bir rejimin ardından Irak'ı daha demokratik, refah ve istikrarın hüküm sürdüğü topraklar haline getirme çabasının ürünüdür.

Ulusal Strateji Belgesi'nin güvenlik boyutunu daha yakından incelediğimizde karşımıza altı temel madde çıkmaktadır. İlk olarak ülkedeki teröristlerin, Saddam yanlılarının ve devletin yeniden inşası fikrini reddedenlerin Irak güvenlik kuvvetlerini ve koalisyonu alt edecek kadar insan gücüne ve silaha sahip olmadıkları belirgin bir görünüm arz etmektedir. Bu sebeple belgede sadece teslim olunduğu şartlarda bu aykırı kesimin kazanabilecekleri ifade edilmiştir. İkincisi, ABD askerlerinin Irak'taki varlığının misyonları tamamlanana değin devam edeceği yönündedir. Irak askeri güçlerinin eğitilmesi, teröristlerle mücadelede savaş taktiklerinin önerilmesi gibi önemli misyonlar devam ederken Irak ABD askerlerinin topraklarındaki varlığına müsaade edecek, bunun yanında ABD askerinin sayısı koşullara bağlı olarak arttırılabilecek ya da azaltılabilecektir. Üçüncü olarak siyasi taraftaki ilerleme ve gelişim istihbaratın da gelişmesini sağlayacaktır; bu da teröristlerin gözaltına alınmasını ve yargılanmasını kolaylaştıracaktır. Dördüncü maddede, Irak Güvenlik Güçlerinin eğitimi, teçhizatı ve yol göstericileri veya danışmanları eşliğinde ülkede bağımsız olarak kamu düzeninin ve güvenliğin korunmasında yeterli ulusal ordu ve polis kuvveti oluşturulması hususu yer almaktadır. Beşinci madde, bölgelere yapılan müdahalelerin ve sızma operasyonlarının kontrol altına alınabilir ve/veya etkisiz hale getirilebilir olduğundan bahsetmektedir. Son olarak altıncı maddede ise Iraklıların koalisyon yardımı, desteği ve eğitimiyle uzun vadede güvenlik tehditlerinin üstesinden gelecek taraf olacağını, Iraklıların önünde sonunda güvenlik tehdidi yaratan unsurları kaldırabilecek kapasiteye ulaşacaklarının altı çizilmiştir.²⁶⁷

Yukarıda anlatılan güvenlik stratejisinin temel altı maddesinin uygulanması ve ülkenin güvenlik kanadının iyileştirilmesi süreçleri Ulusal Strateji Belgesi'nde siyasi,

²⁶⁶ National Security Council, "National Strategy for Victory in Iraq," Iraq National Security Council (Kasım 2005).

²⁶⁷ "National Strategy for...", Iraq National Security, 18.

güvenlik, ekonomik ve sosyal alanları içine alarak yakın vadeli, orta vadeli ve uzak vadeli hedefler²⁶⁸ şeklinde ayrılmıştır.²⁶⁹

İlk olarak kısa vadeli hedefleri ele alırsak, istikrarlı şekilde teröristlerle mücadele ve isyanı durdurmada ilerleme katetmek, işgal altındaki yerlerde bulunan vatandaşların ihtiyaçlarını gidermek ve terör nedeniyle yerinden edilmiş insanların güvenle evlerine dönmelerini sağlamak, Irak'ı demokratik siyasi dönüm noktalarına ulaştırabilmek, demokratik kurumları inşa etmek, terör ağlarını yok etmek, güvenliği sağlamada sağlam ve eğitilmiş güvenlik gücü teşkilatları kurmak ve sağlam temeller atılacak güçlü bir ekonomi için ekonomik reformlar hazırlamak sözü edilmiştir.

Orta vadeli hedeflerde anayasal, seçimle gelmiş bir hükümete sahip, teröristleri ve kaos yaratan isyancıları mağlup etmiş, kendi güvenliğini sağlayan ve koruyan güce erişmiş, bölgedeki diğer reform yapan ülkelere ilham verecek kadar iyi bir örnek olmuş ve gizil ekonomik gücünü geliştirme aşamasında başarılı bir Irak'a yer verilmiştir.

Irak Ulusal Strateji Belgesi'nde yer alan uzun vadeli hedeflerde: teröristlerle mücadeleyi kazanmış ve isyanı bastırmış; adalet ve güvenliğin sağlandığı kurum ve kaynakların var olduğu demokratik, barışçıl, bütüncül, istikrar ve güven içinde; teröre ve kitle imha silahlarının yayılmasına karşı mücadele eden, uluslararası toplumla kaynaşmış, ekonomik büyümenin ve demokratik yönetimin bölgesel örneği hale gelmiş bir Irak tanımlanmıştır.

Dönemin Irak Başbakanı Haydar el-İbadi, 2017 senesinin son aylarına gelindiğinde başkent Bağdat'ta düzenlediği bir toplantı esnasında IŞİD ile savaşın bittiğini, Irak güvenlik güçlerinin Suriye sınırı yakınında yer alan IŞİD'in işgalindeki son bölgeyi de kazandıklarını, artık IŞİD'in Irak topraklarında kontrol ettiği bir alan bulunmadığını ve bu zaferin sadece Iraklılar için değil, Arap, Müslüman, bölge ve tüm dünya için kazanıldığını açıklamıştır.²⁷⁰

²⁶⁸ "National Strategy for...", Iraq National Security, 3.

²⁶⁹ International Crisis Group, "Iraq's Paramilitary Groups: The Challenge of Rebuilding a Functioning State," 30 Temmuz 2018, 27.

²⁷⁰ BBC News, "Irak: IŞİD ile Savaş Bitti," BBC News Türkçe, 9 Aralık 2017, Erişim tarihi: 8 Ağustos 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42293826>.

Siyasi, çevresel, sosyal ve ekonomik problemlerin yanında konumuz bakımından güvenlik boyutu ele alınmıştır. Önceki döneme ait güvenlik sorunlarının başında gelen IŞİD ve PKK gibi terör örgütlerinin faaliyetlerini hala devam ettiriyor oluşu ülkedeki birçok dengenin bozulmasına neden olmuştur. 27 Eylül 2019 tarihinde, Irak'ın Terörle Mücadele Teşkilatı Başkan Yardımcısı Korgeneral Abdülvehhab el-Saadi dönemin Başkanı Abdülmehdi tarafından görevden alınmıştır.²⁷¹ El-Saadi, halk nezdinde saygı duyulan, Irak'ın Musul, Tikrit ve Beyci ilçelerindeki IŞİD ile mücadelenin başarılı komutanlarından biridir.²⁷² Bu olay üzerine, Haşdi Şaabi yapılanması altındaki İran yanlısı örgütlerin Saadi'nin görevinden alınması için özel olarak "kişisel" lobi yaptıkları yönünde söylentiler çıkmıştır.²⁷³

Saadi'nin görevinden alınmasından sonra 2019 yılında patlak veren Basra gösterisinde halkın ekonomik, sosyal ve güvenlik beklentilerinin karşılanmaması, huzursuzluk ve kaos ortamını doğurmuştur. Bu durum ülke vatandaşlarının siyasilere olan güvenini azaltmış ve çoğunluğu gençlerden oluşan göstericilerin geleceğe dair umutlarının kaybolduğu yönündeki düşünceler protestoların devamlılığını körüklemiştir. Protesto gösterilerine katılanların büyük bir çoğunluğunu işsiz üniversite mezunları oluşturmaktadır ve protestocular hiçbir siyasi parti öncülüğünde gösteri yapmamaktadır.²⁷⁴ Devlet dışı silahlı örgütler uzmanı Hişam Haşimi Saadi'nin görevinden alınması kararı hakkında, Irak'ta IŞİD ile çatışmalar sürerken böyle bir karar verilmiş olması Iraklıların orduya olan inancını azalttığını ve IŞİD'e moral kazandırdığını belirtmiştir.²⁷⁵ Ülkede protesto gösterileri yoğun şiddet gösterilerek durdurulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda aynı senenin Ekim ayında, Irak'ın çoğu bölgesine yayılmış olan protestoları durdurmak için uygulanan şiddet sonucunda bir hafta içerisinde 165'i aşkın kişi hayatını kaybetmiş ve 6 binin üzerinde protestocu yaralanmıştır.²⁷⁶

²⁷¹ EASO, "Irak: Protesto Hareketi ve Protestoculara / Eylemcilere Yönelik Muamele" (European Asylum Support Office, Ekim 2020), 13.

²⁷² Gareth Browne, "Is This Iraqi General Behind Iraq's Wave of Protests?," Euronews, 3 Ekim 2019, Erişim tarihi: 24 Eylül 2021, <https://www.euronews.com/2019/10/03/is-this-iraqi-general-behind-iraq-s-wave-of-protests>.

²⁷³ Agence France-Presse, "Controversy Grips Iraq After Removal of Top Commander," *Voice of America*, 28 Eylül 2019, Erişim tarihi: 24 Eylül 2021, <https://www.voanews.com/a/middle-east-controversy-grips-iraq-after-removal-top-commander/6176648.html>.

²⁷⁴ BBC News, "Irak'ta 104 Kişinin Öldüğü Gösteriler Neden Başladı, Nasıl Yayıldı?," BBC News Türkçe, 4 Ekim 2019, Erişim tarihi: 24 Eylül 2021. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49937453>.

²⁷⁵ Agence France-Presse, "Controversy Grips Iraq..."

²⁷⁶ Haley Bobseine, "Iraqi Youth Protesters: Who They Are, What They Want, and What's next" (Middle East Institute, 14 Ekim 2019).

2020 yılının Mayıs ayı başlarında aylardır süregelen siyasi çıkmazın son dönemleri yaşanmıştır. 7 Mayıs 2020 tarihinde yemin ederek Başbakanlık koltuğuna oturan Mustafa el-Kazimi olmuştur.²⁷⁷ Kazimi'nin başbakanlık döneminde de terörle mücadelesi devam etmiştir. Her ne kadar kontrol altında bulunan toprağı kalmamış olsa da IŞİD, 2012 yılındaki güçlü konumuna gerek lojistik, saldırı ve örgütlenme gerekse örgüte mensup militan sayısı açısından yeniden ulaşmış durumdadır. İşgal ettiği toprakları kaybeden örgüt, bu terör örgütünün dağılmasına neden olmaksızın ayaklanma tarzında faaliyetlere dönüş yapmıştır. IŞİD'in dikkatle takip ettiği üç odak noktası: gücünü kaybetmediği bölgelere sıkı sıkıya tutunmak için eylem ve propaganda faaliyetlerini devam ettirmesi, liderlik vasıflarını kaybetmemesi ve finansal kaynaklarını korumasıdır.²⁷⁸ Haşdi Şaabi'nin Irak'tan IŞİD ve diğer terör unsurlarını temizleme konusundaki başarısı eski dönemine kıyasla zayıflamıştır. Öte yandan ülkedeki ABD liderliğindeki koalisyon güçleri, Irak ulusal güvenlik kuvvetleri ve Haşdi Şaabi'nin ortaklaşa operasyonları terör örgütlerinin yok edilmesi hususunda etki sağlamaktadır. Yine de tamamen terör unsurlarından temizlenmiş ve tamamen güvenli bir ortamın hüküm sürdüğü bir Irak'tan bahsedilemez.

Güvenlik yapılanmasındaki bozukluk ve işgal döneminden kalan yük, ülkenin güvenliği üzerindeki temel problemlerin sebebinin teşkil etmektedir. Yukarıda bahsi geçen tüm olayların ışığında, Irak'ta siyasilere güven kaybının yaşanması, ülkenin güvenlik mekanizmasındaki ciddi boşluk, federal devlet yapısının düzensizliği, ABD ve İran'ın Irak üzerindeki etkisi, ekonomik problemler, kimlik politikaları, milis güçler ve terör Irak devletinin başlıca güvenlik sorunları olarak görülmektedir.

3.2. Irak'taki Devlet Dışı Silahlı Örgütler

Aslında devlet dışı silahlı örgütlerin bir anda Irak'ta hızlıca yayılması ilginç değildir. Bunun nedeni, 2003 senesinde ABD'nin Saddam Hüseyin'i iktidardan indirmesinin ardından tüm devlet aygıtlarının ve bunun sonucunda Irak'ın güvenliğini ve hukukun üstünlüğünü sağlayan ana birim olan güvenlik güçlerinin dağıtılmasıdır. Baas rejimi altında onlarca yıl baskı altında ezilen ve haklarından mahrum bırakılan toplumlardan, Bedir

²⁷⁷ Rudaw, "Mustafa Al-Kadhimi Sworn in as Prime Minister of Iraq," Rudaw.net, 7 Mayıs 2020, <https://web.archive.org/web/20200606181759/https://www.rudaw.net/english/middleeast/iraq/060520203>.

²⁷⁸ Serhat Erkmen, "IŞİD Sona Geldi; Ya Yabancı Savaşçılar Sorunu?," Fikir Turu, 2 Ağustos 2019, <https://fikirturu.com/terorizm/isid-sona-geldi-ya-yabanci-savascilar-sorunu/>.

Örgütü, Mukteda Sadr'ın kurmuş olduğu Mehdi Ordusu ve benzeri çoğu Şii direniş grubu haklarını aramak adına boşluktan yararlanarak ortaya çıkmış ve bu grupların üyeleri aktivistlikten militanlığa dönüşmüştür.²⁷⁹ Örneğin, iç çatışmanın ve şiddetin yıllarca had safhada olduğu Irak topraklarında Ketaib Hizbullah, Nucebba Hareketi, Ketaib İmam Ali ve Asaib Ehlil Hak gibi güçlü ve bağımsız aktörlere dönüşmek için küçük örgütler oluşmuştur. Mehdi ordusu ve Bedr Örgütü, resmi devlet kurumlarının dışında kalmalarına karşın çoğu zaman resmi güvenlik kuvvetleri ve koalisyon güçlerinin gizli anlaşmalarıyla faaliyet göstermiştir.²⁸⁰

Diğer taraftan, Irak'ın devlet inşası sürecinde yeni kurulan siyasi kanat ve devlet yapılanması bilinçli olarak uzun süredir baskı altında olan toplulukların merkezde yer aldığı bir sistemi tercih etmiştir. Buna karşılık, Sünni toplumunun sahip olduğu haklardan giderek daha fazla mahrum olmaya başlamış ve sistem dışına itilmiştir. Sünniler de kendi güvenliklerini sağlayabilmek için aşiret bağlarına daha sıkı sarılmışlardır. Tüm bu nedenlere ek olarak, devlet dışı silahlı örgütlerin çoğalmasına ülkenin kurtarılması düşüncesini temel alarak IŞİD ile mücadele motivasyonu da eklenmiştir.²⁸¹ Devlet dışı silahlı örgütlerin çoğalması yukarıda bahsi geçen üç nedenle birlikte düşünüldüğünde, Iraklılar için örgüte katılmaya gönüllü insanların kendi mezhep, din veya etnik kimliğinin çıkarlarını savunmasını ve güvenliğini sağlamasını pekiştirmiştir, zira merkezi hükümet ülkenin güvenliğini sağlamayı başaramadığında bu örgütler yerel güvenliğin oluşmasında etkili olmuştur.

Ülkedeki etnik, dinsel ve mezhepsel topluluklar arasındaki ayrım, gerginliğin tırmanmasına neden olmuştur. Zaman içerisinde hizipleşen bu milis gruplar ABD işgaline karşıtlıklarıyla ön plana çıkmış daha sonra bazıları siyasileşerek kurumsal çatı altına girmişlerdir. Irak el-Kaidesi olarak bilinen ve sonradan resmi ismi olarak IŞİD'i kullanmaya başlayan DEAŞ, PKK, Sünni ve Şii milis terör örgütleri ve Haşdi Şaabi, ayrıca peşmerge güçleri de güvenlik sahasında etkilerini gösteren belli başlı aktörlerdendir.²⁸² Bahsi geçen

²⁷⁹ Babak Rahimi, "The Return of Moqtada AlSadr and the Revival of the Mahdi Army," *CTC Sentinel* 3, 6 (Haziran 2010), 8.

²⁸⁰ Fanar Haddad, "Iraq's Popular Mobilization Units: A Hybrid Actor in a Hybrid State," içinde *Hybrid Conflict, Hybrid Peace: How Militias and Paramilitary Groups Shape Post-Conflict Transitions*, der. Adam Day (New York: United Nations University, 2020), 36.

²⁸¹ Isadora Gotts, "Alternative Governance: Non-State Armed Groups and the Iraqi Reconstruction Process," *Maison Du Futur*, Haziran 2018, 4-5.

²⁸² Sönmez ve Aygün, "Irak Ulusal Güvenlik...", 4.

bu örgütler ABD karşıtlığıyla taraftarlar ve destek toplamış, ABD askerlerinin Irak'tan çekilmesi kararının ardından popülerlik kazanmıştır.

Irak ordusunun en büyük eksilerinden birisi kurumsallaşmamış, politikleşmiş ve güç yarışı içine girmiş emir komuta sisteminin başındaki askerlerin çokluğu olmuştur. Öyle ki, neredeyse emir verecek asker bulunamaz hale gelmiştir. Üst rütbeli askerlerin politik kimlikleri savaş alanındaki mücadelenin önüne geçmiştir. Irak ordusunun komuta kısmı çatışmayı kazanmaktansa siyasi çıkarları peşinde koşan askerler topluluğudur. 2015 senesinde yayınlanan bir değerlendirmede, IŞİD'e karşı ağır yenilgi alan Irak ordusunun zayıf ya da hasarlı birliklerinin yeniden inşa edilmesinin yeterli olmayacağı, bunun yanı sıra yeni birliklerin de oluşturulması, üst düzey komuta atamalarının revize edilmesi ve askeri hareketlerin planlanmasının ve işleyişinin merkezi kontrolden bağımsız ilerlememesinin sağlanmasıyla güçlü ve disiplinli bir ordunun gerekliliği vurgulanmıştır. Eleştiriler Irak ordusunun üç yıldızlı askerlerinin çok sayıda açılan üslerin her birine komuta etmeye çalışmasıyla ters dönmüş bir piramidi andırdığı yönünde yoğunlaşmıştır.²⁸³

Irak'ta yaşanan krizin ilk bakışta Irak ordusunun çöküşünden kaynaklandığı açıktır. IŞİD'in Musul'u işgali esnasında Irak ordusunun İkinci tümeni ilk teslim olan birlikler arasında yer almıştır. Birinci tümen, iki taburunu Musul öncesi 2013 yılının aralık ayında Felluce ve Ramadi'deki saldırılara karşı koymaya çalışırken yitirmiştir. İki tugayını daha saldırıların devamında haziran ve temmuz aylarında kaybetmiştir. Üçüncü tümenin iki taburu IŞİD'in ilerleyişinden kaçmıştır. Dördüncü tümenin yarısı ortadan kaybolmuştur, ama görüşler IŞİD tarafından katledildikleri yönündedir.²⁸⁴ Ülkenin birçok yerinde yeni askeri bölgeler açılmış, bu bölgelerin emir altındaki askerleri tek başlı yönetilmediklerinden savaş esnasında çelişkili durumlarla karşılaşmıştır. Buna örnek olarak, savaş alanının takviye kuvvetleri gelmeden önce boşaltılması sonucunda Musul ve Ramadi'deki başarısızlıkların oluşan boşluklardan kaynaklandığı söylenmektedir.

²⁸³ Michael Knights ve Jabbar Jaafar, "Restoring the Iraqi Army's Pride and Fighting Spirit," *Al Jazeera*, 8 Temmuz 2015, Erişim tarihi: 27 Temmuz 2021, <https://www.aljazeera.com/opinions/2015/7/8/restoring-the-iraqi-armys-pride-and-fighting-spirit>.

²⁸⁴ Toby Dodge, "Can Iraq Be Saved?," *Survival* 56, 5 (3 Eylül 2014), <https://doi.org/10.1080/00396338.2014.962795>.

3.2.1. Devlet Dışı Silahlı Örgüt Nedir ve Zararları Nelerdir?

Günümüzde devlet dışı silahlı örgütler, güvenliğin sağlanamaması durumunda şiddetli çatışma ve savaş süreçlerinin çoğunda merkezi aktörlerdir. Devlet dışı silahlı örgütler; devlet tekeli için zorlayıcı güç olarak görüp buna meydan okuyan, devletin yasal kontrolünden bağımsız faaliyetler düzenleyen, barışçıl girişimleri ve insani eylemleri engelleme, önleme ya da tehlikeye atma potansiyeline sahip gruplar olarak kabul edilmektelerdir.²⁸⁵ Bölgesel veya yerleşmiş dinamikleri büyük oranda etkileri altına alabildikleri, bu silahlı örgütlerin sahip olduğu güce dayanarak geniş çerçeveden uluslararası alanda küçük ölçekte ise bölgesel anlamda hâkim olan düzeni ciddi şekilde değiştirebilmek devlet dışı silahlı örgütlerin özellikleri arasındadır.

Devlet dışı silahlı örgütler hakkında uluslararası camiadaki farklı disiplinlerin genel tanımları, varlık olarak ayırt edilme, isim ve ün kazanma, bir çeşit liderliğe sahip olma, bu kapsamda asgari ölçüde örgütte bütünlüğün sağlandığı ve planlanmış şiddet faaliyetlerinin yapıldığı çağdaş dönemin silahlanmış örgütleri yönündedir. Bahsi geçen örgütler arasından IŞİD devlete ve sistemlerine meydan okuması yanında kendini devletin yerine koyma emelleri üzerine uğraşmaktadır. Devlet dışı silahlı örgütler sıralandığında şehir çeteleri, suç liderleri ve savaş liderleri bir tarafta, militan örgütler ise diğer tarafta yer almaktadır. Haşdi Şaabi, bu aşamada yukarıda sayılan iki tarafın birleşmesiyle oluşan bir yapılanma şeklinde tanımlanmıştır.²⁸⁶

Ulus devletlerin yeni oluştuğu zamanlardan günümüze kadar birçok şeyin değişimi ve gelişiminde küreselleşme önemli derecede rol oynamıştır. Devlet otoritesinin güçlü olduğu zamanlardan bu zamanlara küreselleşmenin de etkisiyle demokratikleşen devletlerde otoriter tavır yerine daha özgürlükçü ve halka açık yönetim sistemleri ortaya çıkmaktadır. Özgürlük hakkının yanlış kullanımı ve suistimali devlet dışı silahlı örgütlerin ya da terörist grupların ortaya çıkışında görülmektedir. Bu sistemi kullanarak terör grupları kolayca kitle imha silahlarına veya el yapımı patlayıcılara ulaşabilmektedir. Devlet dışı silahlı aktörler ve terör grupları, örgütlenme, örgüt içi ve dışı iletişim, işleyiş ve finansmanlarını genişletmek ve güçlendirmek için demokrasinin getirdiği avantajlardan faydalanmaktadır. Teknolojiyi

²⁸⁵ Conciliation Resources, “Choosing to Engage: Armed Groups and Peace Processes,” *Accord: An International Review of Peace Initiatives*, Eylül 2009.

²⁸⁶ Keith Krause ve Jennifer Milliken, “Introduction: The Challenge of Non-State Armed Groups,” *Contemporary Security Policy* 30, 2 (2009), 202–20.

kullanarak elde ettikleri ağ sayesinde takipçileri ve müttefikleriyle küresel anlamda bir araya gelebilmekte ve ideolojilerini yayabilmektelerdir. Bu duruma, yabancı ülkelerdeki müttefikleri ve takipçileriyle bağlantı kurarak dünya çapında terör eylemlerini gerçekleştiren IŞİD ve el-Kaide örnek olarak verilebilir. Dünya çapında düzenledikleri terör faaliyetleri resmi bir yasaya dayanmamakta veya devletin egemenliği altındaki herhangi bir yasayı kapsamamaktadır. Dolayısıyla, yaptıkları terör faaliyetleri tamamen sınırsızdır.²⁸⁷ Örneğin: IŞİD, Ortadoğu topraklarında aktif olmasının yanı sıra Güney ve Güneydoğu Asya’da ve Afrika topraklarında da kendisine müttefikler toplamıştır.

Devlet dışı silahlı örgütler, uluslararası ortamda kabul görmüş, sınırları belirlenmiş, resmiyet kazanmış ve duyarlılıklara sahip birtakım normlardan bağımsız hareket etmektedir. Kendileri için en önemli olan nokta finansal ve askeri gereksinimlerini karşılamak, bundan sonrasında da bu konumlarını güçlü tutmaktadır. Bunu başardıklarında kendilerini gelecek zararlardan kaçınarak hem ekonomik hem de siyasi açıdan güvende tutan devlet dışı silahlı örgütler, bir devlet yapılanmasıyla karşılaştırıldığında oldukça serbest ve rahat hareket edip karar alabilme özgürlüklerini yakalamışlardır. Bu örgütler belirledikleri amaçlara ve sonuçta nihai hedeflerine ulaşabilme yolunda genellikle şiddet kullanırlar, ayrıca bu yolda devletin resmi ve kurumsal işleyişlerine katılmayarak askeri, ekonomik ve siyasi kapsamda kendilerine sınırlar çekmekten kurtulmuş olurlar. Diğer bir deyişle, bir bakıma bu onlara özerklik ve özgürlük sağlamaktadır.²⁸⁸ İşte tam da burada Haşdi Şaabi diğer devlet dışı silahlı örgütlerden ayrılmaktadır; çünkü Haşdi Şaabi yapılanması devlet güvenlik kuvvetlerine dahil edilmiştir.

3.3. Haşdi Şaabi

Haşdi Şaabi yapılanması, terör örgütü IŞİD ile mücadele zemininde hayat bulmuştur. Haşdi Şaabi, Irak topraklarında etki alanı oldukça geniş bir silahlı örgüt yapılanmasıdır. Diğer yandan IŞİD ile mücadelede gösterdiği etkin pozisyon kendisinin sadece bir silahlı

²⁸⁷ Aji Widiatmaja ve Fajria Hasta Rizqi, “The Rise of Non-State Actors in Globalization and Democratization Era: Terrorist Group versus State Actors,” *Jurnal Sentris Kelompok Studi Mahasiswa Pengkaji Masalah Internasional*, 2019.

²⁸⁸ Claudia Hofmann ve Ulrich Schneckener, “Engaging Non-State Armed Actors in State and Peace Building: Options and Strategies,” *International Review of the Red Cross* 93, 883 (Eylül 2011), <https://doi.org/10.1017/s1816383112000148>.

milis örgütü yapılanması olmaktan çıktığının kanıtıdır. Bu açıdan bakıldığında Irak'ta terörle ve bu özelde IŞİD ile mücadele dendiğinde devletin güvenlik kuvvetinin ordu ve polislerden daha etkili ve güçlü olduğu görülmüştür. Zaten diğer silahlı örgütlerden Haşdi Şaabi'yi ayıran en büyük özellik Irak Başbakanlığına resmi şekilde bağlı ve sorumlu olmasıdır. Bu durum Haşdi Şaabi'yi devlet dışı silahlı örgüt olmaktan çıkararak devlete bağlı silahlı bir yapılanma haline getirmiştir.

Haşdi Şaabi yapılanması kurumsal bir zemine oturtulduğundan başbakanın atadığı bir başkanı bulunmaktadır. Haşdi Şaabi'nin günümüzdeki başkanı Falih el-Feyyad'dır. El-Feyyad daha önceden eski Başbakan Haydar İbadi'nin Ulusal Güvenlik Danışmanlığı görevini yerine getirmiştir. Haşdi Şaabi'nin kuruluşundan itibaren kendi 2020 yılda gerçekleşen ölümüne kadar yapılanmanın Genelkurmay Başkanı Ebu Mehdi el-Mühendis olmuştur. Aslında o dönemlerde Haşdi Şaabi'nin defacto yöneticisi olduğu da söylenebilir. Haşdi Şaabi için kilit ikinci isim Irak Genelkurmay Başkanı Abdulaziz Fedek'tir; çünkü Mühendis'in ölümünden sonra yapılanmanın hareketlerinden sorumlu kişi olarak seçilmiştir ve hakkında çok bilgi olamamasına rağmen İran taraftarı oluşuyla meşhurdur.²⁸⁹

Yine belirtmek gerekir ki, İran Devrim Muhafızları Komutanlığı ve ona bağlı Kudüs Gücü Komutanlığı ile Haşdi Şaabi'nin saklanamaz bir yakınlığı vardır. İran Devrim Muhafızları Ordusuna bağlı vefat eden eski Kudüs Gücü komutanı Kasım Süleymani'nin, eğitim, lojistik ve operasyonel taktik gibi konularda Haşdi Şaabi'ye destek verdiği bilinmektedir. Bu nedenle Haşdi Şaabi için önemli olan Kasım Süleymani'nin halefi olarak Kudüs Gücü'nün başına İsmail Gani atanmıştır.²⁹⁰

Silahlı milis yapılanmalarının çatısı olan Haşdi Şaabi'yi terör gruplarından ayıran özelliği; önceden silahlı kuvvetler başkomutanı olan Irak başbakanına ilişkin alt bir kurum olan Ulusal Güvenlik Müsteşarlığına bağlıyken, sonra 26 Kasım 2016 tarihinde Irak Bakanlar Kurulunun çıkardığı karar neticesinde Haşdi Şaabi, Başbakanlığın sorumluluğunda

²⁸⁹ Selami Kökçam, "Irak'ta Devlet İçinde Devlet: Haşdi Şabi," *TRT Haber*, 8 Mart 2020, Erişim tarihi: 7 Temmuz 2021, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/irakta-devlet-icinde-devlet-hasdi-sabi-562458.html>.

²⁹⁰ BBC News, "İsmail Gani: Kasım Süleymani'nin Halefi, İran'ın Seçkin Kudüs Gücü'nün Yeni Komutanı Kimdir?," BBC News Türkçe, 7 Ocak 2020, Erişim tarihi: 20 Ağustos 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51018799>.

özerk kurum sayılmaktadır.²⁹¹ Bu yönüyle Haşdi Şaabi devletleştirilmiş bir silahlı milis yapılanması olarak karşımıza meşruiyet kazanarak çıkmaktadır.

Tüm bunlara ek olarak, Haşdi Şaabi yapılanması için Başbakanlığın ayırdığı özel bir bütçe de bulunmaktadır. Başbakanlık bütçesinden ayrılan özel gelir ile yapılanmaya bağlı kişiler ve gruplar maaş almakta, bunun yanında yapılanmanın hususi ihtiyaçları ve giderleri ayrılan bütçeden karşılanmaktadır. Haşdi Şaabi şemsiyesinin altına giren grupların mensuplarının elde edeceği bir başka ayrıcalık, gelecekte her ilin kendini müdafaası için kendi halkından oluşturulacak Ulusal Muhafız Gücü niteliğindeki “Haras el-Vatani” isimli güvenlik kuvvetine entegre olmaları olarak vadedilmektedir.²⁹² Bu açıdan bakıldığında, muhtemelen IŞİD’e karşı mücadelenin sona ermesiyle birlikte Haşdi Şaabi’ye bağlı milisler ve örgütler şehre geri akın edecektir. Yeni bulunan yasal statüleri ve siyasi etkileriyle, bu eski milislerden devlet onaylı paramiliter grupların gücü kuvvetle ihtimal artacaktır. Şimdilik Haşdi Şaabi, şehirde olmadıklarını iddia etse de Karakuş, Tikrit ve hatta Musul gibi birçok terörden arındırılmış Sünni bölgede faaliyet göstermektedir.²⁹³

Saddam Hüseyin sonrası dönemde ortaya çıkan birçok Sünni ve Şii devlet dışı silahlı örgüt Irak’ın istikrar kazanma çabasını yavaşlatıcı bir rol oynamıştır. Terör meselesi olarak IŞİD’in patlak vermesi ve Sistani’nin cihat çağrısıyla toplanan Haşdi Şaabi birlikleri Irak’ta neredeyse bütün Sünni devlet dışı silahlı örgütlerin sonunu getirmiştir. Bu durum, Irak’ta Haşdi Şaabi’nin hızla yükselmesine yol açmıştır. Buna ek olarak dönemin Başbakanı Adil Abdülmehdi, 1 Temmuz 2019 tarihinde Haşdi Şaabi şemsiyesi altındaki örgütlerin Irak’ın ordu ve polis güçleri saflarına entegre edilmesinin ilk adımı olan kararnameyi imzalamıştır.²⁹⁴ Yine de Haşdi Şaabi yapılanması altındaki örgütleri kontrol etmek neredeyse imkansızdır ve kontrolünün sağlanamadığı bu başı boş örgütler Irak’ın geleceğine yönelik açık bir güvenlik tehdidi olmaktadır.

Haşdi Şaabi ile ilgili; devletle ilişkisi, Iraklı Sünnilerle ilişkisi, insan hakları ihlalleri, savaş suçları ve zulümler gibi birtakım eleştiriler dünya basınında yaygın olarak dile

²⁹¹ Jack Watling, “After ISIS, Iraq’s Militias Face Another Fight: Legitimacy,” *The Atlantic*, 22 Aralık 2016.

²⁹² Bilgay Duman, “Irak’ın ‘dengesini Bozan’ Oluşum: Haşdi Şabi,” *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, 26 Ekim 2016, <https://orsam.org.tr/tr/irak-in-dengesini-bozan-olusum-hasdi-sabi/>.

²⁹³ Epic Analysis, “Basra’s Neglected Future,” *Enabling Peace in Iraq Center*, 27 Eylül 2017, Erişim tarihi: 18 Ağustos 2021, <https://www.epic-usa.org/basra-future/>.

²⁹⁴ Ali Mamouri ve Mehdi Khalaji, “Shia Leadership After Sistani Sudden Succession Essay Series,” The Washington Institute, 10 Eylül 2019.

getirilmektedir. Tüm bu endişe uyandırıcı eleştirilerin gerçek oluşu hem Irak'ı hem de Iraklı siyasileri zorlayıcı bir pozisyona ulaştırmıştır.²⁹⁵ Meselenin bu tarafından bakıldığında zararsız gibi görünen yapılanma kendi içinde yapısal ve işlevsel dengesizlikler ve problemler yaşamaktadır. Aslında içeriğindeki 40'ı aşkın silahlı milis grupla Haşdi Şaabi'ye bu gözle baktığımızda, Irak'ın güvenlik kanadının yeniden inşasında karşımıza çıkan sorunların benzeri varyasyonları yaşadığı fark edilmektedir.

Irak'taki silahlı gruplar ve terör örgütleri üzerine derin çalışmalar yaparak uzmanlaşmış yazar ve gazeteci Hişam Haşimi'nin Haşdi Şaabi tanımında; "Irak'ın farklı askeri ve polis ekollerini ve akımlarını içerdiğini ve askeri, mezhepsel, politik, etnik ve finansal bölümleri içeren çeşitli silahlı düzensiz gruplardan oluştuğunu belirtmiştir. Ayrıca Haşdi Şaabi'nin eğitimleri ve tecrübeleri hibrit savaş sistemine dayanmaktadır. Tek bir mezhepten oluşmaz, Şii ağırlıklıdır; fakat içerisinde Sünni ve Kuzey Irak bölgesinde yaşayan azınlık toplulukları barındırmakta olan toplama bir çatı örgüt yapılanmasıdır." ifadelerini kullanmıştır.²⁹⁶

Öyle ki, Haşdi Şaabi yapılanmasının altında birçok örgüt olduğu, bu örgütlerin bayraklarının, silahlarının, depolarının, savaşma stillerinin, coğrafi konumlarının, grupların mensubu milislerin yaş ortalamasının, bulundukları kamp veya kırsallarının, eğitimlerinin ve tecrübelerinin ne olduğunu hesaplamak çok zordur. Buna ek olarak, alt örgütlerin ideolojileri ve bağlı oldukları komuta merkezleri de farklı olduğundan Haşdi Şaabi bünyesinde iç karışıklık çıkmaya çok müsaittir.²⁹⁷ Buradan yola çıkarak, Haşdi Şaabi çatı yapılanmasının içinde emir komuta zincirinde sıkıntılar ve farklılık gösteren kalabalık gruplarda profesyonel eğitim ve teşkilatlanma sorunları yaşanacağı çıkarımı yapılabilmektedir.

²⁹⁵ Fanar Haddad, "Understanding Iraq's Hashd al-Sha'bi," *The Century Foundation*, 5 Mart 2018, Erişim tarihi: 27 Ağustos 2021, <https://tcf.org/content/report/understanding-iraqs-hashd-al-shabi/?agreed=1&session=1>.

²⁹⁶ Hişam Haşimi, "Haşdi Şabi: Sorunlar ve Çözümler," Uluslararası ve Stratejik Araştırmalar için Politika Oluşturma Merkezi, 30 Nisan 2018'den alıntı; Riyad, "Irak'taki Güvenlik...", 16.

²⁹⁷ Taylan Çökenoğlu, "Haşdi Şabi: Bölünme Süreci, Sonrası ve Olasılıklar," İran Araştırmaları Merkezi, 5, Mayıs 2020, Erişim tarihi: 20 Eylül 2021, https://iramcenter.org/hasdi-sabi-bolunme-sureci-sonrasi-ve-olasiliklar/?send_cookie_permissions=OK.

3.3.1. Haşdi Şaabi Yapılanmasının Zeminini Oluşturan Etmenler ve Irak'ın Şii Dini Mercii

Haşdi Şaabi'nin zeminini oluşturan etmenlere baktığımızda önce Irak'ın yeniden inşa sürecinden itibaren geçirdiği özellikle güvenlik ve askeri anlamdaki başarısızlıklarının ortaya çıktığı görülmektedir. Yukarıdaki başlıkta da belirtildiği üzere, Irak 2003 senesi sonrasında “demokratikleşme” adı altında girmek zorunda kaldığı devletin yeniden inşası aşamasında siyasi, askeri, ekonomik, çevresel ve sosyal dinamiklerinden birçok yara almıştır.

Geçmişte, Saddam Hüseyin ve Baas rejiminin hüküm sürdüğü topraklarda, rejimin yönetiminden rahatsız olan ve sistemin değişmesi gerekliliğini ifade eden iki farklı toplumsal kesim karşımıza çıkmaktadır. Bunlar Kürtler ve Şiilerdir. Saddam Hüseyin, bu iki toplum üzerinde Kürtlerin gündemi Baas partisini Şiilerinki kadar tedirgin etmediğinden Kürtleri kendi hallerine bırakmayı tercih etmiş, Şii isyanlarının üzerine giderek siyasi sistemde değişiklik yapmamalarına odaklanmıştır. Baas güvenlik güçleri, Kürt meselesini rafa kaldırılmış, güvenlik sorunu olarak algılanan Şii isyanlarını bastırmaya odaklanmıştır. Burada belirtmek gerekir ki, Şii ayaklanmalarının önderliğini İran tarafından eğitilmiş olan Bedir Tugayları üstlenmiştir.²⁹⁸ Irak'ın yeniden inşa aşamasında gerek güvenlik gerekse devlet işleyişi içerisinde siyasi istikrarın olmayışını fırsat bilen dış aktörler ülke üzerindeki güçlerini arttırmışlardır. Buradan yola çıkarak, İran ve ABD'nin Irak üzerindeki nüfuz yarışının başını çeken ülkelerden olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Haşdi Şaabi'nin oluşumu her ne kadar Sistani'nin cihat çağrısıyla başlamışsa da Haşdi Şaabi yapılanması içerisindeki en güçlü örgütler ve liderleri genellikle Tahran'a ve Ali Hamaney'e bağlılık gösteren muhafazakâr Şii İslamcılardan oluşmaktadır. Aslında dikkatle bakıldığında Haşdi Şaabi yapısı altındaki örgütlerde hizipleşme fark edilebilir. Haşdi Şaabi altındaki örgütlerden bir tarafı Irak'ın Büyük Şii Dini Mercii Ayetullah Ali Sistani'ye, diğer kesim İran'ın ruhani lideri Ali Hamaney'e ve başka bir taraf ise Iraklı Şii din adamı Mukteda el-Sadr'a bağlılık sözü vermiştir.²⁹⁹ Bununla beraber her bir taraf

²⁹⁸ Michael Rear, *Intervention, Ethnic Conflict and State-Building in Iraq: A Paradigm for the Post-Colonial State* (Routledge, 2008), 185.

²⁹⁹ Rahimi, “The Return of Moqtada...,” 10.

ötekinden ayrı ideolojiye sahip grupları bünyesinde barındırmaktadır.³⁰⁰ Bu da Haşdi Şaabi içinde yaşanan rakip bağılıklara sahip gruplaşmanın kesinleşmesi halinde örgütün kendi içinde bölünmelere ve çatışmalara açık, kırılğan bir yönünün olabileceğini düşündürmektedir.

Irak'ın büyük Şii dini mercii olan Ayetullah Ali Sistani, 13 Haziran 2014 tarihinde ülkeyi terör örgütü IŞİD'e karşı savunmak ve sivilleri ile kutsal mekanları korumak amacıyla sadece Şiileri değil tüm Iraklıları cihada çağıran fetvasını çıkararak temsilcisi Şeyh Abdülmehdi el-Kerbela'i'ye okutmuştur. Sistani'nin cihat çağrısı Iraklıları harekete geçirmiş, kısa süre içerisinde yaklaşık 90 bin gönüllü Şii silahlanarak Haşdi Şaabi yapılanması altında örgütlenmiştir. Öyle ki, Şii nüfusun ağırlıkta olduğu vilayetlerde yaşayan 18 ile 30 yaş arasındaki erkeklerin %75'inden fazlası gönüllü olarak Haşdi Şaabi yapılanmasına kaydolmuştur.³⁰¹ Böylelikle, Haşdi Şaabi yani "Halk Yığınları" ya da diğer adıyla "Halkın Seferberlik Kuvvetleri" ismini hak eder şekilde ortaya çıkmıştır. Haşdi Şaabi'nin doğuşuna sebep olan hususları içeren bahse konu fetvada yer alan önemli kısımlar kısaca aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Ayetullah Ali Sistani, dini lider olarak Irak toplumunun karar mekanizmasını etkilemesi, hem Şiiler için hem de diğer mezhepten ve dinden toplumlar için saygın bir din insanı olması bakımından önemli bir figürdür. Ulus aşırı bir etkiye sahip olan Şii dini lider Ayetullah Ali Sistani Irak'ın Necef şehrinde yaşamaktadır. Aslen İran'ın Meşhed şehrinde 1930 yılında dünyaya gelmiştir. Ali Sistani 1993 senesinde "Ayetullah Uzma"³⁰² unvanını kazanmıştır. Resmi kaynaklardan veri elde edilememesine rağmen Sistani'nin en çok takip edilen Şii dini mercii olduğu tahmin edilmektedir. Sistani, Irak'ta Saddam rejiminin devrilmesinden sonra seçimlerin desteklenmesi ve anayasaya saygılı toplum için rejim değişikliğini desteklemiştir. 2003'te Saddam yönetimden indirildiğinde Necef'teki Şii din adamları için meydana gelen boşluktan kaynaklanan daha fazla otorite talep edecekleri

³⁰⁰ Renad Mansour, "More Than Militias: Iraq's Popular Mobilization Forces Are Here to Stay," War on the Rocks, 3 Nisan 2018.

³⁰¹ Renad Mansour, "The Popularity of the Hashd in Iraq," Carnegie Middle East Center, 1 Şubat 2016.

³⁰² İlmi açıdan Şii alim ya da fakihlerden birinin veya birkaçının ötekilerden daha üstün ve kemal sahibi olduğu kanaati kabul görürse, bu üstün ilmi bilgiye sahip Şii fakih ya da alimlere verilen unvandır. İnsanların amel konularında şeri ve dini vazifelerini yerine getirirken Ayetullahi'l-uzma unvanlı kimselerin sözlerine göre hareket etmelerine "merci-i taklid" ya da "müctehid-i mukalled" denmektedir. Daha fazla bilgi için; Mehdi Muhakkık, "Âyetullah," TDV İslam Ansiklopedisi, 1991, 244.

ortam oluşmuştur. Ne var ki Sistani, yönetimdeki otorite boşluğunu fırsata çevirip daha fazla güç elde etme taraftarı olmamış ve demokratik devlet sistemi fikrini savunmuştur. Hatta Sistani din ve devlet işlerinin karıştırılmaması düşüncesiyle, İslami partilerin şeriat hukukuna dayalı sistemi uygulama girişimlerine karşıt bir tavır sergilemiştir.³⁰³ Tahran’da yürürlükte olan geleneksel Şii “velayet-i fakih” doktrinine karşılık Necef havzası Sistani önderliğinde yeni bir rakip konum yaratmıştır. Sistani sonrası dönemde Necef havzası ve Tahran arasındaki yarışın akıbetinin ne olacağı kestirilememektedir.

Günümüzde Irak’taki politik ve dini ortam geçmişte olduğundan çok daha fazla ön plana çıkmıştır. Zayıflamış kurumlar ve son on yılda Şii topluluğu içinde ortaya çıkan çoklu ve birbirine rakip güç merkezleri, Necef’teki baskın politika üzerinde büyük oranda etkiye sahiptir. Ayetullah Ali Sistani’den sonra, artık dini otoritenin baskın ve önde gelen bir önderi olmayabilir. Sadr için bu durum, Sistani’nin muhtemel vefatının ortaya çıkarabileceği boşluğu doldurmak için bir fırsat olmaktadır.³⁰⁴ Sistani’nin takipçileri sadece Irak veya İran coğrafyası ile sınırlı kalmamış, bütün dünyaya yayılan bir ağ oluşturmuşlardır. İşte bu nedenle, Irak ile İran arasındaki ilişkiyi ve güç savaşını incelerken Sistani’yi göz ardı etmemek faydalı olacaktır.

3.3.2. Haşdi Şaabi Yapılanmasının İçeriği

Yapılanmanın içerisinde 119 farklı grubun olduğu tahmin edilmektedir. Lakin güvenilir veriler olmadığından yapılanmanın içerisindeki örgütlerin net sayısı kaydedilmemiştir.³⁰⁵ Bu başlıkta Haşdi Şaabi yapılanmasının içerisinde bulunan örgütlerden mensup sayısı bakımından bilinen büyük ve orta büyüklükteki örgütleri anlatmakla beraber küçük örgütlerin isimleri verilmiştir. Haşdi Şaabi’ye bağlı olan örgütlerden aşağıdaki tabloda bilenen 44 tanesi verilmiştir; fakat bilinmeyen yerel örgütlerin de mevcut olduğu gözden kaçmamalıdır.³⁰⁶

³⁰³ Mamouri ve Khalaji, “Shia Leadership After...”

³⁰⁴ Ranj Alaaldin, “Could Muqtada Al-Sadr Be the Best Hope for Iraq and the Region?,” *Brookings*, 21 Ağustos 2017, Erişim tarihi 22 Ağustos 2021, <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2017/08/21/could-muqtada-al-sadr-be-the-best-hope-for-iraq-and-the-region/>.

³⁰⁵ International Crisis Group, “Iraq’s Paramilitary Groups...,” 3-4.

³⁰⁶ Bilgay Duman ve Göktuğ Sönmez, “Irak Bağlamında Etkili Bir Devlet Dışı Silahlı Aktör: Haşdi Şaabi ve Artan Nüfuzunun Sonuçları,” *Ortadoğu’da Devlet Dışı Silahlı Aktörler: Terör Örgütleri – Milisler – Vekil Güçler* (İstanbul: SET Vakfı İktisadi İşletmesi, 2019).

Haşdi Şaabi yapılanmasında geçen örgüt isimlerinden bazıları yerel ve milis sayısı az olanlar, bazıları ise çeşitli bölgelere konumlanmış milis sayısı çok olan gruplardır. Büyük örgüt ismiyle verilmiş kümede yer alan Bedir Örgütü (Bedir Tugayları), Ketaib Hizbullah, Asaib Ehlil Hak örgütü ve Saray el-Selam (Barış Tugayları) ve diğer büyük örgütler ortalama 120 ile 140 bin arasında silahlı milis gücünü elinde bulundurmaktadır.³⁰⁷ Genel olarak, İran yanlısı gruplar ve Sadr Saray el-Selam, Haşdi Şaabi içinde uygun askeri atamalara sahip büyük askeri birimlerdir.³⁰⁸

Bilindiği kadarıyla toplam en büyük milis gücüne sahip olanlar sırasıyla bu örgütlerdir. Bu örgütlerin çoğu bahsettiğimiz üzere 2003-2011 seneleri arasında gün yüzüne çıkmış devlet dışı silahlı ve İran destekli örgütlerdir. Bunlar çatışma sahasında nispeten daha iyi eğitilmiş, güçlü ve tecrübeli gruplardır. Bu örgütlerin faaliyetlerini yansıttıkları güncel ve etkin medya ağları bulunmaktadır, sosyal medyada aktiflerdir. Bu kapsamlı örgütler, 2011 senesinde ABD'nin Irak'tan çekilme kararı öncesinde ABD ve koalisyon varlığına karşı çıkmakla kalmamış, İran Devrim Muhafızları Ordusu tarafından özel eğitim ve teçhizat desteği almışlardır. Bunun karşılığında örgütün üyelerinin dine başvurarak hallettikleri hukuki meselelerinde İran'ın Dini Lideri Ayetullah Ali Hamaney'i takip etmeyi seçtikleri görülmüştür.³⁰⁹

İlk sıradaki *Bedir Örgütü* veya eskiden Bedir Tugayı olarak bilinen ismiyle Bedir Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Teşkilatı, Irak ve Suriye'de faaliyet gösteren bir Şii milis örgütüdür. Bedir Örgütü, Güney Irak'ta ayrı bir Şii bölgesi oluşturulmasını savunmaktadır ve İran ile yakın müttefik olmakla beraber, İran'dan fon ve destek almaktadır. Bedir Örgütü, daha önce İslam Devrimi Yüksek Konseyi (İDYK) olarak bilinen bir Şii siyasi partisi olan Irak İslam Yüksek Konseyi'nin (İİYK) milis kolu olarak kurulmuştur. 2012 yılında, Bedir Örgütü, Irak İslam Yüksek Konseyi'nin ulustan ayrılmaya çalışmasının ardından İran ile bağlarını sürdürebilmek için Irak İslam Yüksek Konseyi'nden ayrılmıştır.³¹⁰ Örgüt ilk olarak Irak İslam Yüksek Konseyi kapsamında Abdülaziz el-Hekim liderliğinde 1982 yılında

³⁰⁷ András Derzsi-Horváth, Erica Gaston ve Bahra Salih, "Who's Who: Quick Facts About Local and Sub-State Forces," *The Global Public Policy Institute*, 16 Ağustos 2017, Erişim tarihi: 24 Eylül 2021, <https://www.gppi.net/2017/08/16/quick-facts-about-local-and-sub-state-forces>.

³⁰⁸ Mona Alami, "What Future for Iraq's PMU?," King Faisal Center for Research and Islamic Studies (KFCRIS), 2018, 12-13.

³⁰⁹ Hassan Abbas, "The Myth and Reality of Iraq's al-Hashd al-Shaabi (Popular Mobilization Forces): A Way Forward" (Jordan: Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) Amman Office, Eylül 2017).

³¹⁰ Center for International Security and Cooperation, "Mapping Militants Profile Index," Stanford University, 2021, <https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles>.

kurulmuş İran merkezli askeri ve istihbarat birimidir.³¹¹ İran Devrim Muhafızlarının bu örgütün kurulmasında ve daha sonra eğitilmesinde büyük katkısı olduğu bilinmektedir. Örgüt, İran ile Irak arasındaki 1980’den 1988’e kadar süren savaş sırasında ve İran-Irak savaşı ardından gelen Saddam döneminde rejim karşıtı silahlı eylemler düzenlemiştir. Bedir Tugaylarının Bedir Örgütüne evrilme süreci Bedir Tugaylarını İİYK’nin askeri kanadı olarak kullanımını durdurmasıyla başlamış, devamında siyasete atılmayı seçen örgüt Bedir Örgütü ismini alarak partileşmiştir. Birçok yerde şubesi olan örgütün merkezi Bağdat’tadır. 2008 senesinde İİYK’den ayrılmasıyla 2010 ve 2014 Irak parlamento seçimlerine katılmıştır; Bedir Örgütünün Başkanı Hadi el-Amiri 2018 seçimlerine el-Fetih listesini hazırlamıştır.³¹² Aynı zamanda Fetih Koalisyonunun da lideri konumunda olan Hadi el-Amiri 2020 senesine kadar görevini sürdürmüş, Amiri istifasının ardından kendi yerine Abdülkerim Yunus Aylan’ın geçmesini talep etmiştir.³¹³

2014 senesinde dönemin başbakanı Haydar el-İbadi tarafından Bedir Örgütü lideri İçişleri Bakanlığı görevi için düşünülmüş, lakin sonra vazgeçilmiştir. Diğer taraftan örgüt içerisinde aynı mevkîe Muhammed Gabban atanmıştır. Söz konusu örgüt Irak siyasetinde kendine politik bir imaj çizmiş olsa da aslında askeri kanadını hiç boş bırakmamıştır. Askeri yönü ile Bedir Örgütü, Irak’ın en eski devlet dışı silahlı örgütlerinden ve şimdi dağılmış olan Mehdi Ordusu zamanına dayanan Şii milis örgüttür. Irak’ın en eski ve köklü silahlı grubu olması hasebiyle diğer silahlı örgütlerden daha büyük milis güce sahiptir. Tuzhurmatu, Amirli, Diyala, Kerkük ve çevresi ile Selahaddin örgütün etkisinin bulunduğu bölgelerdendir.³¹⁴ Bedir Örgütü Irak devletine entegredir, ancak özerk olarak da hareket etmektedir. Örgüt, ülkedeki birçok cepheyi komuta etmesi ve cephelerde aktif faaliyet göstermesiyle Irak’ın en güçlü milis örgütüdür. Bedir Örgütü, İran ile güçlü bağlarını korurken ABD ile askeri iş birliği yapmaktadır. Bu yönüyle örgütün uluslararası ilişkiler kurmaktan kaçınmadığı görülmektedir.³¹⁵

³¹¹ International Crisis Group, “Shiite Politics in Iraq: The Role of the Supreme Council,” *Middle East Report*, 15 Kasım 2007.

³¹² Watheq Al-Sadoon, “Irak Parlamento Seçimlerine İlişkin Basra Dinamikleri,” Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, 9 Mayıs 2018, Erişim tarihi: 15 Nisan 2021, <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-parlamento-secimlerine-iliskin-basra-dinamikleri/>.

³¹³ Haydar Karaalp, “Irak’ta Şii Milis Komutan Hadi Amiri, Milletvekilliğinden İstifa Etti,” Anadolu Ajansı, 6 Haziran 2020, Erişim tarihi: 17 Mayıs 2021, <http://aa.com.tr/tr/dunya/irakta-sii-milis-komutan-hadi-amiri-milletvekilliginden-istifa-etti/1867585>.

³¹⁴ Duman, “İŞİD Sonrası Irak’ta...,” 14-15.

³¹⁵ Alaaldin, “Containing Shiite Militias...,” 4.

Bedir Örgütü, Bağdat'ta ABD suikastı sonucu 3 Ocak 2020 tarihinde İran Devrim Muhafızları Ordusunun ilişkisi Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani ve Irak Haşdi Şaabi Başkan Yardımcısı Ebu Mehdi el-Mühendis ölmeden önce³¹⁶ Haşdi Şaabi'nin ana isimleriyken ortak operasyonlar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Bedir Örgütü'nden türemiş ve Bedir'in alt bir kolu olarak devam eden Musa Kazım Alayı bulunmaktadır. Bu örgüt Muhammed Naci Muhammed öncülüğünde Bağdat'ta kurulmuştur.³¹⁷ Bedir Örgütüne ait "al-Ghadeer" isimli televizyon kanalı da örgütün amaçları doğrultusunda faaliyet göstermektedir.

Listenin ikinci sırasında *Ketaib Hizbullah* bulunmaktadır. Irak Hizbullahı gibi bir silahlı örgüt versiyonudur. Lübnan Hizbullah'ın bu örgütü kurduğu bilinmektedir. Ketaib Hizbullah örgütünün lideri tam olarak bilinmemekle beraber Irak Hizbullahı Genel Sekreterliğini yürüten Vasık el-Battat örgütün başkanıdır.³¹⁸ Kasım Cezayiri ise Ketaib Hizbullah örgütünün operasyon komutanıdır.³¹⁹ Vasık el-Battat, Sünnilere karşı sert tutumuyla tanınmıştır. 2014-2018 yılları arasında Irak Başbakanı olan Nuri el-Maliki, Battat'a "Muhtar Ordusu" adında radikal bir örgüt kurduğu için tutuklama kararı çıkartmıştır. Muhtar Ordusu üzerinden Battat Suudi Arabistan'ı tehdit etmiş; hatta Suudi Arabistan'a yapılan saldırılardan bazılarını kabul etmiştir.³²⁰ İşte bu örgüt, IŞİD'in ortaya çıkmasından itibaren isim değiştirerek Ketaib Hizbullah olmuştur.

Ketaib Seyyid Şüheda, Nucebba Hareketi ve Ketaib İmam Ali örgütleri ile Ketaib Hizbullah örgütü birbirlerine yakın durmaktadırlar. Ayrıca örgüt, Devrim Muhafızları ve Lübnan Hizbullahı'na yakın bağlarını hala korunmakta ve onlardan eskiden para ve silah edinirken şimdilerde eğitim desteği almaktadır. Ketaib Hizbullah örgütünün İran ile bağlantıları kuvvetlidir. Ketaib Hizbullah örgütü, İran'ın dini lideri ve velayet-i fakih olarak

³¹⁶ Kasım Süleymani ve Ebu Mehdi el-Mühendis'in ölümü hakkında detaylı bilgi için: Bilgay Duman ve Mehmet Alaca, "Kasım Süleymani ve Ebu Mehdi El-Mühendis'in ABD Tarafından Öldürülmesi ve Yansımaları," Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, 4 Ocak 2020, Erişim tarihi: 20 Ocak 2021, <https://orsam.org.tr/tr/kasim-suleymani-ve-ebu-mehdi-el-muhendisin-abd-tarafindan-oldurulmesi-ve-yansimalari/>.

³¹⁷ Duman, "IŞİD Sonrası Irak'ta...", 14-15.

³¹⁸ Ali Mamouri, "Irak'ta Din Adamlarına Bağlı Milislerin Yükselişi," Al-Monitor: The Pulse of the Middle East, 22 Temmuz 2013, Erişim tarihi: 17 Eylül 2021, <https://www.al-monitor.com/tr/contents/articles/originals/2013/07/shiite-cleric-militias-iraq-fears.html>.

³¹⁹ Carl Anthony Wege, "Urban And Rural Militia Organizations In Syria's Less Governed Spaces," *Journal of Terrorism Research* 6, 3 (29 Eylül 2015), 45.

³²⁰ Duman ve Sönmez, "Irak Bağlamında Etkili Bir Devlet Dışı Silahlı Aktör..."

anılan Ali Hamaney'i takip eder ve ona bağlılık yemini vermiştir.³²¹ Bu durum Irak devletinin yeniden inşa sürecinde Irak birlik ve bütünlüğünü sağlama noktasında sorun çıkarabilecek potansiyele sahiptir.

Üçüncü olarak tanıtılan *Asaib Ehlil Hak* örgütünün doğuşu Mehdi Ordusu'na kadar ulaşmaktadır. Mukteda el-Sadr liderliğindeki Mehdi Ordusu 2008 senesiyle beraber eylemlerini sonlandırmış; fakat bu sonlandırılmayı kabul etmeyen örgüt üyeleri tarafından farklı bir adla yeniden canlandırılmıştır. Muhammed Sadık el-Sadr'ın talebelerinden Kays el-Hazali, *Asaib Ehlil Hak*'ın lideridir.³²² Mehdi Ordusu dağılırken Kays el-Hazali önderliğinde grubun etkin aktörlerinden Ekrem el-Kaabi, Abdulhadi el-Darraci, Laith el-Hazali ve Muhammed el-Tabatabai, *Asaib Ehlil Hak* örgütünde yer almıştır.³²³ Lübnan Hizbullahı lideri Hasan Nasrallah ile yakın ilişkileri bahsi geçen hocanın talebeleri olmalarından kaynaklanmaktadır.³²⁴

Asaib Ehlil Hak 2008 yılından itibaren faaliyet göstermeye başlamış, 2014 senesinde IŞİD sorununun patlak vermesiyle bu sorunu aşma adına mücadeleye katılmıştır.³²⁵ İslami milliyetçi muhalefet grubu olarak yeni bir potansiyele ulaşmıştır. Kays el-Hazali liderliğinde İran'dan destek alan ve Maliki'nin kolaylaştırması altında *Asaib Ehlil Hak*, imajını siyasi ve dini bir örgüt olarak yeniden şekillendirmiştir. Bu örgütün hayır ve dini hizmetlerinin büyümesi, İran tarafından yönetilen çok katmanlı bir etki stratejisini göstermektedir. İran finansmanına yönelik inkâr edilemez bağlantıları ve İran'daki din adamlarının yönetimine olan dini bağlılıkları, kuruluşundan bu yana *Asaib Ehlil Hak* örgütünü karakterize etmiştir. Kurumun kamusal görünümü değişse bile altında yatan motivasyonlar, ilkeler ve destek kaynakları değişmemiştir.³²⁶

Irak milliyetçiliğini önemseyen bu örgüt diğerlerine nazaran daha radikal ve şiddete eğilim gösteren hareketleriyle anılmaktadır. Şiilerin yoğunlukta olduğu Irak'ın güney

³²¹ Dylan O'Driscoll ve Dave van Zoonen, "The Hashd Al-Shaabi and Iraq Subnationalism and the State," *The Middle East Research Institute*, Mart 2017, 22.

³²² American Enterprise Institute, "The Qayis Al-Khazali Papers," AEI, 10 Ekim 2019, Erişim tarihi: 17 Eylül 2021, <https://www.aei.org/the-qayis-al-khazali-papers/>.

³²³ Sam Wyer, "The Resurgence of Asa'ib Ahl Al-Haq," *Institute for the Study of War* Aralık 2012, 6.

³²⁴ Mehmet Şahin ve Murat Tınas, "Lübnanlı Şiilerin Liderliğinden Bölgesel Aktörlüğe: Hasan Nasrallah," in *Portreler: Ortadoğu'nun Kilit Taşları* (Kopernik, 2020), 173–99.

³²⁵ Cenk Tamer, "İran'ın Suriye'deki Güvenlik Stratejileri," içinde *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* (der. Mehmet Seyfettin Erol, 2018).

³²⁶ Wyer, "The Resurgence of Asa'ib...", 27.

kesimindeki dokuz vilayette, Bağdat ve Tuzhurmatu çevresinde ve Diyala’da Asaib Ehlil Hak’ın güçlü olduğu görülmektedir. Aslında buradan bakıldığında örgüt, Necef, Basra, Musenna ve Kerbela gibi özellikle Şiiler için önem arz eden kutsal yerlerin korunması konusunda hassasiyet göstermektedir.³²⁷ Asaib Ehlil Hak milis grubunun, güncel ve aktif kullanılan internet üzerinden medya hesabına ve “Al-Ahad” isminde TV kanalına sahip olduğu bilinmektedir.

Dördüncü sıradaki *Saray el-Selam* diğer bir adıyla Barış Tugayları, Mehdi Ordusu’nun dağılmasından sonra meydana gelen örgütlerdendir. Nitekim Mehdi Ordusu’nun lideri Mukteda el-Sadr’ın öncülüğünde toplanan bir grup olduğundan Ordu’nun yeniden doğuşu şeklinde yorumlanabilir.³²⁸ Saray el-Selam örgütü parlamentodaki Sadr Hareketi’nin askeri kolunu ihtiva etmektedir. Örgütün askeri kolunun operasyonlarını yöneten isim Seyid el-Riyad olarak geçmektedir. Saray el-Selam örgütü, Ayetullah Ali Sistani’nin IŞİD’e karşı cihat çağrısı neticesinde kutsal mekanları koruma amacıyla kurulmuştur; ama Mehdi Ordusu’nun devamı olarak nitelendirilen örgüt aslında 2003 senesinde Irak’ın ABD tarafından işgaline yanıt olarak meydana gelmiştir. Sadr Hareketi, Batı karşıtı olarak görülmektedir ve bu yolda Irak işgali sırasında ABD güçlerine karşı sayısız saldırı gerçekleştirmiştir. Mukteda el-Sadr desteğini, Sadr Hareketi’ni kuran ve 1999 yılında suikaste uğrayan babası Ayetullah Muhammed Sadık el-Sadr sayesinde toplamıştır.³²⁹

Saray el-Selam, muhafazakâr İslam’dan büyük ölçüde etkilenen bir Şii Irak milliyetçiliğini takip etmektedir; daha da önemlisi Irak milliyetçiliğine odaklanması nedeniyle dış etkilere karşı duruş sergilemektedir. Buna ek olarak, Mehdi Ordusu daha önce diğer partilerle çatışmış ve mezhepçilik sergilemiştir.³³⁰ Mukteda el-Sadr, partisinde haklarından mahrum bırakılmış tüm Iraklılara kucak açan ve onları koruyan bir imaj yaratsa da daha ziyade Şii alt sınıfın temsilcisi olarak görülmektedir.³³¹ Saray el-Selam örgütü kutsal sayılan mabetleri ve yerleri IŞİD’e karşı savunarak Samarra, Kerbela, Bağdat ve Necef gibi vilayetlerde ibadet yerlerinin muhafazasını sağlamıştır.

³²⁷ Duman, “IŞİD Sonrası Irak’ta...,” 16.

³²⁸ Benedict Robin D’Cruz ve Renad Mansour, “Making Sense of the Sadrists: Fragmentation and Unstable Politics,” *Foreign Policy Research Institute*, Mart 2020.

³²⁹ Juan Cole, “The United States and Shi’ite Religious Factions in Post-Ba’thist Iraq,” *The Middle East Journal* 57, 4 (2003), 543–66.

³³⁰ O’Driscoll ve Zoonen, “The Hashd Al-Shaabi and Iraq...,” 21.

³³¹ Alaaldin, “Could Muqtada Al-Sadr...”

Beşinci büyük örgüt olan *Horasan Tugayları*, “Horasani” olarak anılır ve Horasan Ordusu ismiyle de bilinmektedir. İran’ın yine IŞİD saldırılarına dur demek amacıyla hızlı şekilde hazırladığı bir diğer örgüttür. “Horasani Tugayları”, Horasan Seyyidlerine (Seyyed Horasani) itaat eden kuvvetler manasına gelmektedir. Buradaki “Horasan Seyidi” kelimesi, İran ruhani lideri Ayetullah Ali Hamaney’e bir gönderme yapma amaçlıdır. Bu örgütün Hamaney’e bağlılık yemini ettiği gerçeği şaşırtıcı olmayacaktır. Bir noktayı atlamamak gerekir ki, Horasan Tugayları ile İran Devrim Muhafızlarının resmi logosu aynı seçilmiştir. Askeri kimliğe sahip İranlı Hacı Hamid Takavi, Horasan Tugayları örgütünün kurucusudur; şu an Seyyid Ali Yaseri örgüt lideri olarak bilinmektedir. Öte yandan, ön planda olan ve örgütün saha operasyonlarını koordine eden kişi Hamid Cezayiri olarak bilinmektedir. Hacı Ebu Hasan İbrahimi ise, örgütün operasyonlarını yöneten Operasyon Kuvvetleri Komutanı olarak bilinmektedir.³³²

Horasan Tugayları’nın merkezi Süleymaniye’deki Kadir Kerem bölgesindedir. Bu bölgenin merkez seçilmesindeki avantajı hem Süleymaniye’ye hem de Tuzhurmatu’ya olan yakınlığıdır. Böylelikle lojistik yardım ve eğitimlerin verilmesi önemli vilayetlere yakınlığı bakımından kolaylık sağlamıştır. Ayrıca Kadir Kerem yolu İran’ın örgüte ve onun üzerinden Haşdi Şaabi’ye yardım etmesini kolaylaştırmaktadır.³³³

Horasan Tugayları, Irak’ın güney ve orta kesimlerinden gelen Şii gönüllü milislerden oluşmaktadır. Bunun yanında Horasan Tugaylarını, iki ay kadar kısa bir sürede örgütlenme kapasitesine sahip olması ve çeşitli operasyonlara katılacak kadar güç toplaması diğer Şii milis örgütlerden ayırmaktadır. Örgütün kırmızı çizgisi olarak belirlediği hususlar; IŞİD’in Samarra’ya girmesini engellemek, IŞİD’in Kerbela ve Necef gibi Şiiler için kutsal şehirleri ele geçirmesini önlemek, Bağdat’ı muhafaza etmek ve IŞİD’i tamamen Irak’tan temizlemektir.³³⁴ Bu örgütün Irak ulusal ordusuyla iş birliği yaptığına dair güvenilir bir kayıt bulunmamaktadır. Medya ve sosyal bağlara bakılacak olursa, örgütün beş farklı dil seçeneği sunduğu, aktif ve güncel “Alkhorasani” adında³³⁵ internet sayfası bulunmaktadır.

³³² Duman, “IŞİD Sonrası Irak’ta...,” 17.

³³³ *Age*. s. 17.

³³⁴ Abbas Qaidaari, “Iran’s New Group in Iraq: Saraya al-Khorasani,” *Al-Monitor: The Pulse of the Middle East*, 9 Ocak 2015, Erişim tarihi: 21 Ağustos 2021, <https://www.al-monitor.com/originals/2015/01/iran-iraq-saraya-al-khorasani.html>.

³³⁵ Horasan Tugayları’nın yayınlarını paylaştığı web sitesini <https://www.alkhorasani.com/> adresinden bulabilirsiniz. Erişim tarihi: 19 Ağustos 2021.

Haşdi Şaabi bünyesindeki büyüklük bakımından altıncı sırada olan *Ketaib Seyyid el-Şüheda* örgütünün başındaki liderin ismi Hacı Ebu Ala, liderin sağ kolunun ismi ise Ahmed el-Musevi'dir.³³⁶ Falih el-Gazali, Nuri Maliki döneminde Hukuk Devleti Koalisyonunda bulunan Direniş Vefa Partisi bünyesinde parlamentoda milletvekilliği yapmıştır.³³⁷ Bu ismin Amirli'de Ketaib Seyyid el-Şüheda örgütünde çatışmalara katıldığı ifade edilmiştir. Keza sonrasında, Falih el-Gazali'nin örgütün resmi sözcüsü olduğu açıklanmıştır. Bu örgütün 2013 senesinde Ketaib Hizbullah ile Bedir Örgütü tarafından Basra'da kurulma nedeni Suriye'de çatışmaktır. Bu sebeple örgütün, Ketaib Hizbullah ile güçlü bağı olduğu söylenebilir.³³⁸ Lübnan Hizbullahının askeri kurucu lideri Hacı İmad Muğniye ile Abbas el-Musevi'nin 1992 senesinde İsrail'deyken öldürülmesi nedeniyle örgüt onların mirasını yaşatma niyetindedir.³³⁹ Ketaib Seyyid el-Şüheda örgütü de İran'ın dini lideri Ayetullah Ali Hamaney'e bağlılık sözü vermiştir. Bu örgütün "Saidshuhada" isminde güncel haberlerini yayınladığı web sitesi³⁴⁰ bulunmaktadır.

Ebul Fadıl Abbas Tugayı, Haşdi Şaabi bünyesinde bulunan bir diğer büyük çaplı örgüttür. Örgütün merkezi Hz. Abbas'ın mezarının ve mescidinin bulunduğu Kerbela vilayetindedir. Ebul Fadıl Abbas Tugayı merkezini kurmayı tercih ettiği yer bakımından "İmam Abbas Tugayı" olarak da anılmaktadır. İmam Abbas'ın türbe muhafızları tarafından meydana getirilen bir örgüttür. Ebul Fadıl Abbas Tugayı'nın liderinin kim olduğu net bilinmemekle beraber örgütün ordusunun başında olan için Şeyh Maytem el-Zeydi'nin ismi geçmektedir.³⁴¹ Amirli vilayetinde örgütün yönetim sorumluluğunu Ebu Fadıl Abbas yürütmektedir. Örgütün aynı isimle iki farklı ülkede bulunmasına karşın eylemlerinin aynı koldan ilerlemediği belirtilmelidir, fakat iki örgüt birbiriyle irtibatlı faaliyetler içerisinde olduğu ve bağlantılı oluşumlar oldukları bilinmektedir.³⁴²

³³⁶ Michael Knights, "Profile: Kataib Sayyid al-Shuhada," The Washington Institute, 3 Mayıs 2021, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/profile-kataib-sayyid-al-shuhada>.

³³⁷ Stanford, "Kata'ib Sayyid al-Shuhada," *Mapping Militant Organizations*, Erişim tarihi: 17 Eylül 2021, https://stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/print_view/629.

³³⁸ Mustafa Yetim, "Şiddet Eğilimli ve Direniş Temelli Şii Aktivizmi: Hizbullah'ın Fikirsal ve Örgütsel Zemini," *Turkish Journal of Middle Eastern Studies* 2, 2 (2015), 81.

³³⁹ Duman ve Sönmez, "Irak Bağlamında Etkili Bir Devlet Dışı Silahlı Aktör..."

³⁴⁰ Haşdi Şaabi şemsiyesi altındaki örgütlerden Ketaib Seyyid el-Şüheda'nın web site adresi: <http://www.saidshuhada.com/>. Erişim Tarihi: 19 Ağustos 2021.

³⁴¹ Mehmet Kılıç, Mustafa Gök ve Ghulam Farooq Keskin, "Kuruluşundan Günümüze Irak'ın Şii Milis Gücü Haşdi Şabi," *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi* 2, 1 (2018), 62.

³⁴² Duman ve Sönmez, "Irak Bağlamında Etkili Bir Devlet Dışı Silahlı Aktör..."

Ketaib İmam Ali, Haşdi Şaabi içerisinde yer alan örgütler arasındadır. Bu örgütün lideri olan Hacı Şibil el-Zeydi, Ketaib Hizbullah ve Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani ve Irak Haşdi Şaabi Başkan Yardımcısı Ebu Mehdi el-Mühendis ile iyi ilişkileri olduğu bilinmektedir. Bu örgütün en çok etkinlik gösterdiği yer Tuzhurmatu ve civarındır; ama diğer bölgelerde de çatışmaya katılmaktadır.³⁴³ Ketaib İmam Ali örgütünün sahip olduğu “kt-im-Ali” internet sitesi³⁴⁴ örgütün yayınlarını paylaştığı bir platform olarak hizmet vermektedir.

2021 senesinin Ağustos ayında Türkiye’yi tehdit eder bir tavırdaki yayınladığı Türkçe video³⁴⁵ ile gündemde bomba etkisi yaratan ve özellikle Türklere adını bu şekilde duyurmuş olan Haşdi Şaabi yapılanmasının alt gruplarından biri *Hareket el-Nucebba*, diğer bir deyişle Nucebba Hareketi’dir. Şeyh Ekrem el-Kaybi bu örgütün lideridir. Şeyh Ekrem el-Kaybi, Mehdi Ordusu dağılmadan bir sene öncesine kadar yani 2007 senesine değin Mehdi Ordusu’nun en başarılı ve ismini duyurmuş komutanlarından. El-Kaybi, Mehdi Ordusu’nun dağılması ardından önce Asaib Ehlibi Hak sonra Irak Hizbullahı örgütlerine dahil olmuştur. Irak Hizbullahına dahil görünse de kendi örgütünü kurmuştur ve bağımsız faaliyet göstermektedir. Nucebba Hareketi, Bağdat ve civarlarında, Babil ve Samarra’da güçlü şekilde etkinlik kaydetmektedir.³⁴⁶ Bu örgüt eylemlerini “Alnujaba” isimli internet sitesinden paylaşmaktadır. Öte yandan, Irak’ta örgütün “Al-Nujaba TV” adıyla televizyon kanalı³⁴⁷ da bulunmaktadır.

Ninova Muhafızları önceki ismiyle Haşdi el-Vatani olarak bilmektedir. Bu örgütün kurucusu Musul vilayetinin 2014 senesindeki Eski Valisi Athil el-Nuceyfi’dir. Ninova Muhafızları ağırlıklı olarak Sünni milis örgütüdür. Örgütün kuruluşuna Türkiye ve Kürdistan Demokrat Parti (KDP) destek çıkmıştır.³⁴⁸ Kuruluşu sırasında yardım gördüğü güçler göz önünde bulundurulduğunda İran yansılı olmadığı ve Şii milise sahip örgütlerden

³⁴³ Duman, “İŞİD Sonrası Irak’ta...,” 17.

³⁴⁴ Ketaib İmam Ali örgütünün web sitesine erişim sağlanırken hata ver de <http://www.kt-im-ali.com/> örgütün kullandığı web adresidir.

³⁴⁵ Nucebba Hareketi’nin Irak’taki Türkiye varlığına karşıt yayınladığı tehditkar videoya ve videonun yorumlanmış olduğu habere ulaşmak için: Mehmet Alaca, Haşdi Şabi’ye Bağlı Grup, Türkçe Video ile Türkiye’yi Tehdit Etti: Türkiye ile İran Arasındaki Rekabet Hali Irak’ta Çok Daha Sert Karşılık Bulacak, Cihat Arpacık Röportajı, *Independent Türkçe*, 11 Ağustos 2021, Erişim tarihi: 12 Ağustos 2021, <https://www.indyturk.com/node/397876/haber/ha%C5%9Fdi-%C5%9Fabiye-ba%C4%9F1%C4%B1-grup-t%C3%BCrk%C3%A7e-video-ile-t%C3%BCrkiyeyi-tehdit-etti-t%C3%BCrkiye-ile-i%C3%BCCC%87ran>.

³⁴⁶ Duman ve Sönmez, “Irak Bağlamında Etkili Bir Devlet Dışı Silahlı Aktör...”

³⁴⁷ Nucebba Hareketi’nin <http://www.alnujaba.tv/> adresli TV kanalına erişim sağlanamamaktadır.

³⁴⁸ O’Driscoll ve Zoonen, “The Hashd Al-Shaabi and Iraq...,” 24.

başka bir yelpazede bulunduğu anlaşılmaktadır. Ninova Muhafızları, gerek Türkiye’den gerekse Sünni Körfez ülkelerinden finansman destek almaktadır. Türkiye aynı zamanda bu örgüte askeri eğitim sağlamaktadır. Örgütün lideri olan Nuceyfi’nin Türkiye iyi sıkı bağları olduğu, Musul vilayetinin kurtarılmasında ve Ninova’nın geleceği konusunda Türkiye’nin katkısı olduğunun altını çizmesinden bellidir.³⁴⁹ Ninova Muhafızları örgütü, devlet dışı silahlı örgüt sıfatından kurtulmak için 2016 senesinde Haşdi Şaabi yapılanmasına katılarak meşruiyet kazanmıştır.

Abbas Tümeni de İran tarafından kontrol edilmeyen bir başka Haşdi Şaabi’ye bağlı örgüttür. Irak’ın en yüksek Şii dini mercii olan Ayetullah Ali Sistani’nin fetvası üzerine kurulmuş bu örgüt, Sistani’ye bağlıdır. Örgüt, milliyetçi değerlere sahiptir ve Irak’ın devlet yapılanmasını desteklemektedir. Haşdi Şaabi içerisindeki en eğitilmiş ve donanımlı örgütlerden biridir.³⁵⁰ Şii dini mekanlarını, türbelerini koruma amaçlı kurulan örgütlerdendir. Sistani’nin görüşüne göre Abbas Tümeni’nin hiçbir siyasi kanatla bağlantısı yoktur. Sadece ordu komuta zincirini takip eden, hükümet yanlısı ve dış aktörlerle ilişkisi olmayan bir örgüttür. Örgüt, teçhizat ve eğitim ihtiyaçlarını Irak ordusundan almaktadır. Şii tabanlı bir örgüt olmasına rağmen çok sayıda Sünni milise de sahiptir.³⁵¹ Bu nedenle Irak’ın birlik, beraberliğini destekledikleri ve devletin yönetim yapılarını ve otoritesinin sağlamlaştırılması taraftarı oldukları bilinmektedir. Ülkedeki birlik ve beraberliğe biçtikleri değer bakımından Irak ordusuna dahil edilmeleri önem taşımaktadır.

Ali el-Ekber Tugayı örgütü, Sistani fetvası ardından 2014 senesinde kurulan ve kendine Şii dini merkezleri koruma misyonu yüklemiş olan örgütlerdendir. Örgütün 18 bin ile 20 bin arasında milis üyesi bulunmaktadır.³⁵² Kuruluşundan sonra Irak ordusu ile hareket etmeyi tercih etmiştir. Bu yönüyle Irak ordusunun harekât kuvvetlerinden biri olduğu söylenebilir. Ali Ekber Tugayı’nın milliyetçi ve Irak birliğine sahip çıkan bir ideolojisi vardır. Ayrıca hiçbir siyasi partiye bağlantısının olmadığı bilinmektedir. Ali Ekber Tugayını diğer örgütlerin skalasından kurtaran farklılıklardan biri de Irak’ın geleceği ve güvenliği açısından güven duyulan bir örgüt oluşundan Sünni gönüllü milislerin örgüte üyeliğinin

³⁴⁹ *Age*, s. 24.

³⁵⁰ Watling, “After ISIS...”

³⁵¹ Michael Knights, “Iraq’s Popular Demobilisation,” *Al Jazeera*, 26 Şubat 2016, Erişim tarihi: 20 Ağustos 2021, <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2016/02/iraq-popular-demobilisation-160224050939178.html>.

³⁵² Abbas, “The Myth and Reality...,” 5.

yoğun olmasıdır. Verilere göre örgüt üyelerinin %16 ile %20'sini örgüte bağlı Sünnilerin oluşturduğu tahmin edilmektedir.³⁵³ Tüm bu özellikleri bir araya getirildiğinde Abbas Tümeni ve Ali el-Ekber Tugayı'nın benzer çizgide oldukları fark edilmektedir. Ali Ekber Tugaylarının lojistik operasyonlarını yöneten ve Saddam rejiminin eski komutanlarından olan Adil Talib, "Tugayımız Irak için savaşıyor, bu bir milli mücadeledir. Bizimle ordu arasında hiçbir fark yok." açıklaması yapmıştır.³⁵⁴ Talib bu sözleriyle, Irak ordusuyla örgütün arasındaki bağların güçlü olduğunu ifade etmiştir.

Babil Tugayı, Haşdi Şaabi bünyesindeki azınlıkta sayılacak Hristiyan ağırlıklı örgütlerden biridir. Örgüt yaklaşık bin Hristiyan milisten oluşmaktadır. IŞİD'in Hristiyanlara yönelik uyguladığı zulme ve vahşete tepki olarak meydana gelmiş bir örgüt olan Babil Tugayı, Irak'ta birlik ve bütünlük gözetmeksizin intikam amaçlı kurulmuş bir örgüttür. Öte yandan, Irak'ta yaşamını devam ettirmeye çalışan Hristiyan toplumunun çoğu güvenlik kaygılarından dolayı göç etmektedir. Bu nedenle ülkedeki Hristiyan nüfusu giderek azalmıştır.³⁵⁵ Irak'taki azınlık nüfusun kendilerini güvende tutmaları gerektiğinden hareketle ortaya çıkan bu örgütün Irak ordusuna entegre olması azınlıklar açısından önem taşımaktadır.

Sincar Direniş Birliği, IŞİD'in Sincar bölgesinde gerçekleştirdiği zalimliğe karşı koymak amacıyla kurulmuş Yezidi gücüdür. Irak'ta Yezidilerin ve diğer azınlıkların güvenliğinin sağlanması, ülkenin toprak bütünlüğünün ve halkının huzurun bir parçasıdır.³⁵⁶ Bu amaçla, Yezidiler de Sincar Direniş Birliğini kurmuş ve Haşdi Şaabi şemsiyesi altına girerek ülkenin güvenliğinin sağlanmasında rol oynamıştır.

Haşdi Şaabi'nin önceki sayılan örgütlerine kıyasla daha az milis güce sahip, küçük örgütleri de bünyesinde bulunmaktadır. Haşdi Şaabi yapılanma şemsiyesi altında küçük denebilecek örgütler aşağıda yer almaktadır.

³⁵³ O'Driscoll ve Zoonen, "The Hashd Al-Shaabi and Iraq...", 25.

³⁵⁴ Watling, "After ISIS..."

³⁵⁵ Mark Piggott, "Isis v the Babylon Brigade: Iraq's Christians Take up Arms against Islamic State," International Business Times UK, 13 Temmuz 2015, Erişim tarihi: 1 Ağustos 2021, <https://www.ibtimes.co.uk/isis-v-babylon-brigade-iraqs-christians-take-arms-against-islamic-state-1510674>.

³⁵⁶ O'Driscoll ve Zoonen, "The Hashd Al-Shaabi and Iraq...", 27.

Seraya Aşura örgütü, Irak İslam Yüksek Konseyi (İİYK) ile bağdaşıktır, konseyin silahlanmış kolu denebilir. Ammar el-Hekim İİYK'nin başkanıdır ve bu örgütün ona bağlı olduğu tahmin edilmekle beraber örgütün liderinin kim olduğu net bilinmemektedir. Seraya Aşura örgütünün güçlü olduğu bölge Samarra ve Bağdat yakınlarıdır. *Kuvva Şehit el-Sadr* örgütü parlamentodaki Dava Partisi'nin Irak birimince oluşturulmuştur. Örgüte ismini veren "Şehit Sadr" bu partinin kurucusu olan Muhammed Bakir el-Sadr'a atfedilmiştir. *Irak Hizbullah Mücahidi*, 2014 senesinin haziran ayında IŞİD ile mücadele kapsamında kurulmuş örgütlerden biridir. Bu örgütün lideri ve kurucusu, politikada var olan Abna el-Irak el-Gayyara kesiminin başkanı olan Abbas el-Muhammedavi'dir.³⁵⁷ Irak Hizbullah Mücahidi, Ketaib Hizbullah örgütü ile aynı yapı değildir.³⁵⁸ Bazen karıştırılsa da iki örgüt tamamen birbirinden farklı görünüm ortaya koymaktadır.

Feylak el-Vaat el-Sadık örgütünün lideri Şeyh Muhammed Hamza el-Tamimi, el-Mustada'fin İslamiye Hareketi başka bir ifadeyle Mazlumların Askeri Hareketi yapısının genel sekreteridir. Bu örgüt İran'ın ruhani lideri Ayetullah Ali Hamaney'e bağlı olduklarını belirtmiştir. *Ketaib İmam Hüseyin* örgütü, siyasi kanadı Hareket el-Risale el-İslamiye olan yapının askeri kanadıdır. IŞİD'e karşı kurulan örgütlerden bir tanesidir, 2014 senesinin haziran ayında ortaya çıkmıştır. Örgütün asıl etkin olduğu vilayet Selahaddin'dir. İran'ın ruhani lideri Ali Hamaney'e sadık bir örgüttür. *Ketaib İmam el-Gayb* örgütünün, Samarra ve Felluce vilayetleri etkinlik alanındadır. Bu örgüt Ketaib Hizbullah'tan kopmuş bir grup olarak bilinmektedir.³⁵⁹

Ketaib Ensar el-Hicce örgütü, Dava Partisinin silahlanmış bir koludur. Örgütün başında Şeyh Muhammed el-Kinani bulunmaktadır.³⁶⁰ Bu örgütün bağlılığı Ketaib Şehit Sadr örgütünedir. *Ketaib el-Gazap* örgütü yine Dava Partisinden³⁶¹ Tanzim el-Dakl öncülüğünde meydana gelmiştir. Ebu Fakkar el-Şammari, örgütün lideri konumundaki kişidir. Bu örgütün de İran'a ve İran'ın ruhani lideri Ali Hamaney'e bağlılığı söz konusudur.

³⁵⁷ Müştak el-Hilo, "Haşdi Şabi'de 'Halef' Belirsizliği" (İran Araştırmaları Merkezi, 7 Mart 2020), <https://iramcenter.org/hasdi-sabide-halef-belirsizligi/>.

³⁵⁸ Duman ve Sönmez, "Irak Bağlamında Etkili Bir Devlet Dışı Silahlı Aktör..."

³⁵⁹ Age.

³⁶⁰ Kılıç, Gök ve Keskin, "Kuruluşundan Günümüze Irak'ın...", 62.

³⁶¹ BBC, "Irak'taki Başlıca İslami Partiler," BBC Turkish, 25 Ağustos 2005, Erişim tarihi: 24 Eylül 2021, https://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/01/040129_irak_islami.shtml.

Ketaib el-Difa el-Mukaddes örgütünün başında Ebu Asadullah el-Abudi bulunmaktadır. Örgüt, “Seyid el-Sadr Kuvveti” ismiyle de anılmaktadır.³⁶²

Ketaib Ruhallah örgütünün, İran’ın ruhani lideri Ali Hamaney ve doğrudan İran’a bağlılığı ve oradan örgüte yardım geldiği kaydedilmiştir. Bu örgütün kurucusu Şeyh Ebu Talip el-Mayahi’dir. *Ketaib Ahrar el-Irak* örgütünü, Şeyh Abbas el-Maliki 2014 senesinde çıkarmıştır. Bu örgüt genellikle Ketaib Ruhallah örgütüyle ortak harekât düzenlemektedir. *Ketaib el-Tayyar el-Risali* örgütünün lideri Adnan el-Şahmanidir.³⁶³ Şahmani 2016 yılında Irak Güvenlik ve Savunma Komitesi üyesidir.³⁶⁴ Örgütün lideri Şahmani 2007 senesinde Mehdi Ordusu örgütünün mensubudur, anlaşmazlık sebebiyle Mehdi Ordu’sundan ayrılmış ve kendi örgütünü kurmuştur.³⁶⁵

Bedir Örgütü, Ketaib Hizbullah, Asaib Ehlil Hak, Ketaib Seyyid Şüheda ve Ketaib İmam Ali örgütleri terörle mücadele alanlarında Haşdi Şaabi bünyesini temsilen en çok çatışmaya katılan gruplar arasındadır.³⁶⁶ Diğer adı geçen örgütler çatışma alanlarının çoğunda yer almaz ama bölgesel olarak etkinlik göstermektedirler. Büyük milis güce sahip örgütlerden örnek verirse, Necef ve Kerbela’da Saray el-Selam ve Asaib Ehlil Hak; Bedir Örgütünün ise Bağdat’ın kuzeyinde daha yoğunlukla çatıştığı söylenebilir. Bunun yanında, Asaib Ehlil Hak Örgütünün Musenna ve Basra’da güçlü çatışma bölgeleri bulunmaktadır; Ketaib Hizbullah ise Basra’da Asaib Ehlil Hak kadar etkindir. Irak’ta Ketaib Hizbullah, Bedir Örgütü, Asaib Ehlil Hak ve Saray el-Selam örgütleri, Sistani’nin terörle mücadele çağrısından önce “İslami Direniş” şemsiyesi altına toplanmıştır.³⁶⁷ Ardından Haşdi Şaabi ismiyle bir yapılanma oluşunca bu kimlik altında kurumsallaşma çalışmaları başlamıştır. Buradan da anlaşılabacağı gibi, Başbakanlığa bağlı olmasına rağmen Haşdi Şaabi yapılanmasının üstünde net ve tek bir lider yoktur. Kurumsallaşma ve devlet sistemi içerisinde yer alma çabasıyla Haşdi Şaabi çatı örgütü kurulmuştur, ama emir komuta sisteminde başat bir liderin olmaması nedeniyle örgütler kendi liderlerinin emirleri

³⁶² Duman, “İŞİD Sonrası Irak’ta...,” 18.

³⁶³ Kılıç, Gök ve Keskin, “Kuruluşundan Günümüze Irak’ın...,” 62.

³⁶⁴ Sputnik Türkiye, “Irak’ta Savunma Bakanı’nın Azledilmesinin Etkileri Sürüyor,” Sputnik, 26 Ağustos 2016, Erişim tarihi: 7 Eylül 2021, <https://tr.sputniknews.com/20160826/irak-savunma-bakani-ubeydi-1024579558.html>.

³⁶⁵ Duman, “İŞİD Sonrası Irak’ta...,” 19.

³⁶⁶ Renad Mansour, “Networks of Power The Popular Mobilization Forces and The State In Iraq” (Chatham House, 25 Şubat 2021).

³⁶⁷ Duman, “İŞİD Sonrası Irak’ta...,” 13.

doğrultusunda bazen yalnız bazen ortak operasyonlar düzenlemekte; bu da çatışma esnasında koordinasyon eksikliği yaratmaktadır.

Öte yandan, örgüt tablosunda Ayetullah Ali Sistani'nin fetvasının verdiği teşvikle kurulanlar da mevcuttur. Bu örgütler çoğunlukla Necef, Kerbela ve Bağdat'taki türbeleri işletenlerden bağımsız vakıflar tarafından fonlanmaktadır. Bu milis örgütler, Irak'ın güneyindeki Şii gönüllülerden olmaktadır. Sayıları az ve kaynakları kıt olmasına karşın bölgede yaşan Şii halk tarafından oldukça saygı görmekteledir. Bahsi geçen örgütlerde, toplam 18 bin ile 20 bin tahmin edilen gönüllü milis toplanmıştır. Ali el-Ekber Tugayı ve Seraya el-Ataba el-Hüseyiniye örgütleri bu kategoriye giren önemli gruplardandır. Türkmen bölgeleri olan Tuzhurmatu, Kerkük, Amirli, Beşirli, Hafar ve Kaza ve Karatna'da Haşdi Şaabi etkinlik göstermektedir. Haşdi Şaabi'nin Haşdi Türkmen kolunun yaklaşık dört bin askerden oluştuğu tahmin edilmekte ve bu kol "12. Tugay" olarak anılmaktadır.³⁶⁸ Ayrıca Ninova topraklarında Hristiyan ve Şebeklerden, Kürt bölgelerinde ise "Feyli Kürtler" ismiyle tanınan başka küçük bir grup Haşdi Şaabi birimi olduğu bilinmektedir. Küçük örgüt grupları genellikle yerel güvenlik kaygılarının neticesinde silahlanan aşiret topluluklarından ortaya çıkmıştır. Küçük örgütlerin doğuşlarının asıl ve ilk motivasyonun kendilerini kurtarmak olduğu gerçeğinin yanında gün geçtikçe bazı küçük örgütler kendilerinden beklenmeyen bir ilerleme kat etmiş, çatışmalarda daha organize davranmış ve büyük örgütlerle aralarında ittifaklar geliştirmişlerdir. Haşdi Şeriat adındaki Sünni aşiretlerin birimleri de bu sınıflandırmadadırlar. Bu küçük örgütlerin neredeyse beş bin aktif milis üyesi olduğu tahmin edilmektedir.³⁶⁹

Şii din adımı Mukteda es-Sadr'a bağlı Saray el-Selam Örgütü ve Liva el-Şebab el-Risali Örgütü Irak'taki bazı siyasi partilerin silahlı kanatlarıdır. Liva el-Şebab el-Risali örgütünün lideri Maytem el-Allak'tır.³⁷⁰ Bu örgütler siyasi kararların belirlenme aşamasında gerekirse şiddete başvurabilecek siyasi güçlerin uzantılarıdır. Dolayısıyla demokratik karar alma sürecinin önündeki en tehlikeli engellerdir. Buna ilaveten küçük suç çeteleri "Haşdi" ismini kullanarak adam kaçırma, fidye isteme gibi istismar faaliyetleri yürütmektedir.³⁷¹

³⁶⁸ Mehmet Halil Mustafa Bektaş ve Ali Yasin Gündoğdu, "Irak'ın IŞİD ile Mücadele Stratejileri: Omnibalancing Teorisi Perspektifinden Analizi," *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi* 2, 1 (25 Mart 2019), 50-67.

³⁶⁹ Abbas, "The Myth and Reality..."

³⁷⁰ Kılıç, Gök ve Keskin, "Kuruluşundan Günümüze Irak'ın...", 63.

³⁷¹ Abbas, "The Myth and Reality..."

3.3.3. Irak'a Diğer Devletlerin Etkisi veya Müdahalesi Kapsamında Haşdi Şaabi

Irak'ta işgal sonrası yaşanan kaos, esasen yerel ve bölgesel bir fenomen olmaya devam ederken Suriye'de de iç savaş ortamında aşırılık yanlısı devlet dışı silahlı örgütlerin yükselişi görülmektedir. Burada meydana gelen ve büyüyen devlet dışı silahlı örgütlerin bünyesinde askere alınanların çoğunluğu Arap ülkelerinden gelmektedir. Tunuslular, Suudiler ve Ürdünlüler diğer ulusal birliklerin sayısını geçmeye devam etmektedir.³⁷² Güvenilir rakamların yokluğu, Arapların Irak'a akınındaki herhangi bir artışı tahmin etmeyi zorlaştırmaktadır.

Zayıf ya da başarısız devlet kategorisindeki Irak'ın sosyal inşacılık perspektifinden yeniden inşa sürecine ABD'nin dış müdahalesiyle girdirildiği dönem hala devam etmektedir. Irak'ta Baas rejiminin devrilmesinden sonra devletin kurum ve kuruluşlarının, toprak bütünlüğünün, siyasi, ekonomik, güvenlik ve sosyal hizmetlerinin zayıfladığı açıktır. ABD kendi çıkarları doğrultusunda petrol kaynaklarına erişebilmek adına güçlü bir Irak milliyetçiliğinin oluşmasını önlemiştir. Bu yolla, parçalanmış ve zayıflatılmış Irak'ın siyasal, yasal ve kültürel açılardan çeşitli mezhepsel yapılara sahip olması kullanılmıştır.³⁷³

Haşdi Şaabi yapılanmasının kontrol kumandasının İran'ın elinde olduğunu artık ne Iraklılar ne de İranlılar saklamaktadır. Haşdi Şaabi'nin emir komuta zincirinin, lojistik, silah kaynağı ve diğer her türlü desteğinin İran'dan geldiği bilinmektedir. Bu durum Irak merkezi hükümeti için ciddi sorunlar doğurabilecektir.³⁷⁴ Öte yandan, Haşdi Şaabi'nin terör örgütleriyle mücadele konusunda gösterdiği üstün performanstan dolayı şu an meseleler gün yüzüne çıkarılmamaktadır. Lakin Irak halkı İran'ın sadece Irak'taki kendi çıkarlarını yürütme ve nüfuz alanının daralmaması için Haşdi Şaabi'ye yardım ettiğinin farkındadır. Irak sokaklarında Haşdi Şaabi karşıtı herhangi bir protesto gösterisi henüz çıkmamış olsa da

³⁷² "Foreign Fighters An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq," *The Soufan Group*, Aralık 2015.

³⁷³ Tareq Y. Ismael ve Jacqueline S. Ismael, "The Sectarian State In Iraq and The New Political Class," *International Journal of Contemporary Iraqi Studies* 4, 3 (Aralık 2010), 345.

³⁷⁴ Michael Knights, Hamdi Malik ve Aymenn Jawad Al-Tamimi, "The Future of Iraq's Popular Mobilization Forces," The Washington Institute, Mayıs 2020, Erişim tarihi: 19 Eylül 2021, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/future-iraqs-popular-mobilization-forces>.

toplum içerisinde Haşdi Şaabi'nin alt örgütlerinin suç işlemleri, yaptıkları aşırılıklar ve insan haklarının ihlali Şii toplumunu bile rahatsız etmiştir.³⁷⁵

ABD'nin 2003 yılı sonrasında Irak'ta devletin yeniden inşa edilmesi denemeleri, ülkedeki birçok çözülmemiş problemten biri olan mezhepçilik sorununun daha da yükselmesine neden olmuştur. Bahsi geçen dönemde yaşanan ulusal kargaşada, hizipçilik artmış, toplumların şiddetli bir biçimde mezhepçiliğe yöneldiği gözlemlenmiştir. Genel olarak Irak tarihinde mezhepçilik farklı şekillerde görülmüş olsa da alenen ve yoğun bir şekilde siyasi ideoloji olarak kullanılmamış veya hiçbir zaman mezhepçilik norm olmamıştır. Irak'ta yaşanan mezhepçilik sorunu ABD'nin bilinçli politikasının ürünüdür.³⁷⁶ Bu dönemde Irak'ın yoğun şekilde mezhepçi bir siyaseti benimsemesi, ülkedeki var olan devlet dışı silahlı örgütlerin ve Haşdi Şaabi bünyesindeki Şiilerin mezhepçilik yapmasına olanak sağlamıştır.

Haşdi Şaabi yapılanmasının içeriği bölümünde bahsi geçen gruplardan Asaib Ehlil Hak örgütünün lideri Kays el-Hazali'nin 12 Ekim 2016 tarihinde³⁷⁷ Babil vilayetinde Aşure Matemi töreninde yayınlanan, “Musul'un kurtuluşu Hz. Hüseyin'in intikamı olacak; çünkü onlar İmam Hüseyin'i öldürenlerin torunudur” şeklindeki açıklaması, mezhepçi bir tutumla savaşıyan örgütün Irak'ın geleceği hakkında kaygı uyandırıcı nitelikte olduğunun delilidir. Bu düşüncüyü kanıtlar nitelikte başka bir haber, aslında Sünni Arapların çoğunlukta olduğu Anbar'ın kent merkezi olan Ramadi'nin IŞİD'den temizlenmesi sebebiyle başlatılan operasyonun isminin “Lebbeyk Ya Hüseyin” (Emret Ya Hüseyin) olduğu Haşdi Şaabi Askeri Sözcüsü Ahmet el-Esedi tarafından dile getirilmiştir. ABD Savunma Bakanlığı Sözcüsü Albay Steve Warren, mezhepsel koda sahip bu operasyon ismini eleştirerek Irak'tan IŞİD ve benzeri terör örgütlerinin temizlenmesi gerekliliğini vurgularken bunu yaparken mezhepsel ayrışmalardan uzak durarak, birlik halinde olan bir Irak'ın önemini altını çizmiştir.³⁷⁸

³⁷⁵ Duman, “Irak'ın ‘Dengesini Bozan’ Oluşum...”

³⁷⁶ Ismael ve Ismael, “The Sectarian State...,” 340.

³⁷⁷ Rudaw, “Şii Lider: Musul İmam Hüseyin'in Intikam Savaşı!,” Rudaw, 12 Ekim 2016, Erişim tarihi: 14 Ağustos 2021, <https://www.rudaw.net/turkish/middleeast/iraq/12102016>.

³⁷⁸ Anadolu Ajansı, “ABD'den Irak'a ‘Operasyon İsmi’ Eleştirisi,” Anadolu Ajansı, 27 Mayıs 2015, Erişim tarihi: 5 Mayıs 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdden-iraka-operasyon-ismi-elestirisi/43115>.

İran ve ABD arasındaki gerilim, Haşdi Şaabi birlikleri içerisinde farklı olarak hem uyum hem de parçalanma dinamiklerini tetiklemektedir. İran önderliğindeki bölgesel direniş eksenindeki paramiliterlerle bağlantılı tugaylar ya da örgütler birbirine daha da bağlanacak ve gerilimin tekrar etmesi durumunda farklı siyasi gündemlere sahip tugaylar/örgütler arasındaki uçurumun artması muhtemel olacaktır. Bu, Haşdi Şaabi birliklerinin sivil yardım misyonlarını üstlenmek için örgütsel yeteneklerini en üst düzeye çıkarma becerisine daha fazla zarar verecektir. Haşdi Şaabi altındaki örgütlerin etkili müdahaleleri, birlikleri dış paramiliterlerden veya siyasi oluşumlardan yalıtmak için sürekli bir çaba göstererek bölünmeleri kontrol altına almayı ve tugaylar arasında uyumu sürdürmeyi gerektirecektir. Irak hükümetinin 2020 yılında ve muhtemelen sonrasında ham petrol ihracatından elde edeceği gelirden kaydedilen düşüşün Haşdi Şaabi yapılanması bütçesi üzerinde baskı oluşturmuştur. Bu da Haşdi Şaabi'nin yasal ve yasadışı gelir getirici faaliyetlerde bulunmak için bağlantılı olduğu örgütlerin veya yararlanıcı paramiliterlerin veya siyasi kuruluşların iştahını artırmıştır.³⁷⁹

Irak'ın devletin yeniden inşası sürecinde İran, önemli bir aktör konumundadır. İslamcı Şii bir anlayış sergileyen İran, Irak'taki iç meselelerin şekillendirilmesinde ve paramiliter örgütlerin faaliyetlerinin kontrolünde rol oynayarak güçlü bir Irak devleti oluşumunu engellemiştir.³⁸⁰ Bahsi geçen incelemelerin ışığında, İran ve ABD'nin himayesi altındayken Irak'ın devlet kurumlarının toparlanması, yeniden inşa edilmesi, yasalar ve normlarla kendi kimliğini oluşturarak istikrara kavuşması zor görünmektedir.

Paramiliter örgütler bölgedeki jeopolitik rekabetlerin de ağına düşmüş durumdadır. Bu örgütler herhangi bir bölgesel çatışmada, yerel güçlerin ve özellikle İran'ın anahtar vekilleri olarak hareket edebilirler. Bu durum Irak'ın istikrarına kavuşmasına yönelik derin yaraların açılmasına ve ABD'nin Ortadoğu üzerindeki çıkarlarına ters düşmektedir. ABD'nin genel anlamda Ortadoğu'da izlediği politikaların bugün görünen karşılığı, aslında Soğuk Savaş sonrasında bölgenin tam anlamıyla kendi stratejisine ve çıkarları uygun şekilde nüfuzu altına almadaki başarısızlığından kaynaklanmaktadır.³⁸¹ Bu nedenle, Irak'ın istikrara

³⁷⁹ Tamer Badawi, "The Popular Mobilisation Units as a Relief Agency: Can the Coronavirus Pandemic Accelerate Institutional Transformation?" (Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Haziran 2020), 6-7.

³⁸⁰ Ismael ve Ismael, "The Sectarian State...", 346.

³⁸¹ Ümit Özdağ, Sedat Laçiner ve Serhat Erkmen, *Irak Krizi (2002-2003)* (Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2003), 99.

ve huzura kavuşması için şimdiden etkili bir paramiliter örgütle başa çıkma politikası geliştirilmelidir. Irak özelinde paramiliter örgütlerin en bariz örneğini Haşdi Şaabi teşkil etmektedir.

Haşdi Şaabi ile mücadele stratejisi olarak Irak devletinin takip etmesi gereken süreç; bu örgütün gücünü ile bu gücün kötüye kullanımını azaltmak ve hesap verebilirliğini arttırmak konusunda çeşitli politikalar olmalıdır. Ancak bu şekilde ve yöntemle, Haşdi Şaabi'nin Irak halkı ve devleti üzerindeki nüfuzu azalacaktır. Irak'ın güvenlik ağını oluşturan polis ve ordu teşkilatları, kurumların güçlendirilmesi sırasında önde gelen yargı ve yerel yönetimler ve bu kurumların depolitize edilmesi Irak'ın geleceği açısından kritik önem taşımaktadır. ABD ve İran'ın da bu denkleme yer aldığı, Suudi Arabistan, İsrail, Filistin, Suriye ve Körfez ülkeleri gibi Ortadoğu'nun gerilim ve çatışma yaşadığı ülkelere bakıldığında, Irak'ın bulunduğu mevcut jeopolitik konumun ne kadar karmaşık olduğu görülmektedir.³⁸² Bu çerçevede Irak'ta Haşdi Şaabi'nin varlığı ve etkisi hakkında düzenlemeler çok hassas yürütülmelidir.

Ülkedeki ABD ve İran arasındaki güç yarışı halk tarafından bile fark edilmiştir.³⁸³ Kasım Süleymani'nin öldürülmesi ABD'nin İran'a fazla ileri gitmemesi için bir uyarı kabul edilebilir. Kasım Süleymani Haşdi Şaabi yapılanması için stratejik operasyonları denetlemesi ve yönetmesi bakımından beyin görevi görmüştür. Iraklılar ülkelerinde yaşanan bu gerilim ve çatışmanın zarar gören, korkan, maddi ve manevi kayıplara uğrayan tarafı olmaktan usanmıştır. Ketaib Şehit el-Şüheda örgütünün Amirli Komutanı Muslim Şakir Amirli, dinine bağlı büyüklerinin Kur'an-ı Kerim'e el basıp yemin ettiklerini asla memleketlerini satmayacaklarını ifade eden bir röportaj vermiştir. Muslim Şakir Amirli, Amirli'de zor durumdalarken Haşdi Şaabi birliklerinin yardımını gördüklerini ve bu şekilde şehri savunmada kolaylık sağladıklarını sözlerine eklemiştir. İran destekli Ebu Mehdi el-Mühendis de İran Devrim Muhafızlarına bağlı Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani de Irak'ın topraklarını IŞİD örgütünden arındırdıkça ve şehirlere teçhizat, lojistik ve eğitim destekleri verdikçe kahraman gözüyle bakılan askerler haline dönüşmüşlerdir. Irak'ta güvenlik kuvvetleri Irak güvenlik teşkilatları ordu veya polisin değil Haşdi Şaabi'nin eline

³⁸² Toby Dodge, *Iraq: From War to a New Authoritarianism* (Routledge, 2017), 6. Bölüm, <http://dx.doi.org/10.4324/9781351224147>.

³⁸³ Yalçın Sarıkaya, "Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür" (Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı, Kasım 2012), 40.

geçmiştir. Amirli'deki halk, orada bulunan 32 aşiretin yanında Haşdi Şaabi dışında kimsenin durmadığını, ABD'nin de yardım etmediğini belirtmiştir.³⁸⁴

2004-2005 yılları arasında Irak Başbakanlığı görevini üstlenen İyad Allavi 2021 seçimleri hakkında yaptığı konuşmada Irak'taki ABD ve İran etkisine değinmiştir. 2005 senesinde bu ülkelerce Irak'ta tüm mevki ve makamların mezhepsel ayrıma göre dağıtılması istendiği, böyle giderse aynı senaryonun tekrarlanabileceğini söyleyen İyad Allavi, sözlerine Irak halkının çok zor şartlarda hayatını sürdürdüğünü, ülkeye yardım etmek yerine mezhepçiliği daha da körüklediklerini eklemiştir.³⁸⁵ Irak'taki çatışmaların 2003 senesinden 2021 senesi dahil hala devam ettiği bu kaotik zamanda çözüm mezhepçilikten uzaklaşmak, Irak'ın birlik ve bütünlüğünü, güvenliğini ve refahını sağlamaktır.

Irak'ın devlet inşası sürecinde demokratik seçimlerin yapılabilmesi en önemli kısıtlardan biridir, fakat 2021 seçimleri daha gelmeden Irak'ın geleceğini şekillendirecek seçimler üzerinde ABD ve İran arasında yapılan gizli anlaşmalar medyada yer almıştır. Mayıs 2020 tarihinden bu yana yürüttüğü başbakanlık görevi boyunca komşu ülkeler ile uluslararası camiada ılımlı ve yumuşak politikasıyla tanınan Mustafa el-Kazımi, 2020 seçimlerinde ABD tarafından desteklenirken İran yanlısı milis gruplarınca seçilmesine sıcak bakılmamıştır. 4 Mart 2020 tarihinde Başbakanlık için adaylığını koyduğunda İran'a bağlı Ketaib Hizbullah örgütü üst düzey komutanlarından Ebu Ali el-Askeri³⁸⁶, Kazımi'nin başbakan olarak seçilesinin Irak halkına savaş ilanı niteliği taşıyacağını söylemiştir. Nitekim, ABD ile İran arasında, Kazımi'nin seçilmesi şartıyla İran'a yaptırımlarında esneklik sağlayacağını kabul eden gizli bir anlaşma yapıldığına dair haberler çıkmıştır.³⁸⁷ Bu anlaşmaya göre, İran parasını almış, ABD'nin desteklediği Kazımi de Irak seçimlerinden başbakan olabilmıştır. İran, Haşdi Şaabi yapılanması altında kendine bağlı örgütlerin başta

³⁸⁴ Nafiseh Kohnavard, "Under the Shadow of Iran," Video, *YouTube*, 7 Nisan 2021, Erişim tarihi: 14 Ağustos 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=gOwjaxy3a4>.

³⁸⁵ Kurdistan 24, "Allavi'den ABD ve İran'a: Irak'ın İşlerine Karışmayı Bırakın," *Kurdistan 24*, 4 Ağustos 2021, 26 Ağustos 2021, <https://www.kurdistan24.net/tr/story/69663-Allavi%E2%80%99den-ABD-ve-%C4%B0ran%E2%80%99a:-Irak%E2%80%99%C4%B1n-i%C5%9Flerine-kar%C4%B1%C5%9Fmay%C4%B1-b%C4%B1rak%C4%B1n>.

³⁸⁶ Hamdi Malik ve Michael Knights, "Muqawama Struggle to Show Cohesion on 'Withdrawal' of U.S. Forces," *The Washington Institute*, 3 Ağustos 2021, Erişim tarihi: 27 Ağustos 2021, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/muqawama-struggle-show-cohesion-withdrawal-us-forces>.

³⁸⁷ David Hearst, "The Secret US-Iran Deal That Installed Kadhimi in Baghdad," *Middle East Eye*, 14 Mayıs 2020, Erişim tarihi: 27 Ağustos 2021, <https://www.middleeasteye.net/news/revealed-secret-us-iran-deal-installed-kadhimi-baghdad>.

Kazımı'ye karşı sert tavırlarına karışmazken sonrasında onları Kazımı'nin seçilmesi konusunda yatıştırmıştır.

Irak'ta tavırları telkin edebilecek kadar güçlenen Haşdi Şaabi'nin, ülkenin geleceği üzerinde oluşabilecek muhtemel güvenlik problemlerinin önüne geçilmesinde bazı politika tedbirlerinin uygulanması gerekmektedir. Güvenlik alanından ayrılmayı düşünen bireysel Haşdi Şaabi milisleri için ekonomik alternatifler yaratma, Haşdi Şaabi üyelerini devletin başka güvenlik dairelerine dahil etme, ödeme koşullarını gözden geçirme ve Irak'ta bulunan her bir güvenlik aktörüne aynı ölçüde terfi kriteri oluşturma, Haşdi Şaabi'nin ekonomik ve politik gücünü sınırlandırma, devletin güçlendirilmesiyle yerel ölçekte bile halka hizmet sunulmasının iyileştirilmesi, Haşdi Şaabi ve bağlı birimlerinin politikadan uzaklaştırılması ve son olarak Haşdi Şaabi'yi baştan aşağıya hesap verebilirliği tam bir yapılanmaya haline dönüştürme izlenecek maddeler arasındadır.³⁸⁸

Haşdi Şaabi bir devlet-altı örgüt yapılanması olarak incelendiğinde; kendini İslam Devleti olarak tanıtan terör örgütü IŞİD ile mücadelede önemli bir rol oynamaktadır. Dikkat edilmesi gereken kısım, Haşdi Şaabi'nin harekât, eğitim, faaliyet ve yardımlaşma hususlarında Lübnan Hizbullah'ı ile bağlantılı ve yakınlık gösterdiğidir. Diğer taraftan, Haşdi Şaabi'nin gerek Suriye gerekse Irak'taki faaliyetleri hem Irak'ta hem de Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) bölgesinde mezhepçilik tartışmalarını arttırmaktadır. Haşdi Şaabi'nin çok büyük oranda İran yanlısı örgütleri içinde barındırması nedeniyle İran yanlısı eylemleri Ortadoğu topraklarında Şii ile Sünnilerin ayrışmasına sebep olan ve yıllardır devam eden toplumsal çatışmaları alevlendirmektedir. Bahsedildiği üzere, Haşdi Şaabi bünyesinde yer alan çoğu örgüt ideoloji, emir komuta zinciri ve yardım alma noktalarında İran ile ilişkilidir; hatta birçok örgüt İran dini lideri Ali Hamaney'e bağlılık yemini ettiklerini açıklamıştır. Haşdi Şaabi yapılanması altındaki bu örgütlerin gidişatı, İran'ın Irak'ta kendi ülkesindeki İran Devrim Muhafızları Ordusu gibi bir ordu oluşturma isteğinin yansımasıdır. İran'ın, Haşdi Şaabi ve diğer ona yakın ve bağlantılı devlet-altı örgütler, Ortadoğu'daki nüfuzunun genişlemesini sağlayan araçlarıdır. Haşdi Şaabi, mezhepçilik, terör eylemleri ve radikalizme örnek oluşturarak Körfez ülkeleri de dahil olmak üzere bölge ve Irak'ın komşu ülkelerindeki güvenlik tehditlerini teşvik edici bir unsurdur.³⁸⁹

³⁸⁸ Vanda Felbab-Brown, "Pitfalls of the Paramilitary Paradigm: The Iraqi State, Geopolitics, and Al-Hashd Al-Shaabi" (Brookings, Haziran 2019), 1-2.

³⁸⁹ Ayman El-Dessouki, "The Internal and External Roles of Iraqi Popular Mobilization Forces," *African Journal of Political Science and International Relations* 11, 10 (31 Ekim 2017): 280-81.

Haşdi Şaabi'nin Lübnan Hizbullahı'na benzeyeceği görüşünün yarattığı tedirginlikle Eski Başbakan Adil Abdülmehdi, 2018 senesinin Ekim ayından 2020 senesinin mayıs ayına kadar yürüttüğü görevi esnasında güvenlik tehdidi algısıyla Haşdi Şaabi ile deyim yerindeyse mücadeleye girmiştir. Abdülmehdi döneminde, yolsuzluk, işsizlik, devletin halkına ihtiyacı olan hizmeti verememesi halkın artan memnuniyetsizliğini sürdürmüştür. Bu dönemde Haşdi Şaabi'nin gerçekleştirdiğine yönelik şüpheli protestocu ve protestocu liderlerinden oluşan 600 aktivistin ölümü örgüt hakkındaki soru işaretlerini beraberinde getirmiştir.³⁹⁰

İran yanlısı örgütlerin Irak'taki faaliyetleri özellikle uluslararası koalisyon güçlerini ve ABD'yi rahatsız etmiştir. Bu durumda Abdülmehdi, hem Irak'ın güvenlik adına geleceğini tehlikeye sokan İran yanlısı bu örgütleri hizaya sokmak hem de Irak ordusunun ülkeyi güvenli ortama kavuşturması ve terörle mücadele etmesi için ordusu ve teçhizatlarıyla yardım sağlayan ABD'yi yatıştırmak için birtakım önlemler almaya girişmiştir. Abdülmehdi bu maksatla, Haşdi Şaabi birliklerinin Irak silahlı kuvvetlerine daha hızlı entegre olacaklarını bildiren bir kararname yayımlamıştır. Kararnamede yazarlar, Haşdi Şaabi yapılanması altındaki bütün örgütlerin, anayasanın verdiği yetki ve kamu yararı gözetilerek, Irak ordusunun bölünmez bir parçası olarak işlev görmeleri ve silahlı kuvvetlerle aynı düzenlemelere tabi olmaları şeklindedir.³⁹¹ Haşdi Şaabi yapılanması altında orantısız şiddet kullanan İran'a bağlı söz konusu örgütler hükümet karşıtı protesto gösterilerini daha da artırmıştır. İran'ın müttefiki olan bu örgütlerin dizginlenmesi ile uğraşan Abdülmehdi ise çalarında tam bir başarıyla erişemeyerek başbakanlık görevinden erken istifa etmek zorunda kalmıştır.

Ayrıca son dönemlerden bir örnek vermek gerekirse, 5 Ocak 2020 tarihinde Hadi el-Amiri başkanlığındaki el-Fetih Koalisyonunun öncülüğünde ABD askeri başta olmak üzere tüm yabancı güçlerin Irak topraklarından çıkartılmasını ön gören karar parlamentodan geçerek kabul edilmiştir. Ancak bu karardan sonra Irak'tan çıkmaya istekli görünmeyen ABD ve koalisyon güçlerinin karargahları, askeri teçhizatlarının taşındığı konvoylar ve

³⁹⁰ Mehmet Alaca, "Haşdi Şaabi 7 Yaşında: Kontrol Etmek Mümkün Mü?," *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, Haziran 2021.

³⁹¹ Ahmed Aboulenein, "Iraq PM Orders Iran-Allied Militias to Be Reined In," *Reuters*, 1 Temmuz 2019, <https://www.reuters.com/article/us-usa-iran-iraq-idUSKCN1TW3EM>.

üslerine yönelik sayısız saldırılar düzenlenmiştir.³⁹² ABD, kendi ordusuna yönelik saldırıların aktörleri olan örgütleri ve liderlerini yaptırım listesi ve terör örgütü listesine almış ve saldırılara misilleme yapmaktan kaçınmamıştır. ABD İran'a yakınlıklarıyla bilinen Haşdi Şaabi şemsiyesi altındaki örgütlerden yaptırım listesine; Asaib Ehlil Hak örgütü ve örgütün lideri Kays el-Hazali'yi, Nucebba Hareketi'nin lideri Ekrem el-Kaybi'yi "Özel Belirlenmiş Terörist Listesi"ne, Nucebba Hareketi'ni terör örgütü listesine almıştır.³⁹³

Haşdi Şaabi altındaki örgütlerin isimlerini lekelemek istemeyen İran, belki de bu sebeple ABD ile çatışmada yeni bir strateji belirleyerek Irak'ta "gölge/hayalet" milisler (ghost militias) türetmiştir. 2020 zamanında ilk kez kendini gösteren bu gölge milisler, ABD ile İran arasındaki anlaşmazlıklar ve daha çok Kasım Süleymani suikastından sonra bir anda ortaya çıkmıştır. 2020 yılından bu yana yirmiyi aşkın gölge milisin ortaya çıktığı bilinmektedir. Gölge ya da hayalet milis olarak adlandırılan bu örgütlerin herhangi bir operasyon veya eylem taktiği, komutanları veya emir komuta şeması, üsleri ve etkin oldukları alan hakkında net veri yoktur. Bu sebeple gölge veya hayalet örgütler olarak anılmaktadırlar. Bu örgütlere örnek olarak, Kezzab el-Hüda, Ashab el-Keyf ve Usbat es-Sairin verilebilir. Bu örgütlerin ortak özellikleri İran yanlısı olmaları ve ABD karşıtı askeri ve siyasi çalışmaları desteklemeleridir.³⁹⁴ Irak'ta İran çıkarlarını gözetilmesi adına radikal gölge milisler çıkarılmaktadır, fakat burada atlanmaması gereken nokta bu tür yeni oluşumların Haşdi Şaabi'nin otoritesini veya halkın gözündeki yerini etkileyebileceğidir.

Şayet gölge milislerin faaliyetleri bu şekilde devam ederse, Haşdi Şaabi yapılanması altında birleşen örgütleri bir arada tutmak zorlaşacağı gibi Irak'ın istikrarına ve güvenliğine gölge düşürecektir. İran ABD ile husumetini vur kaç taktiği uygulayan gölge milislerin üzerinden devam ettirirken Irak bu iki ülkenin vekalet savaşının yaşandığı topraklar haline dönüşmüştür.³⁹⁵ Yukarıda verilen gerekçelere ek olarak, yine gölge örgütlerden biri olan

³⁹² Ammar El Khalfi and Muhammed Semiz, "Irak'ta ABD Liderliğindeki Uluslararası Koalisyonun Konvoyu Hedef Alındı," Anadolu Ajansı, 9 Ocak 2021, Erişim tarihi: 10 Ocak 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irakta-abd-liderligindeki-uluslararasi-koalisyonun-konvoyu-hedef-alindi/2103751>.

³⁹³ Alaca, "Haşdi Şaabi 7 Yaşında..." 6.

³⁹⁴ Mehmet Alaca, "Iran's New Strategy: Iraqi Ghost Militias?," *Daily Sabah*, 17 Nisan 2020, Erişim tarihi: 7 Ağustos 2021, <https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/irans-new-strategy-iraqi-ghost-militias>.

³⁹⁵ İdris Okuducu, "Irak Toprakları Üzerinde ABD ve İran'ın Son Bir Yıldır Artan Çekişmesi," Anadolu Ajansı, 4 Ocak 2020, Erişim tarihi: 15 Şubat 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irak-topraklari-uzerinde-abd-ve-iranin-son-bir-yildir-artan-cekismesi-/1692095>.

Seraya Evliyai'd-Dem 2021 senesinin başlarında yaşanan Erbil saldırısını üstlenmiştir.³⁹⁶ Bu gölge milis örgütün Haşdi Şaabi şemsiyesi altındaki Ketaib Seyyid el-Şüheda örgütüyle iltisafının olabileceği düşünülmektedir. Yine Haşdi Şaabi yapılanmasının içindeki büyük ve İran'a bağlı Asaib Ehlil Hak, Ketaib Hizbullah ve benzeri örgütlerin ABD'ye karşı saldırıları üstlenmemeleri doğrudan tehdit kategorisine girmek istememeleri ve gölge milis örgütler üzerinden vur kaç saldırılarına devam edeceklerinin işaretidir. ABD tarafında ise Donald Trump sonrasında gelen 46. Başkan Joe Biden'in yönetimi, gölge milis örgütlerin kumandasının Ketaib Hizbullah'ta olduğu iddiaları kabul ederek bu örgüte karşı saldırılar düzenlemiştir.³⁹⁷ Bu hareketle ABD'nin yeni yönetiminde İran'ın vekalet savaşına taviz verilmeyeceği açıkça gösterilmiştir.

Irak hükümetinin çelimsiz çabalarına rağmen gittikçe büyüyen ve bağımsızlaşan İran kontrolü altındaki Haşdi Şaabi birliklerinin ve bunun yanında Ortadoğu'da İran'ın etki alanını genişletmesine göz açtırmayacak, bölgede kendi nüfuz alanını etkin şekilde devam ettirmek isteyen ABD silahlı kuvvetlerinin Irak'taki varlığı her geçen gün ülkedeki çıkar çatışmalarını alevlendirmektedir. İran'ın Irak'taki varlığı sadece askeri boyutta kalmamış, siyasi ve sosyal boyutlara da ulaşmıştır. Ayrıca, Haşdi Şaabi yapılanmasının devletin güvenlik mekanizması içerisinde yer almasıyla kurumsallaştırılmış olan tarafı ile İran ilintili, radikal ve şiddet yanlısı devlet dışı silahlı örgütlerin çatısı olma geçmişinden gelmesi kısmı birbirini törpülemektedir. Diğer taraftan, 2003 senesinden beri devletin yeniden inşası sürecinde neredeyse hep Irak'ta olan aktörlerden ABD, İran'ın Irak'taki çok yönlü nüfuzundan tedirgindir. Bu rahatsızlığını gidermek için İran'a çoklu yaptırımlar ve ambargo uygulamasına ek olarak, İran yanlısı milis grupların faaliyetlerine sert karşılıklar vermiştir. Irak'ta 10 Ekim 2021 tarihinde³⁹⁸ yapılması planlanan parlamento seçimlerinin Irak topraklarındaki ABD ve İran rekabetini artıracığı beklenmektedir. Bu çerçevede Haşdi Şaabi bünyesindeki çoğu İran yanlısı örgütün Irak'taki etkisini ve etkinliğini arttırmasına müsaade etmeden gereken önlemlerin alınması ve dış güçlerin ülkeye etkilerinin minimuma indirilmesi Irak'ın geleceğine güven ve istikrarı bahşedecektir.

³⁹⁶ Rikar Hüseyin, "Erbil Saldırısını Üstlenen Grup Hakkında Bilinenler," *Erbil Saldırısını Üstlenen Grup Hakkında Bilinenler*, 17 Şubat 2021, Erişim tarihi: 24 Şubat 2021, <https://www.amerikaninsesi.com/a/erbil-saldirisini-ustlenen-sii-grup-hakkinda-ne-biliniyor-5781927.html>.

³⁹⁷ Bilgay Duman ve Salih Berke Şendağ, "Irak'taki ABD-İran Çekişmesinde Süreç Nereye Gidiyor?," Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, 3 Mart 2021, Erişim tarihi: 14 Mart 2021, <https://orsam.org.tr/tr/iraktaki-abd-iran-cekismesinde-surec-nereye-gidiyor/>.

³⁹⁸ United Nations Iraq, "Iraq Elections," Iraq, 2021, <https://iraq.un.org/en/133802-iraq-elections-october-2021>.

3.3.4. Haşdi Şaabi'nin Güvenlikleştirilme Nedenleri

Haşdi Şaabi yapılanmasının çoğunluğu Şii unsurlardan oluşmasına rağmen örgüt genellikle Sünni bölgelerde yer almaktadır. Ülkedeki etnik ve dini çeşitlilik üzerinden yürütülen politikalar bölünmelerin yaşanmasında etkilidir. Etnik ve dini bölünme mezhepsel temele oturan yeni bir kurumsal yapı ile aşılımaya çalışılmaktadır. Bunun pek mümkün olmayacağı ortadadır. Haşdi Şaabi'nin izlediği yol incelendiğinde, IŞİD ile mücadelenin bitmesi ardından çizecekleri rota Sünniler üzerinde baskı ve şiddete dönüşmesi muhtemeldir.

Haşdi Şaabi Irak'ta devlet dışı silahlı örgütlerin bir araya gelmesiyle oluşmuş ve daha sonra devlet bünyesi altında kurumsallaştırılmış bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Lakin güvenlikleştirme konusu üzerine ele alınacak dünya üzerindeki tek paramiliter yapılanması bu örnek değildir; gerek Irak'ın geçmişinde gerekse dünyada Haşdi Şaabi yapılanmasına benzer devlet dışı silahlı örgütler oluşmuştur. Tarihin izleri takip edildiğinde bahsi geçen diğer paramiliter örgütlerin de güvenlikleştirilmesi gereken bir meseleye haline geldikleri kaydedilmiştir.

Kolombiya'da 1964 yılında Marksist-Leninist bir devlet dışı silahlı örgüt olarak doğan “*Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia*” (FARC), Manuel Marulanda ve Jacobo Arenas tarafından kurulmuştur.³⁹⁹ FARC, ülkenin en büyük devlet dışı silahlı örgütüdür. 26 Eylül 2016 tarihinde FARC lideri Rodrigo Londono ile dönemin Kolombiya Cumhurbaşkanı Juan Manuel Santos nihai bir barış anlaşması imzalamıştır. 15 Ağustos 2017 tarihine kadar örgütün silahlarını devretme süreci devam etmiştir. Ardından FARC, beşi Temsilciler Meclisi ve beşi Senato'da olmak üzere Kolombiya meclisinde 10 sandalye garantili bir siyasi partiye dönüşmüştür.⁴⁰⁰ FARC'ın siyasiler tarafından güvenlikleştirme sorunu olarak algılandığı, daha sonra güvenlik sorunu olan bu meselenin çözümünde barışçıl diyalog yoluna gidildiği ve ülkenin yasal kurumlarına dahil edilerek devlet dışı silahlı örgütten politik bir çerçeveye büründüğü görülmektedir.

³⁹⁹ Center for International Security and Cooperation, “Revolutionary Armed Forces of Colombia (FARC),” Mapping Militants CISAC, Temmuz 2019, Erişim tarihi: 16 Eylül 2021, <https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/revolutionary-armed-forces-colombia-farc>.

⁴⁰⁰ Jeff Wallenfelt, “FARC Colombian Militant Group,” Encyclopedia Britannica, 2021, Erişim tarihi: 16 Eylül 2021, <https://www.britannica.com/topic/FARC>.

Peru'daki paramiliter örgütler çeşitlere ayrılmıştır. Alianza Popular Revolucionaria Americana (APRA) partisinin suikasta uğrayan lideri Rodrigo Franco'dan ismini alan Comando Rodrigo Franco (CRF) paramiliter bir örgüttür. CRF ülkenin İçişleri Bakanlığı tarafından desteklenmiştir. Ulusal polis üyelerinden oluşmaktadır. Başta İşçi ve Solcu liderlere karşı olmak üzere bir dizi bomba ve suikast eylemleri gerçekleştirmiştir.⁴⁰¹ Cerro de Pasco'daki İşçi Merkezi'nde 14 Mart 1989 tarihinde gerçekleşen bombalı saldırının CRF tarafından yapılmıştır. Peru İçişleri Bakanı Agustin Mantilla, CRF'nin başındaki isim olarak verilmiştir. Ayrıca CRF içerisinde başka üst düzey politikacılar da bulunmaktadır. *Buñalos* olarak anılan örgüt, ARPA partisinin “darbe” grupları olarak bilinmektedir. Diğer bir örgüt hükümet içinde yer alan ARPA aktörlerinin kişisel güvenlik güçlerini oluşturmaktadır.⁴⁰²

Nikaragua'da 17 Temmuz 1979 tarihinde Sandinist devrimi tarafından Anastasio Somoza rejimi devrilmiştir.⁴⁰³ Frente Sandinista de Liberación Nacional (FSLN), Türkçe tabiriyle Sandinist Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin lideri Daniel Ortega'dır.⁴⁰⁴ 25 Nisan 1990 tarihinde Violetta Chamorro, 11 yıldır yönetimde olan FSLN'nin iktidarına son vermiştir. Yeni yönetim, Sandinistlerin devrimci politikalarını kaldırmak için hızlıca harekete geçmiştir.⁴⁰⁵ Sandinist hareketin ilk dönemi, 1929 senesinden 1934'e kadar Augusto Cesat Sandino öncülüğünde ilkel ve köy temelli anti emperyalist bir isyandır. Hareketin ikinci kolu, 1961 ile 1976 yılları arasında Carlos Fonseca ve Tomas Borge liderliğinde “Katakomb Sandinizm” olarak adlandırılan dönemdir. “Ayaklanmacı Sandinizm” 1977 ile 1979 yılları arasında çıkan gerilla gruplarının dönemidir. Sandinist hareket bu dönemde toplumun her kesiminden insanın katıldığı bir halk cephesine dönüşmüştür. Dördüncü aşamada, Hareket devrimi gerçekleştirmesiyle beraber 1979 senesinden 1990 yılına kadar sürecek “Kurumsal Sandinizm” dönemine girmiştir.⁴⁰⁶

⁴⁰¹ Philip Mauceri, “Military Politics and Counter-Insurgency in Peru,” *Journal of Interamerican Studies and World Affairs* 33, 4 (1991), 99.

⁴⁰² SAGE, “The Unchecked Rise of the Dealers in Death,” *Index on Censorship* 19, 5 (Mayıs 1990), 15–17.

⁴⁰³ Jerry W. Knudson, “The Nicaraguan Press and the Sandinista Revolution,” *Gazette (Leiden, Netherlands)* 27, 3 (Haziran 1981), 163, <https://doi.org/10.1177/001654928102700301>.

⁴⁰⁴ Salvador Martí i Puig, “The Adaptation of the FSLN: Daniel Ortega's Leadership and Democracy in Nicaragua,” *Latin American Politics and Society* 52, 4 (2010), 98, <https://doi.org/10.1111/j.1548-2456.2010.00099.x>.

⁴⁰⁵ Gary Prevost, “The Status of the Sandinista Revolutionary Project,” in *The Undermining of the Sandinista Revolution* (London: Palgrave Macmillan UK, 1999), 9–44, http://dx.doi.org/10.1007/978-1-349-27511-3_2.

⁴⁰⁶ Özgür Uyanık, “Özgür Uyanık,” Independent Türkçe, 21 Mayıs 2021, Erişim tarihi: 19 Eylül 2021, <https://www.indyturk.com/node/361526/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/bir-devrimin-%C3%B6l%C3%BCm%C3%BC-sandinist-hareket-ve-daniel-ortega>.

2003 senesinin nisan ayında Saddam Hüseyin'in devrilmesi ardından, Saddam dönemi boyunca pozitif ayrımcılık gören Iraklı Sünniler isyan başlatmıştır. Büyük Sünni aşiretlerin başlattığı bu isyan ABD işgaline ve ülkedeki koalisyon güçlerine direniş olarak doğmuştur. Irak, bir yanda Sünni isyanları diğer yanda Şii milisler ile karşı karşıya kaldığından Irak hükümeti de mezhepsel bir şekil almıştır.⁴⁰⁷ 2003 senesinde var olan Irak ordusunun terhis edilmesiyle eski güçlü ve tecrübeli askerlerin yokluğu, Irak devletinin yeni kimliği, kurumları ve normları daha inşa aşamasındadır. Dolayısıyla ülkeyi koruyacak güvenlik kuvvetleri de yeterli güce sahip değildir. Bu nedenle, 2003 senesinden 2007 senesine kadar ABD, Sünni aşiretlerin isyanlarını kontrol altına alabilmek için oldukça fazla askeri ve mali kaynak harcamıştır. Ülkede 2006 senesinde 132 bin asker bulunmasına rağmen, ABD'nin amaçladığı güçlü Irak ordusu hala oluşabilmiş değildir. Bununla birlikte, 2005 senesinde ABD, Irak'ın Sünnilerin çoğunlukta yaşadığı bölgelerinde bazı aşiret liderleriyle anlaşma yoluna gitmiştir. El-Kaide milislerine karşı ABD güçlerinin tarafını seçen Sünniler "Sahva" (Uyanış) grupları kurmuştur.⁴⁰⁸

Anbar vilayetinde "aşiret uyanışı" ya da başka bir tabirle "Sahva Hareketi" 2005 senesinde oluşarak, ABD ordusu ve Irak güvenlik güçleriyle işbirliğine girmiş ve el-Kaide ile mücadele etmiştir.⁴⁰⁹ Ebu Rişa olarak da bilinen Şeyh Abdul Settar Buzaih el-Rişavi, Anbar'ın Ramadi vilayetinde Sahva Hareketinin doğuşuna ve el-Kaide ile mücadelesine öncülük etmiştir.⁴¹⁰ Şeyh Ahmed Beziya Fteihan el-Rişavi, Anbar Sahva (Uyanış) Konseyi'nin kurucusudur. Aynı zamanda, Hareketin suikaste uğrayan lideri Şeyh Abdul Sattar el-Rişa'nın kardeşidir. Bu sebeple Şeyh Abdul Sattar'ın öldürülmesinden sonra Şeyh ve konsey başkanı seçilmiştir.⁴¹¹

İlk Sahva Hareketi lider Şeyh Abdul Settar, Eylül 2007 senesinde evinin yakınlarına yerleştirilmiş bir bombanın patlaması sonucu öldürülmüştür. 2008 senesinin baharında Irak'ın güvenlik güçlerine entegre edilenler dışında kalan Hareket üyeleri farklı bir isim

⁴⁰⁷ Greg Shapland, "Elite Bargains and Political Deals Project: Iraq's Sunni Insurgency (2003-2013) Case Study" (Stabilisation Unit, Şubat 2018), 6.

⁴⁰⁸ Shapland, "Elite Bargains and Political Deals Project...", 3.

⁴⁰⁹ John A. McCary, "The Anbar Awakening: An Alliance of Incentives," *The Washington Quarterly* 32, 1 (Ocak 2009), 43, <https://doi.org/10.1080/01636600802544905>.

⁴¹⁰ Michal Harari, "Uncertain Future for the Sons of Iraq" (Institute For The Study of War, 3 Ağustos 2009), 1.

⁴¹¹ Gary W. Montgomery ve Timothy S. McWilliams, *Al-Anbar Awakening, V. 2, Iraqi Perspectives: From Insurgency to Counterinsurgency in Iraq, 2004-2009* (Quantico, Virginia: U.S. Marine Corps University Press, 2009), 45.

kullanarak “Irak’ın Oğulları” olarak adlandırılan yerel gönüllü milis örgüte dönüşmüştür. Irak’ın Oğulları, ülkenin yaklaşık üçte ikisine yayılmıştır.⁴¹² Sünni ağırlıklı örgütlerden oluşan Irak’ın Oğulları, Diyala, Selahaddin, Ninova, Babil ve Bağdat’ın yanı sıra diğer birçok bölgede varlık göstermiştir. Örgütün yaklaşık yüzde 80’ini Sünni, yüzde 19’unu Şii ve yüzde birini farklı dinden gruplar oluşturmaktadır.⁴¹³

Sahva Hareketi’nin 2007 senesinde etkinliğinin arttığı ve güçlendiği gözlemlenmiştir. Uyanış Konseyi’nin doğuş amacı Anbar vilayetini istikrara kavuşturmaktır. Hareket, ABD tarafından ülkedeki terör örgütleriyle mücadele etmesi için desteklenen ve finanse edilen Sünni grupları içermektedir.⁴¹⁴ Sahva Hareketi, Anbar vilayetinin güvenliği sağlandıktan sonra Irak’ın diğer kesimlerinde de başarılı operasyonlar düzenlemiştir. Sahva’nın 2008 senesine gelindiğinde 100 binin üzerindeki milis kuvvetlerinden sadece 13 bini Irak’ın güvenlik birliklerine entegre edilmiştir. Geri kalan milisler ise Sünni bölgelerde koruma olarak kullanılmıştır.⁴¹⁵

Sonuç itibarıyla, Irak’ın Oğulları yapılanması Irak Güvenlik Güçlerine ve kamu hizmetlerine entegre edilmiştir. Yapılanmanın çoğu üyesi bazı mesleki eğitimler alarak yeni hükümet görevlerine atanmıştır. Sünniler ile Şiiler arasında güvenlik güçleri içinde mezhepsel gerilimlerin yükselmesi Sünnilerin marjinalleşmesine neden olmuştur. Nitekim, Irak’ın eski Başbakanı Nuri el-Maliki döneminde Sahva’nın gücü zayıflatılarak Hareket sona erdirilmiştir.⁴¹⁶

Çoğu Sünni aşiret 2012 senesinde IŞİD’in tekrar güç kazanmasıyla ikiye bölünmüştür. Sünni aşiretler için ikilemin bir ucunda protestoları bırakıp Şii kontrolü altında olan Irak güvenlik güçleri ile işbirliği yapmaktır. Böylece bu seçimlerinin ikinci bir Sahva Hareketi sayılması ve “milli muhafız” konumuna getirilmeleri olasılığı açılacaktır. İkilemin diğer bir ucunda ise IŞİD tarafından temsil edilen Sünni isyancılara katılmak düşüncesi vardır.⁴¹⁷ Bu ikilem altında Sünni aşiretler iç farklı kola ayrılmıştır.

⁴¹² Harari, “Uncertain Future for the Sons of Iraq,” 3.

⁴¹³ Greg Bruno, “Finding a Place for the ‘Sons of Iraq’” (Council on Foreign Relations, 23 Nisan 2008).

⁴¹⁴ Hussein D. Hassan, “Iraq: Tribal Structure, Social, and Political Activities,” *CRS Report for Congress*, 7 Nisan 2008.

⁴¹⁵ Hosham Dawod, “The Sunni Tribes in Iraq: Between Local Power, the International Coalition and the Islamic State” (The Norwegian Peacebuilding Resource Centre, Eylül 2015).

⁴¹⁶ Bruno, “Finding a Place for the ‘Sons of Iraq’.”

⁴¹⁷ Dawod, “The Sunni Tribes in Iraq...,” 3.

2003 yılı sonrasında ABD'nin oluşturduğu yeni siyasi kırılmada Şiilere ve Kürtlere karşı güç kaybı yaşayan Sünniler, onlara karşı yapılan aşağılamalar neticesinde IŞİD'e yönelmiştir.⁴¹⁸ Yukarıda bahsedildiği üzere üç kola ayrılan Sünni aşiretler arasından bu grup; eski devletçi, Baasçı ve radikal Sünni-Arap cihatçı ideolojiye kaymıştır. İkinci grup, isyan çıkaran aşiretlerin askeri konseyinden oluşmuştur. Bu aşiretler Anbar, Selahaddin, Kerkük, Ninova ve Diyala'da IŞİD saflarında çatışmıştır. Üçüncü gruptaki Sünni aşiretler 2014 senesinde Maliki'nin başbakanlık görevi bitince uluslararası koalisyon ve ABD ordusuyla işbirliği yapmış, Irak güvenlik güçlerine destek vermiştir.⁴¹⁹ 2004 senesinde Irak'ta el-Kaide'nin ortaya çıkmasıyla Sünni aşiretlerinin isyanının bakış açısı değişmiştir. El-Kaide ile işbirliği yapan Sünni aşiretler, ABD güçlerini ve sapkınlık yaptıklarını düşündükleri Şiileri hedef almıştır.⁴²⁰

2007 ile 2010 yılları arasında geçen süreçte el-Kaide'ye karşı savaşma ve el-Kaide ile birlik olma ikilemini yaşayan Sünni örgütlerin çatısı haline gelen Irak'ın Oğulları yapılanmasındaki din adamları ve aşiret liderlerinin bir kısmı direnişlerinden vazgeçmiştir. El-Kaide'den ayrılarak merkezi hükümet birliklerine dahil olmak için milislerini harekete geçirmiştir. Sünni Arapların oy verdiği İyad Allavi başkanlığındaki "Irakiye Koalisyonu" 2009 senesinde vilayet seçimlerinde ve 2010 senesinde parlamento seçimlerinde başarı elde etmiştir. Ulusal seçimlerin yapıldığı 2010 senesinde Allavi 91 sandalye ile 89 sandalye elde eden Maliki'nin Hukuk Devleti Koalisyonu'nu mağlup etmiştir.⁴²¹ Bu seçimin en fark edilir başarısı, 2003 senesinden bu yana Başbakan koltuğuna ilk kez Sünnilerin seçtiği birinin, yani Haydar İbadi'nin oturmasıdır.

Yine de Irak'ta Sünni liderliğin kanılması Sünnilerin merkezi hükümete ve sisteme olan güvenlerini pekiştirememiştir. Bunun nedeni İbadi politikalarının yanında eski güç merkezleri olan İran yanlısı siyasilerin daha aktif olmasıdır. Bu sebeple hukuk dışı faaliyetler sergilemiş ve geri çekilme politikası uygulamışlardır. Müslüman Alimler Derneği'nin başkanı Haris el-Zari, ABD öncülüğündeki Irak devletinin yeniden inşasını reddederek "ulusal isyan" fetvası yayınlamıştır.⁴²²

⁴¹⁸ Haddad, "Iraq's Popular Mobilization Units...", 35.

⁴¹⁹ Dawod, "The Sunni Tribes in Iraq...", 2-3.

⁴²⁰ Shapland, "Elite Bargains and Political Deals Project...", 3.

⁴²¹ Renad Mansour, "The Sunni Predicament in Iraq," *Carnegie Middle East Center*, 2016, 5.

⁴²² Mansour, "The Sunni Predicament in Iraq," 24.

Yukarıda incelenen paramiliter örgüt yapılanmalarından elde edilen verilerin ışığında, devlet dışı silahlı örgütlerin kurumsallaştırması halinde bile sorun yaratabildikleri gözler önüne serilmiştir.⁴²³ ABD Irak'ın Oğulları'nı kamu işlerine entegre etmeye çalışmıştır. Yine de, Irak'ın Oğulları yapılanması altındaki çoğu Sünni örgüt, mezhepsel çatışmalardan ve hükümetin mezhepçi yapısından yıpranarak el-Kaide ile mücadeleyi bırakmıştır. Şii ağırlıklı olan hükümet sistemi ile barışamayan Irak'ın Oğulları'ndaki çoğu Sünni örgüt, IŞİD'e katılmaya istekli yaklaşmıştır.

Dolayısıyla Haşdi Şaabi yapılanmasının da geçmişte güvenlik sorunu haline gelmiş bahsi geçen diğer paramiliter yapılanmalarla aynı sonu paylaşmayacağı garanti değildir. Haşdi Şaabi yapılanmasının altındaki örgütlerin büyük bir oranının Şii mezhebinden olduğu ayrıca İran ile yakın ilişkiler yürüttüğü bilinmektedir. Hatta Haşdi Şaabi yapılanmasının asli unsurlarından bir kısmı 1980-1988 tarihli İran-Irak Savaşı'nda İran'ın yanında çatışmıştır.

Bunlara ek olarak, Irak'ta uzun yıllardan beri devam eden işsizlik problemi içerisinde Haşdi Şaabi yapılanması altındaki örgütler ve milisler devletten ekonomik fayda sağlamaktadır. Haşdi Şaabi'nin Irak'taki amacı bittikten sonra bünyesindeki örgütler ve yüz binlerce milis yönelecekleri yeni bir alan arayacaktır. Geçmişte Irak'ın Oğulları'nın Irak topraklarını terör unsurlarına karşı savunduktan sonra siyasilerin kendi ideolojilerine ters düştüğüne inandıkları anda saf değiştirmeleri ve terör unsuru tarafında yer almaları ileride tarihinin tekerrür edebileceğinin kanıtıdır. Benzer durum günümüzde yine Irak'ta Haşdi Şaabi yapılanmasında görülmektedir. Bu sebeple, Irak'ta büyük bir güvenlik meselesi haline gelmeden Haşdi Şaabi yapılanmasının güvenlikleştirilmesi gerekmektedir.

⁴²³ Najim al-Jabouri ve Sterling Jensen, "The Iraqi and AQI Roles in the Sunni Awakening" (New York: Penguin Press, 2006), 17.

SONUÇ

2003 senesinden bu yana Irak, anarşik dünya koşullarında başarısız devlet olarak görülmüş ve bu düşünceden destek alınarak devletin yeniden inşası sürecine gidilmiştir. Irak'taki Haşdi Şaabi yapılanmasının güvenlikleştirme perspektifi üzerinden değerlendirildiği bu çalışmada, devletin inşası sürecinde Irak'ın kimliği, kurum ve kuruluşları, anayasası yeniden inşa edilirken ülkenin normları ve kültürel yapısında da değişimler yaşandığı aktarılmıştır. Güvenlik anlamında eksiklikleri olan Irak devletinde ordunun yeniden yapılandırılması sürecinde, ulusal ordunun eğitilmesi aşamaları katedildiği, fakat ulusal ordunun ülkenin güvenliğini sağlamada hala zayıf kaldığı örneklerle gösterilmiştir.

Devletin yeniden inşası sürecinde ülkeye destek amaçlı yerleşen ABD ve desteğindeki bazı devletler, uzun yıllar boyunca ülkede yerleşik olarak kalmışlardır. Irak'a istikrarı geri getirmek, devletin kurumlarını demokratik çerçevede yenilemek ve revize etmek temel amaç olarak belirlense de dışarıdan gelen müdahale sebebiyle yeniden inşa edilmek istenen ülke daha istikrarsız ve güvensiz bir hal almıştır. Dışarıdan gelen müdahale ile Irak refaha kavuşamadığı gibi temel siyasi ve güvenlik konularında bile halkının ihtiyaçlarını karşılayamaz durumdadır. Dolayısıyla, fark edilmektedir ki devletin yeniden inşası sürecinde Irak'a yerleşen “dış güçler” olarak kastedilen ABD ve İran, Irak'ın siyasi, güvenlik, ekonomik ve sosyal meselelerinde etken rol oynayan önemli aktörler haline gelmişlerdir.

Irak bu süreçlerden geçerken 2003 sonrasında ülkedeki otorite boşluğundan faydalanan gruplar silahlanarak devlet dışı silahlı örgütler haline dönüşmüş ve bu milis yapılanmalar ülkede gitgide çoğalarak güvenlik anlamında ciddi sorunların oluşmasına kapı aralamıştır. Ülkedeki etnik, dini, mezhepsel ve kültürel farklılıkların varlığı toplumu birbirinden ayırıştırma politikalarına karşı müsait kılmıştır. Ülkede güvenliğin sağlanmasındaki en önemli faktörler olan savunma kuvvetlerinin ve güvenlik teşkilatlarının Baas rejiminin devrilmesinin ardından lağvedilmesi, radikal ve şiddet yanlısı devlet dışı silahlı örgütlerin faaliyetlerini istedikleri gibi gerçekleştirmeleri fırsatını doğurmuştur. Bu ortamda terör eylemlerini had safhaya ulaştıran IŞİD'e karşı Şii dini mercii Ayetullah Ali Sistani 2014 senesinin haziran ayının bir Cuma namazı vaazı sırasında yardımcısına kendi

cihat fetvasını okutmuştur. Sistani'nin çağrısına kulak veren çoğunluğu Şii toplum kesimi kısa sürede gönüllü olarak silahlanmış ve ‐Halk Yığınları‐ anlamına gelen Haşdi Şaabi yapılanmasını meydana getirmiştir. Bu kapsamda Irak'ta güvenlikleştirilmesi gereken bir mesele olan Haşdi Şaabi yapılanması oluşmuştur. Haşdi Şaabi yapılanmasının Irak devleti için neden güvenlikleştirilmesi gereken bir mesele olduğunun cevabı aşağıda özetle verilmiştir.

Haşdi Şaabi her ne kadar Irak'taki terör örgütü IŞİD'i sonlandırmak için ortaya çıkmış olsa da bu vesileyle türeyen devlet dışı milis gruplar veya silahlı örgütler hükümetin, siyasi yapının meşruiyetini zayıflatmaktadır. Irak'ta ortaya çıkan silahlı grupların ya da örgütlerin birleşmesiyle oluşan yapılanma ülke güvenliğini sağlaması adına devlet kurumlarının bünyesine dahil edilmiştir. Buradaki en kritik husus Haşdi Şaabi bünyesindeki çoğu milis grubun Irak merkezi yönetiminden ziyade kendi çekirdek örgütlerinin liderlerine bağlı ve onlara hizmet etmekte oluşudur.

Bütünleşmiş bir yapılanma gibi görünmesine rağmen Haşdi Şaabi'nin alt gruplarının her birinin kendi bayrakları, liderleri, kıyafetleri ve barınakları bulunmaktadır. Irak'ın güncel siyasi ve güvenlik koşulları ele alındığında, merkezi otoritenin ülke içerisindeki onlarca silahlı örgüt yapılanmasını en alt damarlarına kadar kontrol edebilmesi pek mümkün görünmemektedir. Haşdi Şaabi altındaki küçük örgütlerin çeteleşme, suç işleme, insan haklarını ihlal etme ve mezhepçilik eğilimleri, IŞİD'in Irak topraklarından temizlenmesi sonrasında ülke güvenliği açısından tedirgin edici ayrı bir husus olmaktadır.

Irak'ta tarih boyunca Şii-Sünni ilişkileri yara almış ve iyileşmesine izin verilmeden sürekli yeni sorunlar türemiştir. Iraklıların birlik ve beraberlik içerisinde bir bütün oluşturulmasına engel olan tavırlar sergileyen bahse konu Haşdi Şaabi yapılanmasının içerisindeki alt örgütler, kırılğan yapının üstüne giderek Şii-Sünni ayrımcılığını kızıştırmaktadır. Günümüzde bile Haşdi Şaabi tarafından Sünni milis aşiret gruplarının büyük oranda yok edilmesi, IŞİD varlığının sona erdirilmesinin ardından yeni düşman aramada mezhepçi tutumun zuhur edeceğini işaret etmektedir.

Öte yandan Haşdi Şaabi'yi Irak devletine karşı güvenlik meselesi yapan en önemli unsurlardan bir diğeri, alt örgütlerinin İran'dan lojistik ve silah yardımı almasıdır. Haşdi Şaabi'nin İran destekli ve İran'ın kontrolünde bir örgüt yapılanması olduğunu hem Iraklı

yetkililer hem de İran tarafı artık saklama gereği bile duymamaktadır. Haşdi Şaabi şemsiyesi altında Bedir Örgütü, Ketaib Hizbullah, Asaib Ehlil Hak, Horasan Tugayları, Ketaib Seyyid el-Şüheda, Hareket el-Nucebba gibi birçok milis sayısı bakımından büyük olan örgütün yanında küçük örgütlerin de İran'ın dini lideri Ali Hamaney'e bağlılık sözü vermeleri ve İran yanlısı politika takip etme potansiyelini ellerinde bulundurmaları Irak için ciddi bir güvenlik sorunu olmaktadır. Haşdi Şaabi, İran'ın Irak'ta alt-devlet unsuru yaratma çalışmasında bir araç olarak görev yapmaktadır. Terörle mücadelede yetersiz kalan Irak silahlı kuvvetlerine etkin bir yardım sağlamış olsa da Irak'ın geleceğinde güvenlik meselesi haline dönüşmesi kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla Irak'ta Haşdi Şaabi güvenlikleştirilmesi gereken bir yapılanmadır.

Yukarıda bahsedildiği üzere, Haşdi Şaabi yapılanması, devlet mekanizmasının iyi işlemediği bir dönemde güvenliği sağlamak ve Irak topraklarını terörden temizlemek adına kurulmuş olan ve çoğunlukla Şii milislerden oluşan örgütler topluluğudur. Başta devlet dışı silahlı örgütler olarak tanımlanan, fakat terörle mücadele konusunda etkili ve güçlü bir izlenim bırakan bu örgütler, Irak devletinde tepkiye yol açmamış aksine özellikle halk tarafından yoğun saygı ve ilgiyle karşılaşmıştır. Irak'ta Haşdi Şaabi'nin terörle mücadelede başarılı operasyonlara imza atmasıyla Irak hükümeti, Haşdi Şaabi'yi oluşumundan iki sene sonra yani 2016 yılında devlet dışı silahlı örgüt yapılanması kategorisinden çıkarıp yasal ve kurumsal bir zemine oturtmuştur. Bu bağlamda, İran'a bağlı Şii örgütlerin büyük bir bölümünü oluşturduğu Haşdi Şaabi yapılanmasına yasal bir kılıf giydirilerek devlet işleyişine ters düşecek bir yapılanmaya göz yumulmuştur.

Haşdi Şaabi'nin güvenlikleştirilmesi gereken bir mesele olduğunun bir diğer kanıtı ise, paramiliter örgütlerin tarihte benzer şekilde güvenlikleştirilmesi gereken unsurlara dönüşmesidir. Güvenlikleştirme meselesi haline gelen paramiliter örgütler hem küresel anlamda hem de Irak devletinin geçmişinde tecrübe edilmiştir. Buradan yola çıkarak, Irak'ta Sahva Hareketi'nin evrimi akıllara gelecek olursa, benzer bir dönüşümün Haşdi Şaabi yapılanması üzerinde olacağını öngörmek şaşırtıcı olmayacaktır. Haşdi Şaabi yapılanması altındaki radikal Şii mezhepli örgütler, özellikle şiddetli mezhepçi bir ideoloji takip ederek, bu çalışmanın Haşdi Şaabi'yi güvenlikleştirilmesi gereken bir sorun yönünde yorumlamasını desteklemektedir.

Bu çalışmada ortaya çıkan bulgulara dayanarak denebilir ki, Irak devleti orta ve uzun vadede bekasını sağlamak için Haşdi Şaabi yapısını devlet içinde daha fazla büyümeden ve kontrolden çıkmadan dizginlemenin kalıcı ve kapsamlı bir yolunu bulmak zorundadır. Aksi takdirde, kendi kendine yetemeyen ve kurumsal güvenlik teşkilatı zayıf olan bir ülkedeki devlet dışı silahlı örgütler çıkarları uyarınca her an devletin karşısına geçebilme potansiyeline sahiptir. Çünkü toprak bütünlüğünün, halkın birliğinin, merkezi otoritenin ve güvenlik kurumlarının sağlam olduğu bir ülkede devlet dışı silahlı örgütler ciddi bir güvenlik zafiyeti oluşturamayacaktır.

Sonuç olarak, Irak toprakları İran ve ABD'nin çıkar çatışması yaşadıkları bir bölge olarak görülmektedir. 2003 senesinden bu yana 18 yıldır devam eden Irak'taki çatışma durumu ve bir türlü oturtulamayan devlet düzeni gerek ABD'nin gerekse İran'ın Irak ve Ortadoğu ülkelerinde kurmak istedikleri nüfuz alanının eseridir. Irak'ın Ortadoğu'nun bir minyatürü olduğu benzetmesini haklı çıkarır şekilde Saddam Hüseyin'in iktidarına son verilip devletin yeniden inşasının başlatılması sürecinden itibaren Irak'ta güvenlik meseleleri hiç bitmemiştir. Hatta güvenlik sorunlarının artarak devam ettiği gözlemlenmektedir. Ülkeyi terörden arındırma adı altında kurulan Haşdi Şaabi yapılanması İran'ın elinde araç olarak kullanılmakta ve Irak için gelecekte sorun teşkil edecek bir güvenlik meselesine evrilmektedir.

KAYNAKLAR

1. Abbas, Hassan. “The Myth and Reality of Iraq’s al-Hashd al-Shaabi (Popular Mobilization Forces): A Way Forward.” Jordan: Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) Amman Office, Eylül 2017.
2. Ackerman, Spencer. “Retired Army General Jay Garner: ‘The Iraq That We Knew No Longer Exists.’” *The Guardian*, 15 Ağustos 2014.
<https://www.theguardian.com/world/2014/aug/15/jay-garner-occupation-iraq-no-longer-exists>.
3. Agence France-Presse. “Controversy Grips Iraq After Removal of Top Commander.” *Voice of America*, 28 Eylül 2019. Erişim tarihi: 24 Eylül 2021.
https://www.voanews.com/a/middle-east_controversy-grips-iraq-after-removal-top-commander/6176648.html.
4. Akgül Açıkmeşe, Sinem. “Algı Mı, Söylem Mi? Kopenhag Okulu ve Yeni-Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 8, 30 (2011), 43–73.
5. Akgül Açıkmeşe, Sinem. “Kopenhag Okulu ve Realist Güvenlik Çalışmaları’nda Aktör, Tehdit ve Politika: Avrupa Güvenliği Üzerine Bir Değerlendirme.” Doktora Tezi, 2008.
6. Alaaldin, Ranj. “Containing Shiite Militias: The Battle for Stability in Iraq.” *Brookings*, 12Aralık 2017. Erişim tarihi: 17 Eylül 2021.
<https://www.brookings.edu/research/containing-shiite-militias-the-battle-for-stability-in-iraq/>.
7. Alaaldin, Ranj. “Could Muqtada Al-Sadr Be the Best Hope for Iraq and the Region?” *Brookings*, 21 Ağustos 2017. Erişim tarihi: 22 Ağustos 2021.

- <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2017/08/21/could-muqtada-al-sadr-be-the-best-hope-for-iraq-and-the-region/>.
8. Alaca, Mehmet. “Haşdi Şaabi 7 Yaşında: Kontrol Etmek Mümkün Mü?” *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, Haziran 2021.
 9. Alaca, Mehmet. “Haşdi Şabi’ye Bağlı Grup, Türkçe Video ile Türkiye’yi Tehdit Etti: Türkiye ile İran Arasındaki Rekabet Hali Irak’ta Çok Daha Sert Karşılık Bulacak.” Röportajı yapan Cihat Arpacık. *Independent Türkçe*, 11 Ağustos 2021. Erişim tarihi: 12 Ağustos 2021.
<https://www.indyturk.com/node/397876/haber/ha%C5%9Fdi-%C5%9Fabiye-ba%C4%9Fl%C4%B1-grup-t%C3%BCrk%C3%A7e-video-ile-t%C3%BCrkiyeyi-tehdit-etti-t%C3%BCrkiye-ile-i%C4%B1ran>.
 10. Alaca, Mehmet. “Iran’s New Strategy: Iraqi Ghost Militias?” *Daily Sabah*, 17 Nisan 2020. Erişim tarihi: 7 Ağustos 2021.
<https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/irans-new-strategy-iraqi-ghost-militias>.
 11. Alaca, Mehmet ve Bekir Aydoğan. “IKBY Bağımsızlık Referandumunun Üçüncü Yılında Ne Kazandı, Ne Kaybetti?” Anadolu Ajansı, Eylül 2020. Erişim tarihi: 16 Mayıs 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ikby-bagimsizlik-referandumunun-ucuncu-yilinda-ne-kazandi-ne-kaybetti/1985204>.
 12. Alami, Mona. *What Future for Iraq’s PMU?* King Faisal Center for Research and Islamic Studies (KFCRIS), Haziran 2018.
 13. Al-Jabouri, Najim ve Sterling Jensen. “The Iraqi and AQI Roles in the Sunni Awakening.” New York: Penguin Press, 2006.
 14. Al Jazeera Turk – Ortadoğu, Kafkasya, Balkanlar, Türkiye ve çevresindeki bölgeden son dakika haberleri ve analizler. “Kronoloji: 2002-2011 Arası Irak’ta Önemli Gelişmeler,” 19 Aralık 2011. Erişim tarihi: 20 Mart 2021.
<http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/kronoloji-2002-2011-arasi-irakta-onemli-gelistmeler>.

15. Al-Sadoon, Watheq. “Irak Parlamento Seçimlerine İlişkin Basra Dinamikleri.” Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, 9 Mayıs 2018, Erişim tarihi: 15 Nisan 2021. <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-parlamento-secimlerine-iliskin-basra-dinamikleri/>.
16. American Enterprise Institute. “The Qayis Al-Khazali Papers.” AEI, October 10, 2019. <https://www.aei.org/the-qayis-al-khazali-papers/>.
17. El Khalfi, Ammar ve Muhammed Semiz. “Irak’ta ABD Liderliğindeki Uluslararası Koalisyonun Konvoyu Hedef Alındı.” Anadolu Ajansı, 9 Ocak 2021. Erişim tarihi: 10 Ocak 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irakta-abd-liderligindeki-uluslararasi-koalisyonun-konvoyu-hedef-alindi/2103751>.
18. Anadolu Ajansı. “Irak’ta Resmi Seçim Sonuçları Açıklandı.” Anadolu Ajansı, 19 Mayıs 2014. Erişim tarihi: 13 Mayıs 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irak-ta-resmi-secim-sonuclari-aciklandi/158389>.
19. Anderson, Liam ve Gareth Stansfield. *The Future of Iraq: Dictatorship, Democracy, Or Division?* Palgrave Macmillan, 2004.
20. Anderson, Liam ve Gareth Stansfield. “The Implications of Elections for Federalism in Iraq: Toward a Five-Region Model.” *Publius: The Journal of Federalism* 35, 3 (1 Ocak 2005), 359–82. <https://doi.org/10.1093/publius/pji024>.
21. Arı, Tayyar. *Irak, İran, ABD ve Petrol*. 2nd ed. Alfa Yayınları, 2007.
22. Arı, Tayyar. *Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*. Alfa Yayınları, 2004.
23. Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
24. Arteaga, Félix ve Carlota García Encina. “The Surge: The Results of the US Security Plan in Iraq in 2007.” Fundación Real Instituto Elcano, 12 Şubat 2008.

http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/defense+security/dt2-2008.

25. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. *Türkçe Sözlük. Cilt I*. Ankara. Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2005.
26. Atlioğlu, Yasin. “ABD’nin Telafer Operasyonu ve Federal Irak’ın Geleceği.” *TASAM – Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 22 Eylül 2005. Erişim tarihi: 22 Eylül 2021. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/318/abdnin_telafer_operasyonu_ve_federal_irakin_gelecegi.
27. Avcı, Erkan. “ABD’den Irak’a ‘Operasyon İsmi’ Eleştirisi.” *Anadolu Ajansı*, 27 Mayıs 2015. Erişim tarihi: 5 Mayıs 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdden-iraka-operasyon-ismi-elestirisi/43115>.
28. Aydın, Ersel, ve James N. Rosenau. *Globalization, Security, and the Nation State: Paradigms in Transition*. SUNY Press, 2012.
29. Aygün, Feyzullah Tuna. “Irak’ta Abdülmehdi Hükümetini Bekleyen Güvenlik Problemleri.” *Ortadoğu Analiz* 10, 86 (2019).
30. Badawi, Tamer. “The Popular Mobilisation Units as a Relief Agency: Can the Coronavirus Pandemic Accelerate Institutional Transformation?” Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Haziran 2020.
31. Baldwin, David A. “The Concept of Security.” *Review of International Studies* 23, 1 (Ocak 1997): 5–26.
32. Baram, Amatzia. *Culture, History and Ideology in the Formation of Ba’thist Iraq, 1968-89*. Israel: Palgrave Macmillan, 1991.
33. Baram, Amatzia. “Neo-Tribalism in Iraq: Saddam Hussein’s Tribal Policies 1991–96.” *International Journal of Middle East Studies* 29, 1 (Şubat 1997): 1–31. <https://doi.org/10.1017/s0020743800064138>.

34. Barker, Jay B. "Tal Afar 2005: Laying the Counterinsurgency Groundwork." ARMY, Haziran 2009.
35. Başdoğan, Ferhat. "Türk-Irak İlişkileri ve Bugünkü Irak." *Güncel Konular Dergisi*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1986.
36. Batatu, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq: A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of Its Communists, Ba`thists and Free Officers*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1978.
37. Baylis, John. "International and Global Security in the Post-Cold War Era" *The Globalization of World Politics An Introduction to International Relations*. Der. John Baylis ve Steve Smith, Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 297-324.
38. Baysal, Başar ve Çağla Lüleci. "Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi" *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 11 (2015), 61-96.
39. BBC. "Irak'taki Başlıca İslami Partiler." BBC Turkish, 25 Ağustos 2005. Erişim tarihi: 24 Eylül 2021. https://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/01/040129_irak_islami.shtml.
40. BBC News. "Irak: IŞİD ile Savaş Bitti." BBC News Türkçe, 9 Aralık 2017. Erişim tarihi: 11 Mart 2021. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42293826>.
41. BBC News. "İsmail Gani: Kasım Süleymani'nin Halefi, İran'ın Seçkin Kudüs Gücü'nün Yeni Komutanı Kimdir?" BBC News Türkçe, 7 Ocak 2020. Erişim tarihi: 20 Ağustos 2021. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51018799>.
42. BBC News. "Irak'ta 104 Kişinin Öldüğü Gösteriler Neden Başladı, Nasıl Yayıldı?" BBC News Türkçe, 4 Ekim 2019. Erişim tarihi: 24 Eylül 2021. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49937453>.

43. Bektaş, Mehmet Halil Mustafa ve Ali Yasin Gündoğdu. “Irak’ın IŞİD ile Mücadele Stratejileri: Omnibalancing Teorisi Perspektifinden Analizi.” *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi* 2, 1 (25 Mart 2019), 50–67. <https://doi.org/529376>.
44. Berger, Miriam. “Invaders, Allies, Occupiers, Guests: A Brief History of U.S. Military Involvement in Iraq.” *The Washington Post*, 11 Ocak 2020. Erişim tarihi: 21 Eylül 2021. <https://www.washingtonpost.com/world/2020/01/11/invaders-allies-occupiers-guests-brief-history-us-military-involvement-iraq/>.
45. Bilgin, Pınar, Ken Booth ve Richard Wyn Jones. “Security Studies: The Next Stage?” *Naçao e Defesa* 84, 2 (1998), 131–57.
46. Bobseine, Haley. “Iraqi Youth Protesters: Who They Are, What They Want, and What’s next.” Middle East Institute, 14 Ekim 2019. <https://www.mei.edu/publications/iraqi-youth-protesters-who-they-are-what-they-want-and-whats-next>.
47. Booth, Ken. “Security and Self: Reflections of a Fallen Realist.” İçinde *Critical Security Studies: Concepts and Cases*, Der. Keith Krause ve Michael C. Williams, 83–120. İngiltere: Taylor & Francis, 2002.
48. Bruno, Greg. “Finding a Place for the ‘Sons of Iraq.’” Council on Foreign Relations, 23 Nisan 2008.
49. Browne, Gareth. “Is This Iraqi General Behind Iraq’s Wave of Protests?” Euronews, 3 Ekim 2019. Erişim tarihi: 24 Eylül 2021. <https://www.euronews.com/2019/10/03/is-this-iraqi-general-behind-iraq-s-wave-of-protests>.
50. Burckhardt, Jacob. *Die Kultur Der Renaissance in Italien*. 1860. Yeniden basım, Bern: Hallwag, 1943.
51. Bush, George W. “President’s Address to the Nation.” The White House, 10 Ocak 2007. Erişim tarihi: 23 Eylül 2021. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2007/01/20070110-7.html>.

52. Buzan, Barry. *People, States, and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. 2. Basım. 1983. Yeniden basım, İngiltere: Harvester Wheatsheaf, 1991.
53. Buzan, Barry ve Lene Hansen. *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge University Press, 2009.
54. Buzan, Barry, Ole Wæver, ve Jaap de Wilde. *Security: A New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner Publishers, 1998.
55. Carlisle, Rodney P. *Iraq War*. Facts on File, 2007.
56. Central Intelligence Agency. "World Factbook: Iraq." CIA.gov, Eylül 2020. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/static/94a7ec6aa19b832baabc1948422fb9cf/IZ-summary.pdf>.
57. Center for International Security and Cooperation. "Mapping Militants Profile Index." Stanford University, 2021. <https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles>.
58. Center for International Security and Cooperation. "Revolutionary Armed Forces of Colombia (FARC)." Mapping Militants CISAC, Temmuz 2019. Erişim tarihi: 16 Eylül 2021. <https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/revolutionary-armed-forces-colombia-farc>.
59. Cleveland, William L. *Modern Ortadoğu Tarihi*. Agora Kitaplığı, 2004.
60. Cochrane, Marisa. "The Fragmentation of the Sadrist Movement." Institute for the Study of War, 2009. <https://www.understandingwar.org/report/fragmentation-sadrist-movement>.
61. Cole, Juan. "The United States and Shi'ite Religious Factions in Post-Ba'thist Iraq." *The Middle East Journal* 57, 4 (2003), 543–66.

62. Common Analysis. “1.2. Popular Mobilisation Units and Tribal Mobilisation Militias.” European Asylum Support Office, 8 Ocak 2021. Erişim tarihi: 5 Haziran 2021. <https://easo.europa.eu/country-guidance-iraq-2021/12-popular-mobilisation-units-and-tribal-mobilisation-militias>.
63. Conciliation Resources. “Choosing to Engage: Armed Groups and Peace Processes.” *Accord: An International Review of Peace Initiatives*, Eylül 2009.
64. Cooley, John K. *Alliance Against Babylon: The US, Israel and Iraq*. Pluto Press (UK), 2005.
65. Cunningham, Erin ve Mustafa Salim. “With Iraq on Edge, Prime Minister’s Resignation Sets up Political Crisis.” *The Washington Post*, 1 Aralık 2019. Erişim tarihi: 11 Eylül 2021. https://www.washingtonpost.com/world/middle-east/iraqs-prime-minister-steps-down-with-country-on-edge/2019/12/01/8c2d1480-137b-11ea-924c-b34d09bbc948_story.html.
66. Çökenoğlu, Taylan. “Haşdi Şabi: Bölünme Süreci, Sonrası ve Olasılıklar.” İran Araştırmaları Merkezi, 5 Mayıs 2020. Erişim tarihi: 20 Eylül 2021. https://iramcenter.org/hasdi-sabi-bolunme-sureci-sonrasi-ve-olasiliklar/?send_cookie_permissions=OK.
67. Çökenoğlu, Taylan. “Haşdi Şabi ve Entegrasyon Sorunu.” İran Araştırmaları Merkezi, 9 Temmuz 2019. Erişim tarihi: 1 Eylül 2021. <https://iramcenter.org/hasdi-sabi-ve-entegrasyon-sorunu/>.
68. Dawod, Hosham. “The Sunni Tribes in Iraq: Between Local Power, the International Coalition and the Islamic State.” The Norwegian Peacebuilding Resource Centre, Eylül 2015.
69. DCAF. “Status of Forces Agreement between The Republic of Iraq and the United States of America.” *Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces*, 2009.

70. Derzsi-Horváth, András, Erica Gaston ve Bahra Salih. “Who’s Who: Quick Facts About Local and Sub-State Forces.” *The Global Public Policy Institute*, 16 Ağustos 2017. <https://www.gppi.net/2017/08/16/quick-facts-about-local-and-sub-state-forces>.
71. Dews, Fred. “Key Dates in the Rise of the Islamic State (ISIS).” *Brookings*, 12 Aralık 2014. Erişim tarihi: 21 Eylül 2021. <https://www.brookings.edu/blog/brookings-now/2014/12/12/key-dates-in-the-rise-of-the-islamic-state-isis/>.
72. Dışişleri Bakanlığı. “SC-68, 26 Ekim 2018, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy’un Irak’ta Yeni Hükümetin Güvenoyu Almasına İlişkin Bir Soruya Cevabı.” T.C. Dışişleri Bakanlığı, 26 Ekim 2018. Erişim tarihi: 21 Ekim 2021. https://www.mfa.gov.tr/sc_-68_-disisleri-bakanligi-sozcusunun-irak-ta-yeni-hukumetin-guven-oyu-almasina-iliskin-sc.tr.mfa.
73. Dışişleri Bakanlığı. “Irak Künyesi.” T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021. <https://www.mfa.gov.tr/irak-kunyesi.tr.mfa>.
74. Dil Derneği. “Türkçe Sözlük Ara-Bul,” Erişim Tarihi: 7 Temmuz 2021. <http://www.dildernegei.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html>.
75. Dodge, Toby. “Can Iraq Be Saved?” *Survival* 56, 5 (3 Eylül 2014), 7–20. <https://doi.org/10.1080/00396338.2014.962795>.
76. Dodge, Toby. *Iraq: From War to a New Authoritarianism*. Routledge, 2017. <http://dx.doi.org/10.4324/9781351224147>.
77. Duman, Bilgay. “Irak’ın ‘dengesini Bozan’ Oluşum: Haşdi Şabi.” *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, 26 Ekim 2016. Erişim tarihi: 4 Temmuz 2021. <https://orsam.org.tr/tr/irak-in-dengesini-bozan-olusum-hasdi-sabi/>.
78. Duman, Bilgay. “İŞİD Sonrası Irak’ta Tartışmalı Yeni Aktör: Haşdi Şaabi (Halk/Millet Yığınları).” *ORSAM* 198, Mayıs 2015.

79. Duman, Bilgay ve Göktuğ Sönmez. “İrak Bağlamında Etkili Bir Devlet Dışı Silahlı Aktör: Haşdi Şaabi ve Artan Nüfuzunun Sonuçları.” *Ortadoğu’da Devlet Dışı Silahlı Aktörler: Terör Örgütleri – Milisler – Vekil Güçler*. İstanbul: SET Vakfı İktisadi İşletmesi, 2019.
80. Duman, Bilgay ve Mehmet Alaca. “Kasım Süleymani ve Ebu Mehdi El-Mühendis’in ABD Tarafından Öldürülmesi ve Yansımaları.” Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, 4 Ocak 2020, Erişim tarihi: 20 Ocak 2021. <https://orsam.org.tr/tr/kasim-suleymani-ve-ebu-mehdi-el-muhendisin-abd-tarafindan-oldurulmesi-ve-yansimalari/>.
81. Duman, Bilgay ve Salih Berke Şendağ. “İrak’taki ABD–İran Çekişmesinde Süreç Nereye Gidiyor?” Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, 3 Mart 2021. Erişim tarihi: 14 Mart 2021. <https://orsam.org.tr/tr/iraktaki-abd-iran-cekismesinde-surec-nereye-gidiyor/>.
82. Duman, Bilgay ve Sercan Çalışkan. “İrak Şam İslam Devleti (İŞİD): Doğuşu, Dönüşümü ve Geleceği.” İçinde *Türkiye’nin Terörle Mücadelesi: Kavramlar, Örgütler ve Aktörler*, Der. Göktuğ Sönmez, 135–66. Ankara: Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı, 2021.
83. D’Cruz, Benedict Robin ve Renad Mansour. “Making Sense of the Sadrists: Fragmentation and Unstable Politics.” *Foreign Policy Research Institute*, Mart 2020.
84. Eisenhower, Dwight David. *The White House Years: Waging Peace, 1956-1961*. DoubleDay, 2000.
85. Emmers, Ralf. “Securitization.” In *Contemporary Security Studies*, 131–44. Oxford University Press, 2016.
86. Enabling Peace in Iraq Center. “ISHM: May 10 – 16, 2019 – Iraq.” ReliefWeb, May 16, 2019. <https://reliefweb.int/report/iraq/ishm-may-10-16-2019>.

87. Erkmen, Serhat. “ABD, Afganistan’dan Çekildiği Gibi Irak’tan Da Çekilirse Ne Olur?” Fikir Turu, 30 Ağustos 2021. Erişim tarihi: 31 Ağustos 2021.
<https://fikirturu.com/jeo-strateji/abd-afganistandan-cekildigi-gibi-iraktan-da-cekilirse-ne-olur/>.
88. Erkmen, Serhat. “Irak’ın Kilit Noktası: Telafer.” ORSAM, 2009.
89. Erkmen, Serhat. “Irak’ta İşgal Sonrası Siyasal Yaşam ve 2010 Parlamento Seçimleri.” *Ortadoğu Etütleri* 2, 1 (14 Temmuz 2016), 107–46.
90. Erkmen, Serhat. “İŞİD Sona Geldi; Ya Yabancı Savaşçılar Sorunu?” Fikir Turu, 2 Ağustos 2019. Erişim tarihi: 8 Haziran 2021. <https://fikirturu.com/terorizm/isis-sona-geldi-ya-yabanci-savascilar-sorunu/>.
91. Epic Analysis. “Basra’s Neglected Future.” *Enabling Peace in Iraq Center*, 27 Eylül 2017. Erişim tarihi: 18 Ağustos 2021. <https://www.epic-usa.org/basra-future/>.
92. Etheredge, Laura. *Iraq (Middle East: Region in Transition)*. 1. Baskı. New York: Britannica Educational Publishing, 2011.
93. El-Dessouki, Ayman. “The Internal and External Roles of Iraqi Popular Mobilization Forces.” *African Journal of Political Science and International Relations* 11, 10 (31 Ekim 2017), 274–83. <https://doi.org/10.5897/ajpsir2017.1042>.
94. EASO. “Irak: Protesto Hareketi ve Protestoculara / Eylemcilere Yönelik Muamele.” European Asylum Support Office, Ekim 2020.
95. Farouk-Sluglett, Marion, and Peter Sluglett. *Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship*. I.B.Tauris, 1987.
96. Felbab-Brown, Vanda. “Pitfalls of the Paramilitary Paradigm: The Iraqi State, Geopolitics, and Al-Hashd Al-Shaabi.” Brookings, Haziran 2019.
97. Fukuyama, Francis. *State Building: Governance and World Order in the 21st Century*. Cornell University Press, 2004.

98. Fukuyama, Francis. "The Imperative of State-Building." *Journal of Democracy* 15, 2 (Nisan 2004), 17–31. <https://doi.org/10.1353/jod.2004.0026>.
99. Garrison, James. "Popular Mobilization Messaging." *Terrorism and Counter-Terrorism Studies*, 2017. <http://dx.doi.org/10.19165/2017.1.05>.
100. Geçici Koalisyon Yönetimi. Irak Devleti Geçici Dönem Yönetim Yasası (2004).
101. Gotts, Isadora. "Alternative Governance: Non-State Armed Groups and the Iraqi Reconstruction Process." *Maison Du Futur*, Haziran 2018.
102. Gözen, Ramazan. *Amerikan Kışkacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası*. Liberte Yayınları, 2000.
103. Gündüz, Tufan. *Büyük Olayların Kısa Tarihi*. 2nd ed. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2015.
104. Haddad, Fanar. "Iraq's Popular Mobilization Units: A Hybrid Actor in a Hybrid State." İçinde *Hybrid Conflict, Hybrid Peace: How Militias and Paramilitary Groups Shape Post-Conflict Transitions*, der. Adam Day. New York: United Nations University, 2020.
105. Haddad, Fanar. "Understanding Iraq's Hashd al-Sha'bi." *The Century Foundation*, 5 Mart 2018. Erişim tarihi: 27 Ağustos 2021. <https://tcf.org/content/report/understanding-iraqs-hashd-al-shabi/?agreed=1&session=1>.
106. Halliday, Fred. "Nationalism." İçinde *The Globalization of World Politics An Introduction to International Relations*. Der. John Baylis ve Steve Smith, 521–38. Oxford: Oxford University Press, 2005.
107. Halperin, Morton H. "Reconstructing Iraq: A Guide to the Issues." New York City: Open Society Institute, 30 Mayıs 2003.

108. Hamasaeed, Sarhang, and Garrett Nada. "Iraq Timeline: Since the 2003 War." United States Institute of Peace, 29 Mayıs 2020. Erişim tarihi: 21 Eylül 2021. <https://www.usip.org/iraq-timeline-2003-war>.
109. Encyclopedia Britannica. "Hans Blix." Erişim tarihi: 25 Eylül 2021. <https://www.britannica.com/biography/Hans-Blix>.
110. Harari, Michal. "Uncertain Future for the Sons of Iraq." Institute For The Study of War, 3 Ağustos 2009.
111. Hassan, Hussein D. "Iraq: Tribal Structure, Social, and Political Activities." *CRS Report for Congress*, 7 Nisan 2008.
112. Hearst, David. "The Secret US-Iran Deal That Installed Kadhimi in Baghdad." *Middle East Eye*, 14 Mayıs 2020. Erişim tarihi: 27 Ağustos 2021. <https://www.middleeasteye.net/news/revealed-secret-us-iran-deal-installed-kadhimi-baghdad>.
113. Heller, Joseph. *The Birth of Israel, 1945-1949: Ben-Gurion and His Critics*. University Press of Florida, 2000.
114. Heywood, Andrew. *Küresel Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları, 2011.
115. Heywood, Andrew. *Siyaset*. 14,3. 1997. Yeniden basım, Ankara: Adres Yayınları, 2013.
116. Hılo, Müştak el-. "Haşdi Şabi'de 'Halef' Belirsizliği." İran Araştırmaları Merkezi, 7 Mart 2020. Erişim tarihi: 24 Eylül 2021. <https://iramcenter.org/hasdi-sabide-halef-belirsizligi/>.
117. Hindess, Barry. *Political Choice and Social Structure: An Analysis of Actors, Interests and Rationality*. Edward Elgar Pub, 1989.

118. Hiro, Dilip. *The Longest War: The Iran-Iraq Military Conflict*. Psychology Press, 1991.
119. Hisarlıoğlu, Fulya. “Güvenlikleştirme”. *Güvenlik Yazıları Serisi* 24 (Ekim 2019). https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/Guvenliklestirme_FulyaHisarlioglu_v.1.pdf
120. Hofmann, Claudia, ve Ulrich Schneckener. “Engaging Non-State Armed Actors in State- and Peace-Building: Options and Strategies.” *International Review of the Red Cross* 93, 883 (Eylül 2011), 603–21. <https://doi.org/10.1017/s1816383112000148>.
121. Hopf, Ted. “The Promise of Constructivism in International Relations Theory.” *International Security* 23, 1 (Temmuz 1998), 171–200. <https://doi.org/10.1162/isec.23.1.171>.
122. Hourani, Albert. *Arap Halkları Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
123. Hurewitz, Jacop Coleman. *Diplomacy in the Near and Middle East, Vol. II a Documentary Record 1914-1956*. D. Van Nostrand Company, 1958.
124. Hüseyin, Rıkar. “Erbil Saldırısını Üstlenen Grup Hakkında Bilinenler.” *Erbil Saldırısını Üstlenen Grup Hakkında Bilinenler*, 17 Şubat 2021. Erişim tarihi: 24 Şubat 2021. <https://www.amerikaninsesi.com/a/erbil-saldirisini-ustlenen-sii-grup-hakkinda-ne-biliniyor-5781927.html>.
125. Huysmans, Jef. “Revisiting Copenhagen: Or, on the Creative Development of a Security Studies Agenda in Europe”. *International Security Cilt: 4* (2007).
126. International Crisis Group. “Iraq’s Paramilitary Groups: The Challenge of Rebuilding a Functioning State,” 30 Temmuz 2018.
127. International Crisis Group. “Shiite Politics in Iraq: The Role of the Supreme Council.” *Middle East Report*, 15 Kasım 2007.

128. International Security Sector Advisory Team (ISSAT). "Iraq SSR Country Background Note," 25 Şubat 2020. Erişim tarihi: 22 Temmuz 2021.
<https://issat.dcaf.ch/Learn/Resource-Library/Country-Profiles/Iraq-SSR-Country-Background-Note>.
129. Intriligator, Michael D. "Global Security After The End of The Cold War." *Conflict Management and Peace Science* 13, 2 (Şubat 1994), 101–11.
<https://doi.org/10.1177/073889429401300201>.
130. Itzhakov, Doron. "The Al-Hashd al-Sha'abi Militias at a Crossroads." *BESA Center for Strategic Studies* 301, 1 (Eylül 2019).
131. Isakhan, Benjamin. *Legacy of Iraq: From the 2003 War to the "Islamic State."* Edinburgh University Press, 2015.
132. Ismael, Tareq Y. ve Jacqueline S. Ismael. "The Sectarian State In Iraq and The New Political Class." *International Journal of Contemporary Iraqi Studies* 4, 3 (Aralık 2010).
133. İşyar, Ömer Göksel. "Günümüzde Uluslararası Güvenlik Stratejileri: Kavramsal Çerçeve ve Uygulama." *Akademik Bakış* 2, 3 (2008), 1–42.
134. Jackson, Robert Jackson ve Patricia Owens. "The Evolution of International Society". *The Globalization of World Politics An Introduction to International Relations*. Der. John Baylis ve Steve Smith, Oxford: Oxford University Press (2005), 45-62.
135. Jahn, Egbert, Pierre Lemaitre, ve Ole Wæver. "European Security: Problems of Research on Non-Military Aspects." Kopenhag: Centre of Peace and Conflict Research, 1987.
136. Kalaycıoğlu, Ersin. "Iraqi Constitution: A Federal Democratic Heaven or Hell?" *Perceptions*, 2005.

137. Kane, Sean. "Iraq's Disputed Territories A View Of The Political Horizon and Implications For U.S. Policy." *United States Institute of Peace*, 2011.
138. Kapur, Saloni ve Mabon, Simon. "The Copenhagen School Goes Global: Securitisation in the Non-West." *Global Discourse* 8, 1 (2 Ocak 2018), 1–4. <https://doi.org/10.1080/23269995.2018.1424686>.
139. Karaalp, Haydar. "Irak'ta Haşdi Şabi'nin Yapılandırılmasına İlişkin 'Yeni Kararname.'" Anadolu Ajansı, Haziran 2020. Erişim tarihi: 24 Nisan 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irakta-hasdi-sabinin-yapilandirilmasina-iliskin-yeni-kararname/1865262>.
140. Karaalp, Haydar. "Irak'ta Şii Milis Komutan Hadi Amiri, Milletvekilliğinden İstifa Etti." Anadolu Ajansı, 6 Haziran 2020, Erişim tarihi: 17 Mayıs 2021. <http://aa.com.tr/tr/dunya/irakta-sii-milis-komutan-hadi-amiri-milletvekilliginden-istifa-etti/1867585>.
141. Karsh, Efraim. *The Iran–Iraq War 1980–1988*. Osprey Publishing, 2002.
142. Kathleen, Tracy. *Iraq*. Mitchell Lane Publishers, Inc., 2014.
143. Kaya, Rüştü. "Orta Asya 'Bölgesel Güvenlik Kompleksi' ve Şangay İşbirliği Örgütü." *International Journal of Political Science & Urban Studies* 7, Özel Sayı (Temmuz 2019), 53–71. <https://doi.org/10.14782/ipsus.594452>.
144. Kayıran, Mehmet ve Selami Saygın. "Irak Türkmenleri." *Dergipark*, Aralık 2011. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/55735>.
145. Khadduri, Majid. *Independent Iraq: A Study in Iraqi Politics Since 1932*. Oxford University Press, 1951.
146. Khadduri, Majid, and Edmund Ghareeb. *War in the Gulf, 1990-91: The Iraq-Kuwait Conflict and Its Implications*. Oxford University Press, 2001.

147. Kılıç, Mehmet, Mustafa Gök ve Ghulam Faroq Keskin. “Kuruluşundan Günümüze Irak’ın Şii Milis Gücü Haşdi Şabi.” *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi* 2, 1 (2018).
148. Knights, Michael, Hamdi Malik ve Aymenn Jawad Al-Tamimi. “The Future of Iraq’s Popular Mobilization Forces.” The Washington Institute, Mayıs 2020. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/future-iraqs-popular-mobilization-forces>.
149. Knights, Michael ve Jabbar Jaafar. “Restoring the Iraqi Army’s Pride and Fighting Spirit.” *Al Jazeera*, 8 Temmuz 2015. Erişim tarihi: 27 Temmuz 2021. <https://www.aljazeera.com/opinions/2015/7/8/restoring-the-iraqi-armys-pride-and-fighting-spirit>.
150. Knights, Michael. “Iraq’s Popular Demobilisation.” *Al Jazeera*, 26 Şubat 2016. Erişim tarihi: 20 Ağustos 2021. <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2016/02/iraq-popular-demobilisation-160224050939178.html>.
151. Knights, Michael. “Profile: Kataib Sayyid al-Shuhada.” The Washington Institute, 3 Mayıs 2021. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/profile-kataib-sayyid-al-shuhada>.
152. Knight, Sam. “Al Askariya Shrine: ‘Not Just a Major Cathedral.’” *The Times*, 22 Şubat 2006. Erişim tarihi: 23 Eylül 2021. <https://www.thetimes.co.uk/article/al-askariya-shrine-not-just-a-major-cathedral-gpfp8pj6q39>.
153. Kohnavard, Nafiseh. “Under the Shadow of Iran.” Video. *YouTube*, 7 Nisan 2021. Erişim tarihi: 14 Ağustos 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=gOwjaxy3a4>.
154. Knudson, Jerry W. “The Nicaraguan Press and the Sandinista Revolution.” *Gazette (Leiden, Netherlands)* 27, 3 (Haziran 1981), 163–79. <https://doi.org/10.1177/001654928102700301>.

155. Krause, Keith ve Jennifer Milliken. "Introduction: The Challenge of Non-State Armed Groups." *Contemporary Security Policy* 30, 2 (2009), 202–20.
156. Kurdistan 24. "Allavi'den ABD ve İran'a: Irak'ın İşlerine Karışmayı Bırakın." *Kurdistan 24*, 4 Ağustos 2021. Erişim tarihi: 26 Ağustos 2021. <https://www.kurdistan24.net/tr/story/69663-Allavi%E2%80%99den-ABD-ve-%C4%B0ran%E2%80%99a:-Irak%E2%80%99%C4%B1n-i%C5%9Flerine-kar%C4%B1%C5%9Fmay%C4%B1-b%C4%B1rak%C4%B1n>.
157. Lasswell, Harold D. ve Abraham Kaplan. "Power and Society: A Framework for Political Inquiry". New Haven, CT (1950).
158. Lightfoot, Dale, and Angelia L. Mance. *Iraq*. Infobase Publishing, 2006.
159. Linguist. "Linguist List – Iraq," 2007. Erişim tarihi: 18 Nisan 2021. <http://linguistlist.org/forms/langs/get-language-by-country.cfm?country=120>.
160. Linz, Juan J. "State Building and Nation Building." *European Review* 1, 4 (Ekim 1993), 355–69. <https://doi.org/10.1017/s1062798700000776>.
161. Malik, Hamdi ve Michael Knights. "Muqawama Struggle to Show Cohesion on 'Withdrawal' of U.S. Forces." The Washington Institute, 3 Ağustos 2021. Erişim tarihi: 27 Ağustos 2021. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/muqawama-struggle-show-cohesion-withdrawal-us-forces>.
162. Malone, David M. *The International Struggle Over Iraq: Politics in the UN Security Council 1980-2005*. OUP Oxford, 2006.
163. Mamouri, Ali. "Irak'ta Din Adamlarına Bağlı Milislerin Yükselişi." *Al-Monitor: The Pulse of the Middle East*, 22 Temmuz 2013. Erişim tarihi: 17 Eylül 2021. <https://www.al-monitor.com/tr/contents/articles/originals/2013/07/shiite-cleric-militias-iraq-fears.html>.

164. Mamouri, Ali ve Mehdi Khalaji. "Shia Leadership After Sistani Sudden Succession Essay Series." The Washington Institute, 10 Eylül 2019. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/shia-leadership-after-sistani-sudden-succession-essay-series>.
165. Mansour, Renad. "More Than Militias: Iraq's Popular Mobilization Forces Are Here to Stay." War on the Rocks, 3 Nisan 2018. <https://warontherocks.com/2018/04/more-than-militias-iraqs-popular-mobilization-forces-are-here-to-stay/>.
166. Mansour, Renad. "Networks of Power The Popular Mobilization Forces and The State In Iraq." Chatham House, 25 Şubat 2021.
167. Mansour, Renad. "The Popularity of the Hashd in Iraq." Carnegie Middle East Center, 1 Şubat 2016. Erişim tarihi: 26 Temmuz 2021. <https://carnegie-mec.org/diwan/62638>.
168. Mansour, Renad. "The Sunni Predicament in Iraq." *Carnegie Middle East Center*, 2016.
169. Mansour, Renad ve Faleh Abd al-Jabbar. *The Popular Mobilization Forces and Iraq's Future*. Carnegie Middle East Center, 2017.
170. Marr, Phebe. "Gulf Security and Iraq's Uncertain Future." İçinde *JFQ Forum*, 50–54, 1995.
171. Marr, Phebe, and Ibrahim Al-Marashi. *The Modern History of Iraq*. Westview Press, 2017.
172. Martí i Puig, Salvador. "The Adaptation of the FSLN: Daniel Ortega's Leadership and Democracy in Nicaragua." *Latin American Politics and Society* 52, 4 (2010), 79–106. <https://doi.org/10.1111/j.1548-2456.2010.00099.x>.

173. Mason, R. Chuck. "U.S.-Iraq Withdrawal/Status of Forces Agreement: Issues for Congressional Oversight." *Congressional Research Service*, 13 Temmuz 2019.
174. Mauceri, Philip. "Military Politics and Counter-Insurgency in Peru." *Journal of Interamerican Studies and World Affairs* 33, 4 (1991), 83–110. <https://doi.org/10.2307/165880>.
175. McCary, John A. "The Anbar Awakening: An Alliance of Incentives." *The Washington Quarterly* 32, 1 (Ocak 2009), 43–59. <https://doi.org/10.1080/01636600802544905>.
176. Mcsweeney, Bill. "Identity and Security: Buzan and the Copenhagen School." *Review of International Studies* 22, 1 (1996), 81–93. <https://doi.org/10.1017/s0260210500118467>.
177. Merom, Gil. "Realist Hypotheses on Regional Peace." *Journal of Strategic Studies* 26, 1 (Mart 2003), 109–135. <https://doi.org/10.1080/01402390308559310>.
178. Messari, Nizar. "The State and Dilemmas of Security: The Middle East and the Balkans." *Security Dialogue* 33, 4 (Aralık 2002), 415–427. <https://doi.org/10.1177/0967010602033004003>.
179. Metz, Helen Chapin. *Iraq: A Country Study*. Washington: U.S. Government Printing Office, 1988.
180. Montgomery, Gary W. ve Timothy S. McWilliams. *Al-Anbar Awakening, V. 2, Iraqi Perspectives: From Insurgency to Counterinsurgency in Iraq, 2004-2009*. Quantico, Virginia: U.S. Marine Corps University Press, 2009.
181. Muhakkık, Mehdi. "Âyetullah." TDV İslam Ansiklopedisi, 1991.
182. Newlines Institute. "A Thousand Hezbollahs: Iraq's Emerging Militia State." *Newlines Institute for Strategy and Policy*, Mayıs 2021.

183. Oğuzlu, Tarık. “Dünya Düzenleri ve Güvenlik: Ulus-Devlet Güvenlik Anlayışı Açılıyor mu?”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 3, 6 (1 Ocak 2007).
184. Okuduci, İdiris. “Irak Toprakları Üzerinde ABD ve İran’ın Son Bir Yıldır Artan Çekişmesi.” Anadolu Ajansı, 4 Ocak 2020. Erişim tarihi: 15 Şubat 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irak-topraklari-uzerinde-abd-ve-iranin-son-bir-yildir-artan-cekismesi-/1692095>.
185. Onuf, Nicholas Greenwood. *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. 1989. Yeniden basım, Routledge, 2012.
186. Orhan, Oytun, Bilgay Duman, Veysel Ayhan, Hasan Kanbolat, Serhat Erkmen, Kürşad Turan, Ogün Duru ve Selen Tonkuş Kareem. “ORSAM Heyetinin 7 Mart 2010 Irak Seçimlerine İlişkin Gözlem Raporu,” 16 Mart 2010.
187. Orsam Raporu. “ABD’nin Geri Çekilmesinin Ardından Irak Politikasının Bölgesel, Küresel Etkileri ve Türkiye’ye Yansımaları.” ORSAM, Ekim 2011.
188. O’Driscoll, Dylan, and Dave van Zoonen. “The Hashd Al-Shaabi and Iraq Subnationalism and the State.” *The Middle East Research Institute*, Mart 2017.
189. Özdağ, Ümit, Sedat Laçiner ve Serhat Erkmen. *Irak Krizi (2002-2003)*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2003.
190. Parekh, Bhikhu. *A New Politics of Identity: Political Principles for an Interdependent World*. Macmillan International Higher Education, 2008.
191. Pfiffner, James P. “US Blunders in Iraq: De-Baathification and Disbanding the Army.” *Intelligence and National Security* 25, 1 (Şubat 2010): 76–85. <https://doi.org/10.1080/02684521003588120>.
192. Piggott, Mark. “Isis v the Babylon Brigade: Iraq’s Christians Take up Arms against Islamic State.” International Business Times UK, 13 Temmuz 2015. Erişim tarihi: 1 Ağustos 2021. <https://www.ibtimes.co.uk/isis-v-babylon-brigade-iraqs-christians-take-arms-against-islamic-state-1510674>.

193. Prevost, Gary. "The Status of the Sandinista Revolutionary Project." In *The Undermining of the Sandinista Revolution*, 9–44. London: Palgrave Macmillan UK, 1999. http://dx.doi.org/10.1007/978-1-349-27511-3_2.
194. Powell, Bonnie Azab. "U.N. Weapons Inspector Hans Blix Faults Bush Administration for Lack of 'Critical Thinking' in Iraq." UN Berkeley News, 18 Mart 2004. Erişim tarihi: 25 Eylöl 2021. https://www.berkeley.edu/news/media/releases/2004/03/18_blix.shtml.
195. Qaidaari, Abbas. "Iran's New Group in Iraq: Saraya al-Khorasani." Al-Monitor: The Pulse of the Middle East, 9 Ocak 2015. Erişim tarihi: 21 Ağustos 2021. <https://www.al-monitor.com/originals/2015/01/iran-iraq-saraya-al-khorasani.html>.
196. Rahimi, Babak. "The Return of Moqtada AlSadr and the Revival of the Mahdi Army." *CTC Sentinel* 3, 6 (Haziran 2010).
197. Rear, Michael. *Intervention, Ethnic Conflict and State-Building in Iraq: A Paradigm for the Post-Colonial State*. Routledge, 2008.
198. RFE/RL. "Baghdad Toll At 47 As Sectarian Attacks Go On." *Baghdad Toll At 47 As Sectarian Attacks Go On*, 23 Şubat 2006. Erişim tarihi: 23 Eylöl 2021. <https://www.rferl.org/a/1066071.html>.
199. Ridolfo, Kathleen. "Iraq: Operation In Tal Afar A Success, But For How Long?" *RFERL*, 11 Eylöl 2005. <https://www.rferl.org/a/1061313.html>.
200. Riyad, Osman. "Irak'taki Güvenlik Sorunları." *SETA*, 342 (Ocak 2021).
201. Robertson, John. *Iraq A History*. London: Oneworld Publications, 2015.
202. Romaniuk, Scott Nicholas. *The SAGE Encyclopedia of Surveillance, Security, and Privacy: Copenhagen School*. Edited by Bruce A. Arrigo. *The SAGE Encyclopedia of Surveillance, Security, and Privacy*. 2018. Yeniden basım,

- Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc., 2018.
<https://doi.org/10.4135/9781483359922.n95>.
203. Rose, Caroline. "In the Wake of Drawdown: Addressing Blindspots in Iraq." Newlines Institute, 8 Mart 2021. Erişim tarihi: 19 Eylöl 2021.
<https://newlinesinstitute.org/iraq/in-the-wake-of-drawdown-addressing-blindspots-in-iraq/>.
204. Rowell, Rebecca. *Iraq*. ABDO Publishing Company, 2012.
205. Ruanduzi, Muhammed. "Iraqi PM Decrees Full Integration of PMF into Iraqi Forces." Rudaw, Temmuz 2019. Erişim tarihi: 14 Temmuz 2021.
<https://www.rudaw.net/english/middleeast/iraq/01072019>.
206. Rudaw. "Mustafa Al-Kadhimi Sworn in as Prime Minister of Iraq." Rudaw.net, May 7, 2020. Erişim tarihi: 9 Ağustos 2021.
<https://web.archive.org/web/20200606181759/https://www.rudaw.net/english/middleeast/iraq/060520203>.
207. Rudaw. "şii Lider: Musul İmam Hüseyin'in Intikam Savaşı!" Rudaw, 12 Ekim 2016. Erişim tarihi: 14 Ağustos 2021.
<https://www.rudaw.net/turkish/middleeast/iraq/12102016>.
208. Rumelili, Bahar. "Bölgeselcilik ve İnşacılık: Kazanımlar ve Vaatler." *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 12, 46 (Eylöl 2015), 168–85.
<https://doi.org/10.33458/uidergisi.463033>.
209. Rumelili, Bahar. "İnşacılık/Konstrüktivizm." İçinde *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. Der. Evren Balta. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014).
210. SAGE. "The Unchecked Rise of the Dealers in Death." *Index on Censorship* 19, 5 (Mayıs 1990). <https://doi.org/10.1080/03064229008534837>.

211. Seliktar, Ofira. "From the Badr Brigade to the Popular Mobilization Forces: Fighting the Americans While Turning Iraq into a New Lebanon." İçinde *Iran, Revolution, and Proxy Wars*. Springer Nature, 2019.
212. Sarıkaya, Yalçın. "Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür." Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı, Kasım 2012.
213. Sekulow, Jay. *Rise of ISIS: A Threat We Can't Ignore*. Simon and Schuster, 2014.
214. Seren, Merve. "ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi: Amerikan Savunması ve Caydırıcılığı." STM Teknolojik Düşünce Merkezi, Şubat 2018. Erişim tarihi: 24 Eylül 2021.
https://thinktech.stm.com.tr/uploads/docs/1608902710_trend-analizi-abd-ulusal-guvenlik-strateji-belgesi.pdf.
215. Shakor, Roxanne Jamal. "Ethnicity-Based Political Instability in Iraq After 2003." *Lectio Socialis* 4, 2 (Temmuz 2020).
216. Shapland, Greg. "Elite Bargains and Political Deals Project: Iraq's Sunni Insurgency (2003-2013) Case Study." Stabilisation Unit, Şubat 2018.
217. Shimko, Keith L. *The Iraq Wars and America's Military Revolution*. Cambridge University Press, 2010.
218. Simon, Reeva Spector, and Eleanor H. Tejirian. *The Creation of Iraq, 1914-1921*. Columbia University Press, 2004.
219. Sissons, Miranda ve Abdulrazzaq Al-Saiedi. "A Bitter Legacy: Lessons of De-Baathification in Iraq." *International Center for Transitional Justice*, Mart 2013.
220. Sykes, Hugh. "Iraq Parliamentary Election Hit by Insurgent Attacks." BBC, 7 Mart 2010. Erişim tarihi: 24 Eylül 2021.
http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/8553929.stm.

221. Smith, Steve. "The Contested Concept of Security." İçinde *Critical Security Studies and World Politics*, ed. Ken Booth. İngiltere: Lynne Rienner, 2005.
222. Sönmez, Göktuğ ve Tuna Aygün. "Irak Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi ve Güvenlik Sorunları." *ORSAM*, 237 (Ocak 2020).
223. Stanford. "Kata'ib Sayyid al-Shuhada." *Mapping Militant Organizations*, Erişim tarihi: 17 Eylül 2021. https://stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/print_view/629.
224. Steele, Philip. *Ancient Iraq*. London: Dorling Kindersley, 2007.
225. Sputnik Türkiye. "Irak'ta Savunma Bakanı'nın Azledilmesinin Etkileri Sürüyor." Sputnik, 26 Ağustos 2016. Erişim tarihi: 7 Eylül 2021. <https://tr.sputniknews.com/20160826/irak-savunma-bakani-ubeydi--1024579558.html>.
226. Sullivan, Marisa. "Maliki's Authoritarian Regime." *Institute for the Study of War*, Nisan 2013. Erişim tarihi: 9 Eylül 2021. <https://www.understandingwar.org/report/malikis-authoritarian-regime>.
227. Şahin, Mehmet ve Murat Tinas. "Lübnanlı Şiiilerin Liderliğinden Bölgesel Aktörlüğe: Hasan Nasrallah." İçinde *Portreler: Ortadoğu'nun Kilit Taşları*, 173–99. Kopernik, 2020.
228. Şenol, Dolunay, Sezgin Erdem ve Elif Erdem. "İŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü." *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 26, 2 (30 Temmuz 2016). <https://doi.org/10.18069/firatsbed.346936>.
229. Tamer, Cenk. "2011 Sonrası İran'ın Irak Politikası." *ANKASAM* 1, 2 (Ekim 2017).
230. Tamer, Cenk. "İran'ın Suriye'deki Güvenlik Stratejileri." İçinde *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*. Der. Mehmet Seyfettin Erol, 2018.

231. Taneja, Preti. "Assimilation, Exodus, Eradication: Iraq's Minority Communities since 2003." Minority Rights Group, 26 Şubat 2007.
<https://reliefweb.int/report/iraq/assimilation-exodus-eradication-iraqs-minority-communities-2003>.
232. The Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor. "Iraq: A Population Silenced." U.S. Department of State, Aralık 2002. Erişim tarihi: 21 Eylül 2021.
<https://2001-2009.state.gov/g/drl/rls/15996.htm>.
233. The Soufan Group. "Foreign Fighters An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq." *The Soufan Group*, Aralık 2015.
234. Turner, Clarence D. "U.S. Reconstruction Strategy in Iraq." Defense Technical Information Center, 5 Mart 2007.
235. Sudani, İsmail. "Yeni Irak Ordusu Gerçeği ve Ardışık Aksiliklerin Nedenleri Üzerine Bir Bakış." Arap Diyalog Merkezi (2015).
236. Tonybee, Arnold J. *Survey of International Affairs*, 1928. London: Oxford University Press, 1929.
237. Kökçam, Selami. "İrak'ta Devlet İçinde Devlet: Haşdi Şabi." *TRT Haber*, 8 Mart 2020. Erişim Tarihi: 7 Temmuz 2021.
<https://www.trthaber.com/haber/dunya/irakta-devlet-icinde-devlet-hasdi-sabi-562458.html>.
238. Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe Sözlük*, 2021. Erişim tarihi: 5 Temmuz 2021. <https://sozluk.gov.tr/>.
239. Ucko, David. "Militias, Tribes and Insurgents: The Challenge of Political Reintegration in Iraq." *Conflict, Security & Development* 8, 3 (Ekim 2008), 341–73. <https://doi.org/10.1080/14678800802358171>.
240. Ullman, Richard H. "Redefining Security." *International Security* 8, 1 (1983), 129–53. <https://doi.org/10.2307/2538489>.

241. United Nations High Commissioner for Refugees. "Explosion Destroys Minarets at Iraqi Shi'ite Shrine." Refworld, 13 Haziran 2007. Erişim tarihi: 23 Eylül 2021. <https://www.refworld.org/docid/469f5c57c.html>.
242. United Nations High Commissioner for Refugees. "Iraq: Law of 2004 of Administration for the State of Iraq for the Transitional Period." Refworld, 8 Mart 2004. Erişim tarihi: 22 Eylül 2021. <https://www.refworld.org/docid/45263d612.html>.
243. United Nations Iraq. "Iraq Elections." Iraq, 2021. <https://iraq.un.org/en/133802-iraq-elections-october-2021>.
244. United States Department of State. "Zalmay Khalilzad," 2 Şubat 2021. <https://www.state.gov/biographies/zalmay-khalilzad/>.
245. Uyanık, Özgür. "Özgür Uyanık." Independent Türkçe, 21 Mayıs 2021. Erişim tarihi: 19 Eylül 2021. <https://www.indyturk.com/node/361526/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/bir-devrimin-%C3%B6l%C3%BCm%C3%BC-sandinist-hareket-ve-daniel-ortega>.
246. Uyar, Mazlum. "Velayet-i Fakih'in Ortaya Çıkışı ve Değerlendirilmesi." *Dini Araştırmalar* 2, 6 (2000).
247. Uzun, Ezgi. "Iran's Foreign Policy in Iraq and Syria after 2011." Global Relations Forum Young Academics Program, Ocak 2023.
248. Wæver, Ole. "Securitization and Desecuritization." İçinde *On Security*. Der. Ronnie D. Lipschutz, 46–87. Columbia University Press, 1995.
249. Wæver, Ole. "Securitization: Taking Stock of a Research Programme in Security Studies," Şubat 2003.
250. Walker, Emma. "Human Rights Violations and Abuses in the Context of Demonstrations in Iraq October 2019 to April 2020." *United Nations Assistance Mission for Iraq Office of the United Nations High Commissioner for Human*

- Rights*, Ağustos 2020.
<https://www.ohchr.org/Documents/Countries/IQ/Demonstrations-Iraq-UNAMI-OHCHR-report.pdf>.
251. Wallenfeldt, Jeff. “FARC Colombian Militant Group.” Encyclopedia Britannica, 2021. Erişim tarihi: 16 Eylül 2021.
<https://www.britannica.com/topic/FARC>.
252. Wallerstien, Immanuel. “How the War Will End in Iraq.” Immanuel Wallerstein, 1 Haziran 2008. <https://iwallerstein.com/how-the-war-will-end-in-iraq/>.
253. Walt, Stephen M. “The Renaissance of Security Studies.” *International Studies Quarterly* 35, 2 (1 Haziran, 1991), 211–39.
<https://doi.org/10.2307/2600471>.
254. Waltz, Kenneth Neal. *Theory of International Politics*. McGraw-Hill Humanities, Social Sciences & World Languages, 1979.
255. Watling, Jack. “After ISIS, Iraq’s Militias Face Another Fight: Legitimacy.” *The Atlantic*, 22 Aralık 2016. Erişim tarihi: 19 Temmuz 2021.
<https://www.defenseone.com/threats/2016/12/after-isis-iraqs-militias-face-another-fight-legitimacy/134122/>.
256. Wege, Carl Anthony. “Urban And Rural Militia Organizations In Syria’s Less Governed Spaces.” *Journal of Terrorism Research* 6, 3 (29 Eylül 2015).
<https://doi.org/10.15664/jtr.1123>.
257. Wendt, Alexander. “Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics.” *International Organization* 46, 2 (1992), 391–425.
<https://doi.org/10.1017/s0020818300027764>.

258. Wendt, Alexander. "On Constitution and Causation in International Relations." *Review of International Studies* 24, 5 (Aralık 1998), 101–18.
<https://doi.org/10.1017/s0260210598001028>.
259. Wendt, Alexander. *Social Theory of International Politics*. İngiltere: Cambridge University Press, 1999.
260. Wheeler-Bennett, John. *Documents on International Affairs 1930*. Oxford University Press, 1931.
261. Widiatmaja, Aji ve Fajria Hasta Rizqi. "The Rise of Non-State Actors in Globalization and Democratization Era: Terrorist Group versus State Actors." *Jurnal Sentris Kelompok Studi Mahasiswa Pengkaji Masalah Internasional*, 2019.
262. Wood, Graeme. "What ISIS Really Wants." *The Atlantic*, 16 Şubat 2015.
<https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2015/03/what-isis-really-wants/384980/>.
263. Wyer, Sam. "The Resurgence of Asa'ib Ahl Al-Haq." *Institute for the Study of War*. USA, Aralık 2012.
264. Yetim, Mustafa. "Şiddet Eğilimli ve Direniş Temelli Şii Aktivizmi: Hizbullah'ın Fikirsal ve Örgütsel Zemini." *Turkish Journal of Middle Eastern Studies* 2, 2 (2015), 59–88.
265. Yılmazçelik, Z. "-." Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2007.
<https://openaccess.firat.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11508/16280/206576.pdf?sequence=1>.
266. Yumuşak, Hakan. "Refah Devletine Giden Yolda Devletin Güvenlik Görevi." *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 2012.